Pr. Prof. Dumitru Călugăr

CATEHETICA

Coperta: MONICA TĂMĂȘAN
Culegere: DANA MERA
Tehnoredactare: EUGEN MERA
Corectura: NICOLETA PĂLIMARU
Lectura: MARIA-ELENA GANCIU

Piața Avram Iancu, nr. 18
400117 Cluj-Napoca
Tel: 0264/599649
e-mail: renasterea@personal.ro
editura_renasterea@yaho.com

Notă la ediția a patra.
Citatele și trimiterile biblice au fost modificate conform **Bibliei** – versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, Ed. IBMBOR, București, 2001

ISBN: 973-8248-76-0

PR. PROF. DUMITRU CĂLUGĂR

CATEHETICA

Manual pentru Facultățile de Teologie

Tipărit cu binecuvântarea
Înalt Prea Sfințitului Părinte
† BARTOLOMEU VALERIU ANANIA,
Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului

ediția a IV-a
îngrijită și postfațată de Pr. Prof. Dr. Sebastian Șebu

Cluj-Napoca
2005

PREFAȚĂ

În întocmirea planului manualului de față ne-am lăsat conduși de procedura dumnezeiescului Învățător, Care, în parabola semănătorului, vorbește despre: 1. ogor; 2. sământă; 3. modul de însămânțare. Catehetul fiind „semănătorul" cuvântului dumnezeiesc, și lucrarea de față se împarte în *trei părți principale* și anume: o parte este închinată problemei capitale pe care o formează sufletul credincioșilor, adică ogorul în care se aruncă neîncetat sământa sfântă; o altă parte, care tratează problema centrală, este materia catehizării, adevărul revelat, cuvântul lui Dumnezeu, sământa divină; iar o altă parte se ocupă de prezentarea învățăturii creștine, despre procesul însămânțării.

În jurul acestor trei probleme principale sunt grupate lecțiile din manual. Acestor trei părți principale le premerge – după o *introducere* în care se lămuresc: noțiunea, obiectul, necesitatea catehezei și a cateheticii – o primă parte care constituie „o scurtă prezentare istorică a catehezei și cateheticii".

Catehetul fiind duhovnicul credincioșilor săi de toate vârstele, ne-am străduit să armonizăm, în ajutorul lui, pedagogia religioasă ca studiu al pastorației, deci în legătură cu teologia pastorală bazată pe exigențe verificate.

Bazați pe învățăturile Sfinților Părinți, mai apoi și pe ale unor alți cugetători creștini, am voit să subliniem că „Ortodoxia nu este un învățământ, ci viață în Dumnezeu"... „Întreg învățământul Bisericii se cuprinde în experiența sa vitală și aceasta pentru că îl găsim în *cult,* adică în viața în Dumnezeu"... „Ortodoxia nu se poate pricepe decât prin cult". De aceea ne-am simțit îndemnați să considerăm cultul divin ortodox drept cel mai însemnat mijloc în educarea spirituală a credincioșilor noștri. În cultul divin credincioșii trăiesc tainic, dar real, în Hristos, având posibilitatea să îmbine teoria cu practica, doctrina cu viața spirituală. Din acest motiv am acordat o atenție și materiei de învățământ religios liturgic și, prin aceasta, educației liturgice.

În ceea ce privește *împărțirea catehetícii* vom urma stadiile prin care trece activitatea catehetică bisericească, activitate care se aseamănă cu aceea din *parabola semănătorului.* De aceea, în întocmirea lucrării de față ne-am lăsat conduși de procedura dumnezeiescului Învățător, cum am mai arătat, care, în parabola amintită aici, vorbește despre ogor, despre sământă și despre modul de a crește sămânța. Și lucrarea de față va prezenta materialul în felul următor: *o introducere despre noțiunea și împărțirea catehetícii ca disciplină a teologiei practice*; partea întâi: *o scurtă prezentare istorică a catehezei și a catehetícii;* partea a doua: *probleme asociate cunoașterii sufletului subiecților catehizării și educației lor religioase;* partea a treia: *materia catehizării și modul de prezentare a catehezei;* partea a patra: *Anexe: diferite cateheze;* și un scurt *cuvânt de încheiere.*

Strădania noastră vrea să contribuie la instruirea și educarea viitorilor slujitori ai Bisericii noastre în duhul tradițional al Ortodoxiei în general și al celei românești în special; ea intenționează creșterea unor preoți conștienți de menirea lor în viața Bisericii lui Hristos, înzestrați cu mijloace potrivite împlinirii chemării lor învățătorești în veacul nostru. Și aceasta, pentru ca și ei să silească în toată bună vremea la dobândirea credincioșilor lor spre cele ale împărăției lui Dumnezeu, dar și spre cele folositoare patriei noastre dragi și poporului ei harnic, silitor și cinstitor de tot ceea ce stă în slujba progresului, culturii, civilizației și păcii.

Autorul

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A DOUA

Ediția întâi a lucrării de față a fost întâmpinată cu aprecieri dintre cele mai bune de către pricepătorii în specialitate. Asemenea aprecieri și-au asigurat loc în mai toate revistele bisericești ale Bisericii Ortodoxe Române, ceea ce face să se înțeleagă că lucrarea s'a dovedit binevenită, dar și că ea poate fi promovată la o a doua ediție. Din noua ediție lipsesc unele lucruri ce și-au pierdut actualitatea. Altele, de actualitate, sunt incluse în lucrare.

Sunt mulțumitor tuturor celor care au avut, ori vor avea cuvinte bune despre această lucrare, și nădăjduiesc că le va fi de bun folos, în continuare, studenților Institutelor teologice de grad universitar ale Bisericii Ortodoxe Române.

În mod deosebit de respectuos mulțumesc Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin pentru că a aprobat tipărirea lucrării într'o nouă ediție.

Sibiu, la 15 august 1983

Pr. Prof. D. CĂLUGĂR

I. NOȚIUNEA ȘI ÎMPĂRȚIREA CATEHETICII

Catehetica este studiul care se ocupă cu catehizarea, cu normele de predare a învățământului religios-educativ.

Sub numele „catehetică" aflăm în trecut ca și, în general, în zilele noastre lămuriri speciale privitoare la problemele de educație religios-morală. În sensul acesta este definită catehetica de Th. Harnack, ca *„disciplina despre funcția catehetică a Bisericii, adică despre creșterea celor nevârstnici spre o maturitate spirituală prin învățământ și educație creștinească bisericească"*.[1] În același înțeles se lămurește noțiunea „catehetică" în **Enciclopedia pedagogică** a lui W. Rein: „Kirchkliche Funktion oder Methode der Christenlehre", vorbind despre catehumen ca despre un „nevârstnic din punct de vedere bisericesc", fie acela la orice vârstă, catehetica având să formeze din el un „creștin matur", o personalitate creștină conștientă, *un convins mărturisitor al lui Hristos.*[2] Tot așa consideră Zezschwitz catehetica drept o *teorie a pregătirii catehumenului* pentru ca să devină un membru matur al Bisericii sale.[3]

Toate aceste definiții se bazează pe numirea care s'a dat activității creștinești de introducere în învățătura și viața Bisericii în primele veacuri. Această activitate se numea *catehizare,* cuvânt care derivă de la grecescul κατηχεῖν și înseamnă a suna de sus în jos, a spune ceva de la loc înalt[4]. În Faptele Apostolilor 21, 21 κατηχεῖν are înțelesul de „a învăța pe cineva": „Și au înțeles pentru tine că *înveți* despărțirea de la Moise...". În Noul Testament, κατηχεῖν în general (Lc 1, 4; FA 18, 25; Rm 2, 18; Gal 6, 6) înseamnă a *„învăța prin viu grai"*.

De aici derivă apoi cuvintele: *catehet* = trimisul lui Dumnezeu și al Bisericii, care împărtășește prin grai viu învățătura creștină; *catehumen* = cel care primește această învățătură; *cateheză* = activitatea didactică

---

[1] Th. Harnack, **Katechetik**, Erlangen, 1882, p. 12.

[2] W. Rein, **Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik**, Langensalza, 1898, p. 779.

[3] G. V. Zezschwitz, **System der christlich kirchlichen Katechetik**, Leipzig, 3 vol., ed. III, 1872–1874, vol. I, p. 10.

[4] W. Rein, **Op. cit.**, p. 778.

a Bisericii; *catehetică* = teoria catehezei, adică *îndrumarea pentru catehizare sau totalitatea normelor sistematizate, necesare în catehizare, aceste norme având un caracter practic, adică să fie ușor aplicabile.* Dar numai normele practice nu sunt suficiente. Acestea trebuie fundamentate teoretic. Cu cât sunt mai fundamentate, cu atât duc mai sigur spre țintă.

În vechiul grai bisericesc cuvântul „*cateheză*" însemna învățământ preoțesc, mărginindu-se la prima instrucție dată, de preoți, candidaților la creștinism. Dar cu vremea înțelesul acestui cuvânt se lărgește și în altă direcție. Cateheza nu va mai însemna numai împărtășire de cunoștințe, ci ea se va referi la toate mijloacele de îngrijire sufletească a catehumenilor ca: rugăciunea, postul, exorcismele, examinarea conștiinței. Astfel, cateheza veche însemna *pastorația* catehumenilor.

În primele veacuri ale creștinismului catehumenii erau mai mult oameni maturi, care doreau să fie inițiați în viața creștină. Abia de la începutul evului mediu catehumenii sunt oameni mai puțin înaintați în vârstă. De aceea înțelesul cuvântului „cateheză" suferă din nou o schimbare. Ea poate fi definită și ca îngrijirea religioasă a credincioșilor de toate vârstele, formarea vieții lor religioase în și prin Biserică.

Având datoria să-i crească pe credincioși în gândire și viață creștină, cateheza urmărește să-i ajute să cunoască temeinic adevărurile de credință pe care se zidește viața creștină. De aceea, una din activitățile principale de pastorație a preotului este învățământul catehetic sau învățământul religios.

„*Și apropiindu-Se Iisus le-a grăit lor, zicând: Datu-Mi-s'a toată puterea, în cer și pe pământ. Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v'am poruncit vouă; și iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului*" (Mt 28, 18-20). Aceste cuvinte ale Mântuitorului nostru Iisus Hristos lămuresc pe deplin noțiunea și obiectul catehezei.

Porunca de a împlini această chemare (facerea de ucenici ai lui Hristos) prin botez și prin învățare nu se reduce la o lucrare pur liturgică și didactică. Ea cuprinde și o activitate educativă. Cuvântul biblic διδασκîν cuprinde în sine și educație, pentru că obiectul învățământului (cuvântul lui Dumnezeu), ca să izbăvească, trebuie

să fie trăit. Dar Domnul mai adaugă: *„să păzească toate"*, deoarece aici nu e vorba de o simplă învățătură teoretică, ci mai mult de o atitudine practică în viață; aici e vorba de credința care implică cunoaștere, convingere și ascultare deopotrivă. Ele, împreună, alcătuiesc ființa și chemarea catehumenatului Bisericii creștine.

Mântuitorul garantează reușita acestei lucrări și dăruiește ucenicilor Săi puterea necesară, așezând lucrarea lor în nemijlocită legătură cu *„toată puterea Sa, în cer și pe pământ"* (v. 18) și cu atotprezența Sa harică, *„iată, Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului"* (v. 20). Împreună cu ucenicii Săi, El Însuși vrea să săvârșească această operă, să o păstreze și să o promoveze, dându-le lor putere ca Domnul cel pretutindenea de față cu ai Săi. Prin aceasta s'a asigurat tainei sfinte puterea obiectivă mântuitoare. Ba mai mult, lucrarea săvârșită de Biserică este smulsă din domeniul lucrărilor pur omenești și considerată ca o lucrare a lui Hristos săvârșită de El până la sfârșitul veacului. Ucenicii mor ca toți oamenii, dar El trăiește și lucrează în veci în Biserica Sa.

Catehumenatul variază după cum Biserica lucrează cu catehumeni maturi sau cu unii mai puțini înaintați în vârstă și mai puțin inițiați în învățătura și în viața creștină. În cazul prim premerge învățarea, în cazul al doilea botezul. Dar și cei născuți din părinți creștini se află într'un anume raport cu împărăția lui Dumnezeu; acest raport încă nu este personal, conștient, ci numai natural, primind ei, în urma nașterii din părinți creștini, o chemare naturală spre Împărăția lui Dumnezeu și crescând în sânul Bisericii. De aceea ei pot să fie botezați, fiind apoi necesară și catehizarea lor (1 Co 7, 14).

Sfântul Apostol Pavel vorbește aici (1 Co 7, 14) despre căsătoriile mixte din vremea sa, în care unul din soți este încă păgân, și zice: „precum soțul sau soția credincioasă sfințește partea necredincioasă, așa și copiii născuți din părinți creștini vor fi considerați creștini". A doua naștere creștină nu se află aici. Cu atât mai puțin poate fi vorba de una personală, deoarece copiii, prin nașterea lor din părinți creștini, primesc numai *chemarea* spre creștinism, care este un dar divin.

Activitatea catehetică se îndreaptă mai ales spre credincioșii care au nevoie de o deosebită dragoste, de o deosebită îngrijire duhovnicească. Ei sunt mielușeii lui Hristos pe care El i-a răscumpărat și Și-a pus sufletul Său de păstor bun pentru ei (In 10, 15). De aceea trebuie păstoriți cu deosebită grijă. Ei nu vor fi numai instruiți, învățați, ci mai ales hrăniți,

păziți, conduși la El, crescuți și păstoriți pentru El. A face ucenici ai lui Iisus nu înseamnă a face o asociație de învățați, cunoscători ai doctrinei creștine, ci mai vârtos o comunitate de viață, de dragoste creștină, deci o comunitate de viață cu El, așa ca ucenicii Lui să fie mădulare vii ale trupului Său tainic, precum zice Sfântul Apostol Pavel: *„voi sunteți trupul lui Hristos, și mădulare fiecare în parte”* (1 Co 12, 27) și deci părtași a tot ce este dumnezeiesc în persoana și opera Lui. *A catehiza înseamnă a face din credincioși membri vii ai trupului tainic al lui Hristos, adică al Bisericii.*

În acest scop trebuie să moară omul cel vechi și să se nască cel nou. Transformarea aceasta se săvârșește prin lucrarea Duhului Sfânt, care este duhul lui Iisus Hristos. El se dovedește a fi al lui Hristos, pentru că ceea ce face pentru noi, face numai prin așezămintele lui Hristos; în cazul acesta prin botez și prin cuvântul lui Dumnezeu. Lucrarea dumnezeiască este legată de aceste mijloace divino-umane.

De aceea botezul și cuvântul sunt mijloacele de care este legat duhul lui Hristos, cu scopul de a face ucenici ai Lui, membri ai trupului tainic al Său, ai Bisericii. Dar aceste mijloace le administrează Biserica nu numai prin doctrină, ci și prin cult și disciplină, adică prin educație. Prin urmare: didactic, liturgic, pedeutic deopotrivă. Biserica protestantă acordă, la catehizare, atenție deosebită doctrinei, cea catolică, disciplinei, iar cea ortodoxă, liturghiei. În catehizarea ideală, doctrina, disciplina și cultul trebuie să formeze o unitate organică în centrul căreia să stea cultul, pentru că „întreg învățământul Bisericii noastre se cuprinde în experiența sa vitală și aceasta pentru că îl găsim în cult, adică în viața în Dumnezeu... Ortodoxia nu se poate pricepe decât prin cult”[5].

Lucrarea aceasta complexă se înțelege prin cuvântul κατῆχειν (κάτηχησις) încă de pe timpul Apostolilor, când Biserica își desfășura activitatea catehetică nu numai prin doctrină, ci și prin cult și disciplină deopotrivă. Cuvântul *cateheză* înseamnă deci toată grija ce-o purta Biserica fața de catehumenii pe care îi îngrijea ca o mamă bună, ca ei să crească și să se întărească cu duhul, devenind mădulare vii ale trupului tainic al lui Hristos. Același înțeles îl are cateheza și în zilele noastre, în Biserica Ortodoxă, iar catehetica sau studiul, știința catehezei cuprinde normele cristalizate din experiența bimilenară a Bisericii în câmpul funcției sale catehetice.

---

[5] Sergiu Bulgakoff, Cerul pe pământ, trad. de O. Dragoș, „Revista Teologică”, Sibiu, nr. 2-3, februarie-martie 1928, p. 65.

CATEHETICA. NOȚIUNI INTRODUCTIVE

A. Disciplinele auxiliare

Catehetica face parte dintre disciplinele teologiei practice, fiind știința unei funcții practice a Bisericii și anume a funcției de *a învăța*. Din acest punct de vedere, în vechime ea se confunda cu *omiletica* și cu *pastorala*. Întrucât catehetica are ca scop formarea de mădulare noi în trupul tainic al lui Hristos, prin inițierea în doctrina și în viața creștină, ea se apropie de omiletică, deoarece *„credința din cuvânt se naște"* (Rm 10, 17), precum zice Sfântul Apostol Pavel, iar cel ce crede și trăiește în Hristos este membru al Bisericii, adică mădular al trupului tainic al lui Hristos. Astfel, catehetica se putea confunda cu omiletica, în Biserica primară, când cel mai puternic mijloc pentru a dobândi noi membri în sânul comunității creștine era predica.

Dar predica din care se naște credința încă nu este de-ajuns pentru a face, din cel ce crede, mădular viu al trupului tainic al lui Hristos. Câtă vreme credința construiește numai legătura incipientă a sufletului cu Dumnezeu, legătura Bisericii față de noul mădular se realizează abia prin dorința exprimată a acestuia de a primi toate darurile mântuitoare ale Bisericii. Acum începe funcția catehetică a Bisericii, spre deosebire d predica misionară. Ea face pregătirea catehumenilor pentru primirea Sfintelor Taine, începând cu Taina Sfântului Botez, care este poarta de intrare în Biserica creștină, până la împărtășirea cu toate darurile credinței creștine mântuitoare de suflete, când noul credincios devine de fapt mădular viu al trupului tainic al lui Hristos.

Astfel, predica misionară în faza ei primă se numește κήρυγμα, adică *invitare* spre creștinism. Acesteia îi urmează catehizarea sau inițierea în doctrina și viața creștină. Pe această bază continuă să zidească predica omiletică[6].

[6] Gerhard V. Zezschwitz, Op. cit., p. 34 ș. u.

Generalizându-se botezul copiilor, predica misionară își pierde caracterul său kerigmatic, adică de invitare, de pregătire, pentru activitatea catehetică. Activitatea predicii desfășurându-se după botez, nu-și pierde rolul de inițiatoare în viața creștină; ea își continuă misiunea de a forma mădulare vii, membri conștienți ai comunității creștine, iar activitatea specific catehetică începe prin Taina Sfântului Botez care este introducerea în creștinism. Catehetica și omiletica sunt și rămân discipline înrudite, făcând parte din teologia practică, dar fiecare își are câmpul său de activitate bine determinat.

Catehetica se mai află în strânsă legătură cu *pedagogia* și cu *teologia pastorală;* prin aceasta din urmă, cu întreaga *teologie.* Este, oarecum, îndreptățită și întrebarea dacă ea ar putea fi încadrată în pedagogie. Dacă pedagogia se sprijină pe concepția de viață creștină, atunci ea ține seamă de principiile pedagogice întemeiate pe revelația divină. În cazul acesta pedagogia s'ar afla pe o temelie gnoseologică identică cu aceea a cateheticii, iar catehetica ar putea fi considerată drept o disciplină pedagogică[7].

Când Teologia pastorală este bine fundamentată psihologic, atunci, pe lângă normele revelate și bisericești, trebuie respectate învățămintele istoriei și ale experienței, cerințele psihologiei și ale altor științe. În cazul acesta, este posibilă o armonizare a pedagogiei religioase, ca disciplină a pastorației, cu o teologie pastorală bazată pe exigențele contemporane. Din motive practice, catehetica trebuie să păstreze o legătură intimă și continuă cu pedagogia și cu cei mai de seamă reprezentanți ai pedagogiei moderne.

Unul dintre izvoarele principiale ale cateheticii este *experiența* în formele sale numeroase, păstrată în tradiția scrisă sau verbală a institutelor de educație religioasă, în informațiile din trecut sau contemporane despre reușita sau nereușita mijloacelor și metodelor

[7] În sensul acesta tratează problemele catehetice Göttler Josef în lucrarea sa **Religions-und Moralpädagogik**, ed. II, Münster in W., 1931, considerând că un adevărat cetățean al Împărăției lui Dumnezeu este și bun cetățean al împărăției pământești, dornic de pace, libertate și prosperitate.

mai vechi sau a celor mai noi, cum sunt metodele de psihologie și pedagogie experimentală, de *psihologia religiei și psihologia vieții morale*[8].

Cateheticii i se asociază, ca discipline auxiliare, *religia* și *etica*, tratate din punct de vedere istoric și teoretic. Pot fi consultate etica teologică și cea filozofică deopotrivă. Dar în domeniul educației religioase stăpânesc cu putere neclintită *revelația*, și, mai presus de toate, autoritatea Mântuitorului nostru Iisus Hristos, misiunea Sfinților Apostoli, a urmașilor acestora, Sfânta Scriptură, Sfânta Tradiție și funcția învățătorească a Bisericii, care sunt obligatorii pentru alegerea mijloacelor și metodelor de educație religioasă, precum și pentru întreaga organizare a acesteia. Când concepția de viață creștină are prioritate, pedagogia religioasă și morală se află în același raport cu aceste izvoare ca și celelalte ramuri ale teologiei practice.

O catehetică corespunzătoare cerințelor vremii va folosi ca discipline auxiliare toate disciplinele teologice, și anume: cele *biblice, exegetice, istorice* și *practice;* iar dintre disciplinele laice, în rândul prim, toate rezultatele cercetărilor moderne: cuceririle științelor exacte, fizico-chimice, care servesc ca o adevărată alfabetizare a omului modern pentru a citi în minunata carte a naturii, a cosmosului, a universului, în minunata carte a făpturii scrisă de mâna Făcătorului[9].

Despre importanța disciplinelor teologice pentru catehizare vom vorbi mai pe larg atunci când vom prezenta materia învățământului religios biblic, liturgic, dogmatic și moral.

---

[8] Cea mai bună bibliografie în privința aceasta o aflăm la Grunwald G., **Pädagogische Psychologie**, ed. II, Berlin, 1925, partea a II-a, cap. 3: **Psihologia genetică a moralei**, Cap. 4, **Psihologia genetică a religiei**. Instructivă pentru mijloacele și metodele de cercetare în domeniul psihologiei religioase este: Weigel Fr., **Kind und Religion**, Paderborn, 1914; și **Die Wertwelt des Volksschulkindes**, Paderborn, 1929, cuprinzând tot ce s'a scris până la el în direcția aceasta; Nobiling E., **Der Gottesgedanke bei Kindern und Jugendlichen**, Donauwörth, 1929; Ruland Mich, **Die Entwicklung des sittlichen Bewusstseins in den Jugendjahren**, Pädag. Monogr. XXI, 1923; Eichele Erich, **Die religiöse Entwicklung im Jugendalter**, Gütersloch, 1928; Fischer Al., **Moral-psychologische Untersuchungs methoden**, Zeitschrift für Päd. Psychologie, 1927; **Religions Psychologische Untersuchungs methoden.**

[9] Pentru fundamentarea științifică a punctului de vedere religios din expunerile noastre, indicăm aici: Esser Gerh., und Mausbach Jos., **Religion, Christentum, Kirche**, 3 vol., ed. a V-a, München, 1923.

B. Importanța și necesitatea psihologiei pentru Catehetică

Catehizarea este un meșteșug greu fiindcă e meșteșugul zidirii sufletului creștinesc. Dacă toată lumea este convinsă de greutatea lucrării săvârșite de un sculptor, care are să modeleze o materie văzută, accesibilă simțurilor, deci ușor de cunoscut, cu atât mai grea este opera educatorului, care trebuie să formeze sufletul nevăzut, inaccesibil simțurilor, deci foarte greu de cunoscut.

Știm că una dintre condițiile principale este ca sculptorul să-și cunoască materia asupra căreia își exercită talentul său. Aceeași condiție are să o îndeplinească, mai înainte de toate, și educatorul: să cunoască bine obiectul operei sale, să pătrundă în tainele sufletului omenesc. *„Dacă dorește cineva să influențeze asupra spiritului altuia și anume astfel ca să-l conducă pe acesta spre un anumit scop, trebuie să cunoască bine legile dezvoltării spirituale, trebuie să cunoască psihologia. Astfel psihologia este știința fundamentală a pedagogiei. Psihologia indică mijloacele prin care pedagogia să-și ajungă ținta"*[10]. *„Pedagogia este știința care, bazându-se pe cunoașterea naturii psiho-fizice a omului și având în vedere idealul către care trebuie să tindă omenirea, stabilește mijloacele necesare pentru a apropia natura de ideal"*[11]. Dacă se pretinde ca pedagogia să aibă la temelie psihologie, cu atât mai vârtos i se cere această bază și pedagogiei religioase. Din acest motiv, piatra din capul unghiului pentru catehetică este cunoașterea sufletului omenesc. O profundă cunoaștere a acestui suflet trebuie să stea la temelia pedagogiei religioase. Procedura dumnezeiescului Învățător este legată de cunoașterea sufletului celor pe care-i învăța. El a inițiat astfel cea mai desăvârșită catehetică așezată pe temei psihologic. În toată activitatea Sa putem observa o cunoaștere fără greș a sufletelor acelora pe care dorea să-i zidească duhovnicește. Ca un grădinar neîntrecut, lucrează El în ogorul sufletesc pe care Îl cunoaște în toate tainele sale, ajutând, sprijinind în creștere

---

[10] W. Rein, **Op. cit.**, p. 579.
[11] G. G. Antonescu, **Curs de pedagogie**, București, 1925-1926, p. 41.

înclinările cele bune și stârpind fără zăbavă mărăcinișul năzuințelor rele. Văzând sufletul bun al păcătoasei, o iartă pe aceasta și îi rușinează pe farisei pentru răutatea și falsitatea lor sufletească. El ține seamă de ogorul sufletesc, cum ne încredințăm din Parabola semănătorului. Și care educator respectă însușirile, înclinările bune înnăscute, cum face El în Pilda cu talanții? Dar e un lucru foarte greu să cunoști ogorul sufletesc. De greutatea aceasta își dau seama toți cei care lucrează în acest ogor. De fapt e o întreprindere mai ușoară să ciopleşti statuia lui Laocoon dintr'un bloc de marmură, decât să stabilești cea mai desăvârșită formulă de dezvoltare a sufletului, care să fie firească și care să poată fi aplicabilă în „educație"[12]. Cunoașterea sufletului întâmpină mari greutăți, care însă nu pot împiedica avântul puternic alimentat de setea de a ști, cum este acel „ceva" de care depinde toată fericirea omului.

Fenomenul de viață sufletească și îndeosebi fenomenul de viață religioasă formează obiectul unor valoroase studii. Faptul acesta rezultă din convingerea că religia nu și-a pierdut valoarea ei nici pentru viața noastră modernă. Din necesitatea religiei rezultă necesitatea cateheticii, care azi trebuie să-și dureze o temelie solidă. Năzuind să exercite influență asupra vieții sufletești, care se află în dezvoltare, catehetica trebuie să dea răspuns întrebărilor: care sunt legile de dezvoltare ale acestei vieți sufletești, în general, și cum se manifestă, în special, viața religioasă în sufletul credinciosului. Potrivit răspunsului pe care-l va putea da acestor întrebări, va examina cealaltă problemă, a trezirii și intensificării vieții religioase prin învățământ religios și educație. Fără cercetări științifice de această natură, o catehizare rodnică este imposibilă.

Psihologia este prin urmare absolut necesară pentru catehetică. Catehetica trebuie să se bucure și să știe exploata toate descoperirile făcute de psihologie, pentru că ea ne ajută să-i înțelegem pe aceia pe care avem să-i educăm, iar înțelegerea ne va pregăti calea și ne va deschide poarta spre sufletul lor[13].

---

[12] R. Kabisch, **Wie lehren wir Religion?**, ed. a VI-a, p. 71.

[13] Gerhard Bohne, **Die religiöse Entwicklung der Jungend in der Reifezeit**, Leipzig, 1922.

BIBLIOGRAFIE
H. G. Graf., **Kritische Darstellung des Gegenwärtigen Zustandes der praktischen Theologie**, Tübingen, 1841.
A. F. Nitzsch, **Praktische Theologie**, Bonn, 1857, ed. a II-a, 1859.
I. T. Moll., **Das System der Praktischen Theologie im Grundriss**, Halle, 1853.
H. T. Achelis, **Grundriss der Praktischen Theologie**, Leipzig, 1912.
Julius Boehmer, **Praktische Theologie im Grundriss**, 2 vol., 1913, 1919.
„Pastoralblätter für Predigt, Unterricht und Seelsorge", Leipzig, 1920 secv.
M. Schian, **Grundriss der Praktischen Theologie**, Giessen, 1922.

C. Importanța și necesitatea Cateheticii

Importanța cateheticii o vom cunoaște cercetând raportul ei cu pedagogia religioasă în general. Catehizarea este educație, și anume ea este cea mai importantă parte a educației religioase; am putea zice că ea îmbrățișează întreaga educație religioasă. Catehizarea este educarea, pregătirea, conducerea credincioșilor spre o viață desăvârșită, după cuvintele Mântuitorului: *„fiți voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este!"* (Mt 5, 48). În desăvârșire culminează interesele pământești și cerești ale creștinului, trecătoare și eterne deopotrivă. Un creștin desăvârșit, în înțelesul doctrinei lui Iisus, poate fi podoabă și a stăpânirii pământești.

Catehizarea aduce servicii păcii pământești și fericirii vremelnice a credincioșilor ca niște fructe dorite, ca niște firești urmări ale desăvârșirii cerești, cum zice Mântuitorul: *„căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui, și toate acestea vi se vor adăuga"* (Mt 6, 33).

În felul acesta catehizarea îmbrățișează întreaga educație religioasă a fiilor Bisericii. Ea are în vedere viața de aici și cea de dincolo a lor și influențează în așa fel încât ei, în cadrul vieții pământești, ca cetățeni cinstiți, să facă și voia lui Dumnezeu cu credință tare și cu îndrăzneală nebiruită. Catehizarea are menirea să supravegheze educația religios-morală a credincioșilor, ca ea să nu sufere nici o stricăciune; pătrunși de duhul păcii creștinești, să fie influențați de rostul sublim al înțelegerii și al păcii între popoare, ajutați fiind și de puterea supranaturală a harului divin.

Din cele spuse rezultă clar raportul catehetícii cu pedagogia religioasă; catehetica este partea cea mai aleasă a acestei pedagogii. De la ea primește întreaga educație religioasă directive de valoare superioară.

Motivele principale care ne îndeamnă să ne ocupăm temeinic de teoria, de îndeletnicirea cu catehizarea, sunt:

1. Catehizarea credincioșilor este „conditio sine qua non" pentru zidirea, întărirea și păstrarea împărăției lui Dumnezeu pe pământ. Ea este absolut necesară pentru existența comunității bisericești; ea are chemarea înaltă de a-i pregăti neîncetat pe membrii acestei comunități. Catehizarea întărește temelia pe care se înalță necontenit măreața clădire a Bisericii creștine. Chemarea predicatorului este aceea de a zidi mai departe ceea ce a început catehetul, de a dezvolta și completa cunoștințele transmise de cateheți.

2. Ar zidi oare *predica* dacă preotul catehet n'ar fi împărtășit, la vreme, credincioșilor săi învățăturile necesare din religia și morala creștină? Căci predicatorul presupune cunoașterea adevărurilor fundamentale creștinești, care se împărtășesc de catehet. Catehizarea conștiincioasă, la timp, este cea mai bună pregătire a parohiei ideale. Numai cel ce seamănă la timp poate nădăjdui o recoltă bună.

3. Catehizarea credincioșilor este *temelia pastorației întregi;* ea este piatra cea din capul unghiului pentru pastorația parohiei. Preotul catehet care își crește credincioșii în duhul evlaviei creștinești, care îi deprinde pe aceștia să se simtă, în sânul Bisericii, ocrotiți sufletește, încălziți și luminați de Dumnezeu, care îi deprinde cu rânduielile, datinile, slujbele, îndemnurile bisericești, acela va realiza o parohie plină de viață în comunitatea iubirii.

4. Catehizarea poate aduce folos și din punct de vedere *social.* Prin sădirea virtuților creștinești în sufletele credincioșilor, prin prezentarea unor fapte mărețe de viață morală, a eforturilor creștinismului pentru *realizarea credinciosului nou,* eliberat din cătușile egoismului și crescut în spiritul pentru realizarea unei orânduiri sociale mai bune, pot fi crescuți sprijinitori puternici ai binelui comun, apărători neînfricați ai patriei și membri activi ai Bisericii.

5. *Iubirea* față *de Hristos* și față de cauza Lui, iubirea față de Biserică și față

de bunurile spirituale mijlocite prin Biserică, se întărește neîncetat pe urma unei acțiuni învățătorești chibzuite.

6. *Iubirea de patrie (patriotismul)* constituie și ea un obiectiv major al învățământului religios ortodox, ca și însuflețirea pentru o muncă stăruitoare și plină de abnegație pentru prosperitatea patriei și a întregului ei popor.

7. Introducerea temeinică și cuceritoare a credincioșilor în viața religios-morală este hotărâtoare pentru *comportarea lor în întreaga viață*, pentru atitudinea lor în societate, pentru comportarea lor la bine, la rău, în noroc și nenoroc, în boală, suferințe, bătrânețe; este decisivă pentru un suflet însetat de fericire[14].

8. Învățarea credincioșilor este și *obligație de drept divin și bisericesc.* Domnul nostru Iisus Hristos, în tot timpul activității Sale mesianice, prin viu grai a descoperit oamenilor tainele împărăției lui Dumnezeu. El a poruncit Sfinților Apostoli ca, prin viu grai, să învețe toate neamurile și să propovăduiască Evanghelia la toată zidirea (Mt 28, 18-20). Potrivit acestei porunci, ei și urmașii lor au răspândit pretutindeni învățătura Mântuitorului.

Dar, în activitatea învățătorească, trebuie observate anumite reguli și principii, pe care catehetica le pune la îndemâna preotului. Fără cunoașterea aceasta catehetul nu poate ști care este modul cel mai potrivit de a învăța pe alții. Catehetica îl învață pe catehet de unde și după ce criterii să-și aleagă materia de învățământ, iar la prezentarea ei să se folosească de rezultatele pedagogiei și psihologiei moderne, să aplice principiile didactice și metodice care sunt în armonie cu felul de a învăța al Domnului nostru Iisus Hristos și al Sfinților Apostoli. Așa, de exemplu, se cere ca un bun catehet să cunoască și să țină seamă de individualitatea, temperamentul, caracterul, organul aperceptiv al credincioșilor. Catehetul are în fața sa tot felul de catehumeni. Între aceștia sunt unii care, din lipsă de pregătire, nu pot înțelege adevărul divin despre care se vorbește; alții care, din cauza împietririi inimii lor, nu pot fi mișcați și alții care, din lipsă de voință tare, nu se pot hotărî să primească adevărul divin arătat și nici să-și ducă viața după el. Catehetul este

[14] Ios. Göttler, **Religions-und Moralpädagogik**, ed. a II-a, Münster in W., 1931, p. 3 ș.u.

obligat să cerceteze ogorul sufletesc, să-l pregătească temeinic și cu pricepere, ca osteneala lui învățătorească să nu fie zadarnică.

O cateheză bine pregătită și prezentată după toate regulile catehedcii este atrăgătoare și ascultată cu atenție. De altfel, practica îndeletnicirii catehetice în Biserica noastră s'a dovedit în progres sau în regres, în raport cu cultivarea sau neglijarea studiului catehedcii. Catehetica, prin regulile și principiile sale, cu critica, exercițiile și modelele aduse în studiu, este necesară nu numai începătorilor, ci și catehedlor încercați și înzestrați de la natură cu cele mai bogate daruri și însușiri pedagogice.

Catehedi modești, cu ajutorul îndrumărilor bune din catehetică, ajung adesea să realizeze cateheze foarte reușite; iar cei dotați sunt feriți de numeroase rătăciri și greșeli, care se strecoară cu ușurință în munca omului prea încrezut în puterile proprii.

Așadar, este clar că studiul catehedcii influențează în mod pozitiv și binefăcător practica învățământului religios. Aprecierea acestei influențe stă în faptul că în ultimele decenii au fost folosite, în catehizarea noastră, principiile pedagogiei moderne, cum sunt: principiul individualității, al școlii active, al intuiției, al treptelor formale etc. Este adevărat că s'au ivit și păreri negative privind influența unor principii și metode moderne în ceea ce privește catehizarea. Așa este cazul cu metoda treptelor formale[15], afirmându-se că *„aceasta încătușează libera manifestare a individualității"*[16]. Catehetul ar putea să-și dezvolte lucrarea și fără asistența catehedcii. O asemenea părere este identică cu afirmarea că un medic, care este ținut să observe continuu principiile de anatomie, fiziologie, terapeutică, chirurgie etc. ar fi, în acțiunile lui, mai puțin liber ca o babă care lucrează după inspirație și, uneori, reușește. Este de la sine înțeles că pregătirea medicului nu numai că nu-i încătușează acestuia individualitatea, dar îi ascute inteligența, îl ajută să adâncească problemele ce i se pun, să realizeze mult tocmai datorită îndrumărilor teoretice.

La fel stau lucrurile și în catehetică; ea ne prezintă posibilități, dar nu ne

---

[15] Vom reveni asupra acestei probleme în lecția despre cateheză în Biserica Ortodoxă Română.

[16] G. G. Antonescu, **Curs de pedagogie**, ms. 1925-1926, p. 89.

încătușează libertatea, chiar dacă aceste posibilități nu pot rezolva toate cazurile individuale. Catehetica, informându-ne despre rezultatele obținute prin cercetări științifice, ne înarmează cu maxime posibilități în cunoașterea și dezvoltarea vieții sufletești a credincioșilor creștini.

Catehizarea este o artă, și anume arta formării sufletelor creștinești. Știm că există o pregătire a artei prin știință, o pregătire a inteligenței, a inimii și a voinței, care precede practicii educative. Și numai grație acestei pregătiri, experiența, ce n'o putem dobândi decât în cursul activității practice, devine instructivă pentru noi. Numai prin acțiune, prin practică învățăm arta, sporim talentul, dobândim tactul și abilitatea. Dar în practică învață arta numai acela care a pătruns mai bine știința, care și-a asimilat-o și care a determinat astfel impresiile viitoare pe care experiența le va face asupra lui.

Astfel trebuie să înțelegem activitatea cateheticii pentru practica învățământului religios. Catehetica ne va dezvolta spiritul ca să pătrundem mai adânc, să vedem mai departe, să judecăm și să rezolvăm corect problemele ce ni se pun neîncetat în practica educației religioase.

I. SCURTĂ PREZENTARE ISTORICĂ A CATEHEZEI ȘI A CATEHETICII

A. Istoria catehezei și a Cateheticii în epoca apostolică și patristică

1. Mântuitorul nostru Iisus Hristos, cel dintâi catehet

Începutul misiunii învățătorești, pentru noi, îl face Mântuitorul Iisus Hristos. El a *„învățat prin viu grai"*, adică a *„catehizat"* mulțimea care-L împresura însetată după cuvântul Său. El este cel dintâi catehet, iar *„catehetica"* din toată vremea va afla în *„catehizarea"* Lui normele catehizării desăvârșite. Iisus, ca învățător, a știut să îmbine cu măiestrie, pentru fiecare caz, cu priceperea, talentul și dragostea caracteristică personalității Sale, toate mijloacele de a proceda, având în vedere *natura cunoștințelor* și *individualitatea ascultătorilor Săi.*

Lucrarea didactică a lui Iisus ne oferă o îndrumare înțeleaptă și un stimulent plin de viață pentru cucerirea minții, inimii și voinței ascultătorilor. Firește, în catehizarea lui Iisus nu vom căuta o metodologie școlărească, dar vom afla principii permanent valabile pentru educația și învățământul religios-creștin.

Lucrarea învățătorească a lui Iisus nu este șablonică, ci elastică și variată, ținând seama de *organul aperceptiv,* adică de etatea, gradul de cultură, profesiunea și preocupările ascultătorilor Săi. De aceea, Iisus Hristos vorbește plugarilor despre semănător; podgorenilor, despre lucrătorii viei; pescarilor, despre pescuitul minunat. Lui Nicodim (In 3), care era erudit și curat cu inima, îi oferă o privire profundă în planul mântuirii chiar la începutul activității Sale. De asemenea, samarinencei, care avea un spirit activ, un suflet bun, i se destăinuie ca Prooroc și Mesia cel adevărat, printr'un dialog condus cu multă și

profundă psihologie. Într'un fel vorbește cu *„un legiuitor"* și altfel cu fariseii (Mt 22, 41 ș.u.).

Dar dacă în procedeul Său didactic, Iisus înțelege cu ușurință și plăcere individualitatea sau fondul aperceptiv al ascultătorilor Săi, întâmpină greutăți atunci când trebuie să aibă în vedere al doilea factor al procedurii, și anume *natura cunoștințelor.* Știm că obiectul principal al învățăturii Mântuitorului Hristos a fost *mesianitatea și dumnezeirea Sa.*

Iisus, exemplul desăvârșit al catehetului. Educatorul creștin exercită cea mai puternică influență asupra ucenicilor săi prin *puterea exemplului.* Iisus a evidențiat puterea educativă a exemplului. El se dă chiar pe Sine exemplu de învățător, de educator, zicând: *„Voi Mă numiți pe Mine Învățătorul și Domnul, și bine ziceți, fiincă sunt..., că pildă v'am dat, ca și voi să faceți așa cum am făcut Eu cu voi"* (In 13, 13-15).

Viața Mântuitorului a fost curată, nepătată, încât bunul Său nume nu l-au putut umbri nici cei mai mari dușmani ai Săi. De aceea și îndrăznește să pună dușmanilor Săi întrebarea: *„Cine dintre voi Mă vădește pe Mine de păcat ?"*. Dacă cerința supremă a învățăturii Lui a fost iubirea, El este cel dintâi care a îndeplinit-o în limite până atunci necunoscute. Iisus își iubește ucenicii. El îi iubește și pe dușmani, îndemnându-i la iubire prin pilda Samarineanului milostiv și mai ales prin rugăciunea de pe cruce. Această iubire nemărginită, al cărei exemplu este Domnul ca educator și învățător, ascunde taina succeselor Lui nepieritoare. Dacă El a cerut de la ucenicii Săi *dragoste și bunătate,* apoi, în primul rând, Cel care a dovedit aceasta față de tot omul a fost chiar El. Dacă El ne-a învățat ca de șaptezeci de ori câte șapte să iertăm greșelile, apoi păcătoșii au aflat în El pe Judecătorul blând și iertător, iar dușmanii personali *„mare și bogată milă".*

Zelul personal al Mântuitorului nu a cunoscut margini. El n'a știut ce-i oboseala, nu s'a temut de nici o jertfă, când a fost vorba să mântuiască un suflet. El ne-a lăsat exemplu de evlavie, petrecând nopți întregi în rugăciune fierbinte. Focul sacru și devotamentul desăvârșit față de Părintele Ceresc, ce se reflectau pe fața Lui în rugăciune, ne învață ce înseamnă *„rugăciunea".*

Pedagogia creștină modernă cere ca pedagogul să se identifice cu doctrina sa, să-și trăiască învățătura, să fie exemplu pentru cele ce învață. Puțini sunt acei educatori care împlinesc în Biserică întocmai

această condiție. Dar *Hristos Și-a trăit învățătura*. El n'a teoretizat, n'a creat o teologie, o știință despre Dumnezeu-Tatăl, ci a trăit în Dumnezeu, Tatăl Lui și Tatăl nostru; și ca Fiu al Părintelui Ceresc ne-a făcut și pe noi fii ai aceluiași Părinte.

Or, este lucru bine cunoscut că un învățător bun împărtășește mai bucuros cunoștințe obiective, decât să învețe despre sine însuși, pentru că nu scapă de prejudecățile ascultătorilor săi. La fel I se întâmplă lui Iisus când vorbește despre Sine, despre misiunea Sa divină, deși repetă neîncetat că n'a venit să facă voia Sa, ci voia Tatălui Său Care L-a trimis.

Dificultatea de a învăța despre Sine Însuși este îndoită, pentru că El reclamă nu numai demnitatea unui prooroc, ci mai ales aceea de Mesia, de Fiu al lui Dumnezeu, atribute care trec peste puterile minții omenești, dacă nu intervine harul divin pentru acceptarea prin credință a acestor adevăruri (Mt 16, 17). Când aude că S'a făcut *„pe Sine Fiu al lui Dumnezeu"*, mulțimea, întărâtată, uită de binefacerile Lui minunate și-I cere răstignirea.

Metodele de învățământ întrebuințate de Iisus orânduiesc cunoștințele în acord cu drumul firesc al minții. Cercetând minunatele Lui „lecții", vom descoperi în ele metodele: inductivă, deductivă, analitică, sintetică, genetică, experimentală, aplicate, fiecare, la loc potrivit. Așa, de exemplu, în pilda Semănătorului, procedează analitic pornind de la noțiuni pe care le analizează explicându-le ascultătorilor (semănătorul, sămânța, ogorul etc. înseamnă...). Dar nici aici nu operează cu noțiuni abstracte, ci oferă totdeauna imagini concrete, intuitive. El amestecă adeseori metoda sintetică cu cea genetică. Cea din urmă se descoperă în felul în care Iisus învață despre dumnezeirea și mesianitatea Sa, stârnind în samarineancă setea de a afla adevărul mesianic, confirmând prin tăcere mărturisirile altora, sau interzicând celor vindecați să vestească altora (orbul din naștere). Aceste tăceri sau interziceri semnificative provocau, în mod firesc, meditare și frământare internă, din care se năștea adevărul căutat. Așadar, metoda este vădit genetică, firește nu în forma obișnuită, școlărească (In 4; 10, 9-35; Mt 26, 64; Mc 15, 2).

În ceea ce privește forma de învățământ, Iisus o întrebuințează cu precădere pe cea povestitoare sau acroamatică (exemplu pildele Sale). Propovăduind El adevăruri supranaturale, nașterea acestora

nu putea fi provocată prin întrebări din mintea omenească sau din cunoştinţele existente. În afară de aceasta, Iisus n'a voit să îmbogăţească numai mintea cu cunoştinţe, ci a dorit să influenţeze armonic voinţa şi sentimentul deopotrivă. Aceste puteri sufleteşti se dezvoltă prin povestirea caldă, plină de viaţă, izvorâtă dintr'o inimă iubitoare. Forma povestitoare, aşa cum a întrebuinţat-o Iisus, a îmbogăţit mintea, a cucerit inima şi a activat voinţa tuturor ascultătorilor Săi.

Dar Iisus a folosit şi forma întrebătoare sau erotematică (interogativă, socratică), când s'au ivit condiţiile necesare, când era vorba să pornească de la lucruri cunoscute sau să amintească adevăruri prezentate odată (Mt 16, 8-12; 22, 42 ş. u.). Foloseşte cu multă pricepere dialogul, convorbirea (de exemplu, Nicodim, samarineanca).

De asemenea, întâlnim la Iisus şi cele *trei moduri de învăţământ:* individual, colectiv şi monitorial. Cel individual îl întrebuinţează, de exemplu, când stă de vorbă cu samarineanca, sau cu orbul din naştere, sau cu Nicodim; cel colectiv, în toate cuvântările Sale adresate mulţimii dornice să-L asculte; iar cel monitorial, atunci când trimite pe ucenicii Săi să răspândească învăţăturile Sale.

Pedagog desăvârşit se dovedeşte Iisus şi în aplicarea principiilor didactice. Despre învăţământul Lui trebuie spus că este: psihologic, natural, intuitiv, plăcut şi interesant, activ, educativ, practic, temeinic şi durabil.

Învăţământul lui Iisus este psihologic pentru că dumnezeiescul Învăţător este desăvârşit cunoscător al sufletelor ascultătorilor Săi. Această putere de pătrundere până în cele mai ascunse tainiţe ale sufletului îi dă posibilitatea să cunoască individualitatea ucenicilor şi a ascultătorilor Lui de tot felul, tratându-l pe fiecare după cerinţele sale sufleteşti. Astfel, ştie cum să-l trateze pe Petru cel impulsiv, violent şi nestatornic; pe Ioan cel tânăr, blând şi inteligent; pe *„fiii tunetului"* etc.; pe Nicodim cel erudit; pe vameşul păcătos, dar dornic de îndreptare; pe Maria Magdalena etc.

Învăţământul lui Iisus este natural pentru că duce de la uşor la mai greu, învăţând pe ucenici mai întâi lucruri uşoare din viaţa de toate zilele, de la care apoi caută să-i ridice, încet, cu îndelungă răbdare, fără a face salturi, spre învăţături mai grele, ca aceea a desăvârşirii. Acest principiu duce foarte încet spre ţintă; cele mai

multe fructe se arată abia după moartea Învățătorului, pentru că *„altul este semănătorul și altul secerătorul”* (In 4, 37). Dar El se mulțumește și cu aceste rezultate lente și, plin de dragoste, le grăiește ucenicilor Săi: *„Încă multe am a vă spune, dar nu le puteți purta acum”* (In 16, 12). El progresează de la mic la mai mare (grăuntele de muștar – Mt 13, 31), de la apropiat la îndepărtat, de la cunoscut la necunoscut (aluatul – Mt 13, 33), pescuitul minunat (Lc 5, 1 ș. u.). El urmărește esențialul când zice: *„căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui, și toate acestea vi se vor adăuga”* (Mt 6, 33), și duce până la capăt lucrul început.

Învățământul lui Iisus este *intuitiv.* Ca bun psiholog, El știe că mulțimea simplă este mult mai senzorială, adică nu pricepe bine decât ce-i cade sub simțuri. De aceea îmbracă în haină concretă, atrăgătoare, chiar ispititoare, învățătura Lui abstractă. În acest scop se folosește de felurite mijloace de intuiție, cum sunt: *acțiuni, individualizări, contraste, evenimente istorice și parabole.*

Acțiuni. Exemplu: Iisus prezintă ucenicilor copiii ca model; promite răsplată bogată acelora care primesc un copil în numele Său și amenință cu cea mai mare pedeapsă pe acela care împinge în stricăciune un copilaș (Mt 18, 2 ș. u.). Sau: Iisus a zis către Marta: *„Eu sunt învierea și viața”* și îndată l-a înviat pe fratele ei Lazăr din mormânt (In 11, 25).

Individualizare. Exemplu: În loc să spună: „Rezistați ispitei”, zice: *„Iar dacă ochiul tău cel drept îți devine piatră de poticnire, scoate-l și aruncă-l de la tine, că mai bine îți este să piară unul din mădularele tale, iar nu tot trupul să-ți fie aruncat în gheenă”* (Mt 5, 29). Pentru combaterea răzbunării zice: *„iar celui ce te lovește peste obrazul drept, întoarce-i-l și pe celălalt”* (Mt 5, 39).

Contrastul. Exemplu: în parabola vameșului și a fariseului așază față în față contrastele: fățărnicia îngâmfată și sinceritatea smerită. Fariseul, lipsit de dragoste, este pus față'n față cu Maria Magdalena care *„a iubit mult”* (Lc 7, 36), iar bogatul nemilostiv, cu sărmanul Lazăr (Lc 16, 19 ș. u.). Prezentul și viitorul îl compară cu trecutul, evocând evenimentele istorice. Ca să deștepte atenția ascultătorilor, evocă evenimentele din vremea lui Noe, când a căzut peste ei pierzarea pe neașteptate (Mt 24, 37). Comportarea Corasimului și a Betsaidei o așază în paralelă cu aceea a Sodomei și a Gomorei.

Combate pătimaşa grijă de cele trupeşti, de hrană, de îmbrăcăminte, îndreptând ochii ascultătorilor Săi spre tabloul plastic-intuitiv cu *„păsările cerului"* şi *„crinii câmpului"* (Mt 6, 26, 28). *Intuirea prin tablouri* o realizează Iisus în mod neîntrecut prin *parabolele* Sale, care sunt icoane luate din viaţă, prezentând adevăruri eterne, zugrăvite cu măiestrie.

Învăţământul lui Iisus este *plăcut şi interesant*, dovadă mulţimea care-L asculta fascinată, uitând şi de hrană, şi de dormit, cum ne arată minunea înmulţirii pâinilor (Mt 14, 15). *„Iar când Iisus a sfârşit cuvintele acestea, mulţimile erau uimite de învăţătura Lui, că îi învăţa ca unul care are putere, iar nu cum îi învăţau cărturarii lor"* (Mt 7, 28-29). Cuvintele Lui sunt apă vie şi balsam de alinare a suferinţelor sufleteşti. El ştie trezi interesul ascultătorilor, ţinând seama de preocupările, durerile şi bucuriile lor. Aşa, vorbind pescarilor, le şi mijloceşte pescuit bogat; văduvei din Nain îi înviază fiul, orbului îi dă vedere etc. În felul acesta învăţământul Său devine *activ şi practic*, păstrând, totdeauna, legătură strânsă cu viaţa.

Învăţământul lui Iisus este *educativ*, pentru că El nu S'a mulţumit doar să împărtăşească cunoştinţe, ci a căutat să-l transforme pe omul vechi, cum face aluatul cu făina, să creeze omul nou, să creeze caractere puternice. Învăţământul Lui educativ a creat caracterul creştin, care străluceşte peste veacuri.

Învăţământul lui Iisus este *temeinic şi durabil*. El reuşeşte să sădească în inimile ascultătorilor Săi învăţătura cea nouă atât de adânc încât toate furtunile vremii, prigoanele cumplite, chinurile nesfârşite, nici chiar moartea, nu au putut-o smulge de acolo, cum mărturiseşte Sfântul Apostol Pavel: *„Cine ne va despărţi de iubirea lui Hristos?"* (Rm 8, 35).

Nu trebuie să uităm însă că temeinicia şi durabilitatea învăţământului lui Iisus nu rezidă numai în mijloace didactice omeneşti; munca omenească a fost întregită de *colaborarea harului divin*. De aceea, sămânţa învăţăturilor dumnezeieşti a încolţit, a crescut cu putere şi a dat roade însutite şi nepieritoare (Mt 5, 18). Dar dascălul Hristos este şi chipul smereniei şi umilinţei, virtuţi care ajută la intrarea în împărăţia cerească. Ele sunt importante în domeniul creştin-moral ca şi naşterea din apă şi din Duh Sfânt, în domeniul credinţei. Credinţa şi umilinţa sunt aşa de înrudite încât una fără cealaltă nu pot exista. Acest lucru l-a lămurit Hristos Sfinţilor Apostoli.

Fără umilință, Apostolii n'ar fi fost vrednici de împărăția lui Dumnezeu. Mai mult, ei n'ar fi fost în stare să facă educația altora în acest spirit. În discuția pentru prioritate, Sfinții Apostoli nici nu bănuiau care este condiția principală pentru noua împărăție. În sine, este lucru bun dorința de a fi cel dintâi, de-a ședea de-a dreapta și de-a stânga Mântuitorului în împărăția lui Dumnezeu. Dar când această dorință izvorăște din iubirea de sine, din egoism sau îngâmfare, ea trebuie combătută, pentru că face cu neputință viața socială armonică, pentru că duce la neînțelegeri. Din această primejdie a voit Domnul să-i scape pe ucenicii Săi, îndemnându-i la umilință, smerenie și atașament deplin, la o viață plină de curăție religios-morală. Mântuitorul Hristos n'a înfrânat strădania Sfinților Apostoli spre perfecțiune. Căci fără aceasta n'ar exista progres nici în lumea naturală, nici în cea supranaturală. Însă El așază în fața acestei strădanii o altă țintă, abătând-o de la cele dinafară spre cele lăuntrice, învățându-i că cel ce vrea să fie mai mare în împărăția lui Dumnezeu, acela trebuie să fie tuturor slujitor; trebuie să servească cu toată puterea sa pe semenii săi mici și mari deopotrivă; trebuie să se jertfească neîncetat pentru binele și prosperitatea semenilor săi. În împărăția lui Dumnezeu acela este mai mare, acela ajunge la un loc mai înalt, care face mai mult bine semenilor săi. În centrul strădaniilor sale nu va mai sta eul îngust cu poftele sale meschine, cu viciile omenești, ci Dumnezeu identificat în semenul nostru.

2. Cateheza în primele veacuri creștine

Mântuitorul Hristos transmite misiunea sa învățătorească ucenicilor Săi, împuternicindu-i să ducă neamurilor învățătura și harul pe care le-a încredințat prin cuvintele: *„Drept aceea, mergeți și învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v'am poruncit Eu vouă. Și iată, Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului. Amin"* (Mt 28, 19-20).

Între toți apostolii, Sfântul Pavel ocupă un loc deosebit pentru îndeplinirea acestei misiuni. Providența divină i-a încredințat lui o datorie mai vastă, fiind nevoit să facă și o școală mai specifică, mai deosebită decât ceilalți apostoli și dovedindu-se și ca un învățător

original al celor sfinte. Biserica îl numește „Apostolul neamurilor". Nu încape îndoială că și ceilalți apostoli s'au dovedit buni învățători și educatori printre popoarele vremii. Totuși, despre lucrarea lor catehetică știm mai puțin, câtă vreme „Faptele Apostolilor" și mai ales epistolele Sfântului Pavel ne oferă un tablou bogat și intuitiv despre activitatea lui didactică.

Sfântul Pavel a fost înzestrat cu primul și cel mai important dar al misiunii pedagogice, și anume acela al *vocației*, încă din „pântecele maicii sale", cum însuși mărturisește, zicând: „ *...când a binevoit Dumnezeu, Cel ce m'a ales încă din pântecele maicii mele și prin harul Său m'a chemat*" (Ga 1, 15). Iar chemarea și-a îndeplinit-o cu adevărată plăcere. În mijlocul tuturor suferințelor, Sfântul Pavel se simțea totdeauna plin de o mare bucurie lăuntrică. Este un principiu al educației, în general, ca acolo unde se cere mult de la educator, cum s'a cerut de la Sfântul Pavel, să țâșnească din belșug izvorul de putere și de bucurie adevărată.

Sfântul Apostol Pavel a făcut cinste misiunii sale. Darul lui Dumnezeu nu s'a sălășluit zadarnic în el; el s'a dedicat chemării divine cu toate puterile sale sufletești și trupești. El a lucrat, a zidit bazându-se pe o *autoritate divină supremă*. Recunoscând neîncetat pe Hristos – din punct de vedere al credinței – ca autoritate divină supremă, ca ideal suprem, ca forță supremă, s'a dovedit „Apostolul neamurilor", un educator adevărat. Pentru că rezultat sigur are numai acel educator religios care se sprijină pe o autoritate reală, pe un ideal nepătat, pe un izvor de putere nesecat, care este Hristos.

Sfântul Apostol Pavel nu a fost un teoretician, un dogmatist. El a lucrat pentru viața practică, având în vedere exigențele acesteia. Întreaga sa învățătură despre „Hristos cel răstignit" îi servește numai ca temelie pentru scopul său, pentru creșterea creștinilor spre desăvârșire. Toate scrisorile lui vădesc îmbinarea teoriei cu practica, întrucât partea teoretică totdeauna este urmată de cea practică. Mai întâi credința dreaptă, apoi viața cea bună, izvorâtă din această credință (Evr 10, 38).

Sfântul Apostol Pavel respectă, în activitatea sa, între altele, și *principiul naturii*, mergând de la ușor la mai greu, de la simplu la compus, când zice: „*Cu lapte v'am hrănit, nu cu bucate, căci încă nu erați în stare...*" (1 Co 3, 2). În chipul acesta respectă, cu multă grijă, fondul aperceptiv al ucenicilor săi. Iar în altă parte, cu același tact pedagogic,

procedează de la cunoscut la necunoscut, de la apropiat la îndepărtat (exemplu, în Areopag, FA 17, 15). Activitatea lui îmbrățișează toate problemele vieții individuale și sociale, rezolvându-le cu reală competență. Așa învață, de exemplu, despre evlavia adevărată, adică despre raportul între Dumnezeu și om în 1 Tes 4, 3; Gal 5, 22; Rm 6, 10; despre spiritul comunitar: 1 Co 3, 9; despre recunoștință: 1 Tes 5, 18; Col 3, 15; Ef 5, 19; 2 Co 1, 2; despre muncă: 2 Tes 3, 10 ș. u.; FA 20, 33; despre raportul dintre copii și părinți: Ef 6, 1 ș. u.; Col 3, 20; despre raportul dintre soț și soție : Ef 5, 21-33; despre sclavie: Gal 3, 26 ș. u. și Flm 10 ș. u. Întreaga lui operă de educație religioasă este pătrunsă și purtată în duhul dragostei creștine, căreia îi dedică un imn de frumusețe neîntrecută (1 Co 13).

Învățătura orală a Sfinților Apostoli, *îndată după pogorârea* Sfântului Duh, gravitând în jurul persoanei Mântuitorului cu viața, patimile, moartea și învierea Sa, începe să se cristalizeze în formulări simple, asemănătoare unele cu altele, care poartă numele de cateheze. Aceasta este cateheza orală. Catehezele scrise de Sfinții Apostoli se află în epistolele lor, acolo unde ei considerau că este necesar să revină în scris asupra celor ce începură să învețe în mod verbal. Cuprinsul unei asemenea cateheze apostolice se poate vedea în prima epistolă a Sfântului Apostol Pavel către Corinteni (1 Co 11, 23 ș. u.), vorbind despre Sfânta Cuminecătură; iar în 1 Co 12 același apostol prezintă cititorilor, într'o lecție clasică, intuitivă, viața socială ideală, dând ca model plastic trupul omenesc cu diferite și multiple mădulare, colaborând între ele în cea mai desăvârșită armonie. Tot Apostolul neamurilor arată că trupul tainic al lui Hristos, Biserica, comunitatea iubirii, viază prin legea iubirii creștine (1 Co 13, 1-8).

O catehizare sistematică nu întâlnim în veacul apostolic, pentru că veacul acesta este mai mult al misiunilor apostolice, când creștinarea se făcea în masă, grație puterii cuvântului și darului Sfinților Apostoli. Sfinții Apostoli însă, în frunte cu Sfântul Pavel, sunt *cei dintâi catehețí* care instruiesc și pregătesc pentru Botez masele acelei vremi. Cel ce primea creștinismul afla de la ei ce aveau să știe, să creadă și să facă, pentru a intra în comunitatea fraților. Botezul și învățătura erau, în chip natural, atât de legate între ele încât Mântuitorul le-a cuprins pe amândouă în porunca: *„...Mergeți și învățați toate neamurile, botezându-le...”* (Mt 28, 18-20).

Nu se concepea deci creștin, cât de simplu, care să nu fie instruit, cât de elementar, asupra învățăturii creștine. Aceasta, pentru că creștinismul este *religie-învățătură*, spre deosebire de religiile păgâne, care se epuizau în culte sau formalisme rituale, în mistere și mituri fantastice. Creștinismul prezintă un Dumnezeu unic al tuturor, fără popor ales, fără rasă, familie, stat. Cultul nu mai este secret: riturile, rugăciunile, dogmele, nu mai sunt ascunse; din contră, se instituie un *învățământ religios*. Spiritul de chemare la Hristos înlocuiește pe cel de exclusivism.

Obiectul acestui învățământ era cuvântul Domnului. Purtătorii calificați ai acestui „cuvânt" erau *harismaticii*, adică acei creștini care se deosebeau prin darurile lor naturale și mai ales prin cele ale Duhului Sfânt. Sfântul Apostol Pavel distinge trei harisme principale: apostoli, profeți, învățători (1 Co 16, 18). În triada de slujitori ai cuvântului divin învățătorul sau didascălul este factorul special al învățământului creștin. El are ca funcție determinată învățarea. Creștinismul, fiind și învățătură, a avut întotdeauna nevoie de învățători. Aceștia au fost *didascalii harismatici*, care, împreună cu Apostolii și cu urmașii lor, au învățat credința și morala creștină. Ei au avut „catehismul" lor. Mărturii din Noul Testament și din scrierile Părinților apostolici confirmă existența unui învățământ dogmatic și moral al misionarilor și didascalilor.

Alfred Seeberg a reconstituit cu ele **Catehismul creștinătății primitive** pe baza formulei de credință din 1 Co 15, 3-5: *„Că'nainte de toate v'am predat ceea ce și eu am primit: că Hristos a murit pentru păcatele noastre, potrivit Scripturilor, că a fost îngropat și că a înviat a treia zi, după Scripturi; și că i S'a arătat lui Chefa, apoi Celor Doisprezece..."*. La aceasta s'a adăugat curând învățătura despre învierea morților și judecata viitoare. Pe lângă chestiuni de doctrină, catehismul cuprindea și pe cele de morală, predate după schema celor două căi, instrucțiuni privitoare la Botez, Euharistie, Rugăciunea domnească, despre care mărturisește și **Învățătura celor doisprezece apostoli**.[17]

Între documentele scrise despre activitatea catehetică misionară din veacul apostolic amintim:

---

[17] Teodor M. Popescu, **Primii didascali creștini**, București, 1952, în „Studii Teologice", an. III (serie veche), nr. 2, pp. 140-211.

a) **Învățătura celor doisprezece Apostoli (Didahia)** care – după însuși titlul scrierii – cuprinde învățătura Mântuitorului transmisă de Sfinții Apostoli. Scrierea aceasta a fost socotită drept cel mai vechi catehism al religiei creștine și făcea parte din Liturghia catehumenilor, servind la pregătirea lor pentru primirea Sfântului Botez.

Cuprinsul acestei scrieri constă din trei părți: 1) cateheză morală; 2) instrucție liturgică; 3) hotărâre disciplinară.

1) Cateheza morală are forma unei descrieri a două căi: calea vieții și calea morții. Prima arată practica iubirii față de Dumnezeu și de aproapele, evitarea răului și împlinirea datoriilor creștine. A doua prezintă faptele rele oprite de creștinism; 2) instrucția liturgică tratează despre Sfântul Botez, despre post și rugăciune și despre Sfânta Euharistie; 3) partea a treia, disciplinară, cuprinde reguli asupra atitudinii credincioșilor față de predicatori, conducerea internă a comunității, adunarea euharistică duminicală, mărturisirea păcatelor, împăcarea cu vrăjmașii și diferite precepte de a trăi după Evanghelie. **Didahia** este o sinteză a materialului necesar pentru instruirea catehumenilor și a fost utilizată de toți catehetii mari de mai târziu.

b) **Constituțiile apostolice**, colecția celor opt cărți cu un însemnat cuprins de drept bisericesc, de liturgică și de catehetică. Pentru cunoașterea tradiției catehumenatului în veacul apostolic, cărțile VII și VIII sunt izvoare însemnate. Cartea a VII-a tratează despre disciplina creștină, în sens educativ, despre diferite rugăciuni, despre catehumeni și despre ritul Botezului. În cartea a VIII-a, în capitolele care tratează despre cult în veacul apostolic, găsim izvoare referitoare la legătura între cateheză și rugăciune, legătură care a dat naștere la prima parte din „liturghia catehumenilor".

c) **Epistola lui Barnaba** ne oferă o imagine clară despre învățământul exclusiv verbal din acea epocă. Cuprinsul acestei cărți ne înfățișează o teologie creștină, care îmbină cugetarea paulină cu filozofia religioasă alexandrină (Filon din Alexandria).

d) **Păstorul lui Herma**. Scrierea aceasta are trei părți: 5 viziuni, 12 precepte și 10 asemănări. Explicarea viziunilor evidențiază scopul scrierii, care este pregătirea păgânilor pentru intrarea în creștinism. Învățarea regulilor de credință, care preced Botezul, este în strânsă

legătură cu învățământul moral pe care-l prezintă mai departe în cele 12 precepte. Viața morală, pe care trebuie să o aibă catehumenii, este descrisă în cele 10 asemănări.

Din epoca apostolică trecem în *perioada apologetică*. Între scrierile de importanță catehetică, amintim aici:

1. **Dialogul cu iudeul Trifon**, o scrisoare a Sfântului Iustin Martirul, în care se arată superioritatea creștinismului față de iudaism. 2. Cele două **Apologii** ale Sfântului Iustin, care cuprind o expunere și o justificare a creștinismului față de intelectualitatea păgână. 3. **Cele trei cărți ale lui Teofil** (episcopul Antiohiei) **către Autolic** (un păgân erudit), ne înfățișează o imagine a primelor cateheze adresate intelectualilor acelei vremi. 4. **Scrisoarea către Diognet** ne prezintă o ierarhizare a celor ce vor intra în creștinism: a) cercetători, b) catehumeni, c) credincioși.

BIBLIOGRAFIE

John Mayer, **Geschichte des Katechumenats und der Katechese in den ersten Jahrhunderten**, Kempten, 1880.

Th. Harnack, **Katechetik**, Erlangen, 1882.

G.V. Zezschwitz, **System der Katechetik**, Ed. I, Leipzig, 1863.

Mich. Gatterer, **Katechetik**, Innsbruck, 1931.

Mihail Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă**, Oradea, 1928.

T. M. Popescu, **Primii didascăli creștini**, București, 1952, în „Studii Teologice", an III, nr. 2, pp. 140-211.

3. Catehumenatul și catehizarea

Întâiul și desăvârșitul dascăl al creștinilor este, după cum am arătat, Iisus Hristos. Despre aceasta El Însuși aduce mărturie, zicând: *„Voi însă să nu vă numiți «rabbi», căci unul este Învățătorul vostru, Hristos, iar voi toți sunteți frați"* (Mt 23, 8). Sau: *„Nici învățători să nu vă numiți, căci Învățătorul vostru unul este, Hristos"* (Mt 23, 10). Activitatea, atitudinea constantă în toate împrejurările, dar mai ales jertfa de pe cruce, întăresc și ele mărturisirea Domnului.

Sfinții Apostoli și, după ei, toți Sfinții și Părinții Bisericii au văzut în Mântuitorul Hristos pe adevăratul lor dascăl, pentru care lucru I-au urmat învățătura în duh și în faptă. Ei au și continuat activitatea

învățătorească a Mântuitorului, la început prin grai viu și mai apoi și în scris.

Dacă urmărim lucrarea desfășurată de Sfinții Apostoli, ajungem la concluzia că ea prezintă un dublu caracter și anume: catehetic și predicatorial. Fără îndoială, această acțiune cu dublu aspect se confundă cu misiunea ce îi determină pe Sfinții Apostoli la răspândirea creștinismului. Căci, de fapt, predica de esență misionară include întâiul obiectiv în activitatea învățătorească a Sfinților Apostoli, predica urmărind curățirea sufletelor de rătăcirile păgâne și convertirea lor la Hristos.

Dar și cateheza urmează îndată predicii misionare, pregătind sufletele convertiților pentru primirea Tainei Sfântului Botez. Ea își ia putere la Pogorârea Sfântului Duh, exteriorizându-se în vorbirea Sfântului Petru, deci prin grai viu, cum arătam ceva mai înainte. Apoi, și ceilalți Sfinți Apostoli procedează la fel, cu diferite prilejuri binevenite. De aceea, rămâne de netăgăduit faptul că la baza catehezelor scrise mai târziu stau catehezele orale ale Sfinților Apostoli.

Cercetând cu atenție scrierile unora dintre Sfinții Apostoli, reușim să desprindem, fără greutate și în mod clar, că înșiși autorii lor au ținut să revină chiar și în scris asupra acelora dintre învățăturile propovăduite oral, pe care găseau de trebuință să le așeze în slovă netrecătoare. Acestea nici nu sunt altceva decât cateheze apostolice (1 Co 11, 23; 14, 19). Exemplu tipic în această privință rămâne Epistola Sfântului Pavel către Galateni. În cadrul ei, termenii originali îi identifică pe ascultători sub numirea de *catehumeni*, iar pe dascăli sub aceea de *cateheți* (Gal 6, 6). Suntem deci în situația să reținem constatarea următoare: „Catehumenatul își are existența sub forma unui început de organizare încă în vremea Sfinților Apostoli".[18]

Activitatea catehetică a Sfinților Apostoli urmărea, mai ales, să-i îndepărteze pe catehumeni de vicii, de păcate și să-i pună în situația morală favorabilă practicării virtuților creștine. Căci, dacă primele întunecă sufletul omului, apoi virtuțile creștine îl luminează și îl

[18] M. Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă**, Oradea, 1928, p. 16.

împodobesc pe acesta. Două stiluri de trăire, două atitudini de viețuire sunt deci puse față în față, iar contrastul dintre ele întărește convingerea modului pentru urmarea celei mai bune, a căii către mântuire și păzirea lui de a urma calea pierzătoare de suflet. Dacă întâiul mod de viețuire, acela de vicii și păcate, este asemenea întunericului (Rm 13, 12), al doilea, acela în virtute creștină, este asemenea luminii; întâiul îi deschide omului calea spre moarte, iar al doilea durează calea spre viața veșnică, așa cum limpede se arată și în **Didahiile celor 12 Apostoli**.

Cei ce doreau să intre în creștinism trebuiau să-și însușească în prealabil învățăturile morale schițate mai sus și să-și modeleze viața în acord deplin cu sensul lor. De aceea, exceptându-i pe copii, cărora li se administra Taina Sfântului Botez fără o catehizare în prealabil, dar pe temeiul garanțiilor moral-creștine prezentate de nași, încă în vremea Sfinților Apostoli, în genere, erau botezați numai cei ce-și dovedeau credința.[19] Ei trebuiau să cunoască regulile credinței, cel puțin elementar, dacă nu în mod aprofundat.

Catehumenatul veacului apostolic urmărea de altfel transformarea totală a sufletului și vieții omenești după chipul și statura lui Iisus Hristos. Omul cel vechi trebuia să se răstignească împreună cu Hristos, ca astfel să se nimicească trupul păcatului (Rm 6, 6) și să se realizeze pe sine în „omul cel nou", în „făptura nouă". Între altele, și credința lucrează la o asemenea transformare lăuntrică, ea fiind temelie a moralității creștine. Căci „cel drept din credință va trăi" (1 Co 2, 14). Desigur, transformarea lăuntrică trebuie adeverită și prin fapte. Căci *„ce folos, frații mei, dacă cineva zice că are credință, dar fapte nu are? Oare poate credința să-l mântuiască?"* (Iac 2, 14).

Una din concluziile esențiale ce rezultă din cele arătate până aici este și aceea că în veacul apostolic catehumenatul își are numai rădăcinile și începuturile sale de modestă organizare, dar că el nu există ca o instituție special și temeinic organizată. În întinderea acestui veac suflul de viață nouă, de viață creștină intensă și curată, îi atrăgea pe oameni către Hristos, cum cheamă soarele primăvăratic la trezire și la creștere întreaga făptură. Exemplul de trăire creștină

---

[19] Cf. Hézard, **Histoire du catèchisme**, Paris, 1900, p. 4.

era factor esențial pentru convertirea mulțimii la Hristos, iar predica misionară dădea oamenilor vremii prilej pentru cunoașterea și urmarea învățăturii aduse de Hristos în lume. Convertirea la Hristos urma apoi și unei intuiții intense, puternice și vii, intuiție care era în stare să realizeze, în multe cazuri, un plus față de predică și catehizare.

Iată câteva motive, pe lângă multe altele de aceeași însemnătate, care nu făceau necesară o catehizare stăruitoare, sistematică și mai îndelungată în veacul apostolic. Hristos trăia cu adevărat, umplând acest veac și hrănind cu prisos sufletele dornice de o viață nouă. Iar exemplul Sfinților Apostoli acoperea în mod integral concepția de viață în și cu Hristos.

Mai apoi însă, chiar în veacul al doilea creștin, necesitatea unei catehizări tot mai organizate, mai sistematice și mai îndelungate se făcea din ce în ce mai simțită, mai necesară, în cadrul Bisericii, pentru cei ce ar fi dorit să primească Taina Sfântului Botez. Și aceasta, atât pentru motivul că plinătatea de viață creștină părea cât de cât mai stinsă, dar mai ales pentru intensitatea cu care creșteau persecuțiile împotriva creștinilor, a creștinismului în general. Unii membri ai Sfintei Biserici s'au dovedit atunci slabi în credință și în virtute și au căzut din harul primit deodată cu Sfântul Botez. Deci intrarea în creștinism, pe temeiul celei mai curate emotivități chiar, ori în urma unei predici zguduitoare, ca și pe temeiul unei catehizări elementare, nu mai prezenta garanții suficiente de rămânere în Biserică, în fața oricăror amenințări și persecuții. Era necesară o formație lăuntrică din care să pulseze, în toată vremea, atitudini limpezi și hotărâte, sprijinite pe o cunoaștere temeinică a învățăturii creștine, pe o simțire curată și pe o voință total încreștinată. Unor asemenea cerințe răspunde organizarea catehumenatului sub forma unei instituții a Bisericii, condusă de Biserică și pregătind pe om pentru primirea Tainei Sfântului Botez. De altfel, tocmai obiectul ultim al catehumenatului, pregătirea în vederea primirii Sfântului Botez, îl face pe acesta să se deosebească de școlile catehetice. Catehumenatul rămâne ca o instituție oarecare populară, cu obiectivul arătat mai sus, câtă vreme școlile catehetice își asumă și un caracter academic.

Ca timp, *organizarea catehumenatului*, în sensul cel mai propriu al acestui cuvânt, corespunde cu sfârșitul primei jumătăți a secolului al

doilea creștin. Mărturii clare despre aceasta ne dă Sfântul Iustin Martirul și Filozoful, care afirmă chiar și existența a două categorii de catehumeni. Întâia categorie sau clasă o alcătuiau catehumenii instruiți elementar în învățătura de credință și de morală creștină, iar a doua clasă era alcătuită din catehumenii mai înaintați, din cei care nu se mulțumeau numai să cunoască învățăturile creștine, ci simțeau necesitatea lăuntrică de a se ruga continuu și de a participa la cultul divin[20]. Instrucția și educația ambelor clase era asigurată de Biserică, prin organele acesteia, prin catehеți.[21] În secolul al treilea, cele două clase de catehumeni – neperfecți și perfecți –, sau neocatehumeni și catehumeni – sunt confirmate și prin mărturiile lui Clement Alexandrinul.[22] Din aceleași izvoare aflăm că-n veacul al treilea catehumenatul era deplin dezvoltat.

În ceea ce privește *durata* catehumenatului, în veacul al doilea aceasta era de trei luni, cu o pregătire specială de 3-10 zile înainte de Botez.[23] Dovedindu-se insuficient acest timp de pregătire, durata catehumenatului a fost prelungită la doi ani, afară de cazul când o boală gravă ar fi cerut, deci în împrejurări speciale, scurtarea lui. Din **Constituțiile apostolice**[24] aflăm însă că durata catehumenatului a fost ridicată apoi la trei ani, cu trei clase de catehumeni, corespunzând celor trei ani de propovăduire a Mântuitorului Hristos în mijlocul ucenicilor. Situația aceasta stăruie și se menține în toată existența catehumenatului, fapt confirmat de Origen în scrierea sa **Contra lui Cels**[25], ca și de Tertulian.[26]

Clasele prin care trebuiau să treacă, în acea vreme, catehumenii, erau următoarele: *ascultătorii, îngenunchetorii* și *luminații*. Numai după aceea ei erau primiți la Sfântul Botez.

În categoria *ascultătorilor* intrau cei ce își manifestau dorința de încreștinare. Ei erau prezentați episcopului sau unui preot delegat

---

[20] Sf. Iustin Martirul, **Apologia I**, cap. 61.

[21] Cf. F. Probst, **Lehre und Gebet in den drei ersten christlichen Jahrhunderten**, Tübingen, 1871, p. 108.

[22] Cf. Clement Alexandrinul, **Stromata I**, cap. 9, și F. Probst., **Op. cit.**, p. 111.

[23] Cf. N. Brânzeu, **Semănătorul**, tom. I (**Catehetica**) Lugoj, 1936, p. 101.

[24] **Constituțiile apostolice**, cap. VIII, c. 32.

[25] Origen, **Contra lui Cels**, I. 35, 51.

[26] Tertulian, **De idol.**, cap. 24.

de către episcop, fiind însoțiți de doi garanți vrednici de încredere, și își mărturiseau această dorință. În același timp, doritorii de a intra în creștinism făceau făgăduința să părăsească viața imorală și să stăruie în viață curată. Li se făcea apoi o catehizare preliminară, arătându-li-se deșertăciunea vieții de până aici și măreția vieții creștine[27] etc. Primirea propriu-zisă în catehumenat se făcea prin aceea că episcopul îi însemna pe candidați cu semnul crucii, li se puneau mâinile pe cap și li se rostea rugăciunea de cerere pentru primire.[28]

La Sfânta Liturghie catehumenii din clasa ascultătorilor erau îngăduiți numai cât dura partea didactică a ei, adică partea întâi, audiind psalmi, pericope din epistolele Sfinților Apostoli, Evanghelia cu predica imediat următoare acesteia, cântări și rugăciuni. Când această parte din Sfânta Liturghie se încheia, un diacon se adresa ascultătorilor, invitându-i să iasă din biserică[29]: *„Câți sunteți chemați ieșiți, cei chemați ieșiți"* etc. De altfel, chiar în timpul cât ascultau Sfânta Liturghie, începătorii ocupau loc numai în pridvorul bisericii[30], fiind considerați ca simpli „audienți".

Este de la sine înțeles că audierea părții didactice din Sfânta Liturghie însemna în același timp o metodă pentru instruirea catehumenilor începători, așa cum educația lor moral-religioasă se făcea prin inițierea în rugăciuni, în observarea posturilor și în deprinderea smereniei creștine. Această acțiune cu aspect dublu, instructiv și educativ creștin, caracterizează de altfel catehumenatul în intențiile sale de a-l forma pe viitorul creștin după chipul și statura morală a Mântuitorului Iisus Hristos și continuă să formeze obiectivul principal pentru catehizarea creștină din toate vremurile.

Îngenunchetorii, categoria de mijloc a catehumenilor, nu se deosebeau prea mult de ascultători. Ei erau totuși mai înaintați în cunoașterea învățăturii creștine și prezentau o mai mare garanție din punct de vedere religios-moral. La Sfânta Liturghie aceștia erau admiși și după plecarea ascultătorilor, dar numai până când se rostea

---

[27] Cf. Fer. Augustin, **De catechisandis rudibus**, cap. 16-26.

[28] Fer. Augustin, **Op. cit.**, cap. 20, n. 34. De asemenea, Eusebiu de Cezareea, **Viața lui Constantin**, VIII, cap. 61.

[29] **Const. apost.**, VIII, cap. 6.

[30] Grigorie Taumaturgul, cf. **can.** 11.

rugăciunea destinată lor imediat după aceea. Îndată după ieșirea ascultătorilor din biserică, diaconul își îndrepta glasul către credincioși, zicând: *„Rugați-vă pentru catehumeni”*. Atunci, catehumenii cădeau în genunchi, se rugau cu toată puterea inimii, iar credincioșii făceau asemenea. După aceea, îngenunchetorii primeau binecuvântare și părăseau biserica.

Cei mai înaintați spre primirea Sfântului Botez erau *luminații* sau *competenții*. Cu 40 de zile înaintea Sfintelor Paști, aceștia erau invitați să se înscrie la Sfântul Botez. Cei înscriși deveneau competenți sau „cei către luminare”. Postul Sfintelor Paști înfățișa astfel timpul cel mai prielnic, din toate punctele de vedere, pentru pregătirea lor fizică și morală, timp care aduce aminte de pregătirea Mântuitorului, prin post și rugăciune, în vederea începerii activității Sale publice. De asemenea, Învierea era cel mai nimerit prilej de bucurie duhovnicească pentru nașterea catehumenilor la o viață nouă prin Sfântul Botez. În toată vremea marelui post al Paștilor competenții erau izolați de catehumeni, instruiți și educați în mod special de episcop, preoți, diaconi, ori chiar de laici demni de toată încrederea Bisericii. Catehezele Sfântului Chiril al Ierusalimului sunt un model perfect în ceea ce privește catehizarea competenților până la Botez și imediat după aceea.

La început, Taina Sfântului Botez, pentru competenți, se săvârșea în sâmbăta Sfintelor Paști, act după care ei erau considerați „luminați”, numindu-se însă și „neofiți”. În haina albă pe care o îmbrăcau la botez, luminații umblau toată săptămâna luminată, drept simbol al curăției dobândite de ei în baia Sfântului Botez, al dezbrăcării de omul cel vechi.

Ceva mai târziu a devenit obișnuință în catehumenat să se administreze Sfântul Botez nu numai în preajma Sfintelor Paști, ci și în ajunul celor mai mari praznice creștine. De aceea, la Sfânta Liturghie din sărbătorile Nașterii Domnului, Botezului Domnului, Pogorârii Duhului Sfânt, din duminica Floriilor etc. se cântă și azi *„Câți în Hristos v'ați botezat, în Hristos v'ați și'mbrăcat”*.

Este necesar și esențial să precizăm aici că instruirea competenților în vederea primirii Sfântului Botez se făcea deosebit de insistent și temeinic, mai ales în ceea ce privește aprofundarea Simbolului credinței, care constituie temeiul catehizării. Competenții trebuiau

să și-l însușească nu numai în cuvinte, ci și în cuprinsul și spiritul lui: să-l aibă scris pe „tablele inimii". De asemenea, pregătirea lor pentru Sfântul Botez era pătrunsă de spiritul exorcismului, al înfrânării și al lepădării de sine.

După Sfântul Botez, luminaților li se țineau cateheze mistagogice, așa cum bine se arată în lucrarea Sfântului Chiril al Ierusalimului.

„Disciplina arcană" stabilea de altfel toate cele îngăduite fiecăreia din categoriile de catehumeni, împiedicându-i pe începători să asculte învățături mai înalte decât pregătirea ce li se făcuse în prealabil. Procesul de pregătire în vederea primirii Sfântului Botez poate fi urmărit și azi în Sfânta Liturghie a Sfântului Grigorie Dialogul, anume în părțile referitoare la pe cei luminați.

La sfârșitul veacului al cincilea creștin, instituția catehumenatului, în forma prezentată aici, a început să dea înapoi și să se piardă încetul cu încetul. Împrejurarea aceasta se datorește faptului că Botezul era acum împărtășit copiilor încă de mici, sub grija Bisericii, a părinților și a nașilor. Apoi, progresele realizate de creștinism în ceea ce privește libertatea formează alt motiv ce nu mai reclama existența catehumenatului în forma sa din primele veacuri. Astăzi, practicile din catehumenat se pot observa în cărțile de ritual, mai ales la rânduiala Sfântului Botez.

BIBLIOGRAFIE

H. Mayer, **Katechetik**, Freiburg im Breisgau, 1939.

M. Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă**, Oradea, 1928.

Hézard, **Histoire du catéchisme**, Paris, 1900.

F. Probst, **Lehre und Gebet in den drei ersten christlichen Jahrhunderten**, Tübingen, 1871.

N. Brânzeu, **Semănătorul** (Catehetica), Lugoj, 1936.

J. Mayer, **Geschichte des Katechumenates und der Katechese in den ersten sechs Jahrhunderten**, Kempten, 1868.

A. Bludau, **Der Katechumenat in Jerusalem im 4 Jahrhundert**, Paderborn, 1924.

I. Hergenrother, **Erziehungslehre im Geiste des Christentums**, Sulzbach, 1830.

V. Mitrofanovici, **Liturgica Bisericii dreptcredincioase răsăritene**, prelucrată de Dr. Tarnavschi, 1909.

I. Mohlers, **Patrologie oder christliche Literärgeschichte. Die ersten drei Jahrhunderte**, Regensburg, 1840.

A. Weiss, **Die altchristliche Pädagogik dargestellt in Katechumenat**, Freiburg, 1860.

4. Şcolile catehetice. Şcolile mânăstireşti

a. Şcolile catehetice

Şcolile catehetice au luat fiinţă mai mult în chip spontan, răspunzând unor exigenţe de ordin superior bisericesc; prin activitatea lor, acestea au sprijinit lupta Bisericii creştine împotriva unor devieri de la adevărata credinţă, ca şi opoziţia cugetării creştine faţă de atacurile venite din exterior. Căci se făcea tot mai necesară prezentarea adevărurilor de credinţă şi de morală creştină într'o formă ştiinţifică, în faţa filozofiei păgâne sprijinite prin cugetători de mare prestigiu (ex. Cels, Lucian de Samosata, mai târziu de Porfiriu etc.).

Deci, spre deosebire de catehumenat, care îmbrăţişa masele, având un caracter popular şi general, pregătindu-i pe cei ce intenţionau să intre în creştinism, pentru primirea Tainei Sfântului Botez, şcolile catehetice îşi însuşesc o ţinută ştiinţifică, o metodă de activitate sistematică; ele intenţionau pregătirea unor generaţii de creştini, care să răspundă, cu arme potrivite, atacurilor împotriva creştinismului. Ele răspundeau şi dorinţei multor tineri creştini „care nu se mulţumeau numai cu simpla învăţătură, pregătirea pentru botez, ci simţeau nevoia unei complete formaţii sufleteşti. Iar părinţii creştini cu multă greutate îngăduiau fiilor lor să meargă la institute de educaţie păgână, ai căror profesori le explicau din autorii clasici, dar în acelaşi timp nu uitau să batjocorească creştinismul pentru a face din ei prozeliţi la păgânism. Când părinţii se înduplecau de rugămintea fiilor lor pentru a-i trimite la studii în cetăţi imperiale, le atrăgeau atenţia în chip deosebit, pentru că treceau prin primejdia de a fi răpiţi din sânul creştinismului".[31]

De o asemenea primejdie i-a ferit pe acei tineri tocmai noua structură religios-morală realizată în fiinţa lor prin activitatea instructivă şi educativă a şcolilor catehetice.

Luând fiinţă la începutul veacului al II-lea creştin (100-106), în vremea Sfântului Iustin Martirul şi Filozoful, şcolile catehetice au

[31] M. Bulacu, Op. cit., pp. 18-19.

progresat tot mai evident o dată cu adâncirea elementelor de credință prin filozofia creștină și pedagogia ei. Ele au înflorit spre sfârșitul acestui veac, și-au sporit prestigiul în veacul al III-lea al marilor catiheți ai Alexandriei și ai Cezareei-Palestinei și și-au atins apogeul în veacul al IV-lea datorită distinșilor pedagogi creștini ai Capadociei, Antiohiei și Ierusalimului.[32]

1) ***Școala catehetică din Alexandria.*** Alexandria a fost unul din centrele care oferea cele mai favorabile condiții pentru întemeierea unei școli catehetice de prim rang. Grație bibliotecilor, muzeelor, savanților, literaților, Alexandria iradia o înaltă cultură spre toate centrele lumii grecești. De aceea și creștinismul, în Alexandria, are un aspect mai puțin popular și mai mult de ordin intelectual. Școala catehetică din Alexandria intră în lumina istoriei la sfârșitul veacului al II-lea. Dar originea sa urcă în timp până la Sfântul Evanghelist Marcu, când, întemeindu-se Biserica din Alexandria, se întemeiază și o academie creștină de filozofie și teologie.[33]

Primul ei conducător a fost *Panten* (180), unul din cei mai distinși dascăli creștini ai vremii sale. La moartea lui Panten, marele său ucenic *Clement Alexandrinul* (150-217) a luat conducerea școlii, care, prin el și prin urmașul său *Origen*, își atinge apogeul. Clement Alexandrinul face un puternic efort ca să exprime credința creștină în termeni filozofici, pentru satisfacția academicienilor care își îndreptau tot mai mult atenția asupra noii concepții despre lume și viață, asupra creștinismului. Ca mare catehet al școlii alexandrine, Clement valorifică, prin fermentul credinței și mijlocirea filozofiei, adevărurile revelației, ridicând școala în mare atenție. El a încercat să întemeieze o știință creștină pe care s'o opună filozofiei păgâne. Metoda alegorică de interpretare a Sfintei Scripturi a fost mult întrebuințată de Clement. Scrierile lui: **Protrepticul**, **Pedagogul**, **Stromate**, ne prezintă principiile sale pedagogice creștine de care a fost călăuzit în practica sa catehetică.

Protrepticul ne face cunoscut învățământul lui Clement, prin care el se adresa către păgâni. **Protrepticul**, al cărui ghid ceresc este

[32] Ibidem, p. 20.

[33] Cf. A. Stöckl, **Geschichte der Christlichen Philosophie zur Zeit der Kirchenväter**, Mainz, 1891, p. 70.

„Logosul", are menirea – după Clement – de a fi „convertitorul" care-l invită pe creștin la mântuire. Combate păgânismul, dar reține totuși că filozofii păgâni sunt „pedagogi spre Hristos" prin Logosul.

Pedagogul[34] este o lucrare de pedagogie și disciplină creștină în care aflăm nu numai doctrină, teorie, știință ori filozofie, pe care le găsim și în **Protreptic**, ci mai mult o educație creștină potrivită cu înaltele precepte pedagogice ale lui Iisus Hristos. Lucrarea se compune din trei cărți. În prima carte este vorba mai mult despre pedagog, adică despre „Logos" ca educator al sufletelor. Celelalte două cărți descriu viciile societății din timpul său. Această lucrare a lui Clement prezintă o idee clară despre educația morală creștină orientată de marele catehet al școlii alexandrine. **Stromate** (**Covoare** sau **Discuții științifice despre adevărata filozofie**), cuprinde încercările lui Clement de a armoniza filozofia antică cu doctrina creștină. Aici aflăm elementele de seamă privitoare la instruirea superioară a creștinilor.

Origen[35] (185-245) a întemeiat un sistem filozofic-teologic pe baza Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții și l-a eternizat în opera sa monumentală **Περὶ 'Αρχῶν**, sau **De principiis**. Această scriere, care se împarte în patru cărți, îi învață pe creștini și pe adversarii creștinismului despre adevărurile fundamentale creștine („principii"), grupate în jurul următoarelor patru puncte doctrinale: Dumnezeu, lume, om și revelație.

Învățământul său catehetic consta aproape exclusiv din explicarea Sfintei Scripturi, folosind metoda alegorică. Evoluția ideilor lui Origen asupra filozofiei l-a făcut să reorganizeze școala, cu timpul, făcând dintr'o simplă școală biblică o școală de filozofie religioasă tot așa de însemnată ca școlile celor mai renumiți filozofi din Alexandria. Filozofia greacă, de care începe a fi mai preocupat Origen, o găsește necesară și pentru discipolii săi, și, îmbinată cu studiul Sfintei Scripturi, formează materia de învățământ a școlii catehetice din Alexandria.

---

[34] Trad. rom. de N. I. Ștefănescu, în „Izvoarele Ortodoxiei", București, 1939.
[35] M. I. Denis, **La philosophie d'Origen**, Paris, 1884.

Lui Origen i-au urmat la conducerea școlii *Heracles*, *Dionisie cel Mare*, *Pierin*, numit și Origen cel tânăr, *Teognost*, *Petru Martirul* și *Didim Orbul*, zis al Alexandriei.

2) Școala catehetică din Cezareea Palestinei. Școala catehetică din Cezareea Palestinei stă în strânsă legătură cu cea din Alexandria prin întemeietorul ei, *Origen*. Origen trece în Palestina din cauza neînțelegerii cu episcopul său Demetrius. Deși rivală școlii alexandrine prin organizarea ei, școala din Cezareea nu realizează strălucirea celei dintâi.

Origen reușește și în Palestina să strângă în jurul său tinerimea creștină. Numărul elevilor dintre păgâni era mare, deși ea nu oferea mijloacele favorabile unei școli catehetice asemenea celei din Alexandria. Printre tinerii creștini care îl audiau pe Origen, tradiția îi menționează pe *Firmilian*, *Grigorie de Nazianz* și *Atenodor*.

3) Școala catehetică din Antiohia. Către sfârșitul veacului al III-lea, mai mulți preoți învățați, printre care și *Doroteus*, au fondat școala catehetică din Antiohia. Caracterul acestei școli se deosebește de al celei din Alexandria; pe când la școala catehetică din Alexandria se folosea interpretarea alegorică a Sfintei Scripturi, la cea din Antiohia se folosește interpretarea literală, istorică, gramaticală. Între conducătorii de seamă ai acestei școli îi amintim pe *preotul Lucian Martirul*, *Diodor de Tars* († 594) și *Sfântul Ioan Gură de Aur* († 407), care, ca predicator neîntrecut, exeget și dogmatist, este cel mai strălucit reprezentant al acestei școli.

Omiliile catehetice ale Sfântului Ioan Gură de Aur. Sfântul Ioan Gură de Aur, cel mai vestit predicator al Bisericii răsăritene, ne-a lăsat și omilii catehetice. Din acestea numai două au ajuns până la noi. În prima îi instruiește pe cei nebotezați asupra importanței Tainei Botezului, iar în a doua pe cei botezați, îndemnându-i să rămână în viață morală, consecvenți învățăturilor creștine primite.

Omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur ne dau prețioase amănunte mai ales asupra educației religioase a copiilor, în acea vreme, în vederea deplinei formări creștine, ținând seamă de structura lor sufletească.

Ele completează cunoștințele pedagogice creștine practicate în catehumenat în veacul al IV-lea creștin, cum ar fi despre participarea la serviciul divin și împărtășirea cu Sfintele Taine; sunt capitole

însemnate pentru noi. De asemenea, omiliile despre pocăință și despre feciorie prezintă mult interes pedagogico-religios.

Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, cuprinzând și liturghia catehumenilor, este, de asemenea, un însemnat document pentru pedagogia catehetică.

4) Școala catehetică din Ierusalim. Timpul înființării acestei școli nu este cunoscut, nici întemeietorul ei. Informațiile cele mai de seamă despre activitatea ei le avem din veacul al IV-lea creștin, când Biserica locală se află în progres. *Sfântul Chiril*, episcopul Ierusalimului, este persoana în jurul căreia gravitează cele mai multe documente referitoare la această școală, fie datorită scrierilor sale (mai ales Catehezele), fie informațiilor legate de activitatea sa.

Catehezele se rosteau în biserica din Ierusalim în timpul liturghiei catehumenilor, ca predici obișnuite. Ascultătorii catehezelor erau nu numai candidații la botez, ci și mulți dintre credincioșii care doreau să cunoască mai temeinic adevărurile de credință creștină.

Catehezele Sfântului Chiril ne dau bogate informații asupra materiei de învățământ și pedagogiei acestei școli.[36] Numărul lor este de 23 plus o procateheză, toate rostite în anii 347-348 pe când Sfântul Chiril era preot. Primele 18 cateheze sunt adresate catehumenilor care se pregătesc pentru luminare (φωτισομενοι), în timpul postului mare al Sfintelor Paști, iar celelalte 5, numite „mistagogice", noilor botezați (νεορωτιοτι) în timpul săptămânii luminate, după Duminica Sfintei Învieri. Procateheza se adresează celor ce intră în ultima treaptă spre catehumenat, Sfântul Chiril privindu-i ca pe florile binemirositoare ce vor împodobi coroana cea cerească. Primele trei cateheze vorbesc despre pocăința celor ce doresc să se boteze. Catehezele 4-18 tratează despre Simbolul credinței și despre „Tatăl nostru". Cele cinci cateheze mistagogice tratează despre Sfintele Taine.

Catehezele Sfântului Chiril al Ierusalimului sunt documente prețioase atât pentru cunoașterea doctrinei profesate, cât și a principiilor de pedagogie catehetică.

---

[36] Vezi Ierom. Veniamin Micle, **Principii catehetice în Catehezele Sfântului Chiril al Ierusalimului**, în „Mitropolia Ardealului", nr. 3-4 (1972).

5) Școala celor trei mari Capadocieni. Sfântul Vasile cel Mare (330-379), *Sfântul Grigorie de Nazianz* (329-390) și *Sfântul Grigorie de Nissa* (335-395) formează cununa marilor dascăli ai Capadociei. Școala lor își menține unitatea nu prin aceeași localitate fixată pentru instruire, ci prin unitatea ideilor. Sufletele lor primesc cultura păgână a Atenei, pentru a ști să utilizeze cunoștințele creștine pe care le vor asimila mai târziu în școlile creștine. Amiciția dintre Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Grigorie de Nazianz, în timpul studiilor la Atena, descrisă de Sfântul Grigorie, ne arată unicul scop pe care-l urmăreau în școală și anume *virtutea.* Ei nu cunoșteau decât două drumuri: al bisericii și al școlii. Ca ierarhi, activitatea lor dă glas amvonului și lumină școlii Bisericii.

Sfântul Vasile cel Mare, ca orator, dogmatist, exeget și învățător al moralei creștine, ocupă un loc de frunte în rândul marilor pedagogi creștini ai Bisericii de Răsărit. Practica învățăturii și scrierile pe care ni le-a lăsat afirmă importanța arătată pedagogiei creștine.

În omiliile Sfântului Vasile despre botez aflăm multe din datoriile catehumenilor, în special instrucțiunile pe care le primeau aceștia înaintea botezului. Cele două cărți despre botez nu cuprind încă toate catehezele ținute, căci multe din ele s'au pierdut. Instrucțiunile catehetice date de Sfântul Vasile pot fi comparate cu catehezele Sfântului Chiril al Ierusalimului.

Epistolele Sfântului Vasile cuprind material bogat, mai ales asupra școlilor mânăstirești, în care se făcea pregătire atât pentru personalul bisericesc, cât și pentru viața social-creștină.

În omilia **Către tineri**, Sfântul Vasile îi îndrumă pe tinerii creștini să se folosească de literatură, în general, care poate fi folositoare ca podoabă a sufletului, așa precum vedem că este frunzișul pentru arbori. Citind literatura profană, tinerii creștini vor proceda ca albinele care știu să culeagă din flori numai ceea ce este bun pentru fagurii lor. Ideile frumoase, culese din lectură, trebuie realizate în viață, căci a lăuda virtutea fără a o pune în practică este unul din cele mai rușinoase lucruri. Sunt multe scrieri profane care, prin ideile lor, se apropie de principiile evanghelice, oferindu-ne frumoase exemple pentru viață. De aceea autorii profani nu trebuie evitați, ci cercetați cu atenție în vederea scopului creștinesc.

Liturghia Sfântului Vasile, pe lângă importanța ei liturgică, ne oferă cuprinsul liturghiei catehumenilor.

Rugăciunile, cântările și treptata asistență a diferitelor clase de catehumeni, în prima parte a liturghiei, sunt importante documente de pedagogie catehetică.

Sfântul Grigorie de Nazianz (Teologul) s'a născut pe la anul 329 în Arianz, lângă Nazianz. A studiat în Cezareea Capadociei și a Palestinei, în Alexandria și Atena. Ajunge episcop de Nazianz, ocupă, pentru un an, scaunul arhiepiscopal din Constantinopol și moare în anul 390.

Doctrina lui despre Sfânta Treime se află în cele cinci cuvântări teologice rostite la Constantinopol în anul 380, combătând arianismul lui Eunomiu[37], care au și valoare catehetică.

Sfântul Grigorie de Nissa a fost frate cu Sfântul Vasile cel Mare. S'a născut în anul 335. Cultura și-o datorează cu recunoștință fratelui său mai mare, pe care îl numește „învățător și părinte". În anul 371 ajunge episcop de Nissa. Fire sensibilă și blândă, avea înclinare pentru activitatea științifică. A murit în anul 394.

Dintre scrierile sale care ne interesează direct, menționăm: **Cateheza cea mare**, unde tratează despre Dumnezeu, om, întrupare, mântuire și Sfintele Taine.

Din punct de vedere catehetic, **Cateheza cea mare** sau **Marele cuvânt catehetic**[38], are o importanță deosebită. Lucrarea aceasta este mai mult un manual pentru catehеți decât pentru catehumeni. Prologul cuvântării, în care Sfântul Grigorie de Nissa vorbește despre rolul învățământului catehetic și, în același timp, despre diferite metode de argumentare, ne confirmă aceasta. Metoda catehetică nu-i ceva fix, ci în funcție de categoriile de catehumeni, care pot fi iudei, greci, eretici.

Punctul central al „catehezei" îl formează întruparea lui Dumnezeu și răscumpărarea omului căzut. Pregătirea catehetică culminează în uniunea substanțială a credinței omului cu iubirea lui Dumnezeu, adică în unirea omului cu Dumnezeu, ceea ce trebuie să se manifeste în faptele omului nou, născut din apă și din Duh. Aceste fapte sunt virtuțile creștine. Cine nu practică

---

[37] Grigorie de Nazianz, **Cele cinci cuvântări despre Dumnezeu**, traducere din grecește de Pr. Dr. Gh. Tilea și Dr. N. I. Barbu, Curtea de Argeș, 1947.

[38] Trad. rom. de T. Cristescu și N. I. Barbu, București, 1947.

aceste virtuți, acela nu este încreștinat; pentru acela apa Sfântului Botez a rămas apă simplă, care n'a spălat păcatele omului vechi, vicios.

6) Școala catehetică din Edesa. În Edesa Siriei funcționa de asemenea o școală catehetică, înființată pe la sfârșitul veacului al II-lea de *Protogene.* Între catehetii de seamă ai acestei școli este amintit marele orator și imnolog bisericesc *Sfântul Efrem Sirul.* Grație lui, școala din Edesa a luat avânt în cercetarea Sfintei Scripturi. În interpretare a ținut calea medie între alegorismul școlii catehetice din Alexandria și cealaltă extremă, istorico-gramaticală, din Antiohia.

7) Școala apuseană-africană. Această școală catehetică se caracterizează mai mult prin scrieri și lucrări de pedagogie creștină, decât printr'un centru bine fixat, cum am putut întâlni la școlile catehetice din Răsărit. Exemplul Sfântului Iustin, care mergea din oraș în oraș, apărând credința și învățând filozofia creștină, a fost urmat și de ceilalți dascăli. Locuința sa era de multe ori locul de întâlnire al discipolilor săi.

Roma, unde Sfântul Iustin deschisese o școală creștină, Cartagina, centrul de acțiune al lui *Tertullian* și reședința episcopală a *Sfântului Ciprian*, Hippo, reședința episcopală a *Fericitului Augustin*, Milanul, reședința bătrânului *Ambrozie*, sunt centre distinse în care s'a desfășurat activitatea marilor pedagogi creștini ai Apusului.

Dintre scrierile teologilor apuseni, amintim: **De baptismo**, un studiu al lui *Tertullian* asupra botezului, în care sunt atinse și chestiuni referitoare la catehumeni. Tertullian vorbește și de tradiția botezului copiilor, deși părerile sale sunt nefavorabile acestei tradiții.

De anima, a lui Tertullian, prezintă importanță pentru că este cel mai vechi tratat de psihologie creștină, despre existența, originea și soarta sufletului după moarte.

De poenitentia tratează despre cele două feluri de pocăință: aceea a catehumenilor și aceea a creștinilor căzuți. În prima parte arată cum se pregătesc catehumenii pentru botez și, în partea a doua, vorbește despre pocăința pe care creștinul botezat trebuie să o facă, atunci când a căzut în unul din cele trei păcate capitale: idolatria, omuciderea și impudiciția.

De dominica oratione face parte din instrucțiunile pastorale ale Sfântului Ciprian, episcopul Cartaginei (248), scrisă pentru

ceremoniile botezului. Cuprinsul este mai mult o explicare a rugăciunii „Tatăl nostru".

Epistolele Sfântului Ciprian, în număr de 81, ne aduc material informativ asupra practicii tradiționale a catehumenilor în vederea primirii botezului. Patru epistole se referă numai la botez. În ceea ce privește botezul copiilor, concepția Sfântului Ciprian diferă de aceea a lui Tertullian. Prin Botez – spune Sfântul Ciprian – copiii primesc harul divin tot atât de bine ca și omul matur și aceasta cu atât mai mult cu cât ei n'au păcătuit. Prin nașterea din Adam, purtând contagiunea vechii morți, ei obțin iertarea nu a propriilor lor păcate, ci a păcatului strămoșesc.

De catechisandis rudibus este îndrumarea catehetică pe care Fericitul Augustin o dă diaconului Deogratias din Cartagina. Prin „rudes" Augustin înțelege pe acei „oameni simpli", neinstruiți, care n'au primit catehizarea. Această lucrare este *cel dintâi manual de catehetică* al Bisericii creștine din veacul al IV-lea. Principiul învățământului istoric, cu metoda narativă, formează tema centrală a acestei scrieri, care tratează: a) despre materialul învățământului religios; b) despre procedeul adecvat catehumenilor; c) despre ținuta catehetului. După aceste îndrumări teoretice urmează explicarea practică a principiilor teoretice, în două cateheze. Lucrarea prezintă un interes istoric, proiectând lumină asupra unui domeniu al vieții culturale și bisericești, și anume asupra *practicii catehumenatului* și *a botezului* din timpul Fericitului Augustin.

Această practică este următoarea: 1. Păgânul care dorea să fie primit în Biserica creștină era întrebat asupra motivelor care-l îndemnau să treacă la creștinism, împărtășindu-i-se cunoștințe creștine. 2. Acesta își mărturisea credința în cele auzite și promitea că va trăi după poruncile primite. 3. Urmează exorcismul prin semnul crucii, punerea mâinilor peste candidat, care devenea astfel catehumen aparținător comunității. 4. De acum avea dreptul și datoria să participe la liturghia catehumenilor, citind și ascultând Sfintele Scripturi. Catehumenatul dura de obicei doi ani. 5. Dacă voia să se boteze, se înscria pentru botez la începutul postului mare, fiind astfel introdus în lista „celor către luminare". Pregătirea pentru botez se făcea prin catehizare de către episcop și prin exorcisme, adică însemnarea cu semnul crucii, punerea mâinilor și insuflare. În mod deosebit, sărbătoresc, se învăța Simbolul

credinței, sub „disciplina arcană", adică o formulă tainică ce nu putea fi împărtășită unui necreștin. 6. În dimineața zilei de Paști se făcea botezul, când catehumenii rosteau festiv Simbolul credinței și primeau Sfânta Cuminecătură. 7. În săptămâna luminată, „neofiții" ascultau catehezele mistagogice în biserică, despre Sfintele Taine. În prima duminică după Sfintele Paști veneau la biserică în haină albă. În duminica „luminată" participau la Sfânta Liturghie și rosteau, împreună cu credincioșii, „Tatăl nostru". De acum erau și ei membri ai comunității creștine.

Dar **De catechisandis rudibus** are și o valoare istorico-literară, cuprinzând *cea dintâi teorie a catehizării*. Și Clement Alexandrinul, cum am văzut, în lucrarea sa **Pedagogul**, a proiectat un plan de educație religioasă creștină; de asemenea, Sfântul Grigorie de Nissa, în **Cateheza cea mare**, a întocmit un fel de manual apologetico-catehetic. Dar teoria catehizării patristice își ajunge apogeul în scrierea Fericitului Augustin **De catechisandis rudibus**, păstrându-și actualitatea până în zilele noastre, prin principiile sale didactice, precum și prin regulile metodice preconizate în această lucrare.

Iată câteva principii din lucrare: Lecția catehetului să prezinte o unitate organică. Catehetul se va concentra asupra esențialului, ca să nu se piardă în amănunte secundare. Întreaga cateheză îl va avea ca punct central pe Iisus Hristos. Catehetul își va fixa ca țintă supremă a întregii sale catehizări iubirea. Catehetul să încerce să se lămurească asupra motivelor care l-au determinat pe catehumen să vină la dânsul. Pornind de la motivele personale ale catehumenului, catehetul va expune concis istoria religiei creștine de la începutul istoriei biblice până în prezent. Prin istoria biblică se pune în legătură cu doctrina despre înviere și judecată. Catehetul va ține seama de gradul de cultură al ucenicilor săi. Va vorbi cu convingere, dragoste și devotament. Se va pregăti totdeauna temeinic. Neștiința ascultătorilor nu-l va descuraja. Pe cei mărginiți sau slab dotați îi va trata cu îndelungă-răbdare, blândețe și bunătate, întărite de mila creștină și iubirea aproapelui.[39]

[39] Cf. P. Procopovici, **Îndrumări catehetice** în lucrarea *De catechisandis rudibus*, „Mitropolia Ardealului", n. 7-8/1958.

Din cele arătate rezultă că în școala catehetică din epoca patristică, factorul principal era catehetul, care, după modelul pururea viu, Hristos, s'a identificat pe deplin cu doctrina Sa, a trăit integral ceea ce a învățat. El, fiind un adevărat caracter creștin, trăind în Hristos, a putut forma caractere creștine. Din viața în Hristos s'a născut neîncetat viața nouă în Hristos. Acesta a fost și rămâne scopul suprem al adevăratei catehizări creștine: formarea de caractere creștine prin trezirea și dezvoltarea vieții în Hristos.

În școala catehetică patristică se face puțină teorie. Întrebarea: *cum* să catehizăm, adică *metodica învățământului religios*, se discută puțin. Ea însă nu era secundară, ci alcătuia o unitate organică cu cea dintâi, adică cu întrebarea: ce să predăm catehumenilor, sau *problema materiei didactice.* Pentru că cine crede în doctrina creștină se identifică cu ea și o trăiește cu toată ființa lui, acela, în mod firesc, îi va cuceri pe ascultătorii săi, căci cuvintele „ca râuri de apă vie" vor curge din gura lui. De aceea marii catehetți au realizat în mod firesc cerințele esențiale, didactice și metodice. Învățând cu convingere neclintită, s'au adresat, au angajat și au cucerit întreaga ființă, intelectul, sentimentul și voința ascultătorilor. Iar opera omenească era desăvârșită de harul divin în colaborarea căruia credeau dascălii și învățăceii împreună. Școlile catehetice apunând, în Răsărit, instruirea și educația religioasă a rămas în grija Bisericii, care, în cultul divin, a păstrat înaltele principii de catehizare, în ea lucrând Hristos, Învățătorul nostru cel desăvârșit.

b. Școlile mânăstirești

Școlile mânăstirești iau ființă în veacul al IV-lea creștin, când persecuțiile din afară încetează, literatura creștină înflorește, iar viața creștină este mai intensă în interiorul Bisericii. Aceste împrejurări îngăduie Bisericii să-și organizeze monahismul ca instituție de cultură și de educație religioasă.

În Răsărit, *Sfântul Vasile cel Mare* este organizatorul erudit al monahismului. *Cei trei capadocieni* sunt ierarhii monahi care nu se izolează de societate decât pentru a o încreștina în toate moravurile ei, în școlile mânăstirești. Alături de ei, Sfântul Ioan Gură de Aur ne-a lăsat prețioase îndrumări asupra formării religioase în școala mânăstirească.

Paul din Teba (341), *Antonie cel Mare* (356) și *Pahomie* sunt inițiatorii școlilor mânăstirești în Răsărit.

Școlile mânăstirești erau rânduite cu internate, având în același timp și cercetători externi și nefiind obligați toți cei ce le cercetau să rămână în viața monahală. Cei interni se împărțeau și ei în două categorii: unii care erau hotărâți să rămână în viața monahală, iar alții care primeau numai instrucție și educație religioasă și, după un timp, reveneau în societate. Aceste școli aveau un caracter întreit: interne, propriu-zis mânăstirești și externe.

În Apus, *Benedict de Nursia* este întemeietorul școlilor mânăstirești. Prin înființarea ordinului călugăresc al Benedictinilor (529) – mânăstirea de pe Monte-Casino (Italia) – s'a înmulțit și numărul școlilor în tot Apusul Europei. În aceste școli religia nu era obiect de învățământ separat, ci toate obiectele de învățământ – *septem artes liberales* – se predau în spirit religios creștin. Manuale erau Sfânta Scriptură, cărțile de ritual și scrierile lui Aristotel, „încreștinate". Limba de predare era cea latină, metoda era memorizarea. Textului Scripturii i se atribuia putere divină de transformare a omului, chiar dacă acesta nu înțelegea cele memorizate.

Călugării, ajungând preoți parohi, în *școlile parohiale* executau același program de învățământ, ajutați de cântăreți, sau chiar și de paracliseri, care adeseori rămâneau singurii luminători ai celor dornici de învățătură. Materialul didactic se reducea la citire în cărțile de ritual, memorizarea Simbolului credinței, Tatăl nostru, Cele zece porunci etc.

B. Cateheza în evul mediu, în epoca Reformei și a iluminismului

Dacă în epoca patristică au fost catehizați mai ales oamenii maturi și nebotezați, în veacurile următoare au fost introduși în tainele credinței creștine mai mult copiii botezați. Copiii primeau cele dintâi cunoștințe religioase în casa părintească; aceasta trebuia să fie cea dintâi școală și cea dintâi biserică pentru odraslele tinere. De aceea Biserica

pretindea de la noii căsătoriți să cunoască elementele credinței creștine, pentru ca să le poată împărtăși copiilor. În lipsa părinților, datoria aceasta se impunea nașilor. Copiii trebuiau să învețe Tatăl nostru și Crezul și să fie deprinși cu viața creștină.

Clerul era obligat a se îngriji ca părinții și nașii să-și îndeplinească conștiincios datoria, să continue catehizarea și să pregătească copiii pentru primirea Sfintelor Taine: a Pocăinței, a Cuminecăturii și a Mirului. Această datorie se impunea în primul rând preotului paroh. Preotul ajutător era folosit în școală și în biserică pentru săvârșirea altor lucrări, dar nu pentru catehizare. Și laici bine pregătiți puteau da o mână de ajutor preotului catehet.

Catehizarea se făcea în duminici și sărbători. Astfel, de exemplu, sinodul din Albi (1254) dispunea categoric ca în aceste zile toți copiii de la șapte ani în sus să fie aduși la biserică, unde vor fi inițiați în doctrina creștină și vor învăța Crezul, Tatăl nostru și Născătoare de Dumnezeu. Dar catehizarea a progresat mult prin grija acordată învățământului de Carol cel Mare (sec. IX), în timpul căruia au luat ființă școli catedrale, colegiale, mânăstirești și parohiale.

Acesta și-a propus să organizeze un învățământ religios general. El a introdus chiar și obligativitatea învățământului.

Numeroasele tâlcuiri ale Crezului și ale rugăciunii Tatăl nostru scrise pentru preoți ne arată că dispozițiile și legiuirile lui Carol cel Mare au avut rezultate bune; ele au rămas în vigoare în întreg evul mediu.

Taina Mărturisirii trebuie amintită la loc de frunte în istoria învățământului religios, pentru că în evul mediu i se acordă o atenție deosebită. Istoria creștinismului din imperiul francilor este foarte bogată în documente care ne vorbesc despre activitatea preoților în administrarea Tainei Mărturisirii. Chiar cele mai vechi documente filologice germane din veacurile VIII-XII stau în legătură cu taina aceasta. Deoarece pregătirea pentru primirea Tainelor Mărturisirii și Cuminecăturii se făcea cu o grijă excepțională, în acest timp apar numeroase scrieri catehetice cum sunt: **Cartea mărturisirii**, **Oglinda mărturisirii**; tratate despre cele zece porunci, despre felurite păcate, despre pregătirea pentru Sfânta Cuminecătură. Literatura aceasta este dovadă grăitoare despre duhul profund religios care stăpânea în evul mediu.

Mijloacele de învățământ. Părțile cele mai însemnate de doctrină creștină nu erau răspândite prin cărți. Ele erau scrise pe table mari de lemn și așezate la vedere în biserici, școli și spitale. Dar Biserica împărtășea hrană sufletească și pentru analfabeți. La toate slujbele se rosteau și se repetau: Crezul, Tatăl nostru, cele zece porunci, cele șapte taine, șapte virtuți creștinești, șapte păcate de moarte, obligându-i pe credincioși să le rostească apoi zilnic, dimineața și seara. Pictura bisericească și catehismul ilustrat întregeau și explicau învățătura verbală. Un alt mijloc auxiliar pentru învățământul religios era și teatrul religios, care expunea pe înțelesul credincioșilor întreaga istorie a revelației divine.

De înalta apreciere a catehezei în evul mediu ne putem da seama și din faptul că personalități dintre cele mai vestite ale timpului, ca *Alcuin, Toma de Aquino* sau *Bonaventura*, au întocmit manuale catehetice pentru folosința preoților. Până spre sfârșitul evului mediu aproape toți teologii de seamă, în scrierile lor, accentuează importanța învățământului religios. Sunt foarte numeroase comentariile la principalele cărți catehetice, la îndrumările pentru administrarea și primirea Sfintelor Taine, mai ales a Mărturisirii.

Trăsăturile caracteristice ale catehezei medievale sunt: atenția deosebită ce se acordă învățământului religios, cultivarea intuiției. Aceste caracteristici s'au dezvoltat în mod necesar și spontan deoarece cunoașterea Scripturii nu era așa ușor de răspândit, fiindcă lipsea tiparul. Adevărurile religioase erau prezentate în forme practice: catehismul în versuri, în cântări; vechile formule bisericești erau mult accentuate. Toate aceste formule se rosteau ca rugăciuni și se imprimau de neșters în memoria creștinului, care cerea neîncetat ajutorul lui Dumnezeu, ca să poată îndeplini poruncile sfinte și să poată evita păcatele.

Reforma din secolul al XVI-lea a acordat un interes deosebit catehizării tineretului în școală. Martin Luther își dă seama de importanța covârșitoare a școlii pentru reușita operei sale. De aceea face eforturi uriașe pentru înființarea de școli bune, înzestrate cu cărți scrise în limba maternă, învățători creștini și luminați. Școlile trebuiau să fie accesibile maselor populare. Învățământul să fie obligatoriu și gratuit. El însuși întocmește cele mai necesare cărți pentru școala sa: 1. **Biblia** germană, tradusă în anii 1521-1534; 2. **Catehismul mare** pentru

preoți și învățători; 3. **Catehismul mic** pentru tineret, cu întrebări și răspunsuri; 4. **Cartea de cântări bisericești**, care și azi mai este în uz în Biserica Luterană și care s'a dovedit un puternic mijloc de propagandă religioasă. După descoperirea tiparului se tipăresc numeroase catehisme, apoi **Istoria biblică** cu și fără ilustrații. Prin interpretarea liberă și în limba maternă a textului biblic, introdusă de Reformă, se dezvoltă în învățământul religios forma narativă, prezentându-se materialul biblic prin istorisiri plăcute și pe înțelesul copiilor. Confirmarea, adică mirungerea, se administrează tineretului protestant la vârsta de 14-15 ani, la încheierea școlarității elementare, după un examen festiv în fața comunității, cu un ceremonial solemn, și azi rămânând examenul de primire a noului membru în sânul comunității reformate.

Dar teoria nu se aplică, nu devine realitate. Catehizarea se reduce iarăși, ca în evul mediu, la memorizarea mecanică prin recitări nesfârșite de texte biblice și de rugăciuni neînțelese. Pietismul (H. Francke-Halle, sec. XVII) aduce un suflu nou de viață, insistând pentru asimilarea cunoștințelor prin încreștinarea inimii. Pentru înviorarea învățământului se recomandă și *forma întrebărilor*, dar se realizează foarte sporadic.

Iluminismul din veacul al XVIII-lea stăruie în înțelegerea și aprofundarea materialului catehetic prin *introducerea metodei socratice* de către pedagogul Mosheim, care se adresează elevilor săi ca unul care dorește să învețe, și nu ca un învățător. De acum nu se mai cultivă memoria, ci intelectul pentru *pătrunderea rațională* a cunoștințelor religioase. Elevul colaborează la aflarea și înțelegerea adevărurilor religioase. Catehizarea se abate în apele raționalismului (J. J. Rousseau). Istorioarele biblice se folosesc mai mult pentru *deducerea* învățăturilor practice. Factorul supranatural (credința în puterea harului Sfintelor Taine) se neglijează.

Ideile lui J. J. Rousseau sunt îmbrățișate în Germania de *filantropiști* (Basedow, Salzmann), care dau atenție deosebită învățământului plăcut și atrăgător. Îndeosebi Salzmann, autorul cunoscutelor scrieri: **Cărticica racului** (**Icoana creșterii rele** de poetul A. Mureșanu, Brașov, f. a., este o imitație a acestei scrieri) și **Cărticica furnicii** (trad. în românește de P. Gârboviceanu, București, f. a.), se străduiește să prezinte religia ca o concepție de viață, bazată pe rațiune, prin lucrarea sa: **Über die wirksamsten Mittel den**

Kindern Religion darzubringen (Cele mai potrivite mijloace de a prezenta copiilor religia), 1780.

Tendința spre o educație creștină, nu numai spre un învățământ religios, devine tot mai pronunțată. Ea este sprijinită de confirmare, care se încetățenește tot mai mult în Biserica protestantă în secolul XVIII. Despre o educație comunitară nu prea știe acest veac, pentru care comunitatea bisericească nu înseamnă prea mult; în schimb, prin introducerea obligativității învățământului, școala populară devine un factor tot mai important și pentru educația religioasă. Școala se află sub conducerea Bisericii.[40]

1. Înviorarea catehezei catolice în secolele XVI-XVIII

Reforma a provocat un puternic curent de înviorare a învățământului religios decăzut în formalism lipsit de viață spre sfârșitul evului mediu. Împrospătarea întregii vieți bisericești și mai ales a învățământului religios a fost îndrumată de cei mai de seamă prelați. Apoi Conciliul Tridentin (1546) impune preoțimii de toate gradele, ca datorie, catehizarea temeinică a tuturor credincioșilor.

Aceste strădanii nu au rămas sterpe. Dispozițiile papilor, prin înființarea *frățiilor catehetice*, prin numeroase sinoade, care acordau atenție deosebită catehizării, au produs o înviorare evidentă a vieții religioase.

Catehisme catolice. Încă înainte de apariția tiparului se găsesc scrieri având formă de catehism. De felul acesta este explicarea „Crezului" și „Tatăl nostru", făcută de Alcuin (sec. IX); apoi un catehism întocmit, pentru nevoile preoțimii, de sinodul provincial din Lavaur (Franța, 1368); apoi un catehism spaniol (1429). Dar aceste scrieri catehetice nu s'au putut răspândi ca acelea tipărite. Ele au fost destinate, în mare măsură, învățătorilor.

După apariția tiparului s'au întocmit catehisme speciale. Ca formă se deosebesc de catehismele zilelor noastre. În anul 1530 apare

[40] Comuna politică și comuna bisericească nu erau încă dezbinate. Această dezbinare se produce abia spre mijlocul secolului al XIX-lea.

Catehismul catolic de Augsburg, după care apar manuale de religie tipărite în mai multe limbi.

Între cei mai de seamă autori de catehisme catolice îi amintim pe:

1. *Petru Canisius*, cu un Catehism mare, apărut în limba latină, la anul 1555, și Catehism mic, apărut la 1559. El tratează despre: a) credință (Crezul); b) nădejde și rugăciune (Tatăl nostru, Născătoare); c) dragoste, poruncile lui Dumnezeu și ale Bisericii; d) Sfintele Taine; e) dreptatea creștină, evitarea răului (păcatele și felurile lor); f) exercitarea binelui (rugăciunea, postul, milostenia, virtuțile, sfaturile evanghelice și eshatologice). Canisius expune pe scurt adevărurile credinței neatacate de nimeni și foarte pe larg cele atacate de eretici. Catehismele lui își păstrează locul de frunte în învățământul religios catolic din Germania până în secolul XVIII.

2. *Bellarmin*, în 1598, a publicat, la Roma, în limba latină, un Catehism mic. Întrebuințat de misionari între păgâni, este tradus în mai multe limbi străine. El este întrebuințat și la alcătuirea catehismului unic al Bisericii Romano-Catolice.

3. *Edmund Auger*, fiul unui muncitor, călugăr iezuit și supranumit „Canisius", publică două catehisme franceze (1563 și 1568), care s'au bucurat de o mare răspândire, fiind stăpânite de duhul blândeții și al dragostei creștine.

4. *Catehismul roman*. Această lucrare nu este un manual de școală cum sunt celelalte catehisme. Ea este cartea catehetului și a predicatorului. Meritul principal în alcătuirea acestei lucrări îl are *Carolus Borromäus*. Papa Pius IV a chemat la sine patru teologi erudiți (1565), care, sub conducerea lui Borromäus, au întocmit primul proiect al cărții, care a apărut sub papa Pius al V-lea, în limba latină. Cartea aceasta stă la temelia întregului învățământ religios catolic până în zilele noastre. Ea este cunoscută în întreaga Biserică Romano-Catolică.

Catehetica. Mână în mână cu avântul catehezei și răspândirii catehismelor merge îndrumarea teoretică pentru învățământul religios. Astfel, P. Canisius scrie o îndrumare catehetică intitulată *Practica catechismi*, sfătuindu-l pe catehet ca la începutul fiecărei cateheze, prin rugăciune fierbinte, să ceară de la Dumnezeu harul divin; catehetul să fie înzestrat cu virtuțile creștine; învățământul să fie intuitiv; să prezinte frumoasele pilde ale Mântuitorului și Viețile Sfinților.

De asemenea, episcopii și sinoadele trimit clerului îndrumări catehetice. Așa este pastorala mitropolitului de Trier (1588 și 1590).

Iluminismul veacului al XVIII-lea influențează și cateheza catolică prin tendința de raționalizare a teologiei. Lumea începe să fie nemulțumită de catehismele în uz, pe care le socotea seci, nepractice, scolastice, și nici chiar îndeajuns de creștine. Drept consecință a nemulțumirilor, apar numeroase catehisme noi, care poartă pecetea vădită a perioadei raționalismului.

Și teoria catehezei se află sub influența iluminismului. Principiul iluminismului este raționalismul care face abstracție de tradiția și autoritatea bisericească și revelația divină, folosind, pentru aprecierea adevărurilor religioase, exclusiv rațiunea umană. Metoda întrebuințată este cea socratică, erotematică. Aderenții se mai numesc socraticieni și ei provoacă decăderea învățământului religios și în lumea catolică.

BIBLIOGRAFIE

O. Specht, Geschichte des Unterrichtswesens în *Deutschland von den ältesten Zeiten bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts*, Stuttgart, 1885.

H. Falk, Drei Beichtbüchleine nach den zehn Geboten, Münster, 1907.

Dr. Baier, Der hl. Bruno, Bischof von Würzburg als Katechet, Würzburg, 1893.

S. I. Brannsberger, Entstehung und erste Entwicklung der Katechismen des Petru Canisius, Freiburg i. B., 1893.

G. Bahlmann, Deutschlands katholische Katechismen bis zu Ende des 16. *Jahrhunderts*, Münster, 1894; Thalhofer, Entwicklung der katholischen Katechismus von Canisius bis Deharbe, Freiburg, 1899; *„Das Religionsbuch der Kirche"* în deutscher Übersetzung herausgegeben von M. Gatterer, Innsbruch, 1928-1930; O. Albrecht, Luthers Katechismen, 1915; O. Frenzel, Zur katechetischen Unterweisung im Zeitalter der Reformation und Orthodoxie, 1925; Același, Zur katechetischen Unterweisung im 17 u. 18 *Jahrhunderts*, 1920; M. Schian, Die Sokratik im Zeitalter der Aufklärung, 1900; Peter Göbel, Die Geschichte der Katechese im Abendlande vom Verfalle des Katechumenate bis zum Endes des Mittelalters, Kempten, 1800; Ios. Göttler, Geschichte der Pädagogik, ed. a II-a, Berlin, 1923.

2. Învățământul religios în secolele XIX și XX (în Apus)

Curentul raționalist al iluminismului, cu metoda sa socratică aplicată mai ales în domeniul științelor exacte, urmărea crearea gândirii

independente, îndrăzneţe, dezvoltarea raţiunii încrezute în puterile sale nelimitate, a raţiunii dornice de a descoperi neîncetat adevăruri noi. Aplicat şi în domeniul învăţământului religios, acesta primeşte în mod firesc condamnarea, pentru că cel ce îşi asumă puterea de a descoperi sau de a crea el însuşi adevărul creştin, nu mai este creştin adevărat, cade în greşeala cunoscută a gnosticilor sau a naturaliştilor (religia naturalistă sau raţionalistă).

Declinul catehezei, provocat de iluminismul secolului al XVIII-lea, este înlăturat de puternica mişcare de redresare catehetică din veacul al XIX-lea de distinşi educatori religioşi ca *B. H. Overberg* (1754-1826), *I. B. Hirscher* (1788-1865), *A. Gruber* (1763-1835), din Germania catolică. Prin manualele lor de catehetică şi catehismele răspândite în mare număr refac învăţământul religios în spiritul disciplinei şi tradiţiei catolice. Îndeosebi *Aug. Gruber*, mitropolit de Salzburg, se distinge prin prelegerile sale către preoţime despre cartea Fericitului Augustin **De catechisandis rudibus**, publicate în 2 volume (1835). Ca autor de catehisme trebuie amintit şi iezuitul *Ios. Deharbe* (1800-1871) ale cărui manuale se bucură de mai multe ediţii adeseori prelucrate sub titlul „Regensburger Katechismus".

De remarcat este şi strădania papilor de a crea un *catehism unic pentru toată lumea catolică*. Preoţii catolici însă vor folosi Catehismul roman. Începând din sec. al XIX-lea, s'a introdus, ca manual de religie, pe lângă catehism, **Istoria biblică** sau **Biblia şcolară**, iar mai nou **Cărticica de religie** (Religionsbüchlein), o împletire a catehismului cu istoria biblică.

De la începutul veacului XX se observă tot mai mult o mişcare pentru îmbunătăţirea şi desăvârşirea catehezei catolice. Începutul îl face „Uniunea catehetilor din München" care se foloseşte mai ales de organul său literar: „Katechetische Blätter". Acesta a găsit o primire bună la „Uniunea catehetilor din Wiena", în organul de publicitate „Christlich – pedagogische Blätter"; a avut rezultate bune, combătând lipsurile catehezei vechi (metoda seacă, aristotelică sau analitică) şi înlocuind-o cu o procedură psihologică bazată pe rezultatele pedagogiei moderne.

Mişcarea catehetică culminează în cele două congrese catehetice: primul la Viena, 1912; al doilea la München, 1928. Lucrările lor au fost publicate în volume separate, indicate în bibliografia noastră. Primul

se ocupă mai ales de literatura didactică, cerând introducerea principiilor de pedagogie modernă, precum și manuale bune pentru catehet și elevi; al doilea, discută „școala muncii", „pedagogia valorilor" și „mișcarea liturgică".

Legislația Bisericii Romano-Catolice **Codex Juris Canonici**, intrată în vigoare în 1918, impune preoțimii datoria de a catehiza; îndrumă și supraveghează întregul învățământ religios catolic.

Cateheza în Biserica protestantă din secolele XIX și XX ține seamă de rezultatele pedagogiei științifice bazate pe psihologie. Învățământul religios este obligatoriu în toate școlile protestante și predat de corpul didactic laic. De aceea toți pedagogii mari din acest timp se ocupă de problema educației religioase. Dintre pedagogii secolului al XIX-lea, *J. Fr. Herbart* (1776-1841) este acela ale cărui principii pedagogice sunt mai mult întrebuințate în învățământul religios.

Pedagogia herbartiană își propune să realizeze idealul moral. Scopul și-l formulează cu ajutorul eticii. *Caracterul moral* este exprimat de Herbart prin cuvintele: „Die Charakterstärke des Sittlichen". Acestui scop trebuie să-i servească învățământul. Pedagogia lui Herbart pretinde un învățământ educativ, realizat cu ajutorul psihologiei și al eticii, cei doi stâlpi pe care se sprijină știința educației. Metoda de predare a acestei pedagogii se numește metoda treptelor formale.

Pentru întocmirea planului de învățământ în vederea scopului final, care este formarea caracterului religios-moral, Herbart stabilește principiul treptelor cultural-istorice și principiul concentrării, susținând, în cugetarea lui, legătura organică între religie și morală.

Gândirea lui Herbart și pedagogia lui bazată pe psihologie și pe o etică intelectualistă a fost criticată și combătută ca unilaterală, intelectualistă, abstractă și străină de viață. Dar cu toate criticile care i s'au adus și i se aduc, cugetarea lui pedagogică este foarte răspândită în domeniul educației în general și a celei religioase în special, împământenindu-se și la noi mai ales prin herbartienii români din Ardeal în sec. XIX și XX.[41]

---

[41] N. Terchilă, **Herbartienii români din Ardeal**, Sibiu, 1941.

Alături de principiul herbartian, aplicat în învățământul religios, întâlnim (sec. al XIX-lea) și folosirea povestirii libere, atrăgătoare, predarea istoriei biblice, considerată de protestanți materie principală a catehizării. Pe acest drum merg, între alții, învățătorul Franz Wiedemann, Heinrich Scharrelmann, Otto și Else Zurhellen.

Acești practicieni în pedagogia religioasă urmăresc prezentarea cunoștințelor religioase în chip plăcut, ușor, prin zugrăvire minuțioasă și expunere dialogică, prin povestirea captivantă, împotriva memorizării mecanice din trecut.[42] Dar, subjugați chiar de talentul lor de excelenți povestitori, adesea ei se depărtează prea mult de forma, ba chiar de fondul adevărului biblic, coborând personajele biblice la nivelul celor din basme. Din această cauză nu s'au putut introduce, în învățământul religios, lucrările lor, altcum de o reală valoare documentară.

Aceste informații metodice trebuie întregite cu cele organizatorice. Pe la mijlocul secolului XIX se produce, în Germania, separarea comunei bisericești de cea politică. Astfel se deschide drumul spre o educație cetățenească și una bisericească. Administrarea autonomă a comunei bisericești, sub scutul căreia se află comuna politică, exercită o influență puternică asupra educației religioase. Un om pătat din punct de vedere bisericesc nu putea fi membru al comunei politice. De aceea cateheza protestantă din acest timp culmina în *„confirmare"*. Pregătirea pentru confirmare se organizează temeinic și are o durată îndelungată.

Dar se acordă atenție și educației religioase înainte și după confirmare. Sub influența misiunii interne, comuna bisericească stăruie tot mai mult asupra educației liturgice, în dese întruniri religioase cu caracter liturgic. Comuna bisericească se preocupă tot mai mult de catehizare; cu scop educativ, de educația copiilor orfani și vagabonzi se îngrijesc numeroase uniuni creștine; apoi misiunea internă care înființează și întreține numeroase aziluri și institute de educație.

Catehizarea în școală, a cărei importanță crește cu organizarea învățământului public, este condusă și supravegheată de Biserică.

---

[42] Vom aprecia acest curent pedagogico-religios mai documentat, în lecția privind cateheza în Biserica Ortodoxă Română.

Preotul este directorul școlii primare, chiar și în școlile de stat, în secolul XIX. Biserica protestantă acordă o atenție deosebită și educației religioase în familie. Astfel, în secolul XIX, educația tineretului protestant se află sub influența exclusivă a Bisericii, care promovează dezvoltarea solidarității creștine. Totuși, spre sfârșitul veacului, se ivește o înstrăinare a poporului de Biserica sa.

Disputa continuă în veacul al XX-lea. În 1918 ea se termină cu separarea acestor două instituții. Constituția din 1919, acordă dreptul tuturor bisericilor din Germania de a se îngriji de educația religioasă a tineretului și în școală. Faptul că în acest scop toți factorii de educație teoretică și practică a tineretului acordă un deosebit interes acestei lucrări, căutând să-și desăvârșească metodele de lucru, îndeamnă Biserica să țină cont de cerințele vremii, în opera sa educativă. Ea nu pierde contactul cu știința pedagogică, dar nu-și părăsește o clipă punctul său de vedere. Ca să-și ajungă scopul, Biserica colaborează cu statul, comuna politică, corpul didactic de toate gradele, care recunoscând instituția divină ca pe un factor de cultură supremă, purtând valori eterne, o sprijină în opera sa de zidire a împărăției lui Dumnezeu pe pământ.

3. Învățământul religios – Cateheza – în Biserica Ortodoxă Română

Precizăm din capul locului că lecția aceasta va avea un caracter retrospectiv: ea va reliefa mai întâi acele faze din trecut în care acțiunea învățătorească a Bisericii s'a evidențiat mai pronunțat prin contribuția unor personalități distincte și sub influența unor idei înnoitoare; apoi, vom raporta problema la situația din prezent a învățământului religios din Biserica Ortodoxă Română, în comparație cu aspectele din trecut ale acestui învățământ.

În contextul de mai sus este necesar să reținem faptul că începuturile modeste ale învățământului religios sunt împletite cu începuturile tot atât de modeste ale învățământului românesc în general și că această fază are o durată destul de întinsă. Mânăstirile înfățișează locul și mediul în care a luat ființă acest învățământ, ca apoi el să ființeze și pe lângă unele scaune chiriarhale. Acolo, în duh

de evlavie, în duhul slujirii lui Dumnezeu și a oamenilor, au deprins slova, mai întâi în slavonă și apoi în limba românească, cei ce doreau să fie îndrumători întru cele duhovnicești și lumești ai credincioșilor Sfintei Biserici. Iar această lucrare izvora din cea mai veche tradiție a Bisericii creștine.

Ne ducem, mai întâi, cu gândul la strădania neobositului călugăr Nicodim (secolul al XIV-lea), venit pe pământul nostru de la Sfântul Munte, vestită vatră de cultură ortodoxă și de trăire duhovnicească. Bun cunoscător al Sfintei Scripturi, el cerea ucenicilor săi nu atât cunoașterea seacă și rece a rugăciunilor, rânduielilor și slujbelor bisericești – deși acestea au mare însemnătate pentru cultul creștin – , ci, mai ales, prețuia curăția morală a celor dornici să se preoțească.[43] Și aceeași atitudine au vădit-o și ucenicii veniți o dată cu Nicodim, ca și aceia crescuți, mai apoi, de el în mânăstirile prin care ei au ostenit pentru îmbogățirea duhovnicească a lor și a multora.

Datorită faptului că până la începutul veacului al XVII-lea aflăm mânuitori ai condeiului numai prin mânăstiri, că pe lângă aceștia uceniceau câtăva vreme cei ce doreau să învețe să citească și să scrie de la câte un călugăr strădalnic în ale slovei, miluit pentru „nobila osteneală" după omenească învoială, înțelegem ușor că aici trebuie încadrată întemeierea celor dintâi școli pentru pregătirea viitorilor preoți și dieci sau pisari domnești.[44] De bună seamă, nu e vorba de întemeierea unor școli sistematice în înțelesul de mai târziu și de azi, ci e vorba doar de faza lor începătoare. Dar tot de aici înțelegem că, în acea vreme, mânăstirile erau „singurele focare de cultură, de la care s'au aprins, cu timpul, luminile pe lângă scaunele eparhiale și pe lângă bisericile din orașe și chiar din unele sate, firește acolo, unde s'au găsit vlădici și preoți cărturari și inimoși"[45]; au luat astfel ființă și unele școli bisericești și, paralel cu acestea, unele școli domnești – zidite de Biserică, respectiv de domni râvnitori întru ale slovei – și care au desfășurat lucrare cărturărească multă vreme.

---

[43] **Istoria Bisericii Române**, manual pentru uzul studenților Institutelor teologice, vol. I, București, 1957, p. 212.

[44] După unele păreri, faza de început a învățământului religios, la noi, poate fi luată în considerare chiar și în sec. XIII.

[45] **Istoria Bisericii Române**, vol. I, p. 215.

Călugării sunt cei dintâi care au ctitorit și aceste școli românești, școli în care învățământul era aproape în întregime religios, făcându-se după cărțile de slujbă; în cadrul lui se învățau pe de rost rugăciuni și rânduieli ale slujbelor bisericești: Crezul, Sfintele Taine, despre virtuți și păcate etc. De aici, cu o asemenea pregătire, plecau candidați la preoție, care, ajungând preoți, nu se deosebeau de păstoriții lor nici prin port, nici prin mijloacele de trai. În cele mai multe cazuri ei își rostuiau strădaniile duhovnicești la fel cu credincioșii, păstoriții lor, împărtășindu-le acestora bunurile supreme ale credinței creștine ortodoxe, care, înrădăcinate în viața credincioșilor, aveau să se transmită din generație în generație, până în zilele noastre, ca un tezaur bogat și ca un izvor de mângâiere și întărire sufletească. Dintr'un asemenea stadiu de sănătoasă modestie, școlile bisericești din acest răstimp au contribuit deci la îmbogățirea sufletelor credincioase cu cele mai prețioase valori spirituale și, împreună cu cele domnești, au sprijinit năzuințele nobile ale poporului român spre lumină, spre cultură. De aceea, în virtutea rostului pe care l-au purtat în viața integrală a poporului nostru, în acele vremi, ele pot beneficia, în comparație cu înaintașele lor de prin mânăstiri, de sensul atribuit cuvântului „școală", mai ales dacă sprijinim această interpretare pe mărturia unuia din cei mai iluștri fii ai poporului nostru[46], și anume că termenul „școală" face parte din vechiul tezaur al limbii române și că el era în circulație mult înainte de a avea știri documentare despre existența școlilor propriu-zise. Această mărturie, ca și altele de același fel, ne îndreptățesc să subliniem și faptul că preocupările pentru educația școlară la noi, românii, au constituit o permanență, că năzuințele spre cultură și progres, simțul pentru căutarea înțelepciunii – toate acestea i-au fost poporului nostru – și îi sunt și azi – trăsături caracteristice.

În ceea ce privește faza din învățământul religios, pe care doar am schițat-o, și ea trebuie înțeleasă ca o deschidere cu perspective luminoase spre dezvoltarea, propășirea și organizarea din ce în ce

[46] N. Iorga, **Istoria învățământului românesc**, București, 1928.

mai temeinică a învățământului religios în Biserica noastră, a învățământului românesc în general.

De altfel, credincioșii Bisericii Ortodoxe Române nu au văzut, în acest așezământ de origine divină și mântuitor de suflet creștinesc numai o instituție cu acest caracter esențial și propriu ei, ci au văzut în toată vremea și o școală, anume școala care le-a mijlocit învățătura de credință și de morală ortodoxă, le-a luminat această credință, le-a pus la îndemână și mijloace proprii în acest scop, dar, în același timp, i-a îndrumat și în cele ale vieții pământești, ale vieții de fiecare clipă, de fiecare zi, ale vieții materiale, culturale și sociale. Între asemenea mijloace, Biserica le-a folosit și pe cele scrise și tipărite: a folosit catehismele, tâlcuirile înțelepte asupra unor părți din Sfânta Scriptură, tălmăcirile unor asemenea părți, ori Sfânta Scriptură în întregul ei. Și aceasta nu numai pentru cei ce trebuiau pregătiți să ia asupra lor sarcina grea și plină de răspundere a preoției, dar și pentru toți credincioșii care aveau să ia învățătură creștinească din tâlcuirile citite de preoți în cadrul Sfintei Liturghii sau a altor sfinte slujbe, ca și pentru toți aceia care puteau ei înșiși să mânuiască asemenea cărți pentru creșterea duhovnicească a lor și a altora.

Mult mai mult decât cărțile populare, cuprinzând îndemnuri și maxime morale (sau „moralizatoare"), apărute din vreme în vreme, care oarecum urmăreau sporirea interesului omului pentru carte, arătându-i că idealul suprem al dezvoltării sale intelectuale este înțelepciunea, cărțile religioase au înrâurit viața credincioșilor nu prin puterea înțelepciunii omenești, ci prin aceea a cuvântului dumnezeiesc. Și acest lucru îl și urmăreau ele, așa cum înșiși izvoditorii lor mărturisesc limpede, cu deosebire în predoslovii ori în epiloguri. De bună seamă, aici sunt de amintit: **Catehismul românesc** de la Sibiu (1544), apoi strădaniile diaconului Coresi, care dă la iveală, în traducere, **Tâlcul Evangheliilor** (Brașov 1564, 1581), mărturisind că a dus o asemenea nobilă osteneală pentru că *„în biserică mai bine este a grăi cinci cuvinte cu înțeles, decât zece mii de cuvinte neînțelese"* (1 Co 14, 3-9). Încă și alte tipărituri din Sfânta Scriptură (ex. **Apostolul**) ale aceluiași diacon sunt mărturii ale unui îndemn lăuntric spre învățarea celor mulți. Dacă nu e locul să le amintim aici, apoi este totuși cazul să exprimăm convingerea că lucrarea lui Coresi nu poate fi înțeleasă ca expresie a unor influențe

străine[47], cum s'a crezut în trecut, ci ea este un răspuns la dragostea poporului român pentru lumină, pentru carte, pentru școală și care, atunci, nu putea deveni faptă decât prin mijlocirea unor fii ai Bisericii Ortodoxe. Cei de alte credințe religioase decât cea ortodoxă puteau duce acțiuni de prozelitism religios, căci nu aveau nici un interes să ne sprijine legea străbună. De aceea izvodirea unor asemenea lucrări, de acum și de mai târziu, lucrări de cuprins creștin ortodox, care au mijlocit adâncirea și păstrarea credinței și moralei ortodoxe, adică acțiunea învățătorească a Bisericii, trebuie legate de duhul pururea înnoitor al Ortodoxiei, duh de lumină, care a străfulgerat prin veacuri în conștiința credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române dornici de progres.

Predoslovia **Evangheliei învățătoare** de la Govora (1642) pune de asemenea accent pe valoarea învățăturii, motivând chiar că învățătura condiționează dobândirea Împărăției cerurilor.[48] Tot asemenea, mitropolitul Simion Ștefan se nevoiește cu tâlcuirea pe românește a **Noului Testament** (Alba Iulia, 1648), arătând, în predoslovie, că lucrarea este menită învățării cuvântului dumnezeiesc prin graiul înțeles de toți românii, nu numai de cei din Transilvania. La rîndul său, mitropolitul Varlaam al Moldovei traduce și dă la iveală **Cartea românească de învățătură...** (Iași, 1643) și apoi scrie **Răspunsurile la Catehismul calvinesc** (Suceava, 1645), cu explicarea din prefață că lucrarea are menirea să-i ferească pe fiii Bisericii Ortodoxe de „otravă de moarte sufletească...", „de strâmbătura și tâlcul cel rău al lor (al calvinilor) ce tâlcuiesc rău și strâmbează Scriptura Sfântă". Se adaugă, în chip fericit, aici, **Mărturisirea Ortodoxă** (1642), în limba română, la 1692, „piatră din capul unghiului" pentru învățământul religios al Bisericii Ortodoxe Române, ca manual conducător în acest

---

[47] **Cartea cu învățătură – Cazania** de la 1581 „s'a publicat cu cheltuiala judelui Brașovului și a tot ținutul Bârsei – Hrăjitu Lucaci – Luca Hirscher – deci într'o întreprindere comercială, dar cu toate garanțiile de autenticitate ortodoxă" (N. Cartojan, **Istoria literaturii române vechi**, vol. I, București, 1940, p. 61).

[48] Aceleași îndemnuri le găsim în **Carte sau lumină și învățăturile creștinești**, de la Snagov.

învățământ pentru multă vreme și „ca operă autentic și tradițional ortodoxă".[49] Fericită este contribuția mitropolitului cărturar Dosoftei al Moldovei, cu **Psaltirea în versuri** (1673) îmbogățind, între altele, și tradiționalul colind creștinesc și românesc, care și azi desfătează sufletul credincioșilor Bisericii noastre la Crăciunul fiecărui an.

Dar **Biblia lui Șerban** (București, 1688), acest „simbol al unității limbii și al unității neamului" românesc, acest „monument al limbii și literaturii române", vine să împlinească și mai mult zelul înnăscut al poporului nostru după înțelepciune. Ceva mai tîrziu văd lumina și **Didahiile** mitropolitului Antim Ivireanul. Termenul însuși de „didahii" indică sensul didactic-religios în care au fost întocmite și rostite predicile românești ale acestui mare și neobosit ierarh, predici îmbrăcate în aleasă limbă românească și bogate în cuprins dogmatic, moral-religios și social. Silința la învățătură înseamnă împlinirea unei îndatoriri de conștiință; cunoașterea învățăturii creștine ortodoxe înseamnă a răspunde uneia din datoriile creștinului către Dumnezeu și către Biserica Sa; iar în iubirea dreptății și alungarea nedreptății dintre oameni, predicile (didahiile) lui Antim Ivireanul văd o cerință esențială spre realizarea vieții sociale adevărate.

Folosind aceste scrieri, și altele asemenea lor, Biserica, prin acțiunea sa învățătorească, a temeinicit învățătura creștină ortodoxă în conștiința tuturor fiilor ei, dar a sporit, în același timp, neîncetat, dragostea lor pentru limba românească, precum și conștiința unității poporului român. Ca ideal suprem de viețuire, ea a legat viața fiilor ei de viața Mântuitorului Hristos, de făptuirea Lui între oameni.

Cu vremea, iau ființă tot mai multe școli prin târguri și prin sate, școli orășenești și sătești (secolul al XVII-lea), având caracter religios și folosind ca manuale cărțile bisericești (Ceaslovul, Octoihul, Psaltirea etc.). Dacă lucrarea lor este destul de vie, nu mai puțin vie și spornică este lucrarea școlilor mânăstirești din această vreme. Apoi, la stăruințele unor vlădici și domnitori cu tragere de inimă pentru învățătură, iau ființă și unele școli cu rostul de a pregăti viitori preoți. Dar multe din ele se sting din pricini materiale sau din lipsă de dascăli

---

[49] Pr. T. Bodogae, **Din istoria Bisericii Ortodoxe de acum 300 ani. Contribuțiuni istorice în legătură cu Sinodul de la Iași**, Sibiu, 1943, p. 140.

pregătiți și pricepuți, pe când altele își împlinesc rostul la un nivel modest.

Este de reținut însă faptul că în această fază se trece și la cartea laică și că acest lucru se înfăptuiește chiar sub veghea Bisericii, vădindu-se astfel, și cu un asemenea prilej, că Biserica Ortodoxă Română a sprijinit silințele spre progres ale poporului român. Păzind cu scumpătate puritatea credinței strămoșești, ea a înțeles, în același timp, că pășirea spre cultură înseamnă împlinirea uneia din cele mai nobile cerințe umane. Îmbinarea acestor realități spirituale – religioase și general umane – se concretizează, tot în acea vreme, și în împrejurarea că prima legiuire a școlii românești își are obârșia în „Memoriul" mitropolitului moldovean Iacob Stamate (1792-1802), deci în acțiunea unui om al Bisericii, înzestrat cu aleasă înțelepciune și cu deosebit spirit pedagogic[50]. Și nu mai puțin adeverește faptul arătat mai sus lucrarea ardeleanului Gheorghe Lazăr, lucrare de întemeietor al învățământului românesc în Muntenia (1818), respectând duhul creștin ortodox[51] și în perspectiva progresului științific.

Dar învățământul religios pentru pregătirea preoților se organizează temeinic prin înființarea seminariilor teologice. Și se știe, în această privință, că primul dintre seminarii ia ființă prin grija și strădania mitropolitului Veniamin Costachi, la Socola-Iași (1803) „cu dascăli pricopsiți". Ei își țin cursurile în limba română, urmărind *„drept scop cunoștința desăvârșită a dogmelor legii"*, ca și *„sfintele slujbe ale bisericilor să se împodobească și să poată aduce și pre norodul cel prost spre adevărata cunoștință a legii"*.[52]

Seminarii, asemenea celui de la Socola, iau ființă, mai târziu, și în Țara Românească[53]. Stând sub oblăduirea caldă și veghere trează a Bisericii, ele lucrează în duhul tradițional ortodox și cresc generații de preoți luminați și întăriți nu numai în cele duhovnicești, dar și cu

---

[50] Cf. V. Gr. Borgovanu, **Istoria pedagogiei**, ed. a III-a, București, 1919, p. 210.

[51] În programul școlar, Gh. Lazăr, între altele, prevedea Catehismul și Istoria vivlicească, Testamentul Nou și cel Vechi, după „Convorbiri literare", I, 1896, pp. 1130-1146.

[52] Cf. **Istoria Bisericii Române**, vol. II, București, 1958, pp. 439-440.

[53] După Regulamentul Organic (la București, Buzău, Argeș în 1836, iar la Râmnic în 1837).

nețărmurită dragoste și alipire la aspirațiile național-patriotice și sociale ale poporului nostru, fapt vădit în împrejurările cruciale din istoria acestui popor. De sub oblăduirea Bisericii sunt luate în 1864 și trecute în seama statului[54], în care situație rămân până în 1948.

Nu întârzie prea mult nici înființarea Facultăților de Teologie de la Iași (1860-1864) și de la București (1881, 1884), aceasta existând până în zilele noastre (1984).

Mai este necesar să adăugăm și faptul că la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui de-al XX-lea învățământul religios devine obligatoriu în toate școlile statului, ceea ce va aduce cu sine și consecințe negative, cum vom vedea.

Dar învățământul religios pentru pregătirea preoților cunoaște o fază deosebită în Transilvania. La Sibiu, în vremea păstoririi episcopului Vasile Moga, ia ființă seminarul teologic (1811), care, după organizări și reorganizări consecutive, trăiește și azi ca Institut Teologic de grad universitar, stând sub oblăduirea Bisericii, fără nici o întrerupere, de peste un veac și jumătate de existență. Ia ființă și „Preparandia" de la Arad (1812), care lucrează cu mult succes. De asemenea, mai târziu se înființează și alte școli pentru pregătirea preoților. Școala teologică de la Sibiu cunoaște o înflorire deosebită în vremea păstoririi mitropolitului Andrei Șaguna, datorită și unor dascăli cu înaltă pregătire pedagogică în străinătate[55]. Prin acești dascăli pedagogia religioasă din Ardeal, apoi și cea din întreaga țară, ajunge în contact direct cu școala herbartiană.

Lucrarea învățătorească a Bisericii Ortodoxe Române se bucură în Ardeal de o prosperitate excepțională și prin școlile confesionale, elementare și medii, slujite de puterile didactice creatoare[56] ale unei atmosfere de spiritualitate pedagogică religioasă, atât de necesară unei preoțimi, dăscălimi și credincioși, cu misiunea de a realiza „libertatea prin cultură". Și generațiile de preoți crescute la Sibiu au

---

[54] Prin Legea instrucțiunii publice (1864), care prevedea organizarea și administrarea întregului învățământ – și a celui religios – precum și pregătirea și recrutarea corpului didactic.

[55] Sunt vrednici de amintit: Simeon Popescu, Ioan Popescu, Zaharia Boiu și Ilarion Pușcariu.

[56] Amintim pe dr. Daniil Popovici-Barcianu, Ștefan Velovan, dr. Petru Span, dr. Petru Pipoș și dr. Petru Barbu.

slujit cu convingere și cu bărbătească hotărâre nu numai Biserica Ortodoxă, ci și lunga luptă pentru unitatea, libertatea și dreptatea socială pe seama întregului popor român.

După expunerea retrospectivă de mai sus, este necesar ca acum să prezentăm și câteva aspecte negative legate de trecutul învățământului nostru religios. Între acestea este de amintit faptul că întregul învățământ religios, în pragul veacului nostru și mai târziu, sub influența pedagogiei herbartiene, are un pronunțat caracter intelectualist. Tineri ardeleni, studiind în Germania, au îmbrățișat cu însuflețire principiile herbartiene, părându-li-se religioase. Prin exagerarea unora din aceste principii, învățământul religios a suferit influența unilaterală, intelectualistă, abstractă și străină de viață a herbartianismului, lăsând să predomine tendința pentru însușirea cunoștințelor în scop material și neglijând simțământul și voința, adică rostul formativ-educativ al acestui învățământ.

Pe lângă principiile herbartiene, în forma de prezentare a materialului biblic s'a introdus, tot sub influență străină, povestirea liberă, atrăgătoare, socotind că astfel învățământul religios ar fi mai plăcut, mai ușor, cu deosebire pentru copii. Și s'a mers atât de departe în această direcție, încât unii pedagogi, încântați chiar de talentul lor de buni povestitori, au înstrăinat nu numai textul biblic, dar s'au îndepărtat chiar și de fondul adevărului biblic, coborând, uneori, personajele din Sfânta Scriptură la nivelul celor din simple povești sau chiar din basmele fantastice[57], ceea ce, firește, a dăunat învățământului religios, care constă din mijlocirea învățăturii descoperite de Dumnezeu și păstrarea neschimbată de Sfânta Biserică.

În fața situației arătate în partea întâi a acestei lecții, Biserica Ortodoxă Română a luat atitudine, în scopul îndreptării răului, în cadrul a două congrese catehetice[58]. Învățământul religios a continuat

[57] Reprezentanți mai de seamă: filantropistul Salzmann, învățătorul protestant Franz Wiedemann, cu broșura sa **Wie ich meinen Kleinen die biblischen erzähle**, 1883; Otto și Else Zurhellen, **Wie erzählen wir den Kindern die biblischen Geschichten**, Tübingen, 1906-1913; Heinrich Scharrelmann, **Herzhäfter Unterricht**, Hamburg, 1903. La noi: I. Nisipeanu, **Religia pentru copii**, București, 1922; I. Nisipeanu și T. Geantă, **Metodica religiei și a limbii române**, București, f.a.

[58] La Sibiu, în 1922, și la Mânăstirea Dealu, în 1933.

să stea în afara oblăduirii Bisericii, să fie în școlile învățământului public, mai mult scolastic, rece, la nivelul oricărui alt obiect din programa analitică. În loc să intre în preoție, mulți absolvenți de seminar și licențiați în teologie își îndreptau pașii spre îndeletniciri laice; unii nu vădeau chiar nimic din duhul sfinților, din evlavia ortodoxă, din sufletul clar și uman al Ortodoxiei, ceea ce accentua tot mai mult necesitatea ca învățământul religios să fie readus pe făgașul său firesc, adică sub oblăduirea Bisericii. Căci numai „școlile teologice predau învățătura Bisericii și e absurd ca această învățătură să pornească de altundeva decât de la Biserică. Magisteriul Bisericii răsare din Biserică și trebuie controlat de Biserică"[59]. Și necesarul s'a făcut posibil, după anul 1948, când organizarea actuală a învățământului teologic, în sensul tradițiilor ortodoxe, s'a realizat datorită înțelegerii autorității de stat și strădaniilor Sfântului Sinod în frunte cu Patriarhul Justinian, și anume că, acest învățământ „e dat de Biserică și pus în funcțiune de organele Bisericii[60], ca să crească preoți adevărați – cum preciza la vreme Patriarhul Justinian – nu preoți de fațadă, să crească preoți care să simtă și să trăiască preoția lor; preoți ai chemării, ai vocației, spre a sluji lui Dumnezeu și tuturor oamenilor, credincioșilor; ei să fie aleșii lui Hristos, aleșii Bisericii întru slujirea lui Hristos și Bisericii Sale cu toată căldura și convingerea".

Astfel, readus sub oblăduirea Bisericii, învățământul religios în Biserica Ortodoxă Română este predat în institute teologice de grad universitar, în școli de cântăreți bisericești și seminarii teologice, prin cursuri de îndrumare misionară, toate cu rostul „de a pregăti pe slujitorii Bisericii, în biserică și pentru biserică și viață, în vederea apostolatului lor evanghelic, care a fost întotdeauna ținta propovăduirii creștine în lume, căutând să formeze cetățeni devotați ai patriei pământești și râvnitori ai împărăției lui Dumnezeu"[61].

[59] În slujba culturii creștine ortodoxe. Omagiu Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, în „Studii Teologice", XIII (1961), nr. 1-2, p. 3.

[60] Ibidem, p. 2.

[61] Istoria Bisericii Române, vol. 11, p. 1267.

După 1948, și catehizarea credincioșilor, prea puțin luată în seamă în trecut, a primit o nouă orientare prin grija Sfântului Sinod, și anume, în urma hotărârii din octombrie 1950, hotărâre reînnoită ulterior. Ea înseamnă o întoarcere la izvoarele autentic ortodoxe, adică la îmbisericirea acestei acțiuni, la legarea ei de cultul divin prin cateheze ținute în duminici și sărbători, după slujba Sfintei Liturghii. Subiectul catehizării sunt toți credincioșii ce vin la biserică. Prin Sfintele Taine, prin cântările bisericești, prin învățătura de credință izvorâtă din „adâncimile Dumnezeirii", prin exemple din viețile sfinților, lucrarea învățătorească tinde la formarea caracterului religios-moral creștin și la trecerea învățăturii în fapte creștinești, în viața creștină adevărată. Și niciunde ca în biserică, în atmosfera de evlavie și de rugăciune cucernică de acolo, nu se poate nădăjdui încreștinarea totală a credincioșilor Bisericii noastre[62].

În ajutorul catehizării vin cărțile de slujbă, cărțile de rugăciuni și de cântări bisericești, cu deosebire **Învățătura de credință creștină ortodoxă** (1952).

Mai mult chiar decât catehizarea credincioșilor în modul arătat puțin înainte, trebuie remarcată acțiunea instructiv-educativă pe care o împlinește azi familia creștină, îndeosebi în ceea ce privește cultivarea sentimentului religios, trăirea vieții creștinești, însușirea unor deprinderi religios-morale și trecerea acestora în fapte ziditoare pentru individ și pentru comunitatea umană. Ea poartă o asemenea acțiune în virtutea unui simțământ de răspundere ce se leagă de viața Sfintei Familii și de aceea a Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Căci în acea familie, purtătoare de smerenie, de moralitate desăvârșită și de neîntrecută omenie, pruncul Iisus *„creștea și Se întărea cu duhul, plin de înțelepciune; și harul lui Dumnezeu era peste El"* (Lc 2, 40). El *„sporea cu înțelepciunea și cu vârsta, și cu harul la Dumnezeu și la oameni"* (Lc 2, 52).

Dar acțiunea aceasta nu are numai temeiuri scripturistice, ci și temeiuri tradiționale, așa cum mărturisesc Sfinții Părinții și scriitorii bisericești. Ei arată că în familie începe și oarecum se stabilește viitorul

[62] Problema catehizării este tratată pe larg în studiul Pr. Prof. D. Belu, **Preocupări și studii de pastorală, omiletică și catehetică**, în *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române*, la a XX-a aniversare a înscăunării Prea Fericitului Patriarh Justinian, București, 1968, pp. 369-384.

temporar, ba și cel etern, al copilului[63], că familia este cea dintâi și cea mai însemnată școală pentru viață, și că în sarcina ei stă răspunderea pentru viitorul fiilor ei, atât în fața lui Dumnezeu, cât și în fața oamenilor[64], ea putându-i întări pe aceștia în virtute și în înțelepciune[65]. Ei accentuează că toate strădaniile părinților pentru bunăcreșterea fiilor lor se întemeiază pe încrederea desăvârșită pe care aceștia o au față de ei și, în chip cu totul deosebit, se reazimă pe dragostea totdeauna existentă între părinți și copii. Și această realitate spirituală îi călăuzește și pe părinții creștini ai Bisericii noastre de azi. De aceea, nestingheriți de nimeni și de nimic, ei își cresc copiii *„întru învățătura și certarea Domnului"* (Ef 6, 4).

Însă părinții creștini leagă încrederea și iubirea lor de realitatea cea netrecătoare și de tot curată, de Dumnezeu. Și tocmai din acest motiv, lucrarea pe care ei o împlinesc, în creșterea duhovnicească a fiilor lor are caracter de jertfă bine primită înaintea lui Dumnezeu, ca și săvârșirea unei Sfinte Taine de către un preot[66]. Și iarăși, din această relație spirituală, credința în Dumnezeu pătrunde și în sufletul fiilor și, în chipul acesta, ei ajung să iubească realitatea lui Dumnezeu prin mediul din jurul lor, prin ceea ce arată și fac părinții lor, prin aceea că, pentru ei, tot ceea ce văd la părinții lor înseamnă adevăr și autoritate[67]. Ei ajung să-și încredințeze viața lui Dumnezeu întemeindu-se pe încrederea și dragostea părinților în Atotputernicul. Așa naște, crește și se desăvârșește sentimentul de iubire și credință în Dumnezeu.

În Biserica noastră, la această acțiune educativ-religioasă a familiei se adaugă, în chipul cel mai firesc, lucrarea preotului duhovnic, lucrare care își trage seva din străfundul istoric și tradițional al creștinismului genuin. Și nu este vorba de lucrarea unui profesionist, ci de aceea a

---

[63] Sf. Ioan Gură de Aur, **Omilia IX la Epistola Sfântului Apostol Pavel, I Timotei**, P. G. LXII, pp. 456-548.

[64] Idem, **Despre creșterea copiilor**, în **Mărgăritarele lumii**, nr. 1, Pr. V. Ionescu, București, 1936, p. 2.

[65] Idem, Omilia XI la Evanghelia după Matei, P. G., LVII, pp. 191-202.

[66] Sf. Grigorie de Nazianz, **Poemata moralia**, P. G., XXXVI, 929 A.

[67] D. Călugăr, **Caracterul religios-moral creștin**, Sibiu, 1955, p. 229.

unui părinte iubitor, care se apleacă asupra vieții sufletești a fiilor săi duhovnicești, bucurându-se de încrederea lor. În mod deosebit, această acțiune învățătorească și educativă a preotului ortodox se împlinește în scaunul mărturisirii, în Taina Spovedaniei, taină care mișcă adâncurile sufletești din credincioși, ajutându-i să-și limpezească viața religioasă, viața lor în general. Și aceasta, pentru că ea are și un substrat psihologic-religios, deci nu numai un caracter soteriologic, substrat în care operează preotul duhovnic. La el, la preotul duhovnic, apelează credincioșii, cu deosebire aceia dintre ei care se simt apăsați de păcate personale și doresc să se elibereze de sub povara lor și să se regăsească prin aceasta, în dragostea lui Iisus Hristos, aflând de la duhovnic că patria sufletului creștin este „lumina, fericirea și viața veșnică”[68].

Călăuzit cu dragoste de preotul duhovnic, credinciosul Bisericii noastre este învățat și ajutat să facă act de reabilitare religioasă și morală, să se smulgă – dacă e cazul – din patimi și să se ridice la curăție sufletească. Recunoscându-și greșalele, în urma unei bune mărturisiri, el face pași spre îndreptare, spre însănătoșire lăuntrică, având în față ținta spre perfecționarea vieții sale în viitor mai apropiat sau mai depărtat; el redevine capabil să se realizeze tot mai bine în viața sa religioasă și morală și să trăiască tot mai adânc, mai curat și mai deplin simțământul de dragoste față de Dumnezeu și față de semenii săi. Desigur, tot ajutat de preotul duhovnic, el realizează o asemenea stare pe măsura sincerității față de propria sa conștiință, sinceritate pe care o poate exprima pe deplin în Sfânta Spovedanie.

Fără îndoială o desfășurare ca aceea remarcată mai sus poate fi concepută drept și ca o autoexaminare atentă și riguroasă, sprijinită pe o strictă obiectivitate. Căci numai aceasta poate duce la căință sinceră, adâncă și curățitoare de suflet, „căință care mângâie ca o mamă și spală sufletul ca o apă curățitoare..., care se face prin lacrimi și suspinuri..., care este topitoarea păcatului..., care omoară și învie; din întuneric face lumină, din păcătoși, apostoli și din pustie face

[68] Petre Vintilescu, **Spovedania și duhovnicia. Cuvânt de lămurire**, București, 1939, p. 5. Vezi și Il. V. Felea, **Pocăința, studiu de documentare teologică și psihologică**, Sibiu, 1949, p. 306.

casă lui Dumnezeu. Ea descarcă conştiinţa, înlocuieşte întunericul cu lumina şi moartea cu viaţa trăită sub ploaia harului sfinţitor"[69].

Instruirea şi educarea credincioşilor Bisericii noastre se împlineşte şi în virtutea numeroaselor tradiţii religioase, obiceiuri şi datini creştine rămase din trecutul nostru şi care stau în strânsă legătură cu viaţa religioasă, cu sărbătorile din cursul anului şi cultul creştin ortodox, cum sunt: colindatul la Naşterea Domnului, „viersurile" de la marile praznice creştine (Boboteaza de care este legată aghiazma), Floriile (cu binecuvântarea stâlpărilor), Sfintele Paşti (cu ouă roşii şi pască), Rusaliile şi sîmbăta morţilor dinaintea Păresimilor (cu datinile şi pomenile legate de pomenirea morţilor) ş.a.[70]. Nu poate fi ignorat nici sărutul împăcării din dragoste creştină[71], care exteriorizează curăţia simţirii creştine, iubirea faţa de aproapele şi faţă de Dumnezeu.

De bună seamă, însemnătate mai mare în promovarea învăţăturii creştine şi a sentimentului religios revine unui alt mijloc tradiţional şi permanent în Biserica Ortodoxă Română, anume cultului, ca manifestare directă a religiozităţii, (...) de întreţinere şi adâncire a legăturii spirituale cu Dumnezeu[72]. Începutul lui stă în fapta şi în învăţătura Mântuitorului Iisus Hristos, mai precis în actul aşezării Sfintei Euharistii, a Tainei ce constituie centrul Sfintei Liturghii.

Atât primii creştini, cât şi părinţii bisericeşti şi sfinţi au simţit îndemnul lăuntric de a imita viaţa Mântuitorului, de a trăi în mod cât mai apropiat cu putinţă de cea pe care a trăit-o El însuşi, de a aduce închinare lui Dumnezeu „în duh şi adevăr", prin mijlocirea cultului divin. Îmbogăţit şi înfrumuseţat încă în primele veacuri creştine, şi mai apoi, cultul divin prezintă expresia celei mai adânci trăiri religioase; el este exteriorizarea a ceea ce credinciosul creştin are mai pur şi mai propriu în fiinţa sa încreştinată. Dar, în acelaşi timp, el este intuirea dogmei integrale a Bisericii Ortodoxe, ca şi intuirea concepţiei creştine despre lume în imanenţă şi cea în transcendenţă.

---

[69] Il. V. Felea, **Op. cit.**, pp. 249, 298, 305.

[70] Asist. Diac. Ene Branişte, **Participarea la liturghie şi metodele pentru realizarea ei**, în „Studii Teologice", I (1949), nr. 7-8, p. 567 ş. u.

[71] **Ibidem.**

[72] Gh. Şoima, **Funcţiunile muzicii liturgice**, Sibiu, 1945, p. 30.

Căci „viziunea frumuseții spirituale se unește, în cultul ortodox, cu cea a frumuseții lumii"[73]. „Acest cult este cerul pe pământ, este manifestarea frumuseții lumii spirituale, este arta ideală care prin ea însăși ne dă sentimentul dulceții Bisericii"[74]. Îndeosebi Sfânta Liturghie ortodoxă „nu este altceva decât însăși Teologia întreagă turnată în forme speciale pentru viața sufletească a tuturor creștinilor". Participând la Sfânta Liturghie, credinciosul ortodox „află hrană și deșteptare tuturor simțămintelor religioase... Sfânta Liturghie este, așa-zicând, întregul creștinism în realizare"[75]. De aceea, primii creștini, „oameni ai rugăciunii"[76], participau la Sfânta Liturghie cu toată pietatea, cu toată ființa lor. Chiar și „conștiința de comunitate religioasă și distinctă s'a închegat în mentalitatea primilor creștini în atmosfera Liturghiei"[77].

Sfânta Liturghie a născut și a crescut dintru început adevărata religiozitate creștină[78], religiozitate care și în viața creștinilor ortodocși de astăzi „se manifestă în formele ei rituale fixate și consfințite de o veche tradiție și experiență în materie de viață spirituală"[79]. În felul acesta, „ea este însuși sufletul Ortodoxiei în rugăciune, închizând într'însul, cu scumpătate, tradiția și experiența prețioasă a trecutului, dar rămânând mereu receptiv față de formele și nevoile noi ale prezentului"[80].

În problema pe care o urmărim trebuie să mai subliniem și faptul că „Sfânta Liturghie este și o școală a învățăturii creștine (...), o cateheză vie la îndemâna și pe înțelesul tuturor. În ea creștinul află învățătura dogmatică a Bisericii sub forma concentrată a Crezului, dar și sub forma populară a imnurilor și rugăciunilor ce îmbracă o

---

[73] S. Bulgakoff, **Ortodoxia,** trad. Nicolae Grosu, Sibiu, 1933, p. 162.

[74] **Ibidem.**

[75] V. Mitrofanovici, **Liturghia Bisericii Ortodoxe,** 1929, p. 505.

[76] J. Dellinger, **Christentum und Kirche in der Zeit Grundlegung,** 2 Aufl., Regensburg, 1955, p. 357.

[77] P. Vintilescu, **Funcțiunea eclesiologică și comunitară a liturghiei,** București, 1946, pp. 4-5.

[78] Idem, **Liturghia în viața românească,** București, 1943, p. 343.

[79] Diac. Asist. Ene Braniște, **Op. cit.,** p. 567 ș.u.

[80] **Ibidem.**

întreagă teologie. Găsim apoi Sfânta Scriptură în pericopele din Apostol și Evanghelie, în nenumăratele versete, expresii și aluzii biblice presărate din belșug în textele liturgice, precum și în tâlcuirile Sfinților Părinți din minunatele Cazanii. Și, mai presus de orice, găsim însăși datoria sfântă a mântuirii noastre simbolizată în chip plastic în momentele principale din cadrul sfintei slujbe"[81].

Este de remarcat faptul că nu numai Sfânta Liturghie, ci și celelalte părți, întreg cultul divin ortodox, prezintă aceeași bogăție în sensuri, în frumuseți, în puteri ale revărsării darurilor lui Dumnezeu în fiii Bisericii. El influențează sufletul credincioșilor și îl cucerește pentru dragostea lui Hristos, pentru o viață creștină plină de iubire către Dumnezeu și către aproapele[82]. „Întărind sentimentul religios, el fortifică întreaga structură sufletească a credinciosului creștin"[83], înfățișând astfel cel mai propriu mijloc în educația religioasă.

În același scop instructiv și educativ-religios intervine și cântarea bisericească; ea înnobilează sufletul și conștiința creștină, prin faptul că „potolește pasiunile ce se nasc din carne, alungă gândurile rele..., se revarsă în suflet ca să rodească și să dea fructe bune"[84]. Ea face să încolțească smerenia și aprinde dorul spre trăire în Dumnezeu, fiind în același timp „tovarășul prieteniei, apropierea celor ce stau departe, împăciuitoarea celor ce-și poartă vrăjmășie"[85].

Ca și în trecut, și astăzi cântarea bisericească întregește cultul divin, mișcă și fructifică structura sufletească a credincioșilor. Cu deosebire cântarea bisericească în comun, cântată adică de toți credincioșii prezenți la sfintele slujbe, așa cum acest lucru se practică astăzi în multe parohii, cultivă spiritul de frățietate, de solidaritate creștină și umană în general. Căci „psalmodia aduce cu sine tot ce poate fi mai bun: iubirea, făcând din tovărășia laolaltă a glasului un fel de trăsătură de unire între creștini, adunând (obștea credincioșilor)

---

[81] Ibidem.

[82] Cf. Gh. Șoima, **Op. cit.**, p. 39.

[83] M. Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă**, p. 162.

[84] Diodor de Tars, **Fragmente din psalmi**, P. G., XXXVII, pp. 1588-1589.

[85] Cf. Sfântul Vasile cel Mare, **Comentar la psalmi**, trad. Olimp Căciulă, București, 1943, p. 29.

laolaltă într'un singur glas de cor".[86] Preoții, în biserică, folosesc cu prisosință acest mijloc în activitatea lor învățătorească și culeg bogate roade.

Se știe că educația – vorbind în general despre această acțiune umană – se împlinește ideal prin contactul personal al educatorului cu ucenicii săi. Lucrul acesta este luat în considerare și atunci când este în cauză creșterea duhovnicească a credincioșilor Bisericii noastre, adică atunci când preotul vine în contact cu credincioșii săi, cu prilejul săvârșirii unor acte de cult la domiciliul acestora. Și asemenea prilejuri intervin foarte des, iar preotul le folosește cu înțelepciune, cu tact pastoral zămislit într'o tradiție străveche, vestindu-L, prin prezența, slujba și cuvântul lui, pe Mântuitorul Iisus Hristos.

În familiile credincioșilor preotul merge în ipostaza sa de părinte și din această poziție lucrează la îndrumarea sufletească a fiilor săi duhovnicești. Ca părinte duhovnicesc, preotul, în chip firesc, își îndeamnă credincioșii la o trăire în iubirea lui Dumnezeu și a oamenilor, dar și la curățenie, la sârguință și la hărnicie, la cumpătare și la plinirea tuturor virtuților pe urma cărora ei își asigură sănătatea trupească și sufletească, își câștigă cinste și omenie și un nume bun în viață, în societate, și prin care, după felul cum trăiesc creștinismul în lumea aceasta, ei pot nădăjdui câștigarea bunurilor spirituale netrecătoare din viața viitoare[87].

Când e cazul, preotul duce în căminul credincioșilor săi mângâierea Evangheliei și îmbărbătarea creștină; pe cei căzuți în necazuri și supărări inerente vieții omenești îi sprijină prin participarea sa la durerea lor, dar în același timp caută să înfiripeze în sufletele lor credința în bunătatea lui Dumnezeu, în optimismul creștin generator de energii morale constructive.

Ocaziile în care preotul vine în contact cu credincioșii săi, la domiciliul acestora, sunt multe: ajunurile, aghiasma, diferite ierurgii, înmormântările, maslul, cuminecarea bolnavilor etc. Chiar și numai prezența sa acolo are un efect pozitiv prin ea însăși, așa cum, prin asemănare, se face simțită, în mod plăcut, prezența părinților în

[86] Ibidem.
[87] Cf. D. Voniga, Activitatea pastorală a preotului în parohie, Arad, 1926, pp. 14-18.

mijlocul fiilor lor după trup. Iar cuvintele pe care preotul le rostește cu asemenea ocazii, cuvinte care cuceresc cu cât sunt mai curate prin simplitatea lor, întregesc în modul cel mai fericit lucrarea învățătorească din biserica parohială.

Astfel, învățământul teologic este reorganizat și orientat în acord cu cerințele vremii noastre, prin catehizarea credincioșilor în biserică, prin folosirea mijloacelor tradiționale și permanente în învățarea și educarea credincioșilor, prin lucrarea multor preoți de vocație, preoți îmbrăcați în evlavie și cuceriți întru totul de dragostea pentru Hristos și pentru Biserica Sa, preoți călăuziți de răbdare, blândețe și înțelepciune. Biserica Ortodoxă Română deschide sufletul credincioșilor ei spre realitățile vieții de azi, spre înțelegerea și slujirea omului, a oricărui om. Aceasta, ca mărturie a slujirii lui Dumnezeu și a slujirii făpturii Sale celei mai alese: omul.

BIBLIOGRAFIE

N. Iorga, **Istoria literaturii religioase a românilor până la 1088**, București, 1904.

I. Lupaș, **Istoria bisericească a românilor ardeleni**, Sibiu, 1918.

N. Iorga, **Istoria învățământului românesc**, București, 1928.

Gr. Borgovanu, **Istoria pedagogiei**, București, 1919.

I. Crăciun, **Catehismul românesc de la Sibiu**, Sibiu-Cluj, 1945-1946.

Andrei Șaguna, **Instrucțiunea pentru învățători**, Sibiu, 1862.

O. Ghibu, **Istoria literaturii didactice românești...**, București, 1916, „Anal. Acad. Rom.", tom. XXXVIII.

Simion Popescu, **Catehetica, adică metodica specială a studiului religiunii**, București, 1892.

I. Ștefanelli, **Catehetica**, 1904.

P. Barbu, **Elemente de catehetică sau metodica religiunii**, Caransebeș, 1906.

I. Savin, **Învățământul religios în școlile secundare**, București, 1923.

I. Nisipeanu, **Religia pentru copii**, București, 1922.

M. Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă**, Oradea, 1928.

N. Terchilă, **Psihologia contemporană și învățământul religios**, Sibiu, 1935.

D. Călugăr, **Șapte cărți de religie**, Sibiu, 1936-1946.

D. Călugăr, **Preocupări catehetice**, Sibiu, 1944.

D. Călugăr, **Educație și învățământ**, Sibiu, 1946.

N. Terchilă, **Herbart și herbartienii români din Ardeal**, Sibiu, 1941, anuarul Acad. Teologice Sibiu.

M. Bulacu, **Pedagogia creștină ortodoxă**, București, 1935.

N. Terchilă, **Profesorul Ioan Popescu**, anuarul Acad. Teologice, Sibiu, 1931-1932.

St. Bârsănescu, **Academia domnească din Iași**, 1714-1821, București, 1962.

R. Munteanu, **Contribuția școlii ardelene la culturalizarea maselor**, București, 1962.

V. Popcangă, **Presa pedagogică din Transilvania**, 1860-1918, București, 1966.

I. Popescu Teiușan, **Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucției publice din 1864**, București, 1963.

L. Protopopescu, **Contribuții la istoria învățământului din Transilvania**, București, 1966.

G. G. Antonescu, **Educația morală și religioasă în școala românească**, București, 1937.

N. Albu, **Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800**, Blaj, 1944; **Învățătura de credință creștină ortodoxă**, București, 1952.

I. Nicolaescu, **Viață nouă, duh nou. Reorganizarea învățământului religios. Noua organizare pastorală a clerului**, „Glasul Bisericii", nr. 8, 1949.

I. Mihălcescu, **Readucerea învățământului teologic sub conducerea Bisericii și noua lui organizare**, „Biserica Ortodoxă Română", nr. 72, 1954; **Catehismul creștinului ortodox**, Sibiu, 1956.

N. Balca, **Importanța catehetică a Sfintei Liturghii**, „Biserica Ortodoxă Română", nr. 1-2, 1959.

E. Zaharian, **Pedagogia românească interbelică**, București, 1971.

O. Oprea, **Învățământul obligatoriu în România și în alte țări**, București, 1972.

II. PROBLEME ASOCIATE CUNOAȘTERII SUFLETULUI SUBIECȚILOR CATEHIZĂRII ȘI EDUCAȚIEI LOR RELIGIOASE

A. Psihologia religioasă

1. Structura psihologică a religiei

Ca să putem catehiza trebuie neapărat să ne dăm seama, să căutăm și să aflăm un răspuns la întrebarea: Ce este religia? Care este structura ei psihologică? Părerile privitoare la această problemă sunt disparate, ba chiar contradictorii. Unii cercetători, pentru a preciza ființa religiei, recurg la cele mai primitive preambule ale religiozității acceptând ca elemente esențiale religioase chiar desfigurări ale vieții propriu-zis religioase, în locul manifestărilor religioase ale creștinilor culți, confundând trăirea religioasă cu aberații obscurantiste și superstițioase.

Trăirea religioasă[88]. Ființa religiei ni se destăinuie în reflectările, în meditările profunde ale oamenilor religioși asupra actelor, asupra trăirilor lor religioase. Metoda de cercetare este deci introspecția. Această metodă întâmpină mari greutăți, deoarece o profundă trăire religioasă exclude autoobservarea sau introspecția, iar fenomenul religios observat retrospectiv nu-și mai păstrează originalitatea. Psihologia religioasă experimentală încearcă să pătrundă ființa religiei pe baza chestionarelor completate de oameni profund religioși, sau folosind mărturisirile marilor personalități religioase din Biblie sau din istorie.

---

[88] Vezi Lucian Bologa, **Psihologia vieții religioase**, Cluj, 1930.

A defini sau a destăinui cu exactitate fiinţa religiei este deci o problemă grea.

Simţământul religios, care se înalţă din adâncul sufletului nostru şi se manifestă într'o bogăţie extraordinară de forme externe, nu se poate cuprinde într'o singură formulă pietrificată. Însă o profundă cercetare după ultima lui esenţă ar putea descoperi izvorul principal din care pleacă toată bogăţia de forme de manifestare religioasă.

Ne este cunoscut că Lactanţiu deduce cuvântul religie de la latinescul „religare", o interpretare plauzibilă din punct de vedere etimologic. Noi însă vom încerca să aflăm un înţeles mai profund. Religia înseamnă o legătură sfântă. Omul credincios aşezat în lumea aceasta percepe tot ce este în jurul lui ca o mulţime mare de obiecte şi întâmplări fără nici o legătură, din care o parte influenţează favorabil, o parte ameninţă cu distrugerea vieţii lui. Aruncat de mâna sorţii între îngrozitor şi sublim, frică şi bucurie, durere şi fericire, încearcă să stabilească o oarecare legătură între tot ce-l înconjoară, să descopere un înţeles oarecare şi tot ceea ce îi pare la început fără de nici un sens încearcă să lege de o unitate superioară, de un principiu înţeles de el. El vrea să ştie pentru ce există, pentru ce trebuie să trăiască, pentru ce una sau alta este tocmai aşa şi nu altfel, pentru ce o întâmplare sau alta l-a atins tocmai pe el şi nu pe altul.

Ca să poată săvârşi această încercare, atât de necesară pentru el, face apel la două puteri sufleteşti: raţiunea cugetătoare, cercetătoare, şi sentimentul care pătrunde faptele şi caută pretutindeni relaţii intime cu sufletul propriu. Ele se întregesc reciproc, sunt sprijinite în acţiunea lor de voinţă şi nu se pot despărţi una de alta. În general, se poate spune că drumul raţiunii îl urmează ştiinţa, iar drumul sentimentului este rezervat pentru omul credincios.

Psihologia religiei constată că religia ar fi: raportul nemijlocit al „eului" nostru mărginit cu un „Eu" supraomenesc, pe care îl trăim în mod nemijlocit ca pe o divinitate care se coboară dintr'o lume superioară în fiinţa noastră pământească. În urma acestui raport se produce în noi o înnoire neîncetată a sentimentului nobil şi prin aceasta o schimbare, o înviorare a vieţii.

William James afirmă, într'un tratat de psihologie, că rezultatul final este în tot cazul un sentiment de bucurie, de eliberare, care sporeşte chiar şi puterea trupească şi avântul; ne împrospătăm în el

ca florile în roua dimineții. În repetate cazuri și îndeosebi la studierea „pocăinței" sau a „sfințeniei" se constată (prin analiza experienței religioase individuale) că sentimentul religios învinge orice deprimare sufletească, împrumută credinciosului puterea de a răbda, iar vieții lui îi dă demnitate, importanță și preamărire.

E o stare sufletească de o însemnătate nu numai psihologică, ci și biologică. Lev N. Tolstoi are dreptate când zice că credința este forța cea mai puternică prin care trăiește omul credincios.

O legătură strânsă a „eului" propriu cu un „Eu" superior în forma cea mai plauzibilă se manifestă la proorocii din Vechiul Testament, la Domnul Iisus Hristos și la Sfinții Apostoli. Din Vechiul Testament vom analiza ***chemarea*** proorocilor Isaia, Ieremia și Amos, după textul biblic: *„Și am zis: O, ticălosul de mine, că-mi tremură sufletul; că fiind eu un biet om și având buze necurate și locuind eu în mijlocul unui popor cu buze necurate, cu ochii mei L-am văzut pe Domnul Atotțiitorul... Și unul din Serafimi a fost trimis la mine; el avea în mână un cărbune pe care-l luase cu cleștele de pe jertfelnic. Și l-a atins de gura mea și a zis: Iată, acesta s'a atins de buzele tale și-ți va șterge fărădelegile, iar păcatele tale le va curăți. Și am auzit glasul Domnului, zicând: Pe cine voi trimite, și cine va merge la acest popor? Iar eu am zis: Iată, sunt aici, pe mine trimite-mă!"* (Is 6, 5-8).

„Iar Domnul a zis către mine: Să nu zici: «Sunt încă tânăr», căci la câți te voi trimite, la toți vei merge și pe toate câte-ți voi porunci Eu ție, pe acelea le vei grăi. De fața lor să nu te temi, că Eu cu tine sunt ca să te scap, zice Domnul... „Dar tu încinge-ți mijlocul și ridică-te și grăiește-le toate câte Eu îți voi porunci; nu te teme de fața lor, nici nu te înfricoșa înainte-le, căci cu tine sunt Eu ca să te scap, zice Domnul. Iată, Eu te-am așezat astăzi ca pe o cetate tare și ca pe un zid de aramă, puternic în fața tuturor regilor lui Iuda și a principilor lui și a poporului țării. Ei se vor lupta împotrivă-ți, dar nicicum nu vor putea să te biruie, căci cu tine sunt Eu ca să te scap, zice Domnul" (Ir 1, 7-9; 17-49).

„... Iar Amos a răspuns și i-a zis lui Amasia: Eu nu eram profet, nici fiu de profet, ci eram păstor de capre, – scuturând dude. Dar Domnul m'a luat de la turmă; și mi-a zis Domnul: Du-te și profețește asupra poporului Meu Israel!" (Am 7, 13-15).

În toate aceste trei citate observăm că o realitate supranaturală, un „Eu" superior, viața de sus, coboară în sufletul omului, pătrunde în viața lui ca și când s'ar deschide izvoarele adâncului care prefac

râul blând al vieţii de până atunci într'un enorm fluviu cotropitor. În faţa acestui „Eu" superior toate cele pământeşti apar ca o nimicnicie, gândurile din lumea aceasta, reprezentările care produc teamă şi deznădejde dispar cu desăvârşire. Puterea de viaţă în „eul" propriu creşte şi îl ridică deasupra lumii pământeşti, care dispare, îşi pierde importanţa pentru el. În sufletul lui se dezvoltă în mod covârşitor o realitate superioară, care zdrobeşte marginile concepţiei înguste despre viaţa personală, egoistă, şi o îndreaptă spre nemărginire, spre veşnicie. Sunt sentimente de atârnare, care, prin legătura pe care o face izvorul suprem al atârnării cu subiectul religios, devin sentimente de o putere fără seamăn.

În viaţa Mântuitorului nostru Iisus Hristos trăirea divinităţii este, de asemenea, izvorul primordial, din care porneşte întreaga Lui acţiune. Mântuitorul „trăieşte" unitatea Lui cu Dumnezeu Tatăl. *„Eu şi Tatăl una suntem"*, sunt cuvinte ce caracterizează religia lui Iisus. El „trăieşte" în sine o lume superioară. El „simte" prezenţa lui Dumnezeu ca o voinţă sfântă care voieşte numai binele.

Experienţa Lui despre Dumnezeu nu se epuizează în această tendinţă a voinţei spre ce este bun. Iisus simte, „trăieşte" divinitatea ca pe o atotputernicie binevoitoare, care poartă şi hrăneşte toată vietatea ca pe atotîndurarea care din abundenţa păcii Sale aduce pace şi mângâiere pentru sfâşierea păcatului şi a pocăinţei, viaţă din care izvorăşte sănătatea trupului, iar dincolo de mormânt viaţa de veci. Aceasta este acţiunea Lui primordială; aceasta este întărirea sentimentului Său religios, a puterii Sale, sporite din ceruri. În puternicul Său sentiment de viaţă a fost înălţat prin puterea lui Dumnezeu, care a pătruns de sus în sufletul Său şi care pe toate sufletele credincioase le face să îngenuncheze la picioarele Lui. Prin această putere El devine făcător de minuni. Opera Sa, religia Sa a adus – pentru cei care L-au urmat – viaţă, putere şi înălţarea existenţei. Numai acela care L-a înţeles pe El a simţit că poruncile Sale nu sunt prea grele. El a adus fericire, viaţă, putere şi pace, iar superioritatea Evangheliei Sale stă în aceasta.

Hristos a venit în lume ca să slujească omului şi lui Dumnezeu. Fariseii n'au putut înţelege acest lucru, pentru că au rămas cu mintea şi cu voia în lumea lor mărginită; n'au simţit nimic întru El, iar măreţia Lui a fost, pentru ei, hulă împotriva lui Dumnezeu. Ei n'au putut

înțelege prezența lui Dumnezeu într'un om. Dar pentru cei ce au crezut, credința lor le-a fost viață și izvor de putere, de bucurie a vieții înnoite prin credință.

Iisus nu aduce o teologie, ci El aduce viață nouă. Singura condiție de a fi părtaș la această viață este credința încununată cu faptele ei. De aceea necredința ucenicilor este cauza pentru care ei nu pot face minuni (Mt 17, 20); pentru necredință își pierd capul în primejdia pe apă (Mc 4, 40). De aceea prețuiește El credința nu numai la slăbănog, ci și la cei ce-l purtau, căci aceștia îi atribuiau Lui toată puterea făcătoare de minuni (Mc 2, 5). Necredința nazarinenilor e cauza pentru care El nu poate vindeca acolo (Mc 6, 6). *„Nu te teme, ci crede numai"*, nu lăsa să scadă sentimentele pe care le-ai primit de la Mine și prin Mine (Mc 5, 36). Forma poruncitoare pe care o îmbracă cuvintele lui Iisus e pildă de mângâiere întremătoare, prin care Cel puternic ridică pe cel slab, turnând în el puterea Sa de viață.

În viață influența „eul" sensibil prin glasul gurii Sale, prin privirea Sa și prin punerea mâinilor. El, Care cu Tatăl una este, și în atotputernicia Sa peste toate se ridică, Cel ce posedă pacea cea cerească, cere de la noi credință neclintită în El, ca astfel să putem primi putere de viață din izvorul suprem al vieții, din Dumnezeu. Această putere de viață, care pătrunde în viața noastră din subconștient, produce o dispoziție sufletească de fericire, de înălțare.

Impulsul de viață pe care-l produce convingerea religioasă se poate manifesta în diferite direcții, și anume: produce voie sau putere de viață la cei zdrobiți trupește; produce puterea de a lua o hotărâre de mare valoare morală sau de a accepta un nou scop în viață, la cei care au conștiința adormită; pe cei slabi și timizi îi umple de putere și îndrăzneală; pe cei asupriți de gânduri și dureri sufletești îi umple de fericire și bucurie.

Același fenomen poate fi observat și la *prima comunitate de creștini*, în care puterea și bucuria îi caracteriza pe cei ce credeau în Iisus; unde „eului" umplut de noua viață sufletească nu-i ajungeau cuvintele proprii, ci vorbeau în „limbi", preamărind faptele mari ale lui Dumnezeu unde posedarea Duhului, care din ceruri a pătruns în viața proprie, o simțeau ca pe un fapt de experiență, pe care Sfântul Pavel îl folosește ca cel mai puternic mijloc de argumentare în grea discuție (Ga 3, 2).

Ca să dobândim tabloul cel mai limpede cu privire la esența *religiei*, să ne referim acum la *Sfântul Apostol Pavel*, la convertirea lui. Este de ajuns să amintim câteva cuvinte de-ale lui, spre a arăta că sentimentul religios fundamental este acela provocat de o putere superioară, trăită în mod real, simțită în mod nemijlocit, putere care a învins „eul" lui, care s'a sălășluit în el și din care izvorăște toată puterea lui de voință și de viață. *„Pe toate le pot întru Hristos, Cel ce mă întărește"* (Flp 4, 13). *„Și mi-a zis: De-ajuns îți este harul Meu, căci puterea Mea'ntru slăbiciune se desăvârșește!"* (2 Co 12, 9).

Din cele arătate rezultă că religia este un proces de viață, și anume: o putere de viață, provenită din lumea necunoscută, pătrunde prin subconștient în conștient și prin înălțare sufletească o percepem, o simțim în mod nemijlocit. Procesul psihologic în formarea sentimentului religios trece prin *două faze*: a) convingerea despre micimea, slăbiciunea, neajutorarea proprie în fața divinității, care pătrunde irezistibil în viața nepăsătoare de până aici a individului; b) credința în realitatea lui Dumnezeu, care ridică „eul" slab în sine, toarnă în el viață nouă și înlătură toată neputința, făcându-l capabil de fapte mari (proorocii, apostolii, sfinții etc.).

Analizând un act al vieții religioase obișnuite (ex. rugăciunea), ajungem la aceeași concluzie cu privire la structura psihologică a religiei. Ea este o afirmare a legăturii, a dependenței eului propriu față de Eul superior. Consecințele acestei convingeri sunt devoțiunea sau dăruirea totală a eului în serviciul lui Dumnezeu, încrederea neclintită în bunătatea și dreptatea Lui. Manifestarea externă a actului intern al convingerii – cuvintele rugăciunii, ținuta demnă, lucrările simbolice, jertfa – este fenomen religios din punct de vedere psihologic, firește, numai în măsura în care are la temelie adevărata trăire religioasă.

Un act religios prezintă următoarele elemente *psihice*:

1. *Reprezentări* despre dependența eului propriu față de Eul superior sau *amintiri* privitoare la conducerea și stăpânirea vieții proprii de către Eul divin; privitoare la realizări cerute și bine primite de Dumnezeu sau la neglijarea îndatoririlor religios-morale privitoare la sentința despre mulțumirea și recunoștința pentru cererea împlinită; la părerea de rău și căință pentru întrelăsări. Cu alte cuvinte, la raportul moral față de Dumnezeu.

2. *Sentimente* şi afecte care însoţesc aceste reprezentări cu necesitate psihologică şi cu intensitate variată (dragoste, respect, încredere, mulţumire, bucurie, datorie şi recunoştinţă).

3. *Afirmarea* activă a convingerii, precum şi îndatoririle rezultate de aici împreună cu ferma hotărâre de executare.

Această trinitate a funcţilor psihice este prezentă în toate actele religioase şi poate fi identificată în toate religiile istorice, mai ales în creştinism, ca: *doctrină, cult divin şi normă de viaţă religioasă.* Doctrina se adresează intelectului, cultul – sentimentului şi simţurilor, poruncile – voinţei. Dar aceste trei domenii ale vieţii religioase alcătuiesc o unitate indisolubilă ca şi funcţiile psihice corespunzătoare lor.

2. Sentimentul religios-moral

Sentimentul religios-moral este legat fiinţial de formele superioare ale religiei, totuşi îşi păstrează legitimitatea proprie. El culminează în fapta religios-morală izvorâtă din acest sentiment, care alcătuieşte o unitate organică cu voinţa şi judecata. Nu există religie fără morală. În creştinism, întemeiat pe credinţa în sfinţenia lui Dumnezeu, morala este focarul gândirii şi acţiunii religioase. În morală se ascunde totdeauna un sâmbure religios.

Fiinţa şi dezvoltarea moralităţii, oricât de strîns legate se află ele cu religia, au ceva independent şi înrudit cu religia. Gândirea, simţirea şi voinţa sunt strâns legate şi în moralitate. Temelia judecăţii morale este trăirea elementară, primordială a binelui şi a răului, care se consolidează, se lămureşte şi se purifică prin mediul social şi prin experienţă şi deprindere continuă. Prin urmare, ea este condiţionată de experienţe şi deprinderea existentă, care se cristalizează în sentimente religios-morale şi în reprezentările binelui şi ale răului.

Esenţa acestui proces evolutiv constă în faptul că sentimentele axiologice se îndreaptă tot mai mult spre valorile interne, abătându-se de la util şi plăcut, iar judecăţile axiologice astfel create spun ceva despre valorile noi percepute prin sentimente. Deci, în morală, ca şi în religie, se întâlnesc sentimentele şi judecăţile, sentimentul ca temelie, judecata ca lămurire şi sprijin; cu alte cuvinte, trăirea şi cunoaşterea alcătuiesc o unitate.

La fel se explică formarea conștiinței religios-morale, prin continuă lărgire a cercului de cunoștințe pe baza experienței și a trăirilor, care se ivesc deodată cu deprinderea vieții religios-morale. Numai că trăirile religios-morale își însușesc judecata, o asimilează ca o proprietate personală, fie că este vorba de experiență mijlocită bazată pe observații asupra altora, sau de experiență nemijlocită, bazată pe introspecție. Sentimente care se cer trăite, pe care nu le putem învăța unii de la alții, sunt: bunătatea, dragostea, compătimirea, recunoștința, dreptatea, iubirea aproapelui, considerarea, hărnicia, îndelungă-răbdarea, pudoarea etc.

În urma legăturii strânse și profund interne între religie și morală, sentimentele morale aparțin trăirilor religioase, cugetarea morală, cugetării religioase, și voința morală, voinței religioase. Orice motivare a bunului moral, prin motive religioase sau de altă natură, presupune că sentimentul sau gândirea religioasă a absorbit înainte o serie întreagă de trăiri morale, și invers. În reprezentarea „sacrului" se revarsă idei religioase și morale ca râurile în marea nepătrunsă.

3. Tipurile religioase

Religiozitatea își primește pecete specifică de la predispoziție, înclinarea sufletească personală și de la temperamentul omului. Astfel putem vorbi despre diferite tipuri religioase: *tipul intelectualist* este predispus, are înclinări spre probleme religioase intelectuale. Pe unul ca acesta îl preocupă problema adevărului, argumentările logice, speculațiile filozofice, care fac din el un fanatic sau un îndoielnic veșnic frământat; *tipul voluntarist-etic* lasă pe al doilea plan problemele adevărului și este preocupat, în primul rând, de realizările, de faptele vieții religios-morale; *tipul sentimental* este stăpânit de viața sentimental-religioasă, căutând neîncetat momentele de înălțare sufletească, pierzându-se adeseori în exaltare sau în sentimentalism dulceag, lipsit de judecată clară și de forța realizării și a faptei; *tipul optimist* alege părțile ușoare, vesele, senine și plăcute ale religiei; confundă esența religiei cu acestea, lăsând să-i pătrundă întreaga viață; *tipul pesimist* descoperă pretutindeni părțile grele, apăsătoare, întunecoase ale vieții religioase; vede esența religiei într'însele, ducându-și întreaga viață cu aceste trăsături obscure, deprimante,

reci și dușmane vieții; *tipul flegmatic* trăiește cu nepăsare față de valorile emotive ale religiei, primește religia prin învățare și deprindere prin obișnuință, practicând-o fără frământări sau îndoieli.

Aceste tipuri religioase, în care se oglindesc temperamente individuale, nu apar cu o precizie pronunțată, ci, în cele mai multe cazuri, numai când devine predominant un element sau altul al înclinării. Între ele se află un amestec bogat al elementelor variate care sunt greu de analizat. Dar și tipurile pronunțate sunt supuse schimbărilor. Ele se transformă, evoluează, se completează prin har, educație și voință liberă. Cunoașterea firii psihofizice a catehumenilor este de o importanță covârșitoare pentru catehet, care trebuie să-și dea seama că firile diferite percep și prelucrează în mod diferit cateheza, aceeași muncă având și roadele cele mai variate.

BIBLIOGRAFIE

G. Wunderle, **Einführung in die moderne Religionspsychologie**, München, 1922.

K. Girgensohn, **Der seelische Aufbau des religiösen Erlebens**, ed. III, Gütersloh, 1930.

W. Grüen, **Religionspsychologie**, Breslau, 1926.

William James, **Die religiöse Erfahrung in ihrer Mannigfaltigkeit, hrsg. v. Wobbermin**, 2 Aufl., Leipzig, 1907.

Fridr. Heiler, **Das Gebet**, 2 Aufl., München, 1918.

G. Wunderle, **Das religiöse Erleben**, Paderborn, 1922.

L. Bologa, **Psihologia vieții religioase**, Cluj, 1930.

I. Popescu, **Psihologia empirică**, Sibiu, 1881.

E. D. Starbuch, **Religionspsychologie**, Leipzig, 1909.

E. Spranger, **Psychologie des Jugendalters**, Leipzig, 1928.

G. Wunderle, **Frühkindliche religiöse Erlebnisse in Lichte späterer Erinnerung**, Leipzig, 1923.

E. Murisier, **Les maladies du sentiment religieux**, Paris, 1901.

G. Werner, **Einführung in die Entwicklungspsychologie**, Leipzig, 1926.

P. Mendousse, **L'âme de l'adolescent**, Paris, 1924.

N. Mărgineanu, **Psihologia persoanei**, Cluj, 1941.

B. Educația religioasă

Înainte de a intra în amănuntele propriu-zise privind educația religioasă, este necesar să ne ocupăm cu însăși ființa educației. Aceasta, pentru că educația este o acțiune de care se leagă o mulțime de probleme esențiale pentru viața individului și aceea a comunității, probleme pentru a căror dezlegare au depus efort mulți membri din elita spiritualității umane, de-a lungul timpului.

Dar, o dată cu această constatare și în paralel cu ea, mai trebuie să acceptăm și faptul că educația însăși este o problemă de căpetenie și că adâncirea ei înseamnă, totdeauna, o preocupare nobilă pentru mai-binele spiritual al întregii societăți omenești.

Iată câteva considerații introductive din al căror cuprins răzbate pentru noi obligația de a prezenta, mai întâi, cadrele problemei esențiale, care este educația însăși, educația în ființa ei cea mai intimă. Numai după aceea, și în linii mari, vom putea fi în situația să prezentăm și corelatele prime, dar fundamentale, ce completează subiectul. Și enunțăm acest plan de lucru pentru motivul că nu am împlini o cerință didactică, decât prinzând mai întâi sâmburele din care răsar anumite probleme, cum este și problema educației religioase.

În scopul determinării conceptului „educație" nu ne ispitește gândul să aducem amănunte de ordin etimologic, findcă un asemenea procedeu ar face expunerea mai greoaie și nici nu ar folosi prea mult în cazul nostru. Vom stărui însă, imediat și cu toată puterea, în susținerea unui proces de reabilitare, și anume: arătând că în noțiunea „educație" au pătruns, cu vremea, elemente neesențiale, periferice și chiar străine de ea, și că, în urma acestor împrejurări, termenul a ajuns să se refere și la acțiuni cu care nu are nici o legătură internă, va trebui să asigurăm unui concept atât de înalt și de nobil numai conturul său cel mai propriu și mai necesar.

Subliniem, în această ordine de idei, că educația exprimă o funcție exclusiv umană și deci de nuanță pur spirituală. Ca acțiune, ea pornește de la o persoană, se îndreaptă către alta, sau mai exact spre formarea altei persoane. Puterea ei se întemeiază numai pe latura spirituală din om, pe această realitate distinctă ce stă în proprietatea exclusivă a omului.

Se poate afirma că educația exprimă o funcție dintru început asociată omului și că, în această ipostază, ea nu poate fi apreciată sub aspectul unui complex realizat printr'o evoluție în istoria spiritualității umane. Ea nu are asemănare cu invențiile de ordin tehnic, cu descoperirile științifice, și nici cu procesul de închegare a diferitelor preocupări filozofice. Fiind o realitate spirituală fundamentală, nu trebuie privită nici sub semnul unei rezultante a dibuirilor prin ceața veacurilor. Numai concepția despre puterea și scopul educației, numai principiile ei, ori numai metodele de educație, ori chiar numai aprofundarea științifică a fenomenului educativ intră într'o așa-numită istorie a educației, ceea ce, pentru problema noastră, exprimă o realitate aparte.

Educația rămâne deci o funcție a spiritului cu rădăcini înfipte în viața cea mai intimă și mai curată a omenirii din toate vremurile. Oriunde au existat oameni, în toată bună vremea și în oricare parte a pământului, procesul educativ s'a împlinit mereu și cu necesitate evidentă sub imperiul nezdruncinat al voinței pentru perpetuarea celor mai nobile avuții morale ale umanității[89]. Educația contribuie deci la existența în spirit a speței umane, luminează noblețea acesteia și merge în consonanță cu drumul ei de ascensiune către deplinătate morală, către o spiritualitate adevărată, către desăvârșire.

Educația se împlinește neîntrerupt sub stăpânirea unui imperativ pornit din străfundul ființei omenești, ca interpretare a unui îndemn ce depășește posibilitățile de exprimare, sub sceptrul neînduplecat al simțământului pentru înnobilarea omului. Astfel, părinții, dacă au în concepția lor de viață cât de puțin din ceea ce privește omenitatea, își îndrumă copiii spre un rost de trăire mai înaltă; dascălii cultivă în ucenici virtuți vrednice de strădanii istovitoare; Biserica tinde să-și desăvârșească fiii ei duhovnicești după modelul Omului desăvârșit, care este Iisus Hristos; iar statul năzuiește să crească cetățeni spre obținerea unor generații mai bune, mai demne, mai fericite din toate punctele de vedere.

În toate cazurile acestea – și în alte asemenea lor – omul, persoana, omul ca subiect al acțiunii educative, stă în centru și constituie, în sine și prin sine, pârghia unei creșteri, rotunjiri și împliniri spirituale.

[89] Cf. Gerhardt Giese, **Staat und Erziehung**, Hamburg, 1933, p. 12.

Chiar și atunci când nu este luat în considerare ca individ aparte, faptul educație, în ultimă analiză, nu poate fi detașat de el. Căci numai el, cu specificul ce i-a fost încredințat de Dumnezeu, este în măsură să stabilească legătură sufletească și comuniune spirituală cu cel sau cei ce stau sub înrâurirea educației, și prin el se mijlocește transmiterea, pentru alții, a valorilor morale realizate prin vremi și pentru generații întregi.

În dorința de a prezenta problema și mai concret, vom spune – un lucru de altfel cunoscut – că înseși comunitățile constau tot din oameni și că prin ei se acționează, în sens educativ, la desăvârșirea integrală a celor ce vin mereu. Biserica, la rândul ei, este comunitatea fiilor lui Dumnezeu pe pământ. Pe ea a așezat-o Hristos în lume pentru a prilejui eliberarea omului din cătușele păcatului și a-l duce la desăvârșire. Dar și ea, depozitară a harului pururea izbăvitor, lucrează la creșterea în duh a credincioșilor ei prin aleșii lui Hristos, prin cei care s'au făcut „sare pământului" și „lumina lumi". Aceștia, în sânul comunității luminate de harul lui Hristos, împlinesc operă educativ-religioasă.

Dar, oare nu este de ajuns de limpede lucrarea lui Dumnezeu întru izbăvirea omului? Oare Testamentul Vechi nu-i este un pedagog către Hristos? Și nu a lucrat acolo Duhul lui Dumnezeu pentru restaurarea omului în duh nou?

Nu este aceasta o acțiune educativ-religioasă prin excelență? Și, întru promovarea ei, spre creșterea duhovnicească a oamenilor, nu i-a pus Dumnezeu tot pe oameni, pe patriarhi și mai cu seamă pe prooroci? Nu este deci (educația) continuarea operei de modelare a omului creat de Dumnezeu? Și nu rămâne ea ca o acțiune pusă numai în slujba omenescului, adică a ceea ce este bun în om?

Mai aproape, restaurarea omului prin întruparea și activitatea Mântuitorului Iisus Hristos a determinat și mai lămurit ființa procesului educativ-religios. Căci, pentru aceasta, El Însuși, „pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire, S'a pogorât din cer și S'a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioara și S'a făcut om" (art. III din „Simbolul de credință"). Ca Dumnezeu adevărat, dar înrâurind prin duhul Său lăuntricul oamenilor; ca om deplin ce era, i-a repus pe oameni în demnitatea cu care îi încununase Făcătorul lor. Fapta Lui și rezultatele ei umplu pe de-a întregul conceptul de „educație"

religioasă și încă în cea mai deplină accepțiune a cuvântului. Hristos, Fiul Omului, făcându-Se pricina mântuirii oamenilor, rămâne, în același timp, și educatorul desăvârșit al urmașilor Săi. De altfel, El S'a întrupat și cu scopul de a Se face educator al oamenilor și a trebuit să ducă la ultima desăvârșire chipul educatorului creștin. El și-a apropiat mai intim sufletul altuia, iar misiunea și-a pus-o în slujba omenirii, a dezvoltării ei în fiecare ins. Tocmai de aceea, în El, prin El, prin urcare la culmea unde a purtat El firea omenească pe calea schimbării și neîncetatei creșteri în duh, stă taina educației religioase, taina jertfei celui mai mare pusă în ridicarea spre sine a celui mai mic[90], taina ridicării la desăvârșirea creștină.

Dar aceasta mai înseamnă și câștigarea adevăratei vieți creștine. *„Am venit ca lumea viață să aibă și mai multă să aibă"*, zice Mântuitorul. Pe plan religios, aceasta se face și prin educație. Educația permanentizează ceea ce este mai nobil în sufletul creștin și proiectează în veșnicie ceea ce morala creștină a realizat mai bun, iar aceasta numai când conținutul ei continuă să-și ia izvor din Dumnezeu, pentru înnobilarea credinciosului, când își adâncește puterea din creștin în creștin, întocmai – după o expresie plastică – „ca viața din viață și ca flacăra din flacără".

Am subliniat, până aici, în ce constă ființa educației religioase. Vom prezenta acum câteva probleme care se leagă strâns de miezul acestei chestiuni.

Ca să înlăturăm însă orice încercare de a referi noțiunea „educație" și la alte acțiuni întreprinse de om, dar cu un alt scop decât acela al pregătirii, îndrumării și desăvârșirii vieții altui om, este necesar să mai facem câteva precizări.

La prezentarea unei distincții între „dresaj" și „educație" – deși s'a încercat cândva o apropiere între aceste două noțiuni – nici nu merită să ne oprim. Subliniem doar că „educația este un fenomen pur omenesc. Fiarele, pentru a deveni ceea ce sunt, nu au nevoie de educație, dar omul, pentru a deveni om, trebuie să capete o educație corespunzătoare"[91]. Educația este o acțiune atât de adânc asociată omenescului, încât provoacă, tocmai în virtutea acestei caracteristici,

[90] Cf. D. Stăniloae, **Iisus Hristos sau restaurarea omului**, Sibiu, 1943, p. 201.
[91] **Concepția lui V. G. Belinschi**, în I. A. Cairov, **Pedagogie**, p. 23.

tăieturi chiar și între unele acțiuni la care participă spiritualitatea omului, dar care nu se îndreaptă direct, statornic, continuu spre dăltuirea ființei lăuntrice a altui om. Așa se prezintă cazul sculptorului care realizează o statuie. El săvârșește operă de artă, care însă nu înseamnă educație. Statuia, oricât de armonic realizată, rămâne o creație artistică. Sculptorul și-a pus în cumpănă toate forțele și elementele de inspirație pentru realizarea ei. El a avut și o conștiință a scopului, a idealului chiar. Dar materialul asupra căruia a acționat a rămas și rămâne sub stăpânirea unei totale pasivități. El este mort. De o conștiință a scopului, de o participare activă la îmbogățire și înfrumusețare, de orice fel, nici nu se poate vorbi. În educație se distinge însă reciprocitatea. Conștiința lucrării, ca și a scopului se adâncește și se precizează din ambele părți, promovând structura vie – întreaga structură morală a omului – spre caracter și personalitate. El poate acționa statornic și continuu asupra unei alte persoane – chiar și asupra mai multora – intenționând ridicarea ei spre un ideal de viață, izvor de fapte mari și de trăire morală pe linia binelui. Dintr'o concepție înaltă de viață, care să se răsfrângă în faptele de fiecare zi ale lui și ale ucenicului, poate fi turnată apoi și opera de artă.

Dar și aici, numai acțiunea sculptorului întru desăvârșirea morală a ucenicului intră în cuprinsul propriu-zis al educației.

Ne revine acum îndatorirea să arătăm că prin contribuția spiritului în acțiunea educativă înțelegem o răsfrângere susținută chiar și asupra individualității fizice, căci educația este o acțiune care vizează întregul, armonia. Ea nu se rezumă doar la dezvoltarea funcțiilor sufletești, ci promovează, în mod fericit, și latura fizică din om, intenționând un stil de trăire superioară a vieții omenești în general. Ea nu dezvoltă numai forțele fizice ale unui om, ca să nu facă dintr'însul un atlet sau un sălbatic; nu dezvoltă numai forțele morale, ca să nu realizeze un entuziast sau un maniac dacă ar dezvolta numai forțele intelectuale, ar face un original sau poate un monstru. Vizând un om complet, ea îngrijește ca o armonie perfectă să existe în dezvoltarea ce o dă acestor forțe[92].

---

[92] A. I. Herzen pune de asemenea problema legăturilor dintre gândire, sentiment și voința omului. Este un susținător al necesității de a împăca inima cu rațiunea. Cf. M. F. Sebaeva, A. I. Herzen, **Despre educație,** Editura de stat, 1951, p. 33.

Poziţia din care apreciem problema educaţiei integrale se lămureşte şi mai deplin dacă prindem în mod real raportul ce există între trup şi suflet. Gândirea filozofică şi atitudinea unor teologi, care explică acest raport prin dependenţa relativă care există între om şi unealta sa de lucru – de exemplu: artist-vioară, meşter-ciocan etc. –, deşi a prins contur mai întâi în sistemul filozofic al unui cugetător de mărimea şi însemnătatea lui Platon, pare să-şi piardă tot mai mult din valabilitate, să asiste la o depăşire, nu numai de nuanţă în exprimare, ci chiar de esenţă. Detaşat de unealta sa de muncă, omul nu pierde nimic din personalitatea sa. El rezistă în orice moment ca o unitate compactă şi de sine stătătoare. Unealta, şi ea „entitate aparte", se înfăţişează mai degrabă sub aspectul unui accident în posibilităţile de exteriorizare a lor. Dar trupul omului, în raportul său cu sufletul, depăşeşte total caracterul accidental. Numai cu el poate fi concepută unitatea psihofiziologică: omul. Deşi „deosebite unul de altul", trupul şi sufletul sunt „aşa de strâns legate între ele, încât numai amândouă la un loc formează entitatea superioară, care este fiinţa omenească. Într'adevăr, omul nu este nici numai trup, nici numai suflet, ci sinteza acestor două elemente disparate", învaţă Biserica. „În virtutea acestei strânse legături, sufletul, ca esenţă spirituală şi deci superioară, stăpâneşte corpul, îi dictează şi-l conduce spre ţintele sau idealurile făurite de el, sau descoperite de Dumnezeu"[93].

Funcţia tutelară a spiritului exercită astfel o influenţă puternică asupra individualităţii fizice, realizând, cu vremea, o stilizare a acesteia din urmă. În concret, situaţia poate fi verificată de la om la om. Cel educat, în sens adevărat, exprimă demnitate prin toate ale sale. Ţinuta corpului merge în paralel cu conduita spirituală; mişcările sale se succed cu rost şi cu seriozitate; privirea – mai ales aceasta – exprimă încredere, bunătate şi dragoste; îmbrăcămintea chiar include armonie şi decenţă. Adesea omul grăieşte semenilor săi chiar prin ţinuta corpului. După această ţinută se deduce dacă omul este sau nu uşuratic sau dacă – dimpotrivă – are un caracter serios, dacă e om de încredere[94].

[93] I. Mihălcescu, **Teologia luptătoare**, Editura „Cugetarea", Bucureşti, 1941, pp. 78-79.
[94] Cf. Fr. W. Foerster, **Şcoala şi caracterul**, trad. St. Constantinescu, 1941, p. 138.

Dar şi o altă faţă a problemei educaţiei îşi revendică acum dreptul la apreciere. Anume, trebuie luat în considerare şi faptul că viaţa lăuntrică a omului se întemeiază pe un dinamism viu şi cu tendinţă de înnoire continuă, progresivă. Sursele acestui proces se găsesc în forţele individului, dar îşi câştigă hrană şi din contactul persoanei umane cu evenimente şi întâmplări felurite. Omul susţine o discuţie cu semenii săi, citeşte o carte, asistă la o conferinţă, participă la evenimente culturale, sociale, politice, religioase şi de altă natură.

Este firesc să admitem că toate situaţiile de mai sus aduc o contribuţie la îmbogăţirea cercului de cunoştinţe, lărgesc cercul de experienţă al omului. În mod strict însă, ele nu pot fi incluse în acţiunea educativă propriu-zisă. Toate răsar accidental în viaţa omului; sunt aduse mai adesea de întâmplare, care stăpâneşte şi asupra efectelor lor. Vin, trec şi altele fără legătură internă, le succed. Nu se asociază în vederea unui scop clar definit şi liber ales.

Educaţia însă exclude hazardul. Pentru a se înfăptui, ea strânge orice acţiune într'un făgaş tras cu bună ştiinţă, precizat până în amănunte, urmărind, cu o intenţie mereu trează, realizarea unui scop liber ales. Educaţia acţionează astfel în mod constant şi continuu, realizând o legătură organică între tot ceea ce poate contribui la perfecţionarea omului. Aici nu mai poate fi vorba de ceva disparat. Totul se răsfrânge spre unitate în mijloace, în metodă şi scop. Şi astfel, prin educaţie se poate nădăjdui realizarea unităţii morale, unitate care dirijează apoi, în mod statornic, viaţa şi toate acţiunile omului[95]. Astfel se realizează şi caracterul moral.

În faptul educaţiei stă împletit – aşa cum, tangenţial, am arătat şi mai înainte – un element uman fundamental: legătura spirituală dintre om şi om. Raportul acesta este şi rămâne hotărâtor în desfăşurarea procesului educativ. El răzbate, în plină însemnătate, la începutul acţiunii educative şi rămâne ca atare în întreg procesul pentru perfecţionarea omului.

Este momentul să procedăm la o circumscriere şi mai precisă a acestui element de căpetenie în educaţie. Şi, în această ordine de idei, trebuie să spunem că nimic nu este în stare să slujească unei

[95] Cf. W. Rein, Pädagogik, pp. 63-64.

înțelegeri mai depline, pentru ceea ce voim să precizăm aici, decât raportul moral permanent existent între mamă și fiu. Există educator care să premeargă mamei? Există educator mai bun decât mama? Există, peste tot, un educator mai conștient de scop decât ea? Poate fi închipuită o intenție mai curată și mai dezinteresată decât aceea pe care mama o nutrește pentru fericirea deplină a copilului ei? Există deci un raport moral uman mai desăvârșit decât acela dintre mamă și fiu? Poate fi închipuită deci, educația fără considerare la realitățile morale existente între mamă și fiu? Se poate ea împlini fără a căuta, găsi și stabili corespondență cu acest raport uman prin excelență? Nicidecum!

Factorii esențiali care se fac și rămân purtători de putere într'un asemenea raport moral sunt: iubirea, încrederea și libertatea.

În raportul mamă-fiu iubirea ocupă locul cel mai important. În educație, ea deține același loc. Ea este sufletul educației, puntea de legătură între educator și educat, între dascăl și ucenic. Pare că e prea puțin să spunem că dragostea este un sentiment. Ea este o forță, este puterea propriu-zisă în educație. Dragostea creează mediul cel mai potrivit pentru „modelarea omului", pentru desăvârșirea lui, pentru ridicarea ucenicului spre dascăl și chiar mai sus. Educația „este o lucrare din dragoste spre tot mai multă dragoste. Ea pornește din dragostea învățătorului, ca apoi, clipă de clipă, pe măsură ce se descoperă dragostea lui, să facă să se nască și a învățăcelului, legând printr'o dragoste tot mai adâncă cele două suflete și înființând un raport de totală înțelegere și negrăită comuniune între ele"[96].

Opera creatoare a lui Dumnezeu izvorăște din dragostea Lui față de lume. Reabilitarea și așezarea omului în calea desăvârșirii, pe lângă arătarea mijloacelor celor mai proprii, este de asemenea o faptă a iubirii lui Dumnezeu față de oameni.

Mai înainte arătam că educația este și ea, într'un fel, o acțiune creatoare. Ea continuă creația prin perfecționarea omului. Dar ca și creația absolută, nici aceasta din urmă – prin educație – nu se poate înfăptui decât întemeindu-se pe dragostea dintre oameni.

Din dragoste izvorăște apoi încrederea. Fața ei cea mai reală se descoperă tot în raportul dintre mamă și fiu; încrederea oricărui copil

[96] D. Stăniloae, Op. cit., p. 201 ș.u.

se leagă de mamă. Şi faptul se întemeiază pe conştiinţa că numai în sufletul ei zace toată dorinţa pentru binele lui. Există oare vreo mamă care să nu-i dorească fiului ei supremul bine, suprema fericire? Aceeaşi dorinţă trebuie să înflăcăreze şi munca educatorului.

Factorul încredere are deci un rol covârşitor de însemnat în educaţie. Este vorba de încrederea dascălului în ucenic, – şi invers. Apoi urmează încrederea desăvârşită în drumul de străbătut către o ţintă îndepărtată; încredere în mijloacele care alimentează entuziasmul şi forţele omului pentru continuarea acestui drum; încredere în rostul oricăror osteneli şi, peste toate, într'un ideal vrednic de om, ideal care merită să absoarbă toată viaţa şi toate preocupările omului. Numai o asemenea încredere procură statornicie şi continuitate în drumul omului către desăvârşirea lui morală.

Şi trebuie să specificăm aici că numai oamenilor pe care îi iubim le putem arăta şi încredere. De asemenea, numai cei care ne iubesc îşi îndreaptă încrederea spre noi. Pe aceştia îi putem educa.[97] Pe alţii, nu.

Dintr'un raport de iubire şi încredere izvorăşte libertatea, adică putinţa omului de a urmări nesilit atingerea unui scop moral. Unde există iubire şi încredere, acolo nu se poate concepe silă şi nici constrângere oarbă. De altfel, a sili şi a constrânge înseamnă aşezarea omului în sclavie şi ceva comun numai dresajului; în nici un caz educaţiei, care se poate desfăşura numai în libertate.

Referindu-se la însemnătatea libertăţii pentru realizarea culturii umane şi pentru progresul moral al omului, unii educatori au asemănat-o pe aceasta „cu oxigenul şi hidrogenul... fără de care nu poate exista nici un fel de viaţă în natură"[98]. Desigur, fără de libertate nu poate exista nici un fel de viaţă morală.

Libertatea trebuie înţeleasă şi ca un climat lăuntric, în căldura căruia structura umană se dezvoltă spontan şi în toată plinătatea ei. Ea dă acţiunilor omului puterea spontaneităţii şi a noutăţii creatoare şi este deci în plină opoziţie cu receptivitatea pasivă şi mecanică. Ea favorizează iniţiativa curajoasă, stând în contrast cu pasivitatea şi lenevia.

---

[97] Cf. G. Giese, **Op. cit.**, p. 16.
[98] Cernîşevschi şi Dobroliubov, **Opere pedagogice alese**, p. 12.

Nu trebuie să se creadă însă că libertatea în educaţie ar sta în contradicţie cu disciplina. Dimpotrivă, între libertate şi disciplină se stabileşte dintru început o întrepătrundere care le face să convieţuiască în procesul educativ aproape inseparabil. Punctul lor de întâlnire constă din supunerea liberă şi convingerea în putinţa realizării valorilor morale, prin libertate şi disciplină severă.

Fr. W. Foerster vorbeşte pe drept, în această privinţă, despre o „disciplină spiritualizată"[99], care trebuie înţeleasă şi ca libertate adevărată. La aceasta se ajunge printr'o educaţie care se foloseşte de reguli şi mijloace potrivite, lucrând în duh de iubire şi de încredere, şi în promovarea căreia omul angajează toate forţele sale spre atingerea valorilor eterne valabile. În mod liber, lucrurile puţin esenţiale sunt reduse la proporţia lor cea mai adevărată, iar cele esenţiale se dezvoltă într'un maxim de libertate[100]. Această situaţie promovează şi individualitatea umană, fiind în concordanţă cu doctrina fundamentală a creştinismului", în care „natura se supune în chipul cel mai sever spiritului, care nu o face să piară, ci dimpotrivă, o împiedică să se distrugă singură şi o însănătoşează în aşa fel că nu există moarte, ci învierea cărnii"[101].

Pe asemenea disciplină lăuntrică, liberă, se întemeiază adevărata educaţie. Şi „*numai acolo unde există un maximum de educaţie, numai acolo poate şi trebuie să existe şi maximum de libertate*"[102].

Scopul educaţiei constă în realizarea caracterului şi personalităţii. Dar noi am arătat că personalitatea se caracterizează printr'un larg spirit de iniţiativă şi de libertate. De aceea drumul către formarea personalităţii poate duce numai prin libertate.

Arătam însă că libertatea lăuntrică este şi o proprietate a concepţiei creştine despre educaţie. Adăugăm acum şi aceea că educaţia creştină asociază, în scopul desăvârşirii credinciosului, încă un element esenţial: harul lui Dumnezeu. Sforţarea omului, oricât de accentuată s'ar putea dovedi, nu poate duce la împlinirea idealului educaţiei creştine fără ajutorul lui Dumnezeu. Realitatea aceasta o exprimă

---

[99] Fr. W. Foerster, **Şcoala şi caracterul**, pp. 140-141.
[100] **Ibidem**, p. 140.
[101] **Ibidem**, p. 141.
[102] **Ibidem.**

Însuși Mântuitorul Hristos, zicând: *„Rămâneți în Mine și Eu voi rămâne în voi. Precum mlădița nu poate să aducă roadă de sine, de nu rămâne în viță, tot așa nici voi, dacă nu rămâneți în Mine. Eu sunt vița, voi sunteți mlădițele: Cel ce rămâne în Mine și Eu în el, acela aduce roadă multă, că fără Mine nu puteți face nimic*" (In 15, 4-5). Credinciosul trebuie deci să rămână în Hristos și în harul Lui, ca să ajungă, prin educație religioasă, la înălțimea arătată.

Ajunși în acest punct, urmează acum să formulăm și definiția educației religioase, care să constituie o concluzie a ideilor prezentate până aici. Termenii rezumativi pentru o asemenea concluzie sunt următorii:

Educația este o acțiune proprie spiritualității umane și poate fi asociată numai năzuinței lăuntrice a omului spre ridicarea lui către perfecțiunea morală. Excluzând hazardul și întâmplarea, acțiunea aceasta își păstrează totdeauna caracterul ei intențional și se înfăptuiește în funcție de un plan exact și de o metodă bine precizată. Apoi, fiind o acțiune spirituală, ei îi este proprie conștiința scopului precum și a mijloacelor pentru realizarea lui. Educația are totdeauna un caracter pozitiv, creator. Ea urmărește promovarea structurii umane în întregul ei, armonic, sub imperiul iubirii, încrederii și libertății.

Dacă acești termeni rezumativi pot colabora la formularea unei definiții a educației, aproape în general, după cum acest lucru poate fi găsit în nenumărate tratate de pedagogie, apoi, la construirea definiției intenționate de noi, e necesar să mai adăugăm și aceea că educația religioasă, spre a deveni o acțiune eficientă, potrivit concepției creștine ortodoxe, trebuie să ia în considerare, pe lângă sforțările omului, și harul lui Dumnezeu[103].

În rezumat: Educația religioasă creștină este o acțiune specific umană, care se desfășoară conștient de către un educator, conform unui plan și unei metode bine precizate. Ea este susținută de iubire,

[103] Într'un sens, educația religioasă este doar o acțiune, făcând parte din lucrarea generală mântuitoare, care, pentru a fi posibilă, are nevoie de ajutorul lui Dumnezeu. Deci „Însuși Dumnezeu trebuie să întindă mâna Lui mântuitoare, căci omul, prăbușit prin păcatul strămoșesc în prăpastia pierzării, nu se poate ridica singur. Dar nu numai pentru a se ridica, ci și pentru a crește și a se desăvârși în viață (în Hristos), omul are trebuință de ajutorul dumnezeiesc" (Hr. Andrutsos, **Dogmatica**, p. 235).

de încredere, de libertate și de harul lui Dumnezeu, și are drept scop realizarea caracterului religios-moral cu desăvârșirea lui în personalitatea creștină.[104]

1. Posibilitatea educației religioase

a. Considerații generale

Concluziile psihologiei și pedagogiei generale întemeiate pe cercetări obiective îi pot veni în ajutor și educației religioase, în scopul realizării omului pe plan religios-moral. Dar numai acele concluzii care nu vin în contradicție cu adevărul creștin despre om ca făptură creată de Dumnezeu în mod deosebit.

În concepția creștină, omul este, prin modul și ordinea în care a fost creat, ca și prin ceea ce Dumnezeu a așezat în ființa lui deodată cu crearea, coroana creației. Distincția lui se vede mai ales în aceea că *„a fost creat cu puterile fizice și spirituale necesare pentru împlinirea scopului spre care l-a destinat Dumnezeu"*, adică de a se bucura de toate celelalte făpturi și a stăpâni peste ele (Fc 1, 25). Existența lui, la început, implica o armonie perfectă față de natură, față de sine însuși și față de Dumnezeu. El tindea, prin natura sa morală și spirituală, spre Dumnezeu, căci avea voință curată și trăia fără pasiuni.

Dar în această stare fericită nu trebuie să se înțeleagă că sfințenia, dreptatea și curăția omului erau depline și desăvârșite. De aceea el era susceptibil de progres spiritual. Prin cele dinlăuntrul său, omul găsea plăcere *„în legea lui Dumnezeu"* (Rm 7, 22 și 25), adică în *„legea minții sale"* (Rm 7, 22)[105].

---

[104] Se înțelege de la sine că aceasta nu e singura definiție ce se poate da educației religioase. Dar nouă ni se pare a fi în acord cu premisele ei. Dacă însă sunt luate în considerare și cele trei funcții ale educației: îngrijirea, cultivarea și conducerea, care au importanță în procesul educativ, atunci definiția ar putea fi formulată astfel: Educația religioasă creștină este o acțiune specifică umană, care se desfășoară conștient și intenționat de către un educator, conform unui plan și unei metode bine precizate. Ea este susținută de iubire, de încredere, de libertate și de harul lui Dumnezeu și, prin funcțiile sale de cultivare, îngrijire și conducere, urmărește realizarea caracterului religios-moral cu desăvârșirea lui în personalitatea creștină.

[105] Hr. Andrutsos, Dogmatica, trad. D. Stăniloae, Sibiu, 1930, p. 149.

Omul putea rămâne în această stare fericită, dar el a călcat „legea", a călcat porunca Făcătorului său și s'a făcut, din libera sa voință, și nu prin voia lui Dumnezeu, „rob al legii", rob al păcatului. Ca urmare, el a devenit muritor; mintea lui s'a întunecat, voia lui a slăbit, simțirea lui s'a pervertit. De unde înainte de păcat omul era aplecat, pe temeiul adevăratei sale libertăți, în mod pozitiv spre bine și conlucra cu Duhul dumnezeiesc prin puterile împlântate în sufletul său de la creație, după căderea în păcat a luat loc în ființa sa și o înclinare spre rău. De atunci, două înclinări își dispută întâietatea în om: una spre bine, spre Dumnezeu, iar alta spre rău. Pe cea dintâi o are omul de la crearea sa, iar cea de-a doua este rod al păcatului. Nu înclinarea însăși ar fi păcat, ci ea există din păcatul săvârșit de om, din rațiunea și voința sa liberă.

Păcatul protopărinților, cu toate urmările lui, se transmite din om în om prin toate generațiile, și, cu el, starea de păcătoșenie, înclinarea spre rău. Întru fărădelegi se zămislește omul și întru păcate îl naște maica lui (Ps 50, 6). Căci *„cine ar putea să scoată ceva curat din ceea ce este necurat? – Nimeni !"* (Iov 14, 4). Transmiterea păcatului strămoșesc este adeverită prin mărturii nenumărate din Sfânta Scriptură (Fc 6, 5; 3 Rg 8, 36; Ps 13, 1 ; Is 40, 3; Pr 20, 9; Gal 3, 22; Rm 3, 10, 17) și din istoria generală a omenirii. Desigur, nu intră în cadrul acestei lecții să lămurim motivele pentru care se transmite acest păcat. Aducem aici numai o constatare evidentă și care ne este necesară în problema educației religioase.

Iisus Hristos S'a făcut însă pricina mântuirii omului, a ridicării sale de sub povara păcatului strămoșesc. El a refăcut, prin jertfa Sa răscumpărătoare, legătura omului cu Dumnezeu; l-a repus pe om în posibilitatea mântuirii sale. Întruparea lui Iisus Hristos, viața Lui, jertfa Lui etc. sunt opere prin care El l-a restaurat pe om în dreptatea lui Dumnezeu. În Biserică, El a așezat Sfintele Taine. Și din acestea, Sfântul Botez este Taina nașterii omului *„din apă și din Duh"* (In 3, 5). Sfântul Botez acționează asupra omului în sens negativ și în sens pozitiv. În primul sens, „curățind pe cel botezat de păcatul strămoșesc și de cele personale, nu numai înlăturând vina și pedepsele, ci distrugând real corpul păcatului și dezrădăcinându-l cu desăvârșire...". Iar în sens pozitiv, Sfântul Botez „dă viață sufletului întărind și dezvoltând credința, speranța și iubirea față de Dumnezeu și dăruiește

darul învierii și al nemuririi"[106]. Sfântul Botez este deci „cauza înnoirii și renașterii"[107] omului, „transformarea alcătuirii noastre"[108].

Totuși, după Sfântul Botez rămân în om urmările păcatului, rămâne impulsul spre păcat, imboldul spre păcat etc. Ele sunt predispoziții cu caracter negativ, potențe ce pot împiedica, într'o măsură oarecare, dezvoltarea omului spre moralitate. Dar ele nu sunt o fatalitate, nu determină dinainte punctul până la care ar putea cădea omul, nici limita până la care s'ar putea ridica el. Puterea urmărilor păcatului strămoșesc slăbește chiar prin Sfântul Botez. Înclinarea spre păcat rămâne numai ca o imperfecțiune și un rău natural provenit din Adam. Dar numai deodată cu căderea lui Adam.

În străfundul ființei noastre există și tendința spre bine, spre Dumnezeu. Chipul lui Dumnezeu nu a pierit din om în urma păcatului, și nici n'a fost smulsă înclinarea lui către Făcătorul. Înclinarea către Dumnezeu, către bine, s'a păstrat, s'a transmis și se transmite fără încetare, descendenților. Ea iese în evidență chiar și la oamenii decăzuți în anumite momente. Chiar și păgânii din *„fire au făcut cele ale legii"*. Îndemnul acesta există în om de la crearea sa. Deci precede înclinării spre rău și păcat. Ea e ca o sământă în om[109], ca o potență pozitivă. Iar dacă înclinarea spre rău poate fi considerată ca predispoziție fizică, în orice caz ca „partea irațională"[110] a persoanei, ca un element ereditar fizic, înclinarea ereditară spre bine, spre Dumnezeu ține de psihicul omului. De aceea „nici cugetarea, nici voința omului nu trebuie închipuite indiferente față de adevăr și bine... Dacă spiritul ar fi o **tabula** rasa, omul n'ar manifesta niciodată dorința arzătoare după ele, n'ar recunoaște adevărul ca atare, și n'ar vedea în bine o bogăție personală; chiar dacă ar face uneori vreun bine, l-ar face din capriciu"[111].

Dar în concepția creștină, caracterul ereditar al persoanei nu este ceva neschimbabil. Impulsul înnăscut spre rău, cum arătam, nu e o

---

[106] **Ibidem**, p. 342.

[107] Sf. Grigorie de Nyssa, **Cuvânt la sărbătoarea luminilor**, P. G., XLVI, 580.

[108] Sf. Grigorie de Nazianz, **Cuv. 40**, 3. P. G., XXXVI, 361.

[109] Sf. Vasile cel Mare, **Regulile monahale pe larg**, Răspuns la întrebarea 2. P. G., XXXI, 908.

[110] Sf. Ioan Damaschin, **Dogmatica**, trad. D. Fecioru, București, 1938, p. 305.

[111] Hr. Andrutsos, **Op. cit.**, p. 155.

fatalitate, căci el poate fi domolit și stăpânit nu numai prin contribuția personală a omului, dar și prin puterea mediului religios și a educației religioase. Dacă nu sunt puțini la număr oamenii care s'au lăsat dominați de impulsul spre rău, fără de număr sunt cei care au înfrânt răul. Nenumărați sunt creștinii care și-au „curățit simțirile" și l-au putut „vedea pe Hristos strălucind" în viața și în manifestările lor. Chiar lupta creștinului împotriva pornirilor rele din el formează un îndemn spre dezvoltare morală. Lupta aceasta, sprijinită de mediu, înfrânge deci înclinarea moștenită spre rău. Prin lupta aceasta „creștinii se consolidează și progresează în viața în Hristos și tind treptat să-și armonizeze tendințele, sentimentele și ideile într'un tot unitar, în care partea inferioară să servească celei spirituale și materia spiritului, contribuind la mărirea lui"[112]. Fără a ignora impulsul înnăscut și fără să uite că el nu dispare niciodată, omul se poate deci ridica spre moralitate, spre Dumnezeu, înfrângând, în anume limite, elementul inferior al naturii sale. Elementul ereditar în om, înclinarea spre rău, nu condiționează această ridicare a creștinului spre moralitate. Deși este ca o potență cu aspect negativ, elementul acesta nu poate fi înțeles și nu constituie deci o premiză în devenirea omului. Se înțelege de la sine că sesizările acestea rămân valabile numai dacă este luată în considerare lupta omului spre devenirea sa în personalitate cu sprijinirea acestei lupte. Căci, altfel, omul poate evolua și în rău, aspectul negativ constituind atunci o premiză pentru concluzii care au conținut tragic.

Înclinarea moștenită, a omului, spre bine, înclinarea creștinului către Dumnezeu, înseamnă, în orice caz, o dispoziție cu caracter pozitiv care poate fi dezvoltată. Ea este o potență cu posibilități optime de actualizare, deci o premiză reală pentru dezvoltarea ulterioară în direcție morală. Nici despre ea nu se poate însă spune că ar condiționa dezvoltarea și nici că în ea însăși ar fi dată limita până la care s'ar putea ridica omul pe scara desăvârșirii sale. Căci progresul moral nu ajunge niciodată la gradul ultimei perfecțiuni, încât să nu mai fie posibil un progres în viața aceasta. Principiul entelehiei pare deci a-și pierde aici din valoarea sa. Căci, deși posibilitățile de dezvoltare

---

[112] Ibidem, p. 345.

sunt date în om prin crearea sa, ca şi prin naşterea sa din părinţii care au moştenit şi transmit în urmaşi aceste posibilităţi, rămân să se adauge strădaniile omului, influenţele mediului şi acţiunea intenţionată a educaţiei, pentru ca ele să se dezvolte până la punctul cel mai de sus posibil. Deşi Dumnezeu Însuşi a revelat principiile şi normele etern valabile în scopul desăvârşirii făpturii Sale alese[113], iar Mântuitorul Iisus Hristos a arătat pragul de sus la care poate fi ridicată această făptură[114], rămân de adăugat mijloacele pentru ridicarea omului creştin la acest prag.

Între aceste mijloace, mediul şi educaţia, mediul de har şi educaţia religioasă sunt deosebit de însemnate. Nu toţi cei trei care primiseră talanţi, în număr diferit, e adevărat, au lucrat la fel pentru înmulţirea darului (Lc 19, 12-26). Semănătorul a semănat boabe de grâu, care aveau acelaşi fond ereditar, dar cele căzute lângă cale nu au produs nici un rod; cele căzute pe pietriş au răsărit, dar după aceea s'au uscat din lipsă de umezeală; cele căzute între spini au fost înăbuşite de aceştia. Doar seminţele căzute pe pământ bun au dat roadă (Mt 13, 3-8). Ba şi acelea în chip diferit: „una o sută, alta şaizeci şi alta treizeci" (Mt 13, 8). Şi toate aceste deosebiri în dezvoltarea potenţialului ereditar sunt în dependenţă de mediu. Mediul a produs schimbări în structura seminţelor şi a înrâurit în măsură evidentă dezvoltarea lor.

Transpus pe plan uman, înţelesul parabolei ne procură aceleaşi concluzii. De la unii, cel rău răpeşte posibilităţile de progres moral. Ei nu răzbat deci în câmpul vieţii decât doar ca exemplare anonime, şterse. Alţii, întemeiaţi pe posibilităţile lor psihice, realizează o creştere religios-morală. Dar mediul influenţează structura lor chiar în timpul dezvoltării ei. Alţii, „*înăbuşă cuvântul şi îl fac neroditor*", ... „pentru grija acestei lumi şi înşelăciunea avuţiei". Mediul influenţează dezvoltarea în sens negativ. Şi numai cei din a patra categorie dovedesc progres moral real, în virtutea faptului că împrejurările favorizează dezvoltarea potenţialului lor creator (Cf. Mt 13, 19-23).

Grăuntele de muştar, „*care este mai mic decât toate seminţele*" (Mt 13, 32), în condiţii de mediu prielnic se dezvoltă şi creşte... „*mai mare decât toate legumele şi se face pom...*" (Mt 13, 32).

---

[113] Ch. Palmer, **Evangelische Pädagogik**, Stuttgart, 1853, p. 4

[114] Cf. D. Călugăr, **Educaţie şi învăţământ**, p. 26.

Sfinţii Apostoli au fost, unii, pescari, iar alţii vameşi. Dar ajunşi în preajma Mântuitorului şi trăind pe lîngă El, deci în mediul de sfinţenie şi de har realizat prin trăirea reală a lui Hristos între oameni, s'au transformat în „pescari de oameni" şi apoi în personalităţi istorice. Ei nu au rămas nişte simpli pescari şi vameşi, cum erau prin tradiţia şi formarea lor sufletească, ci s'au schimbat total. Împrejurările de viaţă au modificat structura lor psihică, i-au schimbat. Iar plinătatea harului, vărsat asupra lor, la Rusalii, a transformat radical întreaga lor fiinţă.

Convertirea lui Saul şi schimbarea numelui în Pavel, pe drumul Damascului, înseamnă o transformare imediată. Unele sunt dispoziţiile psihice ale lui Saul şi altele sunt acelea ale lui Pavel. Harul lui Dumnezeu a crescut în fiinţa lui dispoziţii noi.

Mediul haric, mediul de sfinţenie în care trăiau primii creştini, i-a dezvoltat spiritual. Caracterul lor creştin s'a realizat nu prin teoretizări abstracte, ci prin lupta dârză dusă împotriva patimilor şi păcatelor şi pe urma strădaniilor hotărâte pentru însuşirea învăţăturii creştine. Nu numai acest fond, ci mediul moral, climatul de sfinţenie, de efort şi de har, a promovat realizarea lor în direcţia religios-morală.

Educaţia, ca acţiune intenţionată şi îndreptată spre un scop superior, dar aparţinând în ultimă instanţă tot mediului, nu poate ignora fondul ereditar. Dar, având o dată acest fond şi folosindu-se de mijloace adecvate, poate face mult; ea nu poate face totul, nu este atotputernică. Educaţiei religioase i se atribuie aceeaşi putere; ea îl poate ridica pe credincios la o treaptă superioară de moralitate, poate educa deci caracterul lui religios-moral. Dar numai harul lui Dumnezeu poate fructifica în mod desăvârşit potenţialul psihic cu care Dumnezeu l-a înzestrat pe om deodată cu zidirea lui.

b. Consideraţii speciale

Urmează acum să ne oprim, în mod special, asupra posibilităţii educaţiei religioase. Căci numai această posibilitate o implică în sine şi pe aceea a educării caracterului religios-moral, creştin.

Mai întâi, potrivit învăţăturii creştine ortodoxe, am arătat că omul este o fiinţă creată de Dumnezeu în mod deosebit faţă de toate

celelalte făpturi din lume. Pe om, Dumnezeu l-a făcut *„după chipul și asemănarea Sa"* (Fc 1, 26).

Fără îndoială, „chipul lui Dumnezeu" nu se referă la partea trupească a omului, ci vizează partea lui spirituală, aparține laturii sufletești a lui, după cum prea bine mărturisesc toți Sfinții Părinți și mari Dascăli ai Bisericii. Expresia biblică: „chipul lui Dumnezeu" remarcă originea dumnezeiască a sufletului.

Între „chip" și „asemănare", Sfinții Părinți observă, de asemenea, o deosebire. Astfel, „a fi după chipul lui Dumnezeu ține de crearea noastră primitivă, dar a căpăta asemănarea lui Dumnezeu depinde de voința noastră"[115], învață Sfântul Grigorie de Nyssa. Sau: cuvintele „după chipul" indică rațiunea și liberul arbitru, iar cuvintele „după asemănare arată asemănarea cu Dumnezeu în virtute, atât cât este posibil"[116], scrie Sfântul Ioan Damaschin. Deci, după cum remarcam mai sus, „chipul lui Dumnezeu" se referă la structura spirituală a sufletului omenesc și este ceva substanțial; „asemănarea" este calitatea moral-harică a sfințeniei dumnezeiești[117]. Dar numai datorită faptului că suntem „după chip" aveam și posibilitatea de a realiza „asemănarea", și anume printr'un efort moral personal susținut și prin exercițiul voinței noastre libere.

Mintea și voința liberă intuiesc mai bine chipul lui Dumnezeu în om, dar numai atunci când se vădește „înclinația lor spre bine și spre Dumnezeu. Chipul lui Dumnezeu, în sensul acesta, se păstrează și în omul căzut; rămân și în el urme din dorința după Dumnezeu și din înclinația spre bine"[118]. Apoi, numai privite și exercitate ca asemenea, mintea și voința liberă îl ridică pe om la „asemănarea" cu Dumnezeu, al cărei țel final este îndumnezeirea[119]. Desigur, o îndumnezeire „prin participarea la iluminarea dumnezeiască și nu prin transformarea sa (a omului) în ființa dumnezeiască"[120]. În problema noastră, esențialul îl constituie tocmai raportul dintre „chip"

---

[115] Sf. Grigorie de Nyssa, **Despre facerea omului**, 8, 12 în P. G., XLIV, 144 și 161.
[116] Sf. Ioan Damaschin, **Dogmatica**, p. 99.
[117] I. Mihălcescu, **Manual de dogmatică**, București, 1920, pp. 133-134.
[118] Hr. Andrutsos, **Dogmatica**, p. 150.
[119] Cf. Ioan Damaschin, **Op. cit.**, p. 99.
[120] **Ibidem**, p. 99.

și „asemănare". De asemenea, esențial este și efortul adus de om pentru desăvârșirea celui dintâi, a chipului în realitatea moral-harică exprimată prin „asemănare". În acest raport trebuie văzut și sensul pedagogic-religios al problemei. Iar sensul acesta determină în „chip" natura intelectuală și morală a omului, rațiunea și libertatea; „iar asemănarea o consideră ca scop spre care tinde omul, dezvoltându-se și perfecționându-se moral"[121]. Tendința aceasta spre atingerea scopului este sprijinită – după cum am arătat și în alt loc – de harul lui Dumnezeu.

Sfântul Vasile cel Mare prezintă raportul dintre *chip și asemănare* în mod filozofic-pedagogic, spunând că „chipul nu este altceva decât asemănarea în potență, iar asemănarea, chipul în actualitate"[122]. „Asemănarea – zice el – este în potență însuși chipul, care actualizându-se în practicarea virtuții și a binelui, ajunge printr'o conduită perfectă la asemănarea cu Dumnezeu"[123].

Și noi am stabilit o asemenea relație între elementul nativ din noi și între ceea ce omul trebuie să realizeze în direcția morală. Spuneam, anume, că raportul este acela ca între realitate și ideal, ori între persoană și personalitate. O relație echivalentă, din punct de vedere pedagogic-religios, trebuie văzută și în actualizarea potenței *chip*, în realitatea morală *asemănare*.

Dar primul om a călcat porunca lui Dumnezeu și a căzut în păcat, pierzându-și fericirea cea dintâi. Faptul acesta a adus cu sine o întunecare a chipului lui Dumnezeu din om. Mintea omului s'a întunecat, nevinovăția lui și-a pierdut din curăție, iar voința i s'a stricat. Aceasta însă nu înseamnă pierderea „chipului", ci doar o „alterare" a lui „în ceea ce privește ordinea și armonia dintre diferitele elemente ce compun ființa umană"[124]. În adâncul ființei lui, *„chipul lui Dumnezeu a rămas intact"*[125].

Despre efectul căderii omului în păcat vorbește înclinarea acestuia și spre rău, iar nu numai spre bine. Așa învață și Sfântul Apostol prin cuvintele: *„Ceea ce fac nu știu; căci nu săvârșesc ceea ce voiesc, ci fac ceea ce*

---

[121] Hr. Andrutsos, **Op. cit.**, p. 154.
[122] Sf. Vasile cel Mare, **Despre facerea omului**, cap. 21, p. 272.
[123] Idem, **Op. cit.**, p. 272 (cap. 21).
[124] I. Mihălcescu, **Op. cit.**, p. 146.
[125] **Ibidem.**

urăsc" (Rm 7, 15). ... *„Dar acum nu eu fac aceasta, ci păcatul care locuiește în mine. Fiindcă știu că nu locuiește în mine, adică în trupul meu, ce este bun. Căci a voi se află în mine, dar a face binele nu aflu; căci nu fac binele pe care îl voiesc, ci răul pe care nu-l voiesc, pe acela îl săvârșesc. Iar dacă fac ceea ce nu voiesc eu, nu eu fac aceasta, ci păcatul care locuiește în mine. Găsesc deci în mine, care voiesc să fac bine, legea că răul este legat de mine. Că după omul cel lăuntric, mă bucur de legea lui Dumnezeu. Dar văd în mădularele mele o altă lege, luptându-se împotriva legii minții mele și făcându-mă rob legii păcatului, care este în mădularele mele"* (Rm 7, 17-23).

Dualitatea aceasta în năzuințe – spre bine și spre rău – urmează a fi luată în considerare din perspectivă pedagogic-educativă. Cu alte cuvinte, se pune problema îmbunătățirii, înnobilării, perfecționării creștinului; a scoaterii de sub apăsarea spre rău și a așezării lui în ploaia virtuții creștine, sau a reașezării cu fața spre desăvârșire, spre Dumnezeu, a ridicării lui „la starea cea dintâi". Pe plan religios, aceasta înseamnă operă de mântuire: *mântuirea omului.*

Iisus Hristos făgăduit lumii încă din clipa căderii primului om în păcat (Fc 3, 15), a făcut posibilă, prin venirea Sa, prin învățătura și jertfa Sa, ca și prin Sfintele Taine, mântuirea omului. Lucrarea lui Iisus Hristos, în înțeles creștin, echivalează cu *restaurarea omului* sau cu *reeducarea lui.* Renașterea omului prin Iisus Hristos înseamnă înfăptuirea celei mai adânci și mai cuprinzătoare opere educativ-religioase. Educația creștină își întemeiază rostul și își definește țelul prin a imita activitatea lui Hristos în scopul mântuirii omului[126]. Iisus rămâne chipul desăvârșit al pedagogului creștin, iar activitatea Sa învățătorească perpetuează acțiunea pentru continua creație sau recreație a omului în duh creștin, prin lucrarea pururea mântuitoare a Bisericii.

Mântuirea în și prin Hristos este posibilă. Acest fapt afirmă că și acțiunea premergătoare mântuirii omului, acțiune de perfecționare continuă, educația creștină deci, este, în chip neîndoielnic, posibilă. Căci aceasta din urmă constituie premiza esențială a celei dintâi, adică premiza mântuirii sufletești.

---

[126] Cf. Clement Alexandrinul, **Pedagogul**, trad. de N. I. Ștefănescu, în „Izvoarele Ortodoxiei", nr. 3, București, 1939, p. 34.

Desigur, nu trebuie accentuată numai posibilitatea educației religioase, dar și necesitatea ei. Căci educația religioasă este necesară în îndrumarea sufletească a creștinului către Dumnezeu, în dezvoltarea puterilor sale morale către ajungerea scopului ultim: realizarea asemănării cu Dumnezeu.

În virtutea concepției creștine despre om, educația religioasă este posibilă și datorită faptului că păcatele, oricâte ar fi ele, „nu pot închide putința nici unui suflet să se întoarcă la o viață în Dumnezeu prin puterea purificatoare a voinței"[127]. Voința liberă îi oferă omului putința de a se îndrepta oricând spre bine, „deoarece ne dăm seama că și cele bune, și cele rele se află în a voi și în a nu voi"[128].

„Sufletul este liber"[129]. Nici chiar îndemnurile celui rău nu pot forța voința. Orice sugestie ți-ar face el, „dacă vrei o primești, dacă nu vrei n'o primești"[130]. Această libertate a sufletului, care atrage după sine, e drept, și responsabilitatea față de chipul în care omul și-a format conștiința și cum acționează el, oferă cele mai optimiste perspective în ceea ce privește posibilitatea educației religioase. Întemeiați pe privilegiul independenței și libertății sufletului, educatorii și ucenicii pot realiza în spirit de colaborare desfășurarea acțiunii educative creștine.

Apoi, „de la originea noastră, o sământă de rațiune a fost aruncată între noi, și aceasta conține aptitudinea și înclinarea de a iubi. Școala preceptelor divine se ivește la timp pentru a cultiva cu grijă această iubire, a o alimenta metodic și, prin harul lui Dumnezeu, a o conduce la desăvârșire"[131]. Prin școala preceptelor divine și prin harul lui Dumnezeu este deci posibilă educația religioasă. Iar „sământa de rațiune... aruncată între noi" înseamnă spiritualitatea luminoasă care poate fi mereu sporită în om prin această educație[132]. Nu mai puțin

---

[127] V. V. Zenkowsky, **Problemele antropologiei creștine**, în „Biserica Ortodoxă Română", nr. 9-10, sept.-oct. 1935, p. 452.

[128] Sf. Ioan Gură de Aur, **Despre iubirea desăvârșită**, P. G., LVI, 202.

[129] Sf. Chiril al Ierusalimului, **Cateheza IV**, trad. în „Izvoarele Ortodoxiei", nr. 6, de D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1943, 1945, pp. 120-121.

[130] **Ibidem**, p. 121.

[131] Sf. Vasile cel Mare, **Regulile monahale pe larg**. Răspuns la întrebarea 2.

[132] P. G. XXXI, 908, CF. V.V. Zenkowsky, **Art. cit.**, p. 452.

însemnată este „înclinarea de a iubi". Căci în sufletul plin de iubirea față de Dumnezeu se face evidentă puterea Sfintei Evanghelii, care convertește și transformă sufletul și viața credinciosului creștin.

Educația, în general, este posibilă în toate perioadele vieții omenești. De asemenea, și educația religioasă[133]. Omul poate fi supus mereu modelării prin educație, poate fi condus spre cele bune. Sufletul poate fi întărit ca o cetate. Simțurile sunt porțile acestei cetăți, sau întăriturile ei. Iar prin ele poate intra binele ori răul în viața sufletească[134]. Cea dintâi poartă care trebuie supusă disciplinei este gura, adică limba[135]. Aceasta, pentru ca orice cuvânt rău să fie evitat și tot cuvântul bun să zidească în sens educativ (Ef 4, 29)[136]. Sufletul cel mai propriu pentru educație religioasă este sufletul curat al copilului, la orice vârstă[137]. Căci acest suflet primește, în curăția sa, adevărul cel veșnic al Evangheliei și se zidește prin el spre Hristos, spre împărăția lui Dumnezeu. Și numai cei ce primesc cuvântul și împărăția lui Dumnezeu cu inimă curată ca a copiilor vor și intra în ea (Mc 10, 15). Educația religioasă creștină este posibilă numai dacă Hristos Însuși este primit în sufletul omului și dacă acest suflet lucrează împreună cu Hristos la desăvârșirea sa. Iar Hristos caută sălaș în sufletul curat al creștinului, căci nimic nu se opune în acest suflet la sălășluirea Sa în el[138], și nimic nu împiedică dezvoltarea vieții sufletești a acestuia în dependență de Hristos. Aceasta nu înseamnă altceva decât libertatea creștinului de a alege ceea ce îi este mai propriu sufletului său curat și bun: lumina lui Hristos. Creștinul poate deveni astfel și mai bun, ca, încetul cu încetul, prin educație religioasă, „să poată ajunge la deplina verificare a adevăratelor virtuți creștine, ce sunt cu putință sufletului omenesc, în permanentă devenire"[139].

---

[133] Sf. Ioan Gură de Aur, **De inani gloria et de educandis liberis**, Ed. Franciscus Schulte. Monasterii Guestfalorum, 1914, par. 23, p. 9.

[134] **Ibidem**, par. 27, p. 10.

[135] **Ibidem**, par. 28, p. 10.

[136] **Ibidem**, par. 28, p. 11.

[137] M. Bulacu, **Eduația creștină pentru copii și tineret, după Sf. Ioan Gură de Aur, în Prinos la sărbătorirea a optzeci de ani de vârstă (IPS Patriarh Nicodim)**, București, 1946, p. 123.

[138] Sf. Ioan Gură de Aur, **Omilia IX la Ep. II către Timotei**, P. G., LXI, 549-656.

[139] M. Bulacu, **Educația creștină...**, p. 123.

În lecția despre educația religioasă am arătat că libertatea voinței este unul din elementele fundamentale care fac posibilă acțiunea educativă. Buni sau răi nu suntem de la natură, ci devenim într'un fel sau altul prin propria noastră voință. Pentru că dacă răutatea ar fi fost la om *din fire*, adică dacă cei răi n'ar putea să facă decât răul, iar cei buni, binele, apoi, cu drept cuvânt, fiecare ar fi avut ce răspunde lui Dumnezeu la judecată. Dar fiecare se face, *de buna lui voie*, bun sau rău[140], zice Sfântul Ioan Gură de Aur. Deci educația religioasă, întemeindu-se pe libertatea morală a omului, este în stare să-l facă, din bun cum e, și mai bun. Și poate face acest lucru pentru curăția sufletului, frăgezimea lui[141]. Învârtoșarea acestui suflet ar putea deveni greu de schimbat[142].

Creșterea duhovnicească a creștinului nu trebuie să aibă oprire în nici un stadiu din viața lui. De aceea educația religioasă se întinde la credincioșii de toate vârstele. Și la toate vârstele este posibilă.

Cum am mai remarcat, silințele proprii sunt neputincioase și neîndestulătoare chiar și atunci când țintesc să realizeze scopuri dintre cele mai nobile. Ele sunt lovite de relativitate, ca orice lucru inițiat și patronat numai de noi. Lângă ele și cu ele trebuie să stea harul lui Dumnezeu, „care să-l ducă pe credincios la desăvârșire". În actul mântuirii, deci și în acela al educației creștine, trebuie să stea în permanență conlucrarea armonică dintre cei doi factori esențiali: *credinciosul* și *Dumnezeu*. Căci numai o asemenea conlucrare este în stare să asigure clădirea sufletească unitară a creștinului[143].

Mântuitorul Iisus Hristos accentuează deosebit necesitatea colaborării în El și cu El, când zice: *„Rămâneți întru Mine și eu întru voi. Așa cum mlădița nu poate să aducă roadă de la sine, dacă nu rămâne în viță, tot așa nici voi, dacă nu veți rămâne întru Mine. Eu sunt vița; voi mlădițele. Cel ce rămâne întru Mine și Eu întru el, acela aduce roadă multă, căci fără Mine nu puteți face nimic*" (In 15, 4-5).

---

[140] Sf. Ioan Gură de Aur, **Despre creșterea copiilor**. Trad. rom. de Pr. Ionescu, în **Mărgăritarele lumii**, București, 1936, p. 5.

[141] Sf. Ioan Gură de Aur, **Despre gloria deșartă și cum trebuie să crească părinții pe copii**, Ed. Schulte, par. 21, p. 8.

[142] Sf. Vasile cel Mare, **Cuvânt către tineri**, p. 15.

[143] M. Bulacu, **Principiile catehezei și personalitatea catehetului**, în „Studii Teologice", an I (1949), nr. 7-8, p. 541.

În același timp trebuie să adăugăm că Mântuitorul Hristos nu lovește în libertatea de voință a omului, căci în alt loc spune: „*Iată, stau la ușă și bat; de va auzi cineva glasul Meu și va deschide ușa, voi intra la el și voi cina cu el și el cu Mine*" (Apoc 3, 20). Deci El bate la ușa fiecărui suflet creștin și așteaptă să fie primit în acest suflet, ca în felul acesta să fructifice viața duhovnicească.

Inițiativa desăvârșirii pleacă de la Dumnezeu. Dar Dumnezeu este bogat în facere de bine și așteaptă din partea fiecăruia o voință sinceră. „Dacă voința ți-e sinceră, atunci Dumnezeu te cheamă"[144]. Astfel, libertatea omului în actul propriei sale desăvârșiri nu este stânjenită de harul pururea izbăvitor al lui Dumnezeu. Dar ea – voința – trebuie să fie îmbrăcată în curăție și sinceritate. Altfel, totul e zadarnic. Căci „Dumnezeu care știe inimile noastre – zice Sfântul Chiril al Ierusalimului către catehumeni – și cunoaște cine este fățarnic și cine este sincer, este puternic să păzească pe cel sincer și să facă credincios pe cel fățarnic. Dumnezeu poate să facă credincios pe cel necredincios, *numai dacă acesta își dă lui Dumnezeu inima sa*"[145].

Harul lui Dumnezeu îl însoțește pe om, în silințele sale pentru perfecționare morală, încă dintru început, deodată cu primirea Sfântului Botez, el fiind „altoiul sfințitor al omului"[146]. Altoirea aceasta face posibilă înnobilarea omului, prin faptul că fructifică puterile morale ale lui. Exteriorizarea se arată prin săvârșirea de fapte bune, „care sunt roadele firești ale conlucrării sforțării omenești cu harul"[147].

Deodată cu primirea Sfântului Botez se sălășluiește harul lui Dumnezeu în noi, în templul zidit de Dumnezeu. „Dar acest templu are și el un loc în partea dinlăuntru a catapetesmei. Acolo a intrat Iisus pentru noi ca Înaintemergător și locuiește în noi, afară dacă nu suntem creștini netrebnici (2 Co 13, 5). Acest loc este încăperea care dacă nu se deschide prin Dumnezeu și prin nădejdea înțelegătoare, nu-L putem cunoaște în chip sigur pe Cel ce locuiește în ea și nu putem ști de-au fost primite jertfele de gânduri, sau nu"[148]. Prin

---

[144] Sf. Chiril al Ierusalimului, **Procateheza**, cap. I, trad. D. Fecioru, p. 38.
[145] Sf. Chiril al Ierusalimului, **Op. cit.** cap. XVII, p. 55.
[146] M. Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă**, p. 85.
[147] **Ibidem**, p. 86.
[148] Sf. Marcu Ascetul, **Despre botez**, P. G., LXV, 996.

urmare, fără ajutorul acestui har nu putem cunoaște nici pe Cel ce locuiește în noi, nici căile pe care să mergem spre desăvârșire; nici nu știm dacă silințele noastre sunt dintre cele bune. Numai harul primit de noi prin Sfântul Botez *„este pricina tuturor virtuților și nimenea dintre cei virtuoși să nu-și închipuie că a făcut binele numai prin puterea lui"*[149]. Chiar dacă creștinul pune în lucrare toate puterile sale morale și dacă lângă aceste puteri se adaugă și acelea ale altor creștini – ca acțiunea educativ-religioasă purtată de educatorii creștini – totuși, „la baza oricărei vrednicii deosebite stă potența harului, stau izvoarele de putere ale cerului. Și astfel, nici chiar activitatea cea mai spornică nu mai poate forma un titlu de exaltare individualistă a omului"[150].

Harul este o putere pe care creștinul o poate pune în (mișcare) lucrare și pe care o poate lăsa și în nelucrare, după a sa liberă voință. Puterea harului vine de dincolo de lume, de dincolo de om. Dar efectele colaborării cu harul se fac văzute în om și în faptele pe care omul le arată către semenii săi[151]. Harul, cu care creștinul colaborează din propria sa voință, este de trebuință în drumul creștinului către mântuire, în strădania lui spre desăvârșire. Căci numai imitându-l pe Cel ce ne duce la mântuire și trecând în faptă ceea ce ne învață El suntem în stare să și ajungem la ținta ce ne-a fixat-o El prin creație. La unul și același sfârșit se poate ajunge prin har și prin colaborarea omului cu harul, mergând numai pe aceeași cale. Hristos, cu harul Său, îl conduce pe creștin la desăvârșirea prin labirintul vieții.[152] Dar Hristos cu harul Său săvârșește mântuirea creștinului în raport direct cu credința, cu pregătirea, cu nădejdea și cu strădania acestuia din urmă[153]. Aceasta este o activitate conștientă, liberă și luminată. „Un Ziditor suprem propulsează întreaga forță pentru continuarea zidirii și forța aceasta însuflețește la lucru nenumărați alți ziditori, care colaborează în chip conștient și voluntar cu Ziditorul cel mare. E o comunitate personală între toți lucrătorii și Lucrătorul cel mare, care dă putere tuturor."[154]

---

[149] Ibidem, 1000.

[150] D. Stăniloae, Elemente de antropologie ortodoxă, în Prinos la sărbătorirea a optzeci de ani (IPS Patriarh Nicodim), p. 238.

[151] Ibidem, p. 238.

[152] Sf. Grigorie de Nyssa, Marea cuvântare catehetică, p. 96.

[153] Cf. Sf. Ioan Damaschin, Despre credința ortodoxă, P. G., XCIV, 1121.

[154] D. Stăniloae, Art. cit., p. 238.

Adevăratul creştin nu face opoziţie harului divin. Şi aceasta, pentru curăţia lui sufletească şi a liberei sale voinţe[155]. Iar Dumnezeu trimite ajutor, în acţiunea educativă, prin îngerii păzitori[156]. Dar catehetul şi credincioşii trebuie să depună străduinţă, colaborând cu ajutorul lui Dumnezeu în acţiunea educativ-religioasă, pentru creşterea lor în duh[157].

Concepţia despre necesitatea colaborării harului cu silinţele omului, în vederea desăvârşirii şi mântuirii celui din urmă, a stat totdeauna la temelia concepţiei creştine despre educaţie. Principiul *sinergismului*, adică al colaborării libere şi active între harul dumnezeiesc şi strădaniile creştinului în scopul desăvârşirii acestuia din urmă, stă şi azi la baza educaţiei religioase creştine ortodoxe[158]. Tot aşa cum fără respectarea acestui principiu nu există mântuire[159], fără el nu poate fi concepută nici posibilitatea educaţiei religioase. Iată o concluzie pedagogic-religioasă de mare însemnătate. În virtutea ei, optimismul catehetului, privind rezultatele sforţărilor sale în direcţia realizării de caractere religios-morale, este totdeauna întemeiată. De asemenea, nădejdea catehumenului în posibilitatea propriei sale desăvârşiri religios-morale este şi ea întemeiată şi se întăreşte cu fiecare zi. Căci harul lui Dumnezeu este factorul care sprijină şi fructifică sârguinţele amândurora.

Desigur, ţinta educaţiei, idealul ei, trebuie să rămână în permanenţă, atât pentru catehet, cât şi pentru catehumen, în aureola unei culmi însorite şi atractive, culme spre care să fie dirijate fără încetare toate forţele morale ale creştinului. Numai o concepţie naivă, ori fariseică, ar putea aduce cuiva impresia, sau, eventual, convingerea că el s'a realizat în personalitate, că a atins toată perfecţiunea posibilă, că şi-a câştigat mântuirea.

În concepţia creştină ortodoxă, „mântuirea e mai mult o nădejde decât o certitudine"[160]. Desigur, aşa trebuie pusă problema şi în ceea

---

[155] Sf. Ioan Gură de Aur, **Omilii la Facere**, P. G., LIII, 187.

[156] Idem, **Omilia III la Coloseni**, P. G., LXII, 382.

[157] Idem, **Omilii la Efeseni**, P. G., LXII, 155.

[158] Cf. V. G. Ispir, **Principiile educaţiei creştine**, în „Biserica Ortodoxă Română", LXIV, 1946, nr. 1-3, p. 128.

[159] **Ibidem**, p. 126.

[160] D. Belu, **Ortodoxia şi activismul omului**, în „Studii Teologice", an. I (1950), nr. 2, p. 75.

ce privește perfecționarea creștinului prin educație. Căci convingerea cuiva în a fi atins, în sine, idealul educației creștine nu numai că nu promovează perfecționarea lui, dar îl îndepărtează de idealul acestei educații. Dacă „în viața aceasta nu putem ști niciodată cu certitudine că suntem pe placul Domnului"[161], apoi la fel, în ceea ce privește educația religioasă, nu trebuie niciodată să credem că ea și-a realizat total și definitiv ținta în noi sau în alții, adică realizarea potențialului moral până la limita cea mai de sus, limită ce poate fi ajunsă prin eforturile neîncetate ale omului și prin harul pururea izbăvitor al lui Dumnezeu. Sfântul Apostol Pavel exprimă astfel acest lucru: *„Nu că am și dobândit-o sau că de pe-acum am ajuns la desăvârșire; dar o urmăresc că doar o voi dobândi, de vreme ce și eu dobândit am fost de Hristos Iisus. Fraților, eu încă nu socotesc s'o fi dobândit, dar una fac: uitând cele ce sunt în urma mea și tinzând la cele dinainte, alerg la țintă către răsplata chemării de sus a lui Dumnezeu întru Hristos Iisus"* (Flp 3, 12-14). Deci chemarea creștinului este *desăvârșirea*. Este necesară o muncă neîncetată în a urca treptele desăvârșirii creștine. „Trebuie să se știe că nu se poate ajunge la măsura nici unei virtuți dacă nu se sârguiește cineva cu toată viața, cu toată puterea spre dobândirea ei, prin osteneală încordată și prin grijă de făptuire, de pildă, de milostenie, de înfrânare, de rugăciune, de dragoste sau de vreuna din virtuțile generale"[162]. Iar „cel ce vede cât de mult este aplecată firea noastră către schimbare, să nu se întristeze, ci dimpotrivă, schimbându-se continuu în ceva din ce în ce mai bun și trecând din slavă în slavă, să se schimbe în așa fel ca să devină tot mai bun prin creșterea cea din timpul zilei, desăvârșindu-se pururea și niciodată ajungînd la capătul desăvârșirii. Căci numai atunci cineva se poate numi desăvârșit, când crescând către ceva mai bun, nu se oprește din drumul său niciodată și nici nu-și mărginește desăvârșirea punându-și vreo limită oarecare"[163].

El trebuie să o simtă mereu, niciodată însă socotindu-se desăvârșit. Căci numai un asemenea simțământ stă în slujba neîncetatei dăltuiri a

---

[161] Gala Galaction, **Piatra din capul unghiului**, București, 1926, p. 77.

[162] Sf. Ioan Damaschin, **Cuvânt minunat și de suflet folositor**, **Filocalia**, trad. rom., Sibiu 1948, pp. 193-194.

[163] Sfântul Grigorie de Nyssa, **Fii desăvârșit!**, trad. O. Căciulă, tip. Mânăstirea Cernica, 1935, pp. 58-59.

caracterului religios-moral, a personalității morale. Și ce poate da mai mult în ajutorul educației religioase, decât tocmai acest simțământ ce promovează perfecționarea religios-morală a creștinului?

2. Factorii esențiali în educația religioasă

Catehumenul. Înțelegem, azi, prin catehumen, subiectul educației religioase, adică credinciosul creștin la diferite vârste. O dată cu catehetul, el trebuie luat în considerare când analizăm problema educației religioase.

În general educația începe la o vârstă fragedă. Chiar în copilărie pot fi întâlnite primele îndemnuri timide spre devenire lăuntrică; acolo trebuie căutate și temeiurile caracterului religios-moral, temeiuri puse de familia creștină. Sfântul Grigorie de Nazianz scrie că este mai ușor a merge pe un drum bătătorit și neted, decât pe unul aspru și nebătătorit. De asemenea, că e mai ușor de lucrat un ogor pe care plugul l-a brăzdat adesea și l-a „domesticit". Dar că asemenea constatări nu se pot transpune întocmai pe plan uman, mai ales nu pot fi aplicate în domeniul educației. „În privința sufletului – zice el – mai bine este a scrie în acel ce încă nu s'a întipărit vreun cuvânt pervers, nici s'au imprimat adânc literele rătăcirii". Căci greu i-ar fi educatorului să așeze în sufletul ucenicului alte adevăruri și alte îndemnuri peste cele ce s'ar fi imprimat mai înainte în el. Oricât s'ar strădui, cele dintâi și-ar vădi preponderența în toată viața ucenicului. Îndemnurile rele întinează sufletul încă de timpuriu. Dar îndemnurile, exemplele și învățăturile bune pregătesc, tot de timpuriu, sufletul pentru o viață în virtute și adevăr.

Sfântul Grigorie de Nyssa arată limpede că fericita Macrina a trăit toată viața ei de mai târziu în virtutea deprinderilor și învățăturilor din copilărie. Căci în copilărie ea a fost deprinsă cu citirea zilnică a Sfintei Scripturi și cu „toate cele care sădesc în om obiceiurile cele bune ale vieții. Cântarea de psalmi îi era, în tot momentul, ca o nelipsită pâine cerească și o avea în gură ca pe un tovarăș bun de drum care nu te părăsește nicicând"[164].

---

[164] Sfântul Grigorie de Nyssa, **Viața Fer. Macrina**, trad. T. Bodogae, Sibiu, 1947, p. 12.

Şi Sfântul Părinte adaugă: *„Cu astfel de îndeletniciri şi altele asemenea lor deprinzându-şi mâna în chip minunat şi la torsul şi ţesutul lânei, Macrina creştea văzând cu ochii până ce a împlinit 12 ani, când floarea tinereţii dă cea dintâi şi cea mai frumoasă strălucire a ei"*[165]. Dar nici după această vârstă fericita Macrina nu a trăit altfel decât în cele deprinse de timpuriu. Ea şi-a desfăşurat viaţa întreagă în rugăciune şi în muncă pentru binele ei sufletesc şi pentru sprijinirea aproapelui. Trăsăturile de caracter imprimate în copilărie au rămas deci stabile; nimic nu le-a putut schimba.

Cum se va deprinde copilul de mic, „aşa va rămâne şi când se va face mare; ca şi copacul pe care, de-l va îndrepta cineva când e mlădiţă, rămâne drept; iară de-l va lăsa strâmb, când se va întări nu se va mai îndrepta, ci se va frânge"[166].

Este reală constatarea după care „caracterul se formează sub influenţa educaţiei şi instrucţiei, în procesul activităţii practice"[167]. Şi nu trebuie să se uite faptul că „primele trăsături de caracter se conturează în copilărie"[168]. Prin urmare, în adolescenţă, cu deosebire în tinereţe, asistăm la închegarea caracterului, dar punctul lui de plecare trebuie situat mult mai înainte[169]. După unii pedagogi, între 4-13 ani.

Până la vârsta de trei ani, copilul duce o viaţă mai mult vegetativă. Viaţa lui spirituală pare, „cel puţin, aproape complet nedezvoltată"[170]. În acest stadiu al vieţii copilul nu-şi hotărăşte atitudinile cu referire la realităţi de ordin mai înalt şi din perspectiva viitorului, ceea ce confirmă că „trăsătura caracteristică a copilului este trăirea lui în prezent"[171]. S'ar putea spune chiar că el asistă la o „introducere în prezent"[172]. Instinctul de conservare domină viaţa copilului în mod esenţial, din care însă lipseşte spiritul de independenţă. La această vârstă, copilul se simte legat de mamă, care îi este totul, îi este izvor

---

[165] Ibidem, pp. 12-13.

[166] Sfântul Ioan Gură de Aur, **Despre creşterea copiilor**, p. 11.

[167] A. M. Leuşina, A. J. Sorochina şi A. P. Usova, **Pedagogia preşcolară**, Editura de stat, 1949, p. 171.

[168] Ibidem, p. 151.

[169] Cf. A. Miehle, **Die Kindliche Religiosität**, Erfurt, 1928, p. 9.

[170] Ibidem, p. 10.

[171] G. Dumas, **Traité de psychologie**, Alcan, Paris, 1914, vol. II, p. 705.

[172] I. Popescu-Teiuşan, **Psihologia copilului şi adolescentului**, Craiova, 1943, p. 111.

al vieții. El are simțământul că „fără de ea ar pieri”[173]. Abia la sfârșitul celui de-al treilea an al vieții se observă, la copil, oarecare manifestări mai evidente spre independență. Atunci saltă el peste gângureală și își formează limbajul; se manifestă instinctul glosic.

Faptele remarcate mai sus comportă o importanță deosebită pentru evoluția vieții sufletești a copilului. Ele marchează tendința lui de integrare în umanitate[174], când poate fi apreciat în dependență de propria sa individualitate. Acum începe „procesul formării personalității copilului”...[175], „un proces complicat, lung, schimbându-se în dezvoltarea și conținutul lui, pretinzând finalități și o activitate sistematică educativă”. De acum înainte începe și educația morală, care „este foarte importantă, mai ales în primii ani ai vieții”. De acum deci trebuie „să privim educația foarte serios”[176]. Educația copilului rămâne însă, în această epocă, mai ales o sarcină a familiei.

De însemnătate în problema noastră este faptul că și primele trăiri religioase pot apare cel mai curând pe la vârsta aceasta[187]. Iar cultivarea unor asemenea experiențe și trăiri religioase face necesară educația religioasă încă de timpuriu. Căci de timpuriu întâlnim un candidat[178] la credință și viață religioasă.

Viața sufletească a copilului se îmbogățește mult între vârsta de 4-6 ani, o dată cu progresul lui în limbaj[179]. Mediul are o influență deosebit de puternică. Copilul observă și înregistrează actele morale și religioase ce se petrec în cercul vieții sale și le imită cu fidelitate și încredere, așa cum el imită „atitudinile, gesturile, cuvintele adulților și ale tuturor acelora pe care simte că-i sunt într'un fel oarecare superiori”[180]. Dacă imaginația îl face pe copil să trăiască într'o lume

[173] Ibidem, p. 111.

[174] Ibidem, p. 120.

[175] Leușina, Sorochina, Usova, Op. cit., p. 150.

[176] Ibidem.

[177] Cf. E. Murisier, Les maladies du sentiment religieux, p 72.

[178] Cf. Ed. Claparede, Psihologia copilului și pedagogia experimentală, trad. I. Duiculescu, București, 1924, p. 668, retipărită și în 1975 (vom cita din prima ediție).

[179] Cf. Ed. Kirkpatrik, Bazele studiului copilului, trad. G. Simon, București, 1921, p. 233 ș. u.

[180] G. Dumas, Op. cit., p. 711.

ideală, apoi curiozitatea este aceea care îi stimulează spiritul de observație și imitație; „ea îl împinge pe copil la cercetarea tuturor lucrurilor care-l înconjoară, a cauzelor și a fenomenelor care-l impresionează mai mult în viața de copil"[181]. Pentru educația religioasă comportă deci însemnătate și atitudinile religioase ale membrilor de familie, aspectul și interiorul casei părintești, evenimentele religioase ce intervin în cercul vieții copilului etc. Toate acestea constituie experiențe pentru realizarea educației religioase de mai târziu.

Până la vârsta de 6 ani educația religios-morală a copilului este mai mult o sarcină de familie. Dar cercetarea bisericii și diferitele evenimente religioase (cununii, înmormântări, colinde etc.) mai intervin, întâmplător, spre îmbogățirea acestei educații familiale. Ea nu face însă abstracție de ceea ce s'a clădit în sânul familiei. Educația religioasă propriu-zisă ia în considerare zestrea sufletească primară și pe aceasta clădește în continuare.

Altfel se prezintă viața sufletească mai târziu. Începând cu 13-15 ani, intră în joc pubertatea și apoi „vârsta critică" a adolescentului. Acum se fac pașii cei mai grei, dar și cei mai însemnați pentru închegarea caracterului. Nu este deci de mirare că pedagogi cu prestanță deosebită s'au oprit cu insistență asupra acestei epoci din viața omului[182].

Mai timid la început și oarecum mai dezorientat, începând cu vârsta de 15 ani și continuând până spre 21 ani, tânărul se simte orientat spre semnul și sensul propriei sale împliniri spirituale; se află în perioada împlinirii structurale. El tremură de energie fizică și spirituală, mai ales în epoca adolescenței. Aici se observă o schimbare

---

[181] M. Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă**, pp. 95-96.

[182] Dăm mai jos câteva lucrări de această natură:

a) F. Klatt, **Sinn und Bedeutung der Jugendebewegung**, Presov.

b) K. Bühler, **Die geistige Entwicklung des Kindes**, Jena, 1929.

c) A. Busemann, **Pädagogische Jugendkunde**, Frankfurt a.M., 1931.

d) K. Bühler, **Das Seelenleben des Jugendlichen**, Jena, 1929.

e) P. Mendousse, **L'ame de l'adolescent**, Paris, 1930, 1936.

f) Ed. Spranger, **Psychologie des Jugendalters**, Leipzig, 1926.

g) N. Terchilă, **Evanghelia în școală** (partea ultimă), Sibiu, 1935.

radicală față de copilărie.[183] Tânărul se întoarce spre sine însuși, căutând o viață de interiorizare. „Se scufundă în sine însuși"[184]. Rațiunea lui se afirmă cu putere. El stă în fața celor mai mari și mai categorice întrebări asupra rostului vieții, dar pregătește în același timp și hotărâri esențiale pentru viață.

La această vârstă el își pune întrebări mai ales cu privire la existență, în general, ca și la existența lui Dumnezeu, nemurire, ideal, dragoste, lume, materie, spirit etc. El filozofează, dar această filozofare aproape se confundă cu reveria.[185] Cade adesea în extreme, putând ajunge ușor de la optimismul cel mai curat și mai viu la descurajarea cea mai pesimistă[186]. Îl copleșește afecțiunea și dragostea pentru frumos, pentru sacrificiu eroic, pentru înflăcărare, pentru faptă curajoasă.

În ceea ce privește religia, tânărul creștin prezintă adesea și îndoieli[187]. „Ideile religioase devin, la adolescent, mai profunde și au o semnificație mai vitală... Ideile antropomorfice, pe care și le face copilul în fața ideii de Dumnezeu, primesc un alt caracter"[188]. De asemenea, „credința se afirmă mai puternic la adolescent grație spiritului său de a discerne cunoștințele, ajutat de puterea rațiunii"[189].

Se observă, mai ales la tânăr, o ceartă cu autoritatea; ea îl supără. De aceea o contestă de cele mai multe ori, considerându-se capabil să-și dureze independent un stil de viață și de trăire. Cu toate acestea, spre sfârșitul tinereții, tânărul caută o autoritate ideală, care să-i dăruiască siguranță și liniște. Această autoritate însă nu trebuie să aibă nimic din ceea ce i-ar putea amăgi nădejdile de împlinire spirituală și morală. Ea trebuie să dețină într'adevăr nimbul idealului neștirbit, ideal după care tânărul să-și dureze personalitatea. Numai un asemenea ideal atrage după sine și conversiunea. Creștinismul prezintă idealul desăvârșit intuit de Hristos. Acest ideal devine, prin educația religioasă, un „prim suport al caracterului religios-moral"[190].

---

[183] M. Bulacu, **Op. cit.**, p. 97.
[184] Ed Spranger, **Op. cit.**, p. 272.
[185] **Ibidem.**
[186] N. Terchilă, **Op. cit.**, p. 154.
[187] L. Bologa, **Op. cit.**, p. 297.
[188] M. Bulacu, **Op. cit**, p. 97.
[189] **Ibidem**, p. 97.
[190] **Ibidem**, p. 126.

El prezintă principii netrecătoare, eroism creștin, jertfelnicia lui Iisus Hristos, curăția vieții martirilor, mucenicilor și sfinților, modele de caractere religios-morale, care ocupă un loc însemnat în istoria Bisericii. La întrebări, religia creștină prezintă răspunsuri întregi, care arată drumul mântuirii sufletești[191].

Aici, la această vârstă, Biserica activează în educarea caracterului religios-moral, creștin.

Familia creștină. Un rol însemnat în educarea caracterului religios-moral îl are familia creștină.

Pornim de la Sfânta Familie. Sfintele Evanghelii par a fi destul de zgârcite în relatarea amănuntelor care ne grăiesc despre ea. Totuși, relatările lor sunt de cea mai mare însemnătate. Cunoscând mediul de curăție morală și de sfințenie în care s'a născut Sfânta Fecioară, precum și atmosfera de religiozitate în care a trăit ea la templu, apoi din Sfintele Evanghelii aflăm că Maica Domnului era chipul smereniei desăvârșite. De aceea, Dumnezeu a și ales-o să-L nască pe Mântuitorul lumii.

Iosif, la rândul său, ni se înfățișează ca om drept (Mt 1, 19) și temător de Dumnezeu. Grija arătată de el în permanență față de Sfânta Fecioară și față de pruncul Iisus ne ajută să vedem un om cu conștiință luminată și curată. Iar Maria, fiind „plină de har" și „binecuvântată între femei" (Lc 1, 28), L-a născut pe Mântuitorul Hristos.

Sfintele Evanghelii nu păstrează decât puține amănunte în legătură cu copilăria lui Iisus. Ele grăiesc de închinarea îngerilor, a păstorilor și magilor la nașterea Sa (Lc 2, 8-14; Mt 2, 1-2 și 9-12); apoi de tăierea împrejur (Lc 2, 21), de închinarea Lui la templu (Lc 2, 22 ș. u.) și de popasul lui Iisus în templul din Ierusalim, la vârsta de 12 ani (Lc 2, 41-51). Dar amănuntele acestea ajung ca să arate în ce atmosferă se dezvolta viața pruncului Iisus și cât de conștiincioasă era Sfânta Familie în împlinirea îndatoririlor religioase. Într'o asemenea atmosferă pruncul Iisus *„creștea și Se întărea cu duhul, plin de înțelepciune; și harul lui Dumnezeu era peste El"* (Lc 2, 40). El *„Și Iisus*

---

[191] Exemplu: răspunsul dat de Mântuitorul tânărului bogat.

sporea cu înțelepciunea și cu vârsta. Și cu harul la Dumnezeu și la oameni" (Lc 2, 52).

În toată vremea creștinii și-au orientat viața lor familială după aceea a Sfintei Familii și au năzuit să-și crească fiii după chipul în care a crescut Fiul Omului între oameni. Mântuitorul Hristos Însuși a îndreptat privirea Sa către cei mici și i-a îndemnat pe părinți să lucreze constant pentru păstrarea nepătată a curăției sufletești a copiilor. Căci numai o asemenea curăție îl face pe om vrednic de împărăția lui Dumnezeu (Mt 18, 10-14; Mc 5, 14-16 etc.).

Sfinții Apostoli, în scrisorile lor, fac îndemnuri către părinți să-și crească fiii în teama de Dumnezeu, iar fiii sunt îndemnați să asculte de părinții lor (Ef 6, 1-4 ș.a.). Aceasta pentru a ajunge cu vremea să trăiască o viață asemenea aceleia pe care Hristos a arătat-o între oameni.

Nu mai puțin sunt preocupați și nu mai puțin accentuează Sfinții Părinți și scriitorii bisericești rolul familiei creștine în creșterea cea bună a copiilor, în educarea caracterului lor religios-moral.

Sfântul Ioan Gură de Aur scrie și o lucrare anume destinată pentru educarea copiilor[192], lucrare „unică în felul ei atât prin planul său, cât și prin ideile sale"[193]. Ea este „cea dintâi lucrare de pedagogie creștină, pe care o are literatura noastră bisericească"[194]. Dar Sfântul Ioan Gură de Aur nu-și limitează preocupările în legătură cu educația religioasă numai în cuprinsul tratatului de mai sus, ci le accentuează și în omiliile sale.

Alți Sfinți Părinți și scriitori bisericești ne-au lăsat, de asemenea, date prețioase în problema educării caracterului religios-moral în familia creștină.

Mai întâi, educația este necesară încă în sânul familiei, deoarece acolo începe, se stabilește viitorul temporar, ba și cel etern al omului[195], viitor pentru care familia creștină este răspunzătoare în fața oamenilor

[192] **Despre gloria deșartă și cum trebuie să crească părinții pe copii.**

[193] D. Fecioru, **Ideile pedagogice ale Sfântului Ioan Gură de Aur**, în „Biserica Ortodoxă Română", 1937, pp. 450-451.

[194] **Ibidem**, p. 451.

[195] Sfântul Ioan Gură de Aur, **Omilia IX la Epistola Sfântului Apostol Pavel 1 Timotei**, P. G., LXII, pp. 546-548.

şi faţă de Dumnezeu. Creştinul este vrednic de pedeapsa lui Dumnezeu dacă nu se osteneşte pentru semenii săi. „Cu cât mai mult ne va pedepsi deci Dumnezeu pe noi, de nu vom avea grijă de fiii noştri”[196], zice Sfântul Ioan Gură de Aur. Nu în a procura averi şi mărire pentru copii trebuie să se consume strădaniile părinţilor, ci în a-i învăţa pe aceştia cum să facă binele, cum să câştige adevărata înţelepciune, căci toate bunurile pământeşti sunt trecătoare, „toate se pierd şi se strică”. Dar sufletul bun rămâne, şi prin bunătatea lui pot fi agonisite toate cele de trebuinţă în viaţă. Sufletul trebuie deci îngrijit, căci aceasta înseamnă raţiunea existenţei noastre[197]. Nu în a-i lăsa pe copii bogaţi în avuţii este raţiunea educaţiei în familie, ci în a-i lăsa „întăriţi şi îmbunătăţiţi”[198]. Părinţii creştini, care nu se îngrijesc de creşterea sufletească a fiilor lor[199], se fac ei înşişi „ucigaşii acestor copii. Ei sunt ucigaşi mai răi decât tâlharii, care ucid trupurile. Că părinţii ucid sufletul fiilor lor şi cu cât e mai mare sufletul decât trupul, cu atât şi uciderea sufletului e mai mare decât uciderea trupului”[200].

Părinţii creştini nu trebuie să trăiască în credinţa că e deajuns pentru fiii lor să fi primit Botezul, căci ei pot rătăci şi după aceea. Ca să nu rătăcească, trebuie întăriţi de timpuriu în virtute şi în înţelepciune[201]. Iar aceasta înseamnă a-i îndrepta spre Hristos, a-i ajuta să devină luptători pentru Hristos[202].

Educaţia din familia creştină înseamnă deci o bună creştere religios-morală. Ea este atunci o acţiune nobilă şi sfântă şi cu o deosebită răspundere înaintea lui Dumnezeu. Ea poate fi asemănată chiar cu o jertfă bine primită înaintea lui Dumnezeu, ca şi săvârşirea unei Sfinte Taine de către un preot[203].

Este ştiut faptul că în sufletul părinţilor există multă iubire pentru copiii lor. Însăşi paternitatea înseamnă un izvor bogat de iubire. „Dar

---

[196] **Despre creşterea copiilor**, p. 2.
[197] **Ibidem**, p. 2.
[198] **Idem**, p. 6.
[199] **Ibidem**, p. 4.
[200] **Ibidem**, p. 6.
[201] Sfântul Ioan Gură de Aur, **Omilia XI la Evanghelia după Matei**, P. G., LVII.
[202] Idem, **Despre gloria deşartă** etc. p. 8, p. 19.
[203] Sfântul Grigorie de Nazianz, **Poemata moralia**, P. G., XXXVI, 929, A.

pentru a cunoaște ceea ce este mai folositor copilului, trebuie ceva mai mult decât paternitatea și iubirea"[204]. „Căci pe părinte nu-l face părinte naşterea pruncului, ci osteneala pe care o depune ca să-l învețe pe prunc tot ceea ce este bun și folositor pentru sufletul lui"[205]. Îndemnul spre virtute și deprinderea copilului cu trăirea în virtute – acesta trebuie să fie țelul ostenelilor părinților. „Căci tezaurele virtuții sunt atât de prețioase, atât de plăcute, atât de vrednice de dorit, față cu bogățiile de jos, încât acela care o dată le are nu ar consimți să le dea pe pământul întreg, de s'ar transforma în aur, cu fluviile, cu mările și cu munții"[206].

Mulți părinți plâng și se tânguiesc, își frâng mâinile și trupul atunci când se întâmplă ca fiii lor să ajungă în mari dureri, în necinste, în judecăți și chiar în închisori. Dar vina este a părinților, căci ei nu s'au îngrijit din timp de creșterea fiilor lor în cinste față de aproapele. Asemenea părinți nu sunt vrednici de compătimire[207]. Ei sunt cauza nenorocirilor ce se abat asupra fiilor. Ei nu i-au ferit pe copii de păcate, de cuvinte rele, de căderea în mânie etc. Ei i-au dezmierdat fără judecată și nu i-au certat cu înțelegere. Rușinea în care cad mulți copii, când ajung la o vârstă mai înaintată, se răsfrânge pe dreptate asupra părinților, care nu i-au educat bine în primii ani ai vieții lor. „Că toți îl arată pe tată cu degetul, după ce copilul... pățește vreo rușine"[208].

Ca să nu se întâmple toate acestea, copilul trebuie să dobândească încă în familie adevărata înțelepciune, care să-i fie cârmă pentru viața întreagă. „Așa cum o corabie fără cârmă și fără cârmaci nu poate trece marea, așa și omul cel neînțelept, corabie fără cârmă și fără cârmaci este în această viață, și nu știe ce are să facă"[209].

Din cele arătate mai sus, putem înțelege ușor că educarea caracterului începe în familie. De altfel, cele mai actuale idei

---

[204] Sfântul Ioan Gură de Aur, **Contra adversarilor vieții monastice – II. Către un tată necredincios**, trad. Gherasim Safirim, în „Biserica Ortodoxă Română", 1882, p. 489.

[205] Idem, **Despre creșterea copiilor**, p. 1.

[206] Sfântul Ioan Gură de Aur, **Contra advers. vieții monastice.**, loc. cit., p. 497.

[207] **Ibidem**, p 497.

[208] Sfântul Ioan Gură de Aur, **Despre creșterea copiilor**, p. 2.

[209] **Ibidem**, p. 10.

pedagogice şi psihologice confirmă că „un rol imens în formarea caracterului la copil îl joacă perioada preşcolară, vârsta la care copiii se deosebesc printr'o mare impresionabilitate, prin imitaţie, când acţiunea educativă nu întâmpină o rezistenţă conştientă, când se pun bazele unui mare număr de deprinderi, înclinaţii şi interese, care joacă un rol de seamă în înfăţişarea psihică a omului. Aceasta este vârsta în care impresiile sunt atât de puternice, încât de multe ori rămân întipărite în memorie pentru toată viaţa"[211]. La fel, „multe scăderi ale caracterului (capriciul, încăpăţânarea, obrăznicia, nedisciplina etc.) îşi au rădăcina în erorile educaţiei tocmai în perioada preşcolară în special prin exemplele rele pe care le dau adulţii câteodată copiilor"[212].

O bună parte dintre copii trăiesc până la vârsta de 6 ani, cu deosebire, în familie, din sânul căreia deprind şi manifestări de ordin religios, ca şi uneori înclinaţii cu efect negativ pentru educarea caracterului religios-moral. Pentru copil, familia este prima şcoală a vieţii. Familia creştină are cuvânt hotărâtor şi în punerea bazelor caracterului religios-moral[213]. Casa părintească este prima încăpere destinată învăţământului şi educaţiei. Părinţii sunt întâii dascăli ai copilului, iar fraţii şi surorile, dacă există, constituie primul colectiv colegial.

În aparenţă, cel puţin, constatările acestea sunt foarte simple. Cine oare nu-şi dă seama de ele şi cui nu i-ar sta în putinţă să le formuleze? Şi totuşi, câţi dintre semenii noştri îşi opresc preocupările şi gândurile asupra însemnătăţii pe care o au ele pentru întreaga viaţă a omului!

Verificăm zilnic că primele impresii pe care le dobândim cu referire la persoanele şi lucrurile din jurul nostru determină şi comportarea noastră ulterioară. Mai târziu, aceste impresii cu mare greutate pot suferi oarecare modificări. De cele mai multe ori poziţia pe care ele şi-au câştigat-o în conştiinţa noastră rămâne definitivă. Aşa e şi cu viaţa trăită în cercul familiei creştine. Ea prezintă mai întâi un chip de trăire în raporturile cu lumea înconjurătoare, cu

---

[210] Cornilov, Smirnov, Teplov, **Psihologia**, trad. rom. 1950, p. 492.

[211] **Ibidem.**

[212] I. Popescu, **Psihologia lucrată pe bazele psihologice ale realismului herbartian**, Sibiu, 1902, p. 352.

semenii și cu Dumnezeu. Viața din familie exercită o înrâurire puternică. În ea se înfiripă primele idei morale. Familia canalizează dintru început simțirea curată a copilului și puțina lui putere de judecată; ea trage mai întâi drumul spre manifestarea voinței copilului în fapte concrete.

Voind să cristalizeze, în expresii cât mai potrivite, influența familiei asupra copiilor, un mare pedagog se adresează părinților astfel: „Propria voastră purtare este lucrul hotărâtor. Să nu credeți că educați copilul numai atunci când vorbiți cu el, când îl învățați sau îi poronciți. Îi faceți educație în orice clipă a vieții voastre, chiar atunci când nu sunteți acasă. Felul în care vă îmbrăcați, în care vorbiți cu alții despre alții, în care vă bucurați sau vă întristați, felul în care vă purtați cu prietenii sau cu dușmanii, felul în care râdeți sau citiți un ziar, toate acestea sunt de-o mare importanță pentru copil. Copilul vede sau simte cele mai mici modificări ale tonului, toate întorsăturile gândirii voastre ajung la el, pe căi pe care voi nu le observați"[213].

În concluzie: „Pretențiile părinților față de ei înșiși, respectul părinților pentru familia lor, controlul părinților la fiecare pas, – iată prima și principala metodă de educație"[214].

Există un element fundamental pentru reușita educației în general și deci și a educației religios-morale, în familie: încrederea. Copilul, prin vârsta și, prin poziția sa naturală, este o ființă care, pentru a se putea dezvolta, simte nevoie de ajutor. De aceea, între el și cei mai vârstnici din preajma sa se stabilește o dependență puternică, care se reazemă tocmai pe nădejdea în dobândirea ajutorului atât de necesar. Și nu poate fi vorba, aici, numai de un sprijin privind dezvoltarea fizicului, ci mai cu seamă de sprijinul necesar promovării lăuntricului spre o viață din ce în ce mai deplină[215]. Aici este luată în considerare și latura religioasă a problemei.

Încrederea copilului în părinții săi este întreagă și curată. Dar părinții creștini, în mod conștient și intenționat, leagă încrederea și nădejdea cu ei, nădejdea și credința în Dumnezeu intră și în sufletul fiilor lor.

---

[213] A. S. Macarenco, **Texte pedagogice alese**, „Cartea rusă", 1949, pp. 27-28.

[214] **Ibidem**, p. 28.

[215] Cf. G. Bohne, **Das Wort Gottes und der Unterricht. Zur Grundlegung einer evangelischen Pädagogik**, Leipzig, 1922, p. 207.

Astfel ajunge copilul să iubească realitatea lui Dumnezeu prin mediul din jurul său, prin ceea ce arată și fac părinții săi, prin aceea că, pentru el, tot ceea ce fac și învață ei înseamnă adevăr și autoritate[216]. El ajunge să-și încredințeze viața lui Dumnezeu, întemeindu-se pe încrederea în cei ce zi de zi manifestă o deplină încredere în Atotputernicul. Dar ajunge la aceasta și din dragostea pe care copilul o are față de părinți. Această dragoste năvălește mai întâi în sufletul lui. Și, prin liniștea ei, poate duce de la părinți la iubirea de Dumnezeu[217].

Dar cazul este identic și în privința altor acte din viața copilului. El privește cu încredere toate faptele și vorbele celor mai vârstnici. Pentru el toate acestea constituie modele vrednice de urmat și imitat motive de acțiune. Faptul implică în sine o răspundere excepțională, și o familie creștină conștientă de menirea ei și a societății umane poate sesiza o asemenea situație, în toate consecințele posibile.

Influența familiei asupra educației copilului nu se întinde însă numai până la vârsta școlară a acestuia, ci până la majoratul lui. De aceea familia creștină este un factor însemnat în educarea caracterului religios-moral.

În familie, totuși, rolul esențial educativ îl deține mama. Ea prezintă o importanță covârșitoare pentru educarea caracterului, fiind „cea mai scumpă și mai apropiată ființă pentru copilul mic, educatoarea lui naturală[218]. În problema noastră, mama creștină este privită ca un chip viu și autentic al rugătorului creștin către Dumnezeu[219]. Fără îndoială, „înțelegerea naturii lui Dumnezeu se dezvoltă la început pe genunchii mamei"[220], căci sufletul copilului „urmează sfaturile mamei, pe care o prețuiește mai mult decât pe toată lumea cealaltă. Copilul o privește pe mama sa ca pe cea mai împodobită regină și nu-i cere decât aceeași iubire cu care el o iubește"[221].

---

[216] Ibidem, p. 218.

[217] Cf. M. Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă...**, p. 95.

[217] Cornilov, Smirnov, Teplov, **Op. cit**, p. 492.

[219] Petru Barbu, **Elemente de catehetică sau metodica religiei**, ed. II, Arad, 1915, p. 25.

[220] P. Bovet, **Le sentiment religieux et la psychologie de l'enfant**, Paris, 1920, p. 29.

[221] S. Haidacher, **Das Hl. Chrisostomus Büchlein über Hoffart und Kindererziehung**, Freiburg im Breisgau, 1907, p. 79.

Eminente personalități morale și religioase din câmpul istoriei mărturisesc influența exercitată asupra caracterului lor de familie, cu deosebire de mamă. „Am crezut în mama mea – zice unul –; inima ei mi-a arătat pe Dumnezeu. Dumnezeu este Dumnezeul mamei mele, Dumnezeul inimii mele. Dumnezeul creierului meu este o himeră. Dumnezeul inimii mele este Dumnezeul meu... Mamă, mamă, am găsit pe Dumnezeu în supunerea mea către tine. Mamă, supunere, Dumnezeu și datorie, pentru mine nu sunt decât același lucru"[222]. Iar o altă personalitate scrie: „Mi-am început viața religioasă adorând și iubind pe Dumnezeu în persoana părinților mei. Tatăl, mama și bunica erau în casa noastră o trinitate de persoane, cărora li se adresa pe rând cultul meu domestic. Afecțiunea imensă ce purtam bunicii mele se transformă într'o tăcută adorație, când într'o seară pătrunzând în camera ei o găsii în genunchi la picioarele patului. Atunci, pentru prima dată poate am înțeles că deasupra divinităților mele domestice există o ființă misterioasă și ascunsă, căreia înșiși părinții mei i se închină în duh și adevăr" (Tolstoi).

Cu adevărat, iubirea mamei creștine către copilul ei și iubirea copilului față de mama sa înseamnă ridicarea sufletului la iubirea lui Dumnezeu și a voii Lui. Aceasta este piatra unghiulară a educației religioase ce duce și la realizarea caracterului creștin.

Iubirea, credința creștină, adică temeiurile sigure ale vieții noastre religios-morale, se așază și se întăresc, în sufletul nostru, de către mama noastră. De aceea „mama trebuie să trăiască pentru copilul său, să fie slava iubirii sale pentru el, dar nu a capriciilor și a instinctelor animale. Astfel se deșteaptă primele sentimente de iubire și credință în copil, mai întâi pentru mama sa și după aceea pentru tată, frați și surori. El iubește pe cei care o iubesc pe mama sa și pe Acela în care ea crede. Astfel, sufletul copilului se ridică în mod natural către Dumnezeu"[223]. Lângă acestea se adaugă seriozitatea și energia tatălui, ce ajută ca dezvoltarea morală să devină cât mai completă și mai frumoasă în varietatea ei. Cea dintâi – mama creștină – sădește noblețe

[222] J. H. Pestalozzi, **Cum își învață Gertruda copiii** (Scris XIV).

[223] M. Bulacu, **Educația creștină pentru copii și tineret, după Sfântul Ioan Gură de Aur**, p. 131, cf. și J. H. Pestalozzi, **Cântecul lebedei, Sämtliche Werke**, Ed. L. Seyffarth. B. XII, p. 289 ș.u

creștină, iar chipul unui tată creștin imprimă hotărârea și energia făptuirii binelui în trăsăturile caracterului religios-moral.

Astfel, pe fondul organizat de familie, Biserica clădește, prin mijloacele ce-i stau la îndemână, caracterul creștin.

Biserica creștină. Biserica este comunitatea sfântă întemeiată de Mântuitorul Iisus Hristos în scopul mântuirii sufletești a celor ce cred în El și fac cele ce învață El. Ea este depozitara harului dumnezeiesc pururea izbăvitor.

Intrarea în Biserică se face prin Taina Sfântului Botez așezată de Însuși Întemeietorul ei (Mt 28, 19; In 3, 5 etc.). De aici apoi membri ai Bisericii sunt toți cei care, prin Sfântul Botez, au intrat în obștea cea mare a ucenicilor lui Hristos întru credință și faptă, care rămân în ea și păstrează cu sfințenie toată învățătura și predania ei, toate rânduielile transmise de Mântuitorul prin Sfinții Apostoli și prin urmașii lor.

Efectul prim și esențial al Tainei Sfântului Botez este omorârea păcatului strămoșesc și a tuturor păcatelor personale pe care le-ar avea cineva până în clipa botezării sale. Aceasta înseamnă a muri păcatului, a te îngropa împreună cu Hristos în moarte. Dar așa cum Hristos S'a sculat din morți prin mărirea Tatălui, cel botezat se ridică prin Hristos la o nouă viață: viața în Hristos (Rm 6, 3-4). El se botează deci în Hristos, se îmbracă în același timp în Hristos (Ga 3, 27), devine om al lui Hristos (Ga 3, 29), ca prin darul și ajutorul lui Hristos să poată ajunge, mai târziu, la statura Acestuia (Ef 4, 13).

Sfântul Botez înseamnă deci nașterea omului la o nouă viață, naștere *„din apă și din Duh"* (In 3, 1-8), singura naștere sufletească pe urma căreia se poate intra în împărăția lui Dumnezeu (In 3, 5).

Prin Sfântul Botez, Mântuitorul Hristos intră și locuiește în noi, locuiește în partea cea mai dinăuntru a catapetesmei sufletului nostru, în încăperea *„cea mai ascunsă și mai sinceră a inimii, încăpere care dacă nu se deschide prin Dumnezeu și prin nădejdea înțelegătoare, nu putem cunoaște în chip sigur pe Cel ce locuiește în ea și nu putem ști de-au fost primite jertfele de gânduri, sau nu"*[224].

---

[224] Sfântul Marcu Ascetul, *Despre Botez*, P. G., LXV, 996.

Hristos este cel ce locuiește în noi, după Botez, *„afară numai dacă nu suntem creștini netrebnici"*[225]. Hristos este însă și capul Bisericii; El trăiește în Biserică, iar Biserica trăiește prin El și prin harul Lui până la sfârșitul veacului. În Biserică, în Hristos, uniți prin Hristos ca într'un singur trup – trupul mistic al Lui – există toți cei care s'au botezat. Aceasta este taina cea mare care îi asociază pe creștini spre unul și același ideal: desăvârșirea în Hristos.

Îndatorirea și mijloacele de a lucra la desăvârșirea credincioșilor le-a așezat Mântuitorul în Biserica Sa. Aceasta înseamnă că Biserica lucrează, prin mijloacele ei harice și prin slujitorii ei, la creșterea în duh și adevăr a fiecăruia dintre membrii săi în parte și a tuturora. Ea are această îndatorire prin porunca limpede dată de Mântuitorul (Mt 28, 19); ea este maica duhovnicească a tuturor creștinilor pe care i-a născut prin Sfântul Botez. Așa cum părinților le incumbă îndatorirea sfântă de a-și crește fiii pe care i-au născut, și le este asigurat dreptul de a-i îndruma și conduce la un ideal de ei ales, tot asemenea există aceste elemente și în sarcina Bisericii. Căci apartenența creștinilor la Biserică exprimă rațiunea lor de a exista în ea ca niște membre vii și active, care să se poată dezvolta și să fie dezvoltate spre idealul fixat lor prin capul Bisericii. De aici derivă funcția instructivă și educativ-religioasă a Bisericii. De aici însemnătatea Bisericii ca factor al educării caracterului religios-moral. De aici pornește munca Bisericii spre ridicarea tuturor membrilor ei până la a ajunge toți la aceeași credință și cunoștință a Fiului lui Dumnezeu, până vor ajunge *„la statura bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos"* (Ef 4, 13)[226].

Biserica realizează aceste lucruri prin mijloacele date ei de Însuși Mântuitorul Hristos. Între acestea, prin cuvântul Sfintei Evanghelii, *„care nu este o înțelepciune umană evoluată în timp, ci de esență divină, după cum sufletul omenesc nu este manifestarea unor funcționări fiziologice în ființa umană, ci eternul spirit din om, care vine de la Dumnezeu, prin creația după chipul și asemănarea Sa, și poate să-și regăsească adevărata strălucire tot prin mijloacele lăsate nouă de Dumnezeu, prin așezământul*

[225] Ibidem.
[226] Cf. Sf. Grigorie de Nazianz, Discurs apologetic..., p. 382.

întemeiat în El"[227]. Pentru creștin deci, cuvântul Sfintei Evanghelii înseamnă adevăr veșnic și autoritatea duhovnicească supremă, după care el își orientează toate gândurile, toate simțirile, toate acțiunile, întreaga sa viață spirituală după care își clădește caracterul și personalitatea sa religioasă. Aspectul de permanență pe care îl implică autoritatea Sfintei Evanghelii este elementul esențial care hotărăște formarea credinciosului creștin într'un singur sens moral: desăvârșirea creștină prin Hristos, prin Cel ce S'a revelat cuvântul lui Dumnezeu.

Biserica este în măsură și posedă resurse pentru pregătirea fiilor ei, în cel mai prielnic mediu, pentru mântuire[228]. Strădaniile ei puse neîncetat în slujba ridicării religios-morale a fiecărui credincios s'au vădit și se vădesc a fi mereu de folos prin faptul că nu sunt legate de un anume timp, ci rămân astfel în continuare. Biserica este eternitatea trăită în timp. Așa că cei care o judecă din afară o găsesc pietrificată. Dar chiar pentru acela care vrea să fie modern cu orice preț și care se predă cu totul timpului, Biserica și adevărurile ei rămân într'o permanentă actualitate[229], ceea ce explică forțele ei de a-l forma pe credincios, de a-l dezvolta, fără încetare, pe laturile morale și religioase.

Totdeauna nou și înnoitor, în Biserică, este harul mântuitor, harul lui Hristos, care continuă creația lui Dumnezeu, sprijinind progresul creștinului spre desăvârșire, spre recâștigarea „asemănării" cu Făcătorul său. Aceasta este o lucrare cu aspect educativ-religios care nu se încheie într'o epocă oarecare, ci continuă în eternitate, pentru ca neîncetat să zidească fii ai împărăției lui Dumnezeu. Biserica, păstrătoarea harului, îl împărtășește credincioșilor ei îndeosebi prin Sfintele Taine. Dacă prin cea dintâi dintre Taine, prin Sfântul Botez, îi naște pe fiecare din fiii ei spre o nouă viață, prin mijlocirea celorlalte Sfinte Taine ea sfințește viața credincioșilor în toată vremea și în cele mai însemnate momente ale ei.

Cultul divin este de asemenea un mijloc prin care Biserica lucrează în sens educativ-religios asupra credincioșilor ei. Prin ei, Duhul lui Hristos pulsează în toate mădularele vii ale trupului Său, în toți fiii

---

[227] M. Bulacu, **Educația creștină pentru copii...**, p. 126.
[228] Cf. C. Pavel, **Problema răului la Fericitul Augustin**, București, 1937, p. 72.
[229] Sergiu Bulgakoff, **Östliches Christentum**, Ed. Ehrenberg, vol. I, p. 137.

Bisericii, ca toți *să „ia chipul lui Hristos"* (Ga 4, 19), *„toți să vieze în Hristos"* (Ga 11, 20). Cultul Bisericii noastre mijlocește trăirea credinciosului în Dumnezeu, putându-se astfel dezvolta potrivit învățăturilor și poruncilor Lui[230]. Dar prin faptul că în atâtea ocazii credincioșii se strâng într'un singur mănunchi, că trăiesc în căldura acelorași rugăciuni, că urmăresc aceleași acte ale cultului divin, – prin acest fapt se dezvoltă în ei trăsătura comunitară care îi face solidari în bine și săritori la nevoile aproapelui. Apoi, și împrejurarea că toți se împărtășesc cu același Hristos, dintr'un singur potir, într'o singură formă, contribuie la realizarea unității de simțire, de voință, de acțiune, în comunitatea creștină (1 Co 10, 17).

Fără îndoială, mijlocul principal în educație este exemplul viu. Biserica are în istoria sa nenumărate asemenea exemple. Mai întâi, ea Îl arată pe Hristos în toată mărirea Sa, în plinătatea personalității Sale. Apoi, șirul apostolilor, sfinților, martirilor etc., șirul nesfârșit de credincioși modești și simpli, care prin puterea caracterului lor religios-moral au înfrânt păcatul și s'au ridicat la o viață creștină demnă de trăit, este tocmai ceea ce Biserica prezintă credincioșilor ei în scopul formării lor lăuntrice.

3. Mijloace în educația religioasă

Rugăciunea este un mijloc esențial în educația religioasă. Ea este „ridicarea minții și a voii noastre către Dumnezeu"[231]. Rugăciunea ocupă un loc esențial în viața religioasă a credinciosului creștin; ea este puterea ce îndrumă și modelează viața lui, iar Biserica este factorul care dă fiilor ei posibilități de mulțumire duhovnicească, de trăire în rugăciune, obișnuindu-i, cu prilejul sfintelor slujbe, să practice rugăciunea în mod statornic.

Sub puterea rugăciunii mintea credinciosului se îndreaptă spre Dumnezeu, simțirea lui se îndepărtează de păcat și se îmbracă în simț de pietate, iar voința lui se face ascultătoare îndemnurilor divine.

---

[230] **Ibidem**, p. 65.
[231] Sfântul Ioan Damaschin, **Dogmatica**, c. III, cap. XXIV, p. 22.

În chipul acesta el păşeşte spre desăvârşirea sa, a vieţii sale creştineşti[232]. Căci rugăciunea asigură unitatea vieţii religios-morale a credinciosului, mijlocind o împreună-trăire a lui cu neschimbabilul Dumnezeu[233]. Înălţându-şi mintea spre Dumnezeu, curăţindu-şi simţirea prin apropierea de El, ascultând de voia Lui, credinciosul poate atinge un înalt grad de curăţie în viaţa sa. El realizează cu vremea un anumit stil de trăire, o anume ţinută duhovnicească în raport cu semenii săi şi cu Dumnezeu, se manifestă constant şi păstrează o simţire adâncă şi durabilă de moralitate şi religiozitate[234]. Rugăciunea îl îndreaptă pe creştinul credincios către viaţa spirituală. Nici nu poate fi conceput un creştin care să nu se roage[235]. Ba mai mult: rugăciunea, fiind o întreţinere personală cu Dumnezeu, reuşeşte să facă din viaţa credinciosului o „viaţă de rugăciune"... „Ea duce la întreţinerea legăturilor intime între Dumnezeu şi om şi deci la înlăturarea faptelor rele şi inutile"[236]. Prin ea poate fi concepută spiritualizarea vieţii creştine. În virtutea acesteia, „plimbarea, conversaţia, repausul, toate faptele pe care le face creştinul trebuie să fie rugăciune, adică întreţinere cu Dumnezeu, sub mii de diferite forme"[237]. Printr'o asemenea atitudine religios-morală constantă se arată caracterul creştin ortodox.

Dar rugăciunea este şi o activitate duhovnicească dintre cele mai profunde. De aceea, în „Biserica patristică, un adevăr de mărturisire ortodoxă, în faţa unei erezii, se fixa şi se afirma într'un imn sau într'o rugăciune care se întrebuinţa în cult. În acest chip învăţarea adevărurilor creştine se primea într'o atitudine religioasă, într'o atitudine de rugăciune"[238].

Pe drept cuvânt cineva spune despre rugăciune că ea este „religia în acţiune". Ea îl duce pe credincios la acţiune chiar şi atunci când o

---

[232] Hans Dittmer, **Religionsunterricht auf dem Grunde der Wirklichkeit und neuen Erziehung**, H. Böhlau, Weimar, 1932, p. 94.

[233] Cf. Gr. Cristescu, **Fă lucrul evanghelistului**, Sibiu, 1929, pp. 10-14.

[234] Cf. H. Dittmer, **Op. cit.**, p. 94.

[235] Cf. N. Şt. Georgescu, **Doctrina morală după Clement Alexandrinul**, Bucureşti, 1933, p. 50.

[236] Clement Alexandrinul, **Stromate** VII, VIII, 39, 3, III, p. 29.

[237] N. Georgescu, **Op cit.**, p. 51.

[238] Cf. L. Beauduin, **Op. cit.**, vezi P. Vintilescu, **Op. cit.**, pp. 262-263.

ascultă, o predică, făcând ca mintea și inima lui să se îndrepte spre idealul desăvârșirii creștine și să stea în comuniune și „convorbire spirituală cu Dumnezeu”[239]. Trăind activ în rugăciune, sufletul creștin se cutremură „de sfințenia clipei (și) îmbracă veșmântul neprihanei.., se purifică, se îndumnezeiește”[240].

Rugăciunea se asociază astfel actelor religioase ce colaborează la educarea și dezvoltarea caracterului creștin. Iar din momentul în care, prin ea, „religia devine un raport viu între om și Dumnezeu”, Biserica îl învață pe credincios să se roage corect[241], ca o împletire strânsă să se efectueze mereu între rugăciune și toate faptele, gândurile și simțirile lui creștinești.

Cele mai scurte, mai substanțiale și mai stăruitoare cereri pe care Sfinții Apostoli le-au adresat Mântuitorului Hristos au fost: „Doamne, adaugă-ne nouă credință!”, și: „Doamne învață-ne să ne rugăm”! Împletirea dintre credință și rugăciune este și ea de trebuință în formarea spirituală a credinciosului. Căci prin ea se asociază în această formare și sentimentul religios.

De altfel, „între sentimentul religios și rugăciune este o legătură intimă, organică. Mireasma este rugăciunea, credința este smirna care arde pe altar; când credința este aprinsă, de pe altarul sufletului se ridică spre cer rugăciunea, ca o esență a sufletului, fragment de voință idealizată, elan de spirit eliberat, undă de spiritualitate pură, smerenie de penitență sau efuziune de adorație și recunoștință, strigăt de ajutor și de izbăvire, sau mărturisire de resemnare și adeziune”[242].

Iată de ce credincioșii sunt întăriți în credință, prin rugăciune. Ei sunt învățați să se roage și să se deprindă cu a practica rugăciunea adevărată. În modul acesta rugăciunea devine, pentru ei, o forță reală, o disciplină spirituală ce realizează multiplicarea virtuților morale și religioase[243].

---

[239] Cf. S. Popescu, **Metodica specială a studiului religiunii în școalele poporale**, Sibiu, 1882, p. 24.

[240] Valeriu Popa, **Rugăciunea în metodica religiei**, Suceava, 1943, p. 24.

[241] Heinrich Mayer, **Katechetik**, Freiburg im Breisgau, 1928, p. 119.

[242] Gr. Cristescu, **Op. cit.**, pp. 58-59.

[243] **Ibidem**, p. 70.

Nu trebuie uitat faptul că iubirea față de Dumnezeu și aproapele este una din trăsăturile esențiale ale caracterului religios moral creștin. Rugăciunea este însă, în această ordine de idei, factor și mijloc eficace pentru deșteptarea, înmulțirea și întărirea dragostei creștinești. În atâtea rânduri Mântuitorul Iisus Hristos S'a rugat nu numai pentru Sine, ci mai vârtos pentru ucenicii Săi, pentru lume, pentru toți credincioșii.

Această atitudine de rugători pentru aproapele, de rugători din dragoste curată, s'a făcut evidentă și la Sfinții Apostoli, la Sfinții Părinți etc. Dar se face văzută și la toți adevărații credincioși creștini. Rugăciunea „Tatăl nostru", ca și cele mai multe din rugăciunile Bisericii, nu exprimă cereri, mulțumiri și laude pentru un ins, ci mai degrabă pentru comunitate. Ca urmare, rugăciunea cimentează relații de bunăvoință, de înțelegere și de iubire creștină între cel ce o face și cei ce sunt cuprinși în sfera ei. Ea cultivă dragostea credinciosului față de Dumnezeu și aproapele, contribuind astfel la formarea unei atitudini nobile și la întărirea caracterului creștin.

Ea mai cultivă apoi și sentimentul de milă, smerenie, cucernicie, dreptate și pace sufletească.

Tot rugăciunea este fapta creștină care dă rezonanță și întindere adecvată cererilor și doririlor creștinești. Ea se asociază curăției sufletești a credincioșilor „care au inima proprie pentru blândețe și rugăciune"[244], cum și nădejdile celor avântați spre idealul religios. „Căci se bazează tocmai pe premiza că există Dumnezeu care poate să asculte cererea oamenilor și să influențeze asupra inimii"[245]. Unii credincioși îi cer lui Dumnezeu ajutor în micile lor nevoi și dorințe; alții înțeleg mai bine că a te ruga nu înseamnă a cere mereu ceva din bunătatea lui Dumnezeu, ci mai degrabă a te așeza cu toată ființa ta la dispoziția Tatălui Ceresc[246], interpretându-i voia în făptuirea ta de fiecare zi. Apoi prin rugăciune, „se întărește voința, afirmându-se izbânda ce o va aduce ajutorul divin; apatia se risipește și terenul unei munci rodnice se deschide în plină lumină sufletească"[247].

---

[244] S. Haidacher, **Op. cit.**, p. 66.

[245] Hr. Andrutsos, **Sistem de morală**, trad. I. Lăncrănjan și E. Mudopoulos, Sibiu, 1945, p. 166.

[246] Cf. H. Dittmer, **Op. cit.**, p. 93.

[247] M. Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă**, p. 155.

Mai presus de toate, rugăciunea aduce tărie, ordine și disciplină interioară, tărie morală, care nu se zdruncină în cele mai dureroase momente ale vieții. Rugăciunea din grădina Ghetsimani a premers Jertfei de pe Golgota, tot așa cum cea din pustie a pregătit rezistența lui Iisus împotriva ispitei celui viclean. Această ținută echivalează cu creștinismul viu și activ, cu caracterul creștin, care interpretează prin fapte învățătura descoperită de Mântuitorul Hristos.

Meditația religioasă, la rândul ei, are o apropiată corespondență și înrudire cu rugăciunea. Însăși rugăciunea făcută „în duh și adevăr" este o meditație creștină. Prin urmare, aceasta din urmă are și ea importanță în educația religioasă.

Sufletul creștinesc dorește clipe de liniște și de reculegere, dorește desfătări duhovnicești, pe care le poate găsi tocmai în meditația pioasă. În viața creștină și în acțiunea pentru întărirea ei, meditația trebuie deci înțeleasă și realizată ca o adevărată clipă de liniște și de reculegere sufletească. De pildă, la patimile Domnului, credincioșii au prilej să păstreze câteva clipe de liniște și să cugete cu toată atenția exclusiv asupra momentului răstignirii. De asemenea, și cu alte ocazii asemănătoare. Acestea sunt momente ziditoare de suflet și dau naștere la o atmosferă de pioasă religiozitate atât de puternică, încât ei se simt trăind aievea lângă crucea Domnului. Meditația religioasă contribuie îndeobște la spiritualizarea și adâncirea vieții religioase. Căci și ea, ca și rugăciunea, ridică mintea și inima credinciosului către Dumnezeu.

Meditația fixează atenția credincioșilor și asupra unor întrebări de temelie ale vieții creștinești, cum ar fi: în ce constă raportul sufletesc al credinciosului cu Dumnezeu? Cum mă înfățișez eu, prin viața mea, înaintea lui Dumnezeu? Ce am făcut azi pentru progresul meu moral și religios? În ce constă responsabilitatea mea personală față de progresul duhovnicesc pe care trebuie să-l realizez zi de zi? Ce bine am făcut și mai trebuie să fac aproapelui meu? Hristos mă vrea om al păcii; ce am realizat eu în lupta pentru pace? Cine este Hristos pentru mine? Ce semnificație are jertfa Lui pentru mântuirea mea?

Astfel, meditația religioasă înfățișează momentul confruntării credinciosului, prin conștiința proprie, cu sine însuși, cu Dumnezeu, cu Hristos și cu învățătura Sa, cu aproapele și cu viața însăși[248].

---

[248] Cf. L. Fendt, Katechetik, Töpelmann in Giessen, B.I., 1935, pp. 48-53.

Confruntarea duce la clarificări şi hotărâri esenţiale pentru viaţă, formând astfel şi voinţa în direcţia morală. Meditaţia însăşi, care duce la confruntări şi hotărâri, este o dovadă a unui stadiu de voinţă exercitată în săvârşirea binelui[249].

Pentru activarea vieţii religioase, meditaţia se leagă îndeosebi de persoana Mântuitorului Hristos. El Însuşi este viaţă şi, prin El, credinciosul devine activ, viu. Iar cel ce viază în Hristos şi prin Hristos viază şi pentru mădularele lui Hristos, pentru aproapele[250]. În felul acesta, prin meditaţie, se zideşte nu numai viaţa în Hristos, dar şi fapta pentru binele aproapelui.

Este necesar să adăugăm că meditaţia religioasă trebuie practicată de credincioşi cu deosebită înţelegere. În caz contrar, ea nu produce efectul urmărit.

Desigur, meditaţia religioasă poate să devină o necesitate pentru sufletul credinciosului şi să-l însoţească adesea, constând, între altele, „din citirea Sfintei Scripturi, apoi şi a altor scrieri religioase şi a dialogurilor cu caracter religios, care se citesc, mai ales, în orele libere şi tot aşa şi în privelіştea şi studierea marii cărţi a naturii... Meditaţia aceasta, prin care credinciosul se întăreşte în credinţa sa faţă de Dumnezeu, dată fiind legătura cea strânsă între religie şi morală, exercită o influenţă puternică asupra vieţii şi asupra progresului moral-religios"[251].

Deprinderile morale au fost considerate în toată vremea ca având însemnătate deosebită în educarea, dezvoltarea şi, mai ales, în manifestarea caracterului uman moral. De aceea, toate sistemele de educaţie morală, ca şi acelea de educaţie religios-morală, începând cu antichitatea clasică, cuprind capitole asupra lor. Dar pe noi ne preocupă, în mod special, deprinderile religios-morale. În cugetarea creştină s'a cristalizat de la începuturile ei o atitudine clară în ceea ce priveşte însemnătatea deprinderilor pentru educarea credincioşilor. Mântuitorul Iisus Hristos, Sfinţii Apostoli, Sfinţii Părinţi şi mulţi dintre scriitorii bisericeşti au accentuat, în mod deosebit, rolul faptei concrete, deci şi al deprinderii, pentru formarea bunului credincios.

---

[249] **Ibidem**, p. 48.
[250] **Ibidem**, p. 54.
[251] Hr. Andrutsos, **Op. cit**, p. 167.

Fără a fi un sistem filozofic, morala creștină rămâne, mai degrabă, pentru credincioși îndreptarul vieții lor creștinești, al perfecționării lor religios-morale. Iar Biserica apreciază acțiunea de zidire creștinească mai ales pe bază de fapte concrete.

În procesul de formare religios-morală Mântuitorul Hristos îl învață pe credincios să privească mai întâi asupra sa și să se îndrepte prin fapte, iar nu prin vorbe. Înainte de a arăta greșelile altuia și eventuala lui stare de păcătoșenie, creștinul trebuie să-și scoată bârna din propriul său ochi (Mt 7, 5). Hristos nu-i fericește pe fariseii care știau să propovăduiască minunat despre virtutea milosteniei, ci pe cei ce săvârșesc milostenia, pe cei ce sunt într'adevăr milostivi (Mt 5, 7). Nu preotul și levitul, care cunoșteau virtutea și o propovăduiau, sunt dați ca exemple de Mântuitorul, ci samarineanul, „cel de alt neam", care nu a trecut pe lângă nenorocit fără a-i lua seama, – acela este socotit vrednic de laudă (Lc 10, 25-37), acela a trecut în practică principiul superior al iubirii aproapelui. Nu pacea teoretică este obiectivul predicii Mântuitorului, ci pacea realizată practic în suflete și între oameni. Nu pe cei care predică frumos despre pace îi fericește Hristos, nici pe cei ce ar scrie minunat despre ea, ci pe „făcătorii de pace" (Mt 5, 9), pe luptătorii pentru pace îi numește El „fii ai lui Dumnezeu". Hristos face dependentă de fapte câștigarea împărăției lui Dumnezeu, câștigarea mântuirii (Mt 7, 21). Fapta bună, săvârșită constant, în orice împrejurare și timp, îl caracterizează pe ucenicul lui Hristos (Mt 7, 16-20). În dreapta Judecătorului suprem vor sta, de asemenea, numai cei ce prin faptele lor bune către aproapele, prin virtuțile lor manifestate sincer, s'au remarcat în lumea aceasta (Mt 25, 31-46).

Sfântul Apostol Iacob scrie limpede că *„credința fără de fapte moartă este"* (Iac 2, 26). Iar Sfântul Apostol Petru adaugă: *„Pentru aceasta, punându-vă întreaga sârguință, credinței voastre adăugați-i vârtutea; vârtuții, cunoștința; cunoștinței, înfrânarea; înfrânării, răbdarea; răbdării, evlavia; evlaviei, prietenia frățească; prieteniei frățești, iubirea"* (2 Ptr 1, 5-7).... *„Fiindcă așa, cu bogăție vi se va da intrarea în veșnica împărăție a Domnului nostru și Mântuitorului Iisus Hristos"* (2 Ptr 1, 11).

Pentru primii creștini, asemenea învățături nu au rămas numai ca niște sfinte îndemnuri la virtute, la creștinism practic, ci ele au fost trecute în fapte, în deprinderi statornice, constituind trăsături ale caracterului lor.

Sfinții Părinți remarcă la tot pasul, în scrierile lor, însemnătatea vieții religioase practice, pentru educarea creștinului. Marii capadocieni afirmă *„că voința se întărește nu numai cu cunoștințe, ci și cu acțiuni și deprinderi, care dau voinței ceea ce noi numim a doua natură"*[252]. Se formează astfel dispoziția lăuntrică pentru făptuirea binelui în mod constant, care contribuie și la progresul credinciosului spre câștigarea mântuirii sale[253]. Prin deprinderi, credinciosul ajunge să-și stăpânească afecțiunile și înclinările sale, cugetul și faptele sale, fără greutate, dar cu folos moral și religios. El duce o viață virtuoasă, plăcută lui Dumnezeu și oamenilor, cum atât de sugestiv remarcă Sfântul Ioan Gură de Aur[254].

Credinciosul ajunge în posesia unor deprinderi religioase ca: cercetarea bisericii, citirea Sfintei Scripturi și a altor cărți sfinte, primirea Sfintelor Taine, rugăciunea pioasă, smerenia în toate, practicarea virtuților creștine etc., ascultând predica și inspirându-se din viețile sfinților și din cuprinsul slujbelor religioase.

Între deprinderile religioase sunt apoi posturile, abținerile și înfrânările, fapte creștinești ce constituie mijloace și exerciții eficace pentru stăpânirea și înfrânarea instinctelor. Mântuitorul Hristos Însuși a postit 40 de zile și 40 de nopți în pustie, înainte de a începe propovăduirea Evangheliei (Mt 4, 2; Lc 4, 2). Prin post și prin rugăciune El a înfrânt ispitele celui rău și a făcut ca îngerii să vină să-I slujească (Mt 4, 2).

În afară de faptul că este „un act de cult, adică o faptă de cinstire a lui Dumnezeu", postul este și o „faptă de virtute, un exercițiu de înfrânare a poftelor trupului și de întărire a voinței, o formă de pocăință, deci mijloc de mântuire"[255]. El are darul să întărească trupul și sufletul. Căci „potolește zburdălnicia trupului, înfrânează poftele cele nesățioase, curățește și înaripează sufletul, îl înalță și îl ușurează"[256].

---

[252] M. Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă**, p. 169.
[253] Cf. D. Boroianu, **Problema morală**, Iași, 1900, p. 44.
[254] Sfântul Ioan Gură de Aur, **Despre creșterea copiilor**, p. 7.
[255] **Înv. de credință creștină ortodoxă**, p. 336.
[256] Sfântul Ioan Gură de Aur, **Omilia a X-a la cartea Facerii**, cap. I.

Posturile, abținerile și înfrânările, practicate din convingere religioasă, sunt necesare pentru realizarea unei vieți creștine virtuoase, întăresc voința și înnobilează simțirea credincioșilor, adică aduc contribuții în educarea caracterului creștin.

În capitolul deprinderilor religios-morale trebuie să mai amintim și însemnătatea pe care o are practicarea numeroaselor tradiții religioase, obiceiuri și datini creștine rămase din trecutul nostru și care stau în strânsă legătură cu viața religioasă, cu sărbătorile din cursul anului și cultul divin ortodox. În această categorie intră colindatul la sărbătoarea Nașterii Domnului, „viersurile" de la marile praznice creștine (Boboteaza, Floriile etc.). De aceste praznice „sunt legate anumite practici sau rituri străvechi, ca: Boboteaza (de care e legată Aghiasma), Floriile (cu binecuvântarea stâlpărilor), Paștile (cu ouă roșii și pasca), Rusaliile și Sâmbăta morților dinaintea Păresimilor (cu datinile și pomenile legate de pomenirea morților) ș.a."[257].

Cultul divin creștin ortodox, manifestare directă a religiozității ca mijloc de întreținere și adâncire a legăturii spirituale cu Dumnezeu[258], este, de asemenea, un mijloc în educația religioasă, cum am mai arătat. El își are începutul în fapta și învățătura Mântuitorului, cu deosebire în așezarea Sfintei Euharistii, taină ce stă în centrul Sfintei Liturghii.

Primii creștini, apoi Părinții bisericești, Sfinții etc., au simțit nevoia lăuntrică de a imita viața Mântuitorului, de a o trăi în chip cât mai aproape de idealul creștin, de a aduce închinare „cu duhul și cu adevărul" lui Dumnezeu. Cultul divin, îmbogățit și înfrumusețat în primele veacuri creștine, și mai apoi, este expresia celei mai curate închinări, celei mai adânci trăiri religioase; el este exteriorizarea caracterului creștin în ceea ce are el mai pur și mai propriu creștinesc; mai este, în același timp, intuirea dogmei integrale a Bisericii creștine ortodoxe, ca și intuirea concepției creștine despre lumea terestră și cea de dincolo. „Viziunea frumuseții spirituale se unește, în cultul ortodox, cu cea a frumuseții lumii"[259]. Acest cult este cerul pe pământ,

---

[257] E. Braniște, **Participarea la liturghie și metodele pentru realizarea ei**, p. 68.
[258] Gh. Șoima, **Funcțiunile muzicii liturgice**, p. 30.
[259] Sergiu Bulgakoff, **Ortodoxia...**, p. 162.

este „manifestarea frumuseții lumii spirituale, este arta ideală care prin ea însăși ne dă sentimentul dulceții Bisericii"[260]. Cu deosebire Sfânta Liturghie ortodoxă „nu este altceva decât însăși teologia turnată în forme speciale pentru viața sufletească a tuturor creștinilor"[261]. Pentru viața creștină ea prezintă o importanță deosebită, căci, participînd la ea, credinciosul „află hrană și deșteptare tuturor simțămintelor religioase: mulțumirea, iubirea, conștiința culpei, umilința, cererea, iubirea aproapelui... Sfânta Liturghie este, așa-zicând, întregul creștinism în realizare"[262]. De aceea, primii creștini, „oameni ai rugăciunii"[263], participau la săvârșirea Liturghiei cu toată pietatea. Chiar și „conștiința de comunitate religioasă nouă și distinctă s'a închegat în mentalitatea primilor creștini în atmosfera Liturghiei"[264].

Sfânta Liturghie a născut și a crescut dintru început adevărata religiozitate creștină[265]. Iar în Biserică, astăzi, aceeași religiozitate „izvorăște în primul rând din liturghie și se manifestă în formele ei rituale, fixate și consfințite de o veche tradiție și experiență în materie de viață spirituală"[266].

Liturghia este „însuși sufletul Ortodoxiei în rugăciune, închizând dintr'însul, cu scumpătate, tradiția și experiența prețioasă a trecutului, dar rămânând mereu receptiv față de formele și nevoile noi ale prezentului"...[267]. În centrul Liturghiei stă Sfânta Euharistie, afară de care „nu există altceva mai de folos nouă și mai iubit de Dumnezeu..., pentru că este lucrarea Lui (a Mântuitorului) și înnoirea oamenilor și părtășie a Lui cu noi..."[268].

---

[260] **Ibidem**, p. 162

[261] I. Chr. Schulte, **Die Kirche und die Gebildeten**, Freiburg im Breisgau, 1919, pp. 114-115.

[262] V. Mitrofanovici, **Liturgica Bisericii Ortodoxe**, 1929, p. 505.

[263] J. Dellinger, **Christentum und Kirche in der Zeit der Grundlegung**, 2 Aufl., Regensburg, 1866, p. 357.

[264] P. Vintilescu, **Funcțiunea eclesiologică sau comunitară a liturghiei**, București, 1946 (Extras), pp. 4-5.

[265] P. Vintilescu, **Liturghia în viața românească**, București, 1943, p. 43.

[266] E. Braniște, **Op. cit.**, pp. 16-17.

[267] **Ibidem.**

[268] Sfântul Simeon al Tesalonicului, **Despre preoție**, cf. trad. rom. cu titlul: **Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe**, de Toma Teodorescu, Buc., 1865, p. 353.

Pe lângă acestea, „Liturghia este și o școală a învățăturii creștine, un bogat și neprețuit tezaur de doctrină, o cateheză vie, la îndemâna și pe înțelesul tuturor. În ea, creștinul află învățătura dogmatică a Bisericii sub forma concentrată a crezului, dar și sub forma popularizată a imnelor și rugăciunilor, ce îmbracă o întreagă teologie. Găsim apoi Sfânta Scriptură în pericopele din Apostol și Evanghelie, în nenumăratele versete, expresii și aluzii biblice presărate din belșug în textele liturgice, precum și în tâlcuirea Sfinților Părinți din minunatele Cazanii. Și, mai presus de orice, găsim însăși datoria sfântă a mântuirii noastre, simbolizată în chip plastic în momentele principale din rânduiala sfintei slujbe"[269].

Virtuțile creștine, fără de care nu poate fi concepută manifestarea caracterului religios-moral, se oglindesc în Liturghie și se dezvoltă în toată plinătatea lor prin participarea la ea. Ea este deci izvor și promotor al vieții lui Hristos. Ea Îl arată pe Hristos în ipostaza de om adevărat și Dumnezeu adevărat, om după a cărui statură morală și religioasă se formează credinciosul. Ea îi prezintă sfinți, după ale căror virtuți se întărește, crește și se desăvârșește el în viața religioasă. Ea personifică întocmai caracterul creștin, adică așa cum acesta poate fi realizat în închinătorii lui Hristos.

Cultul divin îi cucerește pe credincioși cu aceeași putere cu care i-a atras și la începuturile lui. Aceasta se vede, între altele, din cuvioșia cu care urmăresc ei, spre pildă, liturghia catehumenilor, păstrată în practica cultului și în vremea noastră[270].

Dar cultul divin influențează sufletul credincioșilor și prin caracterul său dramatic. Drama răstignirii provoacă, în acest suflet, o adevărată zguduire, care îi ridică din preocupările imediate, îi cucerește pentru dragostea lui Hristos Mântuitorul și pentru o viață creștină plină de iubire către Dumnezeu și către aproapele[271]. Și nu numai latura emotivă din persoana credinciosului este trezită de frumusețea, bogăția și înălțimea cultului divin creștin ortodox, ci de

[269] E. Braniște, *Op. cit.*, p. 27.

[270] M. Bulacu, **Conștiința creștină. Studiu catehetic după Catehezele Sfântului Chiril, arhiepiscopul Ierusalimului**, București, 1941, p. 240.

[271] Cf. Gh. Șoima, *Op. cit.*, p. 39.

asemenea întreg sufletul său. Prin cuget el ia învăţătură creştină din citirile sfinte, iar voinţa lui este îndrumată spre fapte jertfelnice în slujba celor mulţi. „Întărind sentimentul religios (cultul divin) fortifică întreaga structură sufletească a credinciosului creştin"[272], constituind astfel un mijloc de formare lăuntrică a acestuia.

Cântarea bisericească este asociată cultului divin ortodox, contribuind şi ea la formarea lăuntrică a credinciosului.

De altfel, muzica, în general, poate angaja întreaga fiinţă sufletească a omului. Ea este organ de manifestare a acelei părţi a „lăuntricului omului natural care reacţionează faţă de impresiile ce-i vin din afară cu bucurie sau mâhnire, cum e cazul"[273]. Muzica religioasă angajează sufletul credinciosului.

Sfinţii Părinţi au accentuat deosebit de mult însemnătatea cântării religioase în înnobilarea sufletelor creştine, a conştiinţei creştine. „Nimic nu reuşeşte să înalţe într'atât sufletul şi oarecum să-l înaripeze, să-l ridice de pe pământ, să-l desfacă de legăturile trupului... ca o melodie vocală, sau o cântare inspirată, perfect alcătuită ritmic",[274] scrie Sfântul Ioan Gură de Aur. „Cântarea potoleşte pasiunile ce se nasc din carne, ea alungă gândurile rele care ne-au fost sugerate de vrăjmaşii nevăzuţi, ea se revarsă în suflet ca să rodească şi să dea fructe bune"[275], se exprimă Diodor din Tars.

Cântarea bisericească este premergătoarea sau, mai bine-zis, înaintemergătoarea harului divin tocmai prin faptul că dezrobeşte fiinţa credinciosului din cătuşele patimilor şi poftelor rele. Ea îi procură credinciosului „haina de nuntă", pe care să o poarte, în mod vrednic, la primirea harului sfinţitor. Ea face să încolţească smerenia şi aprinde dorul spre trăirea în Dumnezeu. Actele de voinţă nu se pot manifesta în direcţie morală dacă nu sunt luminate de trezvie, de o conştiinţă curată. În această privinţă Sfântul Vasile cel Mare scrie: „Psalmul este liniştea sufletelor, răsplătitorul păcii, potolitorul gălăgiei şi valului gândurilor. El face să slăbească mânia sufletului şi înfrânează pornirea către patimi; este tovarăşul prieteniei, apropierea celor ce

---

[272] M. Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă**, p. 162.
[273] Gr. T. Marcu, **Antropologia paulină**, Sibiu, 1931,. 68.
[274] Sfântul Ioan Gură de Aur, **Coment. Psalm.** XLI, P. G., 7, 55, p. 155.
[275] Cf. Diodor din Tars, **Fragmente din Psalmi**, P. G., XXXIII, col. 1588-1589.

stau departe, ca unul care împacă pe cei ce-și poartă vrăjmășie"[276]. Desigur, el înțelege psalmul cântat, mai ales.

Psalmul cântat în cadrul sfintelor slujbe influențează sufletul credincios mai pilduitor decât viața unei strălucite personalități religioase.

Mai adăugăm și faptul că muzica religioasă, cântarea bisericească, adâncește puterea de rugăciune. Ea pătrunde în suflet, mișcă întreaga structură spirituală a credinciosului prin emoția ce o produce[277].

Dar cântarea bisericească cultivă, în același timp, frățietatea și solidaritatea creștină, adică tot atâtea trăsături ale adevăratului caracter creștin. „Psalmodia aduce cu sine tot ce poate fi mai bun: iubirea făcând duh, tovărășia laolaltă a glasului, un fel de trăsătură de unire între creștini, adunând (obștea creștinilor) laolaltă într'un singur glas de cor".[278]

Tot cântarea bisericească lucrează la desăvârșirea progresivă a credinciosului, adică aduce contribuție în toate treptele ce duc spre desăvârșirea arătată de Mântuitorul Iisus Hristos[279]. Căci este „creștere pentru cei ce progresează pe calea virtuții și sprijin pentru cei care merg pe calea desăvârșirii"[280] creștine.

Învățătura creștină este și ea asimilată pe calea psalmului sau rugăciunii cântate. Cântarea bisericească este rugăciune, dar și un imn închinat lui Dumnezeu. Prin aceasta ea cucerește sufletul credinciosului și îl poartă iarăși spre desăvârșirea creștină.

Sfintele Taine, ca mijloace harice ale Bisericii creștine ortodoxe, constituie elemente capitale pentru viața religioasă a credinciosului, pentru dezvoltarea acestei vieți. Ele sunt asemenea unor fire nevăzute prin care darurile Sfântului Duh coboară în sufletul lui, întărindu-l, curățindu-l și făcându-l capabil de progrese lăuntrice din ce în ce mai evidente.

În mod special revenim asupra a două Taine: Sfânta Mărturisire și Sfânta Euharistie.

Sfânta Mărturisire sau Sfânta Spovedanie, în cadrul problemei noastre, prezintă importanță deosebită, pentru că oferă mijloace

[276] Sfântul Vasile cel Mare, **Comentar la Psalmi...**, trad. Ol. Căciulă, în „Izvoarele Ortodoxiei", nr. 2, București, 1943, p. 29.

[277] Clement C. Pavel, **Psihologia credinței**, București, 1941, p. 71.

[278] Sfântul Vasile cel Mare, **Comentar la Psalmi...**, p. 29.

[279] **Ibidem**, p. 30.

[280] **Ibidem**, p. 209.

puternice spre mișcarea adâncurilor sufletești ale credincioșilor și îi ajută să-și limpezească viața lor religioasă[281]. Când se administrează bine, ea este „cea mai sigură conducătoare la Hristos"[282].

Pe de altă parte, mărturisirea are și un substrat psihologic religios[283]. De aceea ea își legitimează prioritatea față de celelalte mijloace concepute în acțiunea pentru desăvârșirea religioasă a credinciosului. Dacă nu poate fi uitat caracterul ei soteriologic, apoi nu poate fi ignorat nici aspectul ei psihologic religios.

Mărturisirea se aplică acelor credincioși care se simt apăsați de păcate personale și care doresc să scape de povara acestor păcate, să revină, prin aceasta, la lumina și dragostea lui Hristos. Căci patria sufletului creștinesc este „lumina, fericirea și viața veșnică"[284]. În stare de păcătoșenie, sufletul credinciosului se simte deviat din calea destinației lui dumnezeiești. De aceea, deși apăsat și tulburat de păcat, el năzuiește să ajungă din nou la o stare neprihănită[285]. Dar nu dorește să realizeze o asemenea reabilitare duhovnicească fără o ispășire. Hristos a ispășit pentru mulți, refăcând astfel legătura dintre om și Dumnezeu. Dar și credinciosul simte că trebuie să ispășească pentru sine însuși, ca să se smulgă din patimi și să se ridice la curăție sufletească. Iar în ajutorul acestor năzuințe intervine mărturisirea.

Nu spre rușinare numai, ci mai ales pentru reușita îndreptării, în Taina Mărturisirii credinciosul se constituie în acuzator propriu. El își recunoaște greșelile și neputințele legate de firea sa și, printr'o bună mărturisire, vrea să taie din rădăcini toate pricinile lor. În această recunoaștere trebuie găsit întâiul pas spre îndreptare[286], spre perfecționarea vieții religioase, pe măsura sincerității față de propriul său suflet, față de duhovnic, față de Dumnezeu. De altfel, „prima

---

[281] Cf. C. Krieg, **Wissenschaft der speziellen Seelenleitung. Eine Pastoraltheologie in vier Bücher**, Freiburg im Breisgau, 1903, p. 360.

[282] Keller, **Beichtübung der Kinder**, Lexikon d. Päd., I Bd., Seite 386 (privind concepția lui Gerson, 1429).

[283] Pr. Petre Vintilescu, **Spovedanie și duhovnicie**, București, 1939. Cuvânt de lămurire, p. 3. Vezi și I. V. Felea, **Pocăința, studiu de documentare teologică și psihologică**, p. 305.

[285] **Ibidem**, p. 292.

[286] Cf. Thamér Tóth, **Jugendseelsorge**, Paderborn, 1933, p. 305.

condiție a educării caracterului este tocmai sinceritatea față de noi înșine sau cunoașterea de sine"[287]. Mărturisirea vine într'ajutor și în acest proces psihologic, ajutându-l pe credincios să-și facă autoexaminarea și să se vadă pe sine așa cum este el în realitate. Numai obiectivitatea cea mai riguroasă este în stare să determine îndreptarea omului. Și numai o asemenea obiectivitate poate duce și la căința curățitoare de suflet, „pocăință care mângâie ca o mamă și spală sufletul ca o apă curățitoare, ... care se face prin lacrimi și suspinuri" ... „care este topitoarea păcatului..., care omoară și învie; din întuneric face lumină, din păcătoși apostoli și din pustie face casă lui Dumnezeu"[288]. Iată o căință care duce la posibilitatea dezlegării, a iertării, a curățirii, care „descarcă conștiința, înlocuiește întunericul cu lumina și moartea cu viața trăită sub ploaia harului sfințitor"[289]. Ea mișcă interiorul credinciosului și îl poate duce la desăvârșire, la Hristos[290]. Numai credinciosul care experiază personal, sau cel care reușește să prindă acest fenomen psihologic, poate afla din plin puterea purificatoare a căinței[291].

Dar procesul psihologic-religios nu se rezumă numai la ceea ce am remarcat până aici. O dată liniștea sufletească dobândită, ea poate fi menținută și îmbogățită. Acest lucru se realizează tot prin sinceră mărturisire, mai ales când se ivește dorința de a ajunge la o adevărată viață religioasă[292]. În același mod, prin mărturisire, credinciosul se îndreaptă și către idealul vieții creștine[293], care este trăirea în Hristos.

Căința și ispășirea nu înseamnă lașitate, nici delăsare, nu înseamnă un proces negativ, ci trezirea eului, întoarcere cu încredere, reabilitare religios-morală. Întoarcerea dinspre păcat nu e lașitate, nici negarea caracterului, ci aflarea a ceea ce este bun în suflet, fapt care aduce putere și curaj pentru o viață morală. În urma unui asemenea proces

---

[287] **Ibidem.**

[288] Il. Felea, **Op. cit.**, p. 294.

[289] **Ibidem**, p. 298.

[290] Cf. H. Delacroix, **La religion et la foi**, F. Alcan, Paris, 1923, p. 330.

[291] Cf. W. James, **L'Expérience religieuse. Essai de phsychologie descriptive**, trad. Franck Abauzit, Préface E. Boutroux, ed. a III-a, Alcan, Paris, 1931, p. 368.

[292] M. Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă**, p. 164

[293] Ibidem, p. 165.

Mântuitorul îl ajută pe credincios să devină din nou fiu bun al Bisericii Sale. Ea nu numai că-l eliberează de păcat, dar îl protejează împotriva păcatului[294].

Sfânta Mărturisire trebuie administrată cu tact și cu înțelegere, ca Harul lui Dumnezeu să fructifice dorințele sufletești ale credincioșilor creștini, să completeze străduințele lor în educarea personalității lor religios-morale.

Sfânta Euharistie este Taina așezată de Mântuitorul nostru Iisus Hristos în scopul mântuirii credincioșilor, prin împărtășirea lor, în chip vrednic, cu Trupul și Sângele Lui. Ea este și inima, centrul cultului divin creștin ortodox, centrul Sfintei Liturghii. Efectele ei sunt multilaterale pentru viața celui ce crede în Iisus Hristos și în ceea ce El a adus în lume. Desigur, efectele Sfintei Euharistii contribuie esențial la educarea și dezvoltarea religiozității.

În Sfânta Euharistie creștinul Îl primește în sine pe Hristos Însuși, cu toate darurile Sale, cu toată puterea Sa, în toată plinătatea Sa jertfelnică și mântuitoare. Prin urmare, a avea viață prin și în Hristos este esențial. El crede atunci în Hristos, dar și face toate ale lui Hristos, toate faptele iubirii și milostivirii Lui, toate cele ce îl poartă spre culmea unde Hristos a ridicat firea omenească. Cugetul lui Hristos se face una cu cel al credinciosului, voia Lui una cu a sa, Trupul și Sângele Lui una cu trupul și sângele său[295]. „Și atunci cât de puternic trebuie să fie cugetul când e stăpânit de cugetul lui Dumnezeu, cât de dârză voința sa, dacă Însuși Domnul o mână și cât de înflăcărat curajul său, când focul însuși se revarsă peste el"[296]. Deci „cu atât e mai adevărat că Taina Împărtășaniei e mai sus decât oricare alta și rodește un șir întreg de bunătăți, cu cât ea formează și punctul cel mai înalt spre care se poate îndrepta strădania... Prin ea ajungem să ne întâlnim chiar cu Dumnezeu, Care se unește cu noi în cea mai desăvârșită unire"[297].

---

[294] Cf. Tóth. Th, **Op. cit.**, p. 308.

[295] Cf. Nicolae Cabasila, **Despre viața în Hristos**, trad. T. Bodogae, Sibiu, 1946, p. 84.

[296] **Ibidem.**

[297] **Ibidem.**

Dar Sfânta Euharistie este și rugăciunea cea mai desăvârșită, lucru pentru care Sfântul Simeon al Tesalonicului scrie: „Nu există altceva mai de folos nouă și mai iubit de Dumnezeu ca jertfa aceasta. Deci, mai presus decât toată rugăciunea și lauda, se cade a ne îngriji de lucrarea aceasta a Liturghiei, căci pentru ea este toată rugăciunea, și de cele mai multe ori în zilele noastre pe ea s'o săvârșim"[298]. De asemenea, Nicolae Cabasila adaugă: „Nu există o altă formă de rugăciune care să poată atât de mult și care să ne dea nădejdi mai tari ca cea adusă prin această înfricoșată jertfă, care a curățit, fără nici o plată, păcatele și fărădelegile lumii"[299].

Cu puțin mai înainte am arătat însemnătatea deosebită a rugăciunii în educarea caracterului creștin. Se înțelege, fără greutate, că Sfânta Euharistie, privită ca rugăciunea cea mai curată, are și cea mai mare putere, cel mai însemnat rol în educarea credinciosului. Primii creștini participau des la Sfânta Liturghie și se împărtășeau tot atât de des. Iar caracterele creștine din primele veacuri, rămase ca modele pentru noi până astăzi, se datorează, între altele, tocmai dispoziției lăuntrice cu care primii creștini primeau cu regularitate Sfânta Împărtășanie.

Între trăsăturile caracterului creștin este și aceea de bărbăție și de jertfelnicie. Sfânta Euharistie are puterea de a naște, dezvolta și întări în sufletul credinciosului creștin aceste trăsături. De fiecare dată când primește Sfânta Împărtășanie, credinciosul creștin se pătrunde nu numai de măreția și curăția jertfei celei mari, dar se fortifică sufletește pe sine însuși prin efectele ziditoare și mântuitoare ale acestei jertfe.

În vederea primirii Sfintei Împărtășanii, fiecare credincios se pregătește sufletește și trupește prin post, înfrânare, rugăciune, meditație și, mai ales, prin spovedanie. Aceasta înseamnă că el lucrează conștient în desăvârșirea vredniciei sale, el face eforturi religios-morale îndelungate și puternice spre a fi vrednic de primirea în sine a lui Hristos.

Jertfa Mântuitorului este însă fapta iubirii lui Dumnezeu către oameni, fața dragostei Sale către făptura Sa cea mai aleasă (In 15, 13), este manifestarea dragostei lui Hristos către noi. Sfânta

---

[298] Cf. Simeon al Tesalonicului, **Op. cit.**, p. 353.

[299] Nicolae Cabasila, **Tâlcuirea dumnezeieștei Liturghii**, trad. Pr. Ene Braniște, București, 1946, p. 67.

Împărtăşanie are efectul de a spori şi întări dragostea dintre creştini, dragostea acestora către aproapele lor.

Faptul că toţi credincioşii creştini se împărtăşesc din acelaşi potir, îl primesc şi se unesc cu acelaşi Hristos, în aceeaşi Biserică, nădăjduiesc în primirea aceloraşi daruri şi haruri, face ca ei să fie, prin Sfânta Împărtăşanie, cuceriţi de frăţietate adevărată şi de un spirit comunitar puternic. Înfrăţiţi într'un mănunchi, ei se pot manifesta în lume ca „fii ai luminii", făcând fără greutate faptele dreptăţii şi păcii[300].

4. Personalitatea catehetului

În general vorbind, personalitatea educatorului are însemnătate aproape decisivă pentru creşterea celor încredinţaţi lui, în acţiunea pentru formarea caracterelor şi a personalităţilor. Catehetul creştin este şi el un educator, iar chipul ideal al lui trebuie judecat după mărimea, după statura ideală a Dascălului Iisus Hristos. Căci numai în măsura în care el se apropie de această statură poate realiza, prin activitatea sa instructivă şi educativă, scopul catehizării creştine, adică formarea caracterului religios-moral.

În această ordine de idei este lucru firesc să adăugăm că personalitatea catehetului suplineşte, eventual completează chiar, alţi factori, şi ei determinanţi în acţiunea educativ-religioasă; ea este în stare, prin prestigiul propriu, să hotărască rezultatele învăţământului şi educaţiei religioase. Căci „personalitatea este sufletul învăţământului, propriul lui etos, electricitatea lui, despre care nu ştii de unde vine, dar care are, ca şi izvoarele din adâncimi, o istorie a alcătuirii sale şi care vine de acolo de unde emană toate efectele mai înalte"[301].

Istoria învăţământului şi educaţiei demonstrează vădit că numai personalităţile educatoare ideale au fost în stare să crească şi să formeze

[300] Bibliografie adecvată în problema educaţiei religioase se află la sfârşitul lucrării: D. Călugăr, **Caracterul religios-moral creştin**, pp. 276-289.

[301] A. Matthias, **Pedagogia practică pentru şcoalele secundare**, ed. a III-a, trad. G. Bogdan Duică, „Casa Şcoalelor", Bucureşti, 1922, p. 28.

ucenici pe măsura mărimii lor. Mântuitorul Hristos Însuși, chipul desăvârșit al catehetului creștin, a format din Apostolii Săi caractere tari, personalități, care au interpretat întocmai în graiul, scrisul și faptele lor, pilda jertfelnică a Dascălului lor. Iar catehetul este el însuși „un mare creator și un mare reformator de suflete, reînnoind totodată pentru mântuire omul, pe care-l catehizează"[302].

El interpretează activitatea învățătorească a Mântuitorului Hristos, îndrumând spre perfecțiune avuția cea mai de valoare a omului: sufletul. Acesta e și motivul esențial care pretinde catehetului să fie „un centru viu și dătător de viață"[303], un spirit limpede și întreg, care să facă educație altui spirit[304], o personalitate liberă și desăvârșită care, „prin adierea sa spirituală"[305], să aibă efect hotărâtor asupra ucenicilor săi. Cine nu-și poate da oare seama că „pilda educatorului înrâurește mai mult decât orice teorie și povață și că sârguința, ascultarea și toate virtuțile elementare de la el primesc îndemnuri ?"[306]. Pașii cei mai siguri spre formarea bunilor creștini pornesc de la catehet.

Dar nu e ușor să se determine trăsăturile fundamentale și esențiale pentru conturarea personalității unui catehet ideal. Desigur, pregătirea pedagogică și teologică este una din aceste note. De asemenea, trebuie să fie luate în considerare condițiile canonice care îl fac apt pe cineva să exercite acțiune educativă și instructivă religioasă directă. Însă, în problema de față, condițiile acestea prezintă un aspect mai mult formal. De aceea socotim că trebuie să pornim de la *vocație*.

Chiar fără să fie cineva cucerit de preocupări speciale în problema enunțată, trebuie totuși să accepte că vocația este un simțământ lăuntric, intim, cu caracter ființial. Vocația înseamnă determinare cu aspect de permanență și de spontaneitate spre împlinirea unei misiuni în viață. În acest înțeles, catehet ideal poate fi numai preotul care simte, în interiorul său, îndemnul, vocația de a învăța cuvântul lui Dumnezeu; acel preot care nu întârzie a mărturisi cu toată puterea sufletului său: eu spre aceasta m'am născut, spre aceasta m'a trimis

[302] Clement Alexandrinul, **Stromate VII**, cap. IX.
[303] A. Matthias, **Op. cit.**, p. 7.
[304] **Ibidem**, p. 24.
[305] G. Wiese, **Macht des Persönlichen im Leben**, Berlin, 1876, p. 8.
[306] **Ibidem**, p. 9.

Dumnezeu în lume, ca să-i învăţ şi să-i cresc duhovniceşte pe credincioşii mei, să desăvârşesc în ei caractere creştine după chipul arătat nouă de Iisus Hristos. Numai un asemenea simţământ este în stare să angajeze în muncă toate puterile morale ale catehetului, la împlinirea misiunii sale învăţătoreşti creştine. De altfel, vocaţia mai este şi latura individualităţii psihice care asigură dezvoltarea şi desfăşurarea naturală a altor puteri sufleteşti, fără ca să stea în dependenţă, în mod necesar, de un studiu special. Munca încordată, studiul îndelungat şi strădania neobosită duc la specializarea cuiva în dăscălie. Dintr'un preot sârguincios, acestea realizează un catehet. Dar vocaţia asigură existenţa unui catehet născut, nu făcut, ceea ce este o deosebire esenţială. Când însă vocaţia este asociată cu studiul sistematic şi aprofundat, când este deci dublată de hărnicie şi muncă, atunci coincidenţa aceasta îmbogăţeşte personalitatea unui catehet.

Nu este fără importanţă să spunem, în această ordine de idei, că numai catehetul realizat în personalitate şi cu considerare la vocaţie se simte în stare să-şi împlinească, din dragoste şi cu abnegaţie, chemarea cu care Dumnezeu l-a trimis în lume.

Dar, la rândul ei, şi chemarea sau misiunea dăscălească trebuie privită din perspectivă cu totul superioară. Căci pe măsura acestei perspective se împlineşte ea între oameni. Conştiinţa superioară despre misiunea învăţătorească este o forţă care îl îndeamnă şi pe catehet la muncă şi la realizări educative deosebite. În orice domeniu de activitate, valoarea muncii atârnă de conştiinţa pusă în ducerea muncii; dar mai ales în activitatea dăscălească. Aici se desfăşoară un act creator de valori morale, culturale, religioase etc. şi reuşita lui o asigură numai puterea şi lumina unei conştiinţe superioare despre o misiune ce culminează în lume; culminează prin efectele-i creatoare. Dar ea trebuie nu numai privită ca asemenea, ci şi împlinită sub puterea conştiinţei ce avem despre ea.

Conştiinţa superioară a misiunii pe care o avem de împlinit în lume nu naşte şi nici nu se conturează decât în temeiul celei mai pure moralităţi. Moralitatea creştină trebuie să constituie o notă dominantă în personalitatea catehetului. Dar ea nu înseamnă doar confirmarea ori justificarea teoretică a faptelor sale zilnice în strictă dependenţă de oarecare principii, oricât de înalte ar fi acestea. Moralitatea înseamnă realizarea unui stil de trăire a vieţii, sau trăirea

reală a creștinismului, făptuirea continuă a binelui în scopul izbăvirii noastre și a semenilor noștri de sub păcat. Pentru ființa noastră întreagă, ea trebuie să fie ca un mediu moral absolut necesar.

Moralitatea este chemată să-și arate fața până și în gesturile unui catehet. Căci și acestea, măcar că par neînsemnate, colaborează la zidirea personalității sale.

Deci orice gest, cuvânt sau faptă a catehetului trebuie să poarte pecete de adâncă moralitate. „Altfel este un fals educator, căci cu toată străduința pe care ar depune-o ca în relațiile strict pedagogice să se arate altfel decât în restul vieții sale, efortul său nu ar avea succes. De după masca ocazional pusă, firea sa adevărată și-ar striga prezența în dauna educației"[307] religioase. Mântuitorul a accentuat în mod deosebit însemnătatea moralității și a nefățărniciei pentru propovăduirea învățăturii Sale (Mt 23, 1-36).

Moralitatea se exprimă prin *curăția vieții,* care la rândul ei nu înseamnă o atitudine de circumstanță și nici una limitată la întinderea unei cateheze. Un catehet trebuie să poarte acțiunea educativ-religioasă în toate împrejurările vieții sale și în orice vreme, căci el nu interpretează un rol limitat și la el nu poate încăpea fățărnicia. El trebuie să întruchipeze consecvența morală pe linia unui ideal superior, către care nu se poate merge și nici alții nu pot fi conduși decât prin exemplul unei trăiri curate. Așa să lumineze deci lumina lui înaintea oamenilor, ca văzând faptele lui cele bune să-L preamărească pe Tatăl nostru cel din ceruri (cf. Mt 5, 16).

La înălțime egală cu moralitatea și cu viața neprihănită se situează *convingerea religioasă* de care trebuie să fie stăpânit un catehet. Căci, firește, „numai un suflet cald, a cărui gândire, simțire și voință sunt închinate Domnului Hristos poate să încălzească și alte suflete și să le ducă la înălțimea lui Hristos"[308]. Convingerea religioasă dă activității catehetului căldură și hotărâre și este în stare să împrăștie orice lipsuri sau nemulțumiri din truda sa. Oricine știe că realizările educative izvorâte din convingere nu obosesc.

---

[307] C. Narly, **Pedagogia generală**, București, 1938, p. 488.

[308] M. Bulacu, **Principiile catehezei și personalitatea catehetului**, în „Studii Teologice", seria a II-a, nr. 7-8, sept.-oct., 1949, p. 561.

Dar convingerea religioasă înseamnă și trăirea în mod real și viu a învățăturii propovăduite, a creștinismului, trăire care face din catehet un interpret fidel al misiunii sale. Numai convingerea tare îl ferește pe catehet de fățărnicie, iar pe ucenici îi ajută să trăiască în spiritul învățăturii și al virtuții creștine, să devină caractere creștine. „Căci dacă numai sfinții au putut crea suflete de sfinți, apoi și numai teologii convinși pot să dea, în preoția lor, suflete cu adevărat convinse de creștinism, prin catehizare”[309].

Convingerea religioasă este în stare să sprijine *entuziasmul catehetului* pentru promovarea binelui și dreptății, pentru realizarea idealului educației religioase. Fericitul Augustin îi face catehetului recomandarea să fie totdeauna „cu bucurie în convingerea liniștitoare că lucrează bine, căci Dumnezeu iubește pe cel ce dă cu voioșie învățătura”.

Entuziasmul dăscălesc sau pedagogic face posibilă și nașterea unui umor sănătos, care este de mare însemnătate în educație, chiar și în educația religioasă. Un asemenea umor poate fi înțeles ca „un leac cu puteri minunate, care ne apără viața de uscăciune și ne păstrează înțelegerea naturală, omenească, a raportului dintre dascăl și ucenic”[310].

Întâlnim cateheți care se tem de un asemenea umor, desigur neștiind că ucenicii țin din tot sufletul lor la dascălii veseli, umoriști, optimiști, fiindcă umorul nu-i un dar al spiritului, ci al inimii[311]. Există, desigur, o margine în toate și granițele trebuie observate și între ceea ce poate fi înțeles ca umor. Dar, în nici un caz, atitudinea morocănoasă nu este proprie catehizării, căci creștinismul nu este o religie a tristeții ori a morții, ci religie a vieții celei veșnice, iar catehizarea are drept scop să dea Bisericii credincioși cu dragoste de viață adevărată, caractere deschise, sincere și luminoase. În învățătura Mântuitorului nu aflăm pesimism, ci hotărâre eroică spre biruirea oricăror necazuri: *„Eu am venit ca viață să aibă și din belșug s'o aibă”* (In 10, 10). Cu totul

---

[309] **Ibidem**, pp. 561-562.

[310] Jaeger, **Aus der Praxis, ein pädagogisches Testament**, Wiesbaden, 1885, p. 71.

[311] Cf. A. Matthias, **Op. cit.**, p. 46.

senină este atitudinea Mântuitorului în toate împrejurările vieții Sale pământești.

Entuziasmul este un factor moral creator. El chezășuiește *tinerețea* și *prospețimea* catehetului, calități de o valoare excepțională în educație. Este în afară de orice îndoială că tinerețea unui educator nu trebuie raportată numai la vârstă, ci mai ales la vioiciunea și prospețimea care îl însoțesc până în anii bătrâneților cărunte. Un catehet tânăr ca vârstă, dar lipsit de vioiciune și entuziasm sănătos, trebuie așezat între bătrânii morocănoși și sătui de viață, între oamenii incapabili să promoveze acțiuni educative. Căci educația este o acțiune care îl leagă pe om de viață și nu poate fi încredințată decât oamenilor cu dragoste pentru viața adevărată și pentru rosturile ei superioare.

Catehetul însuflețit pentru chemarea sa este apoi stăpânit de *seninătate, liniște* și *calm*. Aceste însușiri sunt de mare însemnătate în viața omului în general, deci și în viața catehetului. Ele îi asigură educatorului creștin multă stăpânire de sine, împăcare cu Dumnezeu, cu conștiința proprie, cu aproapele și cu realitățile atât de variate ale vieții de toate zilele. Seninătatea, în primul rând, alungă grijile mărunte din preocupările educatorului, topește orice răceală dintre el și ucenic, aduce soare și căldură duhovnicească în comunitatea credincioșilor. Ea este o notă de prestigiu în personalitatea catehetului. Ea aduce, în acțiunea educativă, un element reactiv și întremător. „Cine nu cunoaște aceste însușiri și nu are talent de predare n'ar trebui să se facă dascăl-catehet în nici un caz – chiar dacă ar fi în stare să mute munții din loc"[312].

Trebuie să adăugăm că un catehet senin, liniștit și calm, poate prezenta, cu toată competența, în catehezele sale caractere senine din trecutul creștinătății. Sub vraja unor asemenea caractere, el poate crește altele tot așa de puternice tocmai prin seninătatea lor în fața vieții și legate de misiunea ce au de îndeplinit în lume.

Înțelegerea, răbdarea și *îngăduința* sunt alte trăsături asociate personalității unui adevărat catehet. Catehetul ortodox își poate întări aceste trăsături mai ales în urma faptului că, în cele mai multe cazuri,

---

[312] A. Matthias, Op. cit., p. 41.

el este cap de familie, el însuşi are copii, faţă de care arată zilnic înţelegere, răbdare şi îngăduinţă. Iar în raport cu fiii săi duhovniceşti el nu poate refuza manifestarea unei atitudini similare.

De altfel, o atitudine ca aceea menţionată mai sus trebuie înţeleasă ca *tact pedagogic creştin*. În virtutea acestui tact, catehetul se vede din zi în zi tot mai strâns legat de manifestările variate ale credincioşilor săi, de realizările lor în ordine morală şi religioasă.

Este însă necesar să subliniem că toate însuşirile arătate până aici îşi trag puterea şi şi-o menţin prin *iubirea creştină* pentru binele şi mai binele semenilor noştri, pentru mântuirea lor sufletească. Iubirea caldă, curată, sinceră, dezinteresată culminează în însuşirile unui adevărat catehet creştin. Activitatea lui învăţătorească – catehizarea – înseamnă apostolat. Dar apostolatul creştin nu poate fi conceput în afara dragostei creştine, căci fără ea nu aduce roadă. Catehizarea mai înseamnă jertfelnicie. Dar unde nu este dragoste, acolo jertfa nu se plineşte. Catehizarea înseamnă şi perpetuarea activităţii învăţătoreşti a Mântuitorului Iisus Hristos în lume, în Biserică, prin Duhul Sfânt şi prin hărnicia preoţilor catehetI.

Însăşi activitatea învăţătorească a Mântuitorului Iisus Hristos nu se arată altfel decât ca faţa dragostei Lui nemărginite pentru luminarea urmaşilor Săi. În activitatea sa, catehetul trebuie să se lase condus de aceeaşi dragoste a lui Hristos, căci acţiunea lui instructivă şi educativă religioasă echivalează cu grăirea sufletului către un alt suflet, fapt care nu se poate împlini în chip ideal decât printr'un climat de dragoste.

Eventuala lipsă a dragostei creştine îngreuiază catehizarea, îl oboseşte pe catehet în activitatea sa, îl îndepărtează de ucenici, îl îmbătrâneşte înainte de vreme şi îl pune în situaţia de a lucra tocmai ceea ce îi este mai spre povară. În schimb, dragostea catehetului pentru chemarea sa şi pentru ucenicii săi, pentru binele sufletesc al tuturor, se face foc spre topirea oricărei distanţe, hrană spre înzecirea puterii de muncă dăscălească, punte purtătoare de noi şi noi conţinuturi sufleteşti, mijloc al unei rotunjiri progresive spre deplinătate moral-religioasă.

În educaţia religioasă, „iubirea cinstită şi adevărată e în stare să-i schimbe pe oamenii răi, făcând dintr'un uşuratic un om serios şi dintr'un decăzut un om tare în virtute". Şi aceasta, pentru că „iubirea-i

mai frumoasă decât cântecul unei viori vrăjite de mâna unui maestru, fiindcă iubirea este cântecul sufletului vrăjit de mâna lui Dumnezeu"[313]. Ba e „cea mai mare putere din câte a făcut Dumnezeu". Ea este în stare să schimbe și să desăvârșească interiorul omului, să călească virtuțile creștine, să formeze caractere creștine... De aceea iubirea creștină trebuie să scalde în apele sale toată viața, toată munca și toată strădania dăscălească a catehetului creștin.

Desigur, nu trebuie să uităm nici faptul că iubirea creștină este o virtute ce fructifică interiorul nostru cu ajutorul harului lui Dumnezeu. Dar ea poate fi cultivată în noi și în alții prin strădanii personale nicicând împuținate. Aici, ca și în acțiunea pentru perfecționarea didactică a catehetului, se adaugă *zelul apostolesc*.

Zelul poate fi asemănat, în cazul nostru, cu o sete duhovnicească mereu crescândă, sete ce duce la îmbogățirea sufletului cu virtuți și la câștigarea de noi și noi cunoștințe asupra principiilor și metodelor de învățământ și educație. Preotul să nu se creadă nicicând un catehet deplin format ori unul desăvârșit informat. Căci aceasta l-ar sluji defavorabil din toate punctele de vedere. Zelul apostolesc al unui catehet trebuie deci să crească din zi în zi. În felul acesta, „pornind de la începuturi modeste, prin perseverența muncii și a dragostei pentru credincioși, (catehetul) poate să ajungă la mari și reale progrese"[314]. „Fierul plugului numai în brazda aratului se spală de rugină"[315]. Asemenea și însușirile catehetului: numai prin zel și muncă, în ogorul duhovnicesc, se îmbogățesc și se fortifică.

Desigur, în zelul apostolesc al catehetului nu este inclusă vreo tendință spre desăvârșirea învățăturii creștine în esența ei, căci creștinismul este adevărul religios însuși și, pentru noi, el același rămâne în veac. Dar metodele întru propovăduirea lui, în a-l face accesibil oamenilor din toate vremurile, evoluează necontenit. Apoi, condițiile în care se propovăduiește creștinismul sunt mereu altele. De aceea, catehetul poate merge în pas cu vremea, în cele de mai sus, numai printr'un zel mereu sporit.

---

[313] Emil Fiedler, **Omul cel nou**, trad. de Părintele Nicolae (Colan), Episcopia ort. rom. Cluj, 1941, pp. 11-12.

[314] M. Bulacu, **Principiile catehezei...**, p. 565.

[315] **Ibidem.**

Progresul în toate domeniile de activitate tinde să aducă un plus de fericire în viața oamenilor. Catehetul nu este un izolat și nici nu poate face abstracție de progresul ce se realizează sub ochii săi. Trebuie să accentuăm că el însuși este chemat să colaboreze din toate puterile sale la îmbunătățirea vieții semenilor săi. El stă în slujba unei instituții care a fost totdeauna de partea celor mulți. Preotul ortodox trebuie să se asocieze fără rezerve în lupta pentru binele poporului. Prin catehizare el trebuie să-și însușească întru totul misiunea Bisericii în vremea noastră, și care constă, între altele, din formarea unui om nou, eliberat de prejudecăți, scuturat de orice ură împotriva semenilor săi de alt neam sau de altă lege, străin de superstiții, străin de egoism, cu dispreț pentru exploatarea sub orice formă a omului de către om. Elementele acestea pot fi atinse prin catehizare, căci iubirea creștină nu poate fi decât de partea celor mulți. Știut este apoi „că înălțarea omului condiționează îmbunătățirea tuturor celorlalte realități ale vieții omenești". Prin lucrarea lui, catehetul este chemat să colaboreze la această înălțare, „la formarea unui om nou, a unui om conștient de rosturile lui pe pământ, pătruns de nepieritoarele adevăruri ale dreptății și păcii"[316].

[316] Cf. P. F. Părinte Patriarh Justinian, Cuvântarea la alegerea de patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, 1948.

III. MATERIA CATEHIZĂRII ȘI MODUL DE PREZENTARE A CATEHEZEI

A. Despre învățământ în general și despre învățământul religios în special

1. Considerații generale

Didactica generală se oprește cu insistență asupra unui fenomen specific, pe care îl analizează și îl aprofundează; acest fenomen este învățământul „sau actul complex de a învăța pe alții pentru a-i educa"[317]. În cadrul didacticii noțiunea de învățământ ocupă locul central datorită însemnătății lui deosebite.

Termenul învățământ este întâlnit foarte des în vorbirea curentă, ca și în școală, însă cu diferite înțelesuri. Unii îi atribuie înțelesul acelei acțiuni prin care se dau sau se capătă cunoștințe în diferite ramuri de activitate fizică sau intelectuală. Alții înțeleg, prin învățământ, deprinderea unor cugetări morale și de bună purtare.

Fără îndoială, acest din urmă înțeles are corespondență cu ceea ce include noțiunea de învățământ, mai ales când ne gândim că bunele deprinderi „sunt chiar mai de preț decât cunoștințele, fiindcă cunoștințele se uită și se primesc, dar deprinderile rămân și formează caracterul și metoda de muncă"[318]. Drept intuire a realității exprimate aici să ne gândim că „fiecare dintre noi a uitat multe din cunoștințele sale de geografie, istorie, științele naturii etc., însă deprinderea de a fi atent, de a observa cu răbdare, de a memoriza inteligent, de a judeca drept etc. ne devine adevărată metodă de lucru, care ne economisește vremea și energia și ne asigură o cultură temeinică, fiindcă, având metodă bună, avem unealta cu care putem să învățăm orice voim. Tot așa, deprinderea de a fi curat, harnic,

[317] St. Bârsănescu, **Pedagogia și didactica**, Craiova, 1944, p. 257.
[318] D. Theodosiu, **Didactica**, ed. a IV-a, București, 1927, p.7.

cuviincios, drept etc., ne formează un caracter nobil și simpatic, care ne asigură stima societății și plăcerea cea mai înaltă de a contribui la bunăstarea vieții colective"[319]. Desigur, toate acestea nu se câștigă printr'o simplă „buchiseală" a cărții, nici prin actul memorizării reci, nici numai prin activitate personală, ci mai ales în urma procesului de învățare supravegheat și condus cu înțelepciune și cu tact de către educatori.

O analiză științifică arată că prin învățământ trebuie deci să se înțeleagă deprinderile amintite imediat mai sus, dar și activitatea de a instrui, adică de a dărui altuia cunoștințe. Termenul are astfel atât un sens etimologic (a „învăța" = în + vitium = deprindere), cât și unul filologic (a „instrui" = in + struo = așez ceva în...)[320].

Dacă rezumăm toate acestea într'o definiție mai concisă, putem zice că „prin învățământ înțelegem munca sistematică desfășurată în școală de către școlarii care învață și învățătorul care conduce, precum și diferite cunoștințe și deprinderi pe care și le însușesc copiii muncind astfel"[321]. Această definiție include în sine ceea ce în didactică se numește învățământ pedagogic.

Învățământul asigură deci câștigarea de cunoștințe temeinice, pe care copiii să le poată utiliza cu succes în viață, atât în interes personal, cât mai ales în folosul colectivității umane. Acesta este *scopul material* al învățământului. Cu cât cunoștințele câștigate în cadrul învățământului din școală vor fi mai mult și mai bine aplicate în viață, cu atât învățământul își realizează mai fidel scopul său material.

Dar învățământul urmărește în același timp și realizarea unui scop formal, care asigură formarea morală, spirituală etc. a cuiva. El trebuie să cultive toate forțele individului în mod armonic, ca astfel să dea societății un om întreg, om cu năzuințe continue și mereu vii spre cultură, spre adevăr, bine, frumos, drept, util și divin. Aceste năzuințe asigură demnitatea omului, ascensiunea lui spre valori, realizarea lui în caracter și apoi în personalitate. Ele nasc și dezvoltă interesul pentru cultură, „interesul multilateral", care cultivă, la rândul lui, rațiunea, simțirea și voința spre atingerea perfecțiunii umane.

[319] **Ibidem**, p. 7.
[320] Cf. St. Bârsănescu, **Op. cit.**, p. 256.
[321] D. Theodosiu, **Op. cit.**, p. 8.

Desigur, învățământul religios intră – trebuie să intre – în cadrul arătat mai sus, înțelegându-se prin el munca sistematică desfășurată în catehizare de către credincioșii care sunt catehizați și de către catehetul care îi catehizează, precum și diferitele cunoștințe religioase și deprinderi religios-morale ce-și însușesc ei, muncind astfel în scopul creșterii unor creștini deplini, conștienți de îndatoririle lor față de Biserică și față de societatea în care trăiesc și lucrează.

2. Caracterul educativ al învățământului religios

După cum s'a putut vedea din cele arătate până aici, învățământul de orice fel trebuie să aibă și un caracter educativ, pe lângă cel instructiv. Această funcție educativă o are, trebuie neapărat să o aibă, și învățământul religios. În acest sens se poate afirma chiar că învățământul religios rămâne numai ca un mijloc în slujba educației religioase și că el își justifică importanța în măsura în care promovează educația religioasă.

De fapt, instrucția pentru instrucție, fie aceasta religioasă sau nu, n'ar putea realiza din om decât o ființă unilaterală, dar în nici un caz o personalitate. Concepția creștină ortodoxă în această materie a subliniat în toată vremea funcția educativă a învățământului religios. Astfel, „pe lângă aprofundarea cunoștințelor religioase pe calea adevăratei gnoze creștine, educația creștină și practica vieții morale ocupau locul cel dintâi. Învățământul catehetic nu se mulțumea numai cu o simplă credință, ci cu deplina ei dezvoltare în viața religios-morală a catehumenilor"[322]. Această acțiune de instruire și educație creștină este punctul central către care se dirijează activitățile catehetice[323]. Învățământul creștin ortodox rămâne atașat și azi acestui punct de vedere.

Se poate spune că învățământul religios mai înseamnă acțiunea pe care Biserica o exercită, prin preoții ei, asupra credincioșilor, acțiune „de inițiere în taina vieții creștine, de formare a personalității religioase după chipul Mântuitorului Iisus Hristos"[324]. Cum am mai arătat,

[322] M. Bulacu, **Studiu introductiv în catehetica ortodoxă**, p. 8

[323] **Ibidem**.

[324] Gr. Cristescu, **Predică și cateheză**, Sibiu, 1929, p. 39.

Biserica a purtat această acțiune de la începuturile ei, accentuând mai ales necesitatea dezvoltării vieții religios-morale a credincioșilor ei[325].

Pentru preoții Bisericii învățătura credincioșilor este obligație esențială și de ordin divin, ceea ce rezultă din porunca Mântuitorului: *„Mergând, învățați...* etc." (Mt 28, 19). Împlinirea acestei obligații înseamnă astfel continuarea operei, a chemării învățătorești a Mântuitorului Hristos, perpetuarea creștinismului, înveșnicirea doctrinei creștine, a adevărului revelat în sufletul urmașilor lui Hristos. De aceea preotul nu-și limitează activitatea la îndatorirea lui de liturghisitor, la săvârșirea Sfintelor Taine și a celorlalte slujbe legate de misiunea sa sacerdotală, ci duce și acțiune învățătorească, în biserică, în societatea credincioșilor Bisericii. Și își împlinește această îndatorire cu dragoste părintească, din interesul curat pentru mântuirea sufletească a păstoriților săi[326]. Pe credincioșii „de o dispoziție copilărească a sufletului", preotul îi nutrește sufletește cu dogmele cele mai simple și mai elementare, ca încet să-i ridice „la măsura vârstei ei spirituale"[327] a Mântuitorului Hristos, să-i întărească în credință și să-i sprijine în câștigarea virtuților creștine, în a deveni modele de viețuire creștină[328].

Atmosfera proprie învățământului religios este aceea de evlavie, de rugăciune și de smerenie creștinească, încălzind prin ea sufletul credincioșilor și creând starea de trăire internă a vieții religioase, dar și de exteriorizare în acțiuni creștine folositoare Bisericii și tuturor fiilor ei, folositoare insului și aproapelui. Prin aceasta, învățământul religios nu înseamnă nicidecum doar „o comunicare de noțiuni"[329] religioase, ci înțeleptirea sufletului credincios, suflet din care izvorăsc faptele cele mai bune[330], înseamnă creștinismul viu, învățătura

---

[325] Cf. M. Bulacu, **Op. cit.**, p. 21.

[326] Sf. Vasile cel Mare, **Cuvânt către tineri**, trad. Horhoianu, 1938, p. 7.

[327] Sf. Grigorie de Nazianz, **Discurs apologetic**, p. 382.

[328] Sf. Vasile cel Mare, **Epist. 10**, Migne, P.G., XXXII, col. 273 A. Cf. și K. Weis, **Die Erziehungslehre der drei Kapadozier**, p. 119.

[329] N. Terchilă, **Îndrumări pedagogice pentru catehizare**, „Revista Teologică", nr. 8-9, 1932, p. 276.

[330] Sf. Ioan Gură de Aur, **Predici despre pocăință și despre Sf. Vavila**, trad. St. Bezdechi, Arhidiecezana, Sibiu, 1938, p. 14.

Mântuitorului trecută în fapte și care, tocmai prin aceasta, devine element esențial în educarea caracterului religios-moral[331].

Dacă nu înseamnă doar „o comunicare de noțiuni religioase", învățământul religios contribuie totuși la înzestrarea credincioșilor cu elemente de credință și de morală ortodoxă necesare oricărui creștin luminat, ca pe temeiul Sfintei Scripturi să apere dreapta credință împotriva ereziilor.

Între alte scopuri, învățământul religios urmărea, și în primele veacuri creștine, să-l înzestreze pe credincios cu mijloacele duhovnicești pentru păstrarea credinței sale[332]. Astăzi, el intenționează să realizeze același lucru, dar nicidecum din spirit de prozelitism religios, ci cu intenția curată de a zidi credincioși buni și luminați, care să știe ce cred și de ce cred.

Apoi, viața creștină ortodoxă este însoțită de o mulțime de practici, foarte însemnate în educarea caracterului religios-moral, practici care se întemeiază pe cuvântul Sfintei Scripturi și, unele din ele, pe Sfânta Tradiție. Creștinul ortodox este pus în situația să înțeleagă rostul acestor practici, temeiul lor adevărat, ca să nu alunece în altele cu care viața creștină nu are nici o legătură, sau chiar în practici dăunătoare dreptei credințe, în practici întemeiate, de pildă, pe superstiții.

Cum am mai arătat, învățământul religios nu ajută când el se adresează exclusiv minții. Latura afectivă are cuvânt apăsat în viața omului, în general, și tot asemenea în viața religioasă a credincioșilor. De aceea el cultivă inima, știind că aceasta înflăcărează la acțiune. S'a verificat de atâtea ori că „cei mai savanți catehumeni nu sunt totdeauna și cei mai buni creștini"[333]. El urmărește a întrupa în personalitatea credinciosului cunoștința creștină adevărată cu conștiință curată; cunoștința adevărului religios cu sfințenia vieții, cu trăirea vieții creștine în dependență de o simțire purificată de patimi și păcate. Esențialul stă în a-L prezenta pe Mântuitorul Hristos, spre exemplu, ca Prietenul celor slabi, cinstiți și buni, Modelul jertfelniciei întregi și curate, „*Cel care tuturor toate s'a făcut*". El S'a făcut așa, dar și rămâne mereu asemenea și ni Se dă nouă, credincioșilor, în toată viața noastră, prin Biserica Sa, prin Sfintele Taine.

[331] Cf. Th. Tóth, **Jugendseelsorge**, Paderborn, 1933, p. 232.
[332] Cf. Chiril al Ierusalimului, **Procateheza**, p. 47, trad. D. Fecioru.
[333] Gr. Cristescu, **Op. cit.**, p. 41.

Între trăsăturile esențiale în manifestarea caracterului religios-moral este și bărbăția creștină, pilda de credință creștină. În scopul formării acestei trăsături de caracter, Biserica prezintă credincioșilor ei, în lumina reală, cât mai multe din personalitățile deosebite ale Sfintei Scripturi și Istoriei bisericești. Și aceasta pentru că mijloacele „care contribuie la formarea morală atât cât nu contribuie toate legile și învățăturile morale, sunt persoanele morale vii, pe care în mod practic și le pune cineva înainte, potrivit nevoilor și legăturilor sale, întocmai ca pe o stea polară, care îl călăuzește de-a lungul mersului vieții"[334]. Desigur, Mântuitorul Hristos este întâia persoană mereu vie și întâiul exemplu de dragoste față de Dumnezeu, care trebuie pus înaintea credincioșilor. El și-a pus sufletul Său, viața Sa, de bunăvoie, pentru mântuirea neamului omenesc din robia păcatului. Sfinții Apostoli sunt, de asemenea, exemple strălucite de jertfă și abnegație; ei au urmat întocmai Răstignitului.

Dar câți sfinți, martiri, mucenici și mărturisitori; câți credincioși simpli, curați și cinstiți, nu au dovedit bărbăție și statornicie pentru Hristos! Câți fii ai Bisericii noastre, de pildă, nu au sângerat și murit în lupta de păstrare a dreptei credințe! Veacul al XVIII-lea este semănat cu nenumărați mucenici și martiri ai credinței ortodoxe.

Asemenea exemple contribuie la formarea caracterului creștin ortodox.

Dacă e necesar ca fiecare creștin ortodox să aibă anumite cunoștințe din domeniul credinței lui, apoi, după cum arătam mai sus, mai necesar este, pentru el, să trăiască învățătura Mântuitorului, să practice virtuțile creștine. „Căci nu-i suficient să cunoaștem binele și desăvârșirea, ci e nevoie să le practicăm în toate acțiunile vieții noastre"[335]. De aici, catehizarea „nu este simpla memorare a dogmelor și preceptelor religioase, ci ea face ca acestea să pătrundă în ființa, cel puțin a celor mai buni dintre credincioși, să treacă în substanța lor, spre a simți fiorul religios sau spiritul supranatural care trăiește în dogmă și o însuflețește"[336]. Acțiunea aceasta îl transformă pe

[334] Hr. Andrutsos, **Sistem de morală**, p. 165.

[335] Bartolomeu Popescu, **Filozofia și pedagogia creștină a lui J. Amos Comenius**, „Cultura Românească", București, 1939, p. 297.

[336] Dom. Lambert Beauduin, **Liturgie et catéchisme en Occident et Orient** („Irenikon", nr. 6, dec. 1930, p. 649), citat după Pr. P. Vintilescu, **Preotul în fața chemării sale de păstor al sufletelor**, Tipografia „Caragiale", București, 1933-1934, p. 259.

credincios după voința lui Dumnezeu, ... „îl redă vieții creștine în puritatea în care l-a creat Dumnezeu dintru început"[337].

Pe alt plan, învățământul religios nu vrea să dea Bisericii un intelectualist sec și rece, nici un sentimentalist înfricoșat de viață și de nevoile ei, nici un simplu impulsiv fără scrupule morale. Ținta lui este să niveleze zi de zi drumul ce duce la o perfectă armonie între rațiune, simțire și voință; între minte, inimă și mână. Astfel, el armonizează, pe cât e posibil, și viața fizică a credinciosului în acord cât mai apropiat cu cea spirituală. Încreștinându-l deplin, îl duce la trăirea vieții după chipul lui Hristos. Mântuitorul Însuși, cu modul în care și-a îndeplinit misiunea între oameni, înfățișează măsura după care credinciosul trebuie să-și armonizeze propria sa personalitate. Aceasta echivalează cu spiritualizarea credinciosului, cu a-l ajuta „să pună stăpânire asupra simțurilor și pasiunilor"[338], cu a trăi după voia lui Dumnezeu. Hristos a fixat acest ideal și idealul conturat de El îl atrage pe credincios. Hristos a realizat idealul preconizat, lăsând urmașilor Săi pilda despre putința realizării acestuia. Spre și în Hristos trebuie deci îndreptate năzuințele duhovnicești ale adevăratului credincios. Căci în El sunt concretizate trăsăturile caracterului creștin. Spre El privim chiar și atunci când intenționăm să descriem numai caracterul creștin. Cu atât mai mult când voim să-l educăm[339]. „Când, după dreapta judecată și pe măsura putinței"[340], am ajuns să ne asemănăm cât de puțin lui Hristos și să-I interpretăm învățătura în trăirea noastră creștinească, putem nădăjdui și suntem în drumul realizării, în noi, a caracterului religios-moral.

Învățământul religios contribuie la educația religioasă, pentru faptul că el corespunde curățeniei sufletești a adevăraților creștini. Și apoi pentru că, prin cuprinsul și autoritatea lui, este educativ. Creștinismul este viață activă; religia creștină nu este un sistem de definiții și memorizări teologice, ci ea încălzește sufletul

---

[337] M. Bulacu, **Probleme de pedagogie catehetică**, în „Studii Teologice", nr. 3-6, 1950, p. 240.

[338] Fr. Foerster, **Școala și caracterul**, p. 104.

[339] Jakob Drinck, **Christus und die christliche Persönlichkeit**, F. Schöningh., Paderborn, 1949, p. 247.

[340] Clement Alexandrinul, **Stromate**, II, 22.

credinciosului, creând acele stări sufletești de trăire internă a vieții religioase, care se exteriorizează prin acțiuni creștine. Aceasta rezumă rostul cel mai apropiat al învățământului religios. El nu poate și nici nu trebuie să aibă ceva comun cu oarecare prelegeri migăloase și sterile, nici să urmărească scopul de a da Bisericii creștini încărcați de cunoștințe religioase reci; învățământul religios trebuie să așeze în mintea și în inima credincioșilor cuvântul cel neschimbat al lui Dumnezeu, așa cum ne-a fost el predat din veac în veac de Biserică. El nu poate însemna o intelectualizare. Căci numai un învățământ care țintește și educația caracterului este adevărată artă[341]. El duce la *deprinderea trăirii învățăturilor* sfinte și prin aceasta la mântuirea sufletească. O dată treziți la o asemenea viață, credincioșii vor căuta din propriu îndemn să-și însușească cât mai multe din învățăturile Sfintei Scripturi. Iar îndemnul acesta crește cu fiecare zi, făcând să se „stabilească contactul sufletului cu Dumnezeu, cu Hristos, care ne-a adus mântuirea"[342]. Și în mod firesc un asemenea contact se poate stabili numai dacă „religia nu se învață, ci se trăiește; căci ea nu este învățătură, ci viață"[343].

Pe un asemenea fond religios credincioșii vor clădi mereu, dar nu din obligație, ci călăuziți neîncetat de dragostea pentru Învățătorul Hristos. În acord cu idealul intuit de Mântuitorul prin pilda vieții Sale, ei vor năzui să-și îndrume pașii, să-și călăuzească ființa lăuntrică, să-și formeze caracterul. Învățământul religios le-a conturat un caracter desăvârșit, pe Hristos Domnul. Pe temeiul lui, ei rămân cu idealul desăvârșirii creștine în fața conștiinței.

*

Este de subliniat însă că învățământul religios nu va putea realiza ceea ce am remarcat până aici, fără ca el să fie orientat spre un punct central, în Hristos. Aceasta înseamnă respectarea *principiului hristocentric*. Hristos este centrul învățăturii evanghelice. În persoana

---

[341] Cf. Th. Tóth, **Jugendseelsorge**, p. 232.

[342] V. Oană, **Cum să se predea învățământul religios**, în „Revista Teologică", nr. 12, Sibiu, 1932, p. 453.

[343] Ibidem.

Lui s'au împlinit făgăduințele. Și tot numai în dependență de persoana Mântuitorului poate fi concepută formarea caracterului religios-moral creștin.

3. Materia învățământului religios și criteriile alegerii ei

Prin *materia învățământului religios* înțelegem totalitatea cunoștințelor religioase selecționate, după anumite criterii, pentru a fi împărtășite catehumenilor (credincioșilor). Înainte, prin această materie de învățământ se înțelegeau cu deosebire *catehismul și istoria biblică*, și acest înțeles deținea o autoritate tradițională. Activitatea catehetului era legată de această autoritate; ea este asociată de ritualul Sfântului Botez. Dar, începând cu secolul XVI, *catehism* înseamnă și cartea, manualul de religie destinat credincioșilor[344].

În majoritatea lor, catehismele mai vechi cuprindeau cunoștințe de ordin dogmatic, moral, precum și rugăciuni (Simbolul Credinței, Tatăl nostru, cele nouă fericiri, decalogul, despre virtuți și păcat, Sfintele Taine etc.). Catehetul avea cuvânt hotărâtor în materie de învățământ religios. Dar astăzi, autoritatea bisericească precizează, prin programă analitică, ce anume trebuie să li se transmită catehumenilor, din ceea ce această autoritate consideră ca esențial de transmis. Într'o asemenea situație catehetul pare a fi scutit de frământări în alegerea materialului de învățământ religios. Dar numai *pare* a fi scutit de o asemenea sarcină, căci un catehet bine inițiat în împlinirea misiunii sale trebuie să cunoască principiile de bază la întocmirea unui manual de religie. Și aceasta pentru că, activând în teren, devine, în chip firesc, un tălmăcitor autorizat al acestor principii. De aceea, tot în mod firesc, noi vom și selecționa observările obiective rezultate din experiență, orientându-ne după tradiția istorică, după principiile teologice și pedagogice care stau la baza dispozițiilor oficiale bisericești. În chipul acesta, catehetul are posibilitatea să

[344] Primele scrieri numite *catehisme* se atribuie luteranului Althammer (1528) și catolicului G. Wizel (1535). Cf. Fr. W. Bürgel, **Geschichte des Religionsunterrichtes**, 1890.

înțeleagă criteriile adevărate și necesare în pătrunderea sensului acestor dispoziții, să activeze fără greșeli și să țină pas cu vremea.

Criteriile pentru alegerea materiei de învățământ religios au în vedere, dintru început, scopul catehizării, care este formarea, educarea caracterului religios-moral. La aceasta duce trăirea vieții creștine – în cazul nostru – în înțeles creștin ortodox. Aceasta nu înseamnă deci un act speculativ, nici doar un sistem de teologie și de morală, ci act de dăruire totală întru adorarea lui Dumnezeu și slujirea aproapelui. Catehizarea creștină ortodoxă urmărește trăirea învățăturii creștine. Ea ține să descopere *valorile religioase* care stau la temelia vieții și faptelor religios-morale, așa cum lămurit ne învață Mântuitorul Iisus Hristos în parabola cu comoara ascunsă în țarină (Mt 13, 44). Dar la aceasta se poate ajunge numai în urma unei căutări stăruitoare. Iar cel ce află această comoară, adică trăirea în Hristos, se poate bucura de toate cele trebuitoare și vieții sale pământești (Mt 6, 33). El a aflat împărăția cerurilor și o trăiește pe aceasta încă în imanență. Pentru un adevărat creștin, câștigarea unei asemenea trăiri înseamnă dobândirea bunului suprem, bun care nu se va lua de la dânsul (Lc 10, 41-42).

Ca urmare a celor arătate mai sus, înțelegem deci că împărăția lui Dumnezeu, *împărăția cerurilor*, câștigarea acestei împărății, între altele și pe calea învățământului religios, constituie o problemă centrală pentru catehizare. Această problemă este amintită în mod pregnant, ca preocupare în Noul Testament, și luminarea ei se face evidentă în parabolele Mântuitorului Hristos. Iar Biserica a concretizat doctrina și morala creștină în hotărârile ei aduse sub povața Sfântului Duh, în această privință. Pedagogia religioasă, catehetica are menirea să mijlocească, prin metodele și formele ei proprii, transmiterea către credincioși a acestor hotărâri ale Bisericii.

Obiectul catehizării este, înainte de toate, *practicarea* vieții religios-morale sub aspectul ei extern și intern. În acest înțeles, învățătura Bisericii slujește ca mijloc educativ-religios de primă însemnătate. Formularea teoretică a doctrinei are ca scop numai justificarea, fundamentarea, explicarea practicii religios-morale. De aceea și criteriul pentru selecționarea acestei materii a catehizării este cel *pedagogic*.

Al doilea criteriu pentru alegerea materiei de învățământ religios este cel *teologic*. Potrivit acestui criteriu trebuie observate cu necesitate

acele fapte izvorâte din credință, care duc la mântuire prin ele însele sau prin hotărârea lui Dumnezeu, cum aflăm din Sfânta Scriptură. Citim astfel: *„Iar viața veșnică aceasta este: Să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos pe Care L-ai trimis"* (In 17, 3). Sau: *„Fie-vă cunoscut vouă tuturor și întregului popor Israel că întru numele lui Iisus Hristos Nazariteanul, pe Care voi L-ați răstignit, dar pe Care Dumnezeu L-a înviat din morți, întru El stă acesta sănătos înaintea voastră! El este piatra cea neluată în seamă de către voi, ziditorii, care a ajuns în capul unghiului; și întru nimeni altul nu este mântuirea, căci sub cer nu este dat între oameni nici un alt nume întru care noi trebuie să ne mântuim"* (FA 4, 10-12). De asemenea, *„fără credință nu-i cu putință să fim bineplăcuți; fiindcă cel ce se apropie de Dumnezeu trebuie să creadă că El există și că răsplătitor Se face celor ce-L caută"* (Evr 11, 6).

Al treilea criteriu pentru alegerea materiei învățământului religios este acela al *actualității*. Pe temeiul acestui principiu se iau în considerare și se selecționează acele fapte religios-morale care sunt îndreptar al vieții credincioșilor Bisericii noastre în vremea noastră, care luminează activitatea credincioșilor în diferitele ei forme de manifestare, ca și viața lor duhovnicească. În chipul acesta adevărurile religios-morale și faptele de valoare istorică le vin în ajutor spre pătrunderea complexității vieții sociale, cetățenești, în aceeași măsură în care ei își îndeplinesc datoriile către Biserică și Dumnezeu.

În aceeași ordine de idei trebuie subliniat și faptul că prin mijlocirea învățământului religios, plasat în plină actualitate, credincioșilor li se clarifică și li se face înțeleasă concepția de azi despre lume și viață; apoi li se face înțeleasă și atitudinea pe care sunt îndatorați, creștini fiind, să o dovedească față de semenii lor care cugetă și cred altfel decât ei, față de credincioșii aparținători altor Biserici și culte religioase, lucrând astfel în spiritul ecumenismului creștin, așa cum am arătat mai amănunțit și mai documentat într'o altă lecție[345].

Firește, prin materia de învățământ religios, aleasă după criteriile arătate, trebuie să se urmărească, în primul rînd, prezentarea adevărurilor și valorilor netrecătoare ale religiei creștine ortodoxe, valori educativ-religioase cu autoritate divină.

[345] Educația religioasă și ecumenismul creștin.

De altfel, pentru zidirea adevăratei vieţi creştine este necesară propovăduirea adevărului revelat, deoarece *„credinţa este din auzire"* (Rm 10, 17). Cuprinsul catehizării este deci tocmai acest adevăr; el – adevărul revelat – constituie materia propriu-zisă a învăţământului religios.

Mântuitorul Iisus Hristos a adus în lume plinătatea acestui adevăr şi l-a încredinţat Bisericii Sale, poruncind să fie propovăduit tuturor neamurilor (Mt 28, 18-20).

Biserica a împlinit şi împlineşte în veac porunca Mântuitorului în următoarele trei forme:

1. Învăţând despre istoria mântuirii neamului omenesc, adică despre faptele milostivirii lui Dumnezeu către om, fapte arătate în Sfânta Scriptură; prin ele s'a pregătit mântuirea dintru început şi s'a realizat în Iisus Hristos. Modele de adevărată activitate învăţătorească, privind mai ales istoria mântuirii, aflăm din belşug în Sfânta Scriptură. Astfel, Sfântul Apostol Petru grăieşte mulţimii la Pogorârea Sfântului Duh (FA 3, 12 ş.u.); întâiul mucenic creştin, Sfântul Ştefan, urmăreşte aceeaşi temă, vorbind în sinedriu (FA 7, 2 ş.u.); Sfântul Apostol Pavel grăieşte adesea în faţa mulţimii şi în sinagogă (FA 13, 16 ş.u.). Rezultă deci limpede că istoria biblică a constituit materia principală a catehizării, încă din primele zile ale creştinismului.

2. Apoi Biserica este păzitoarea şi învăţătoarea adevărului revelat încă din începuturile ei (FA 4, 8; 10, 34 şu.). Ea a cuprins doctrina creştină în formule limpezi, bine precizate, clare şi definitive; a realizat şi a dus la bun sfârşit procesul pentru sistematizarea doctrinei creştine într'un sistem bine închegat de adevăruri religioase şi morale, care călăuzesc neîntrerupt viaţa credincioşilor creştini.

3. Biserica a lucrat şi lucrează la transmiterea adevărurilor mântuitoare, către fiii ei, prin sfintele slujbe, prin viaţa liturgică, pentru că „Ortodoxia nu este teorie, ci viaţă în Dumnezeu... întreaga doctrină a Bisericii se cuprinde în experienţa sa vitală, şi aceasta pentru că o găsim în cultul divin, adică în viaţa lui Dumnezeu". Doctrina creştină se înfăţişează concret cu deosebire în Sfânta Liturghie, în Sfintele Taine, în sărbătorile anului liturgic şi, repetăm, în toate sfintele slujbe ale Bisericii. Tocmai acesta este şi motivul esenţial în virtutea căruia catehizarea a văzut în materialul liturgic unul din mijloacele esenţiale pentru instruirea şi educarea credincioşilor. Şi astăzi, importanţa acestui material deţine un loc central în învăţământul religios.

Făcând o privire retrospectivă asupra celor expuse până aici, ajungem la concluzia că materia învățământului religios poate fi sistematizată în următoarele grupuri generale: a) materia studiilor istorice; b) materia sistematică (dogmatică și morală); c) materia liturgică (cuprinzând și materia altor ramuri practice).

Aceste ramuri principale se subîmpart în altele, pe care le adâncește știința teologică, și toate se dezvoltă ca dintr'o tulpină. Cu toate acestea, catehizarea nu trebuie să se piardă în diversitatea studiilor teologice, istorice, biblice, dogmatice, morale, liturgice etc., intenționând, printr'o greșită înțelegere, să realizeze din catehumeni generații de teologi savanți, căci nu acesta este rostul ei. Scopul suprem al catehizării este mântuirea sufletească a credincioșilor. De aceea trebuie aleasă, cu toată grija, materia pe urma prezentării căreia să tindem către realizarea acestui scop.

Religia este o realitate de o simplitate grandioasă, sublimă, iar formele variate și numeroase ale materiei de învățământ religios sunt numai culorile aceleiași lumini albe, curate, trecute printr'o prismă spectrală. În fiecare este cuprinsă, ca fiecare floare într'un buchet splendid, aceeași „veste bună", același adevăr evanghelic. Trebuie subliniat faptul că în alegerea materiei de învățământ religios nu mulțimea cunoștințelor religioase are cuvânt hotărâtor, ci, cum am arătat mai sus, scopul urmărit prin catehizare. De aceea trebuie evitată, neapărat, *supraîncadrarea* programului de catehizare. Formele variate în care pot fi exprimate învățăturile din Sfânta Scriptură sunt legate organic între ele; chiar se cuprind una în alta. Această situație asigură unitatea materiei învățământului religios, care se cere respectată în virtutea principiului „concentrării" în întocmirea programei analitice, a planului de catehizare în cadrul și în legătură cu cultul divin.

De asemenea, fiecare cateheză va avea să răsfrângă o rază de lumină asupra figurii centrale a catehizării, adică a Mântuitorului Iisus Hristos.

BIBLIOGRAFIE

Biblia, București, 1968, 1975;

H. Rickert, **Lebenswerte, Kulturwerte**, Berlin, 1912.

Ios. Göttler, **Das religiöse Kulturgut als Bildungs mit tein Pädagogik der Volksschule**, K. B., 1927.

Gerh. Esser, I. Mausbach, **Religion, Christentum und Kirche**, Kempten, 1924.
I. Göttler, **System der Pädagogik**, München, 1927.
Apostolat social (toate volumele apărute până în prezent).
D. Călugăr, **Hristos în şcoală I**, Sibiu, 1934-1937.
D. Călugăr, **Hristos în şcoală II**, Sibiu, 1936.
D. Călugăr, **Educaţie şi învăţământ**, Sibiu, 1946.
D. Călugăr, **Preocupări catehetice**, Sibiu, 1944.
D. Călugăr, **Şapte cărţi de religie**, Sibiu, 1936-1946.
D. Călugăr, **Caracterul religios-moral creştin**, Sibiu, 1955.
N. Brânzeu, **Semănătorul. Catehetica**, Lugoj, 1936.
Sf. Chiril al Ierusalimului, **Catehezele I-II**, trad. D. Fecioru, Bucureşti, 1943, 1945.
V. Coman, **Religie şi caracter**, Braşov, 1944.
H. C. Ionescu, **Inima e cârmaciul minţii**, Bucureşti, 1927.
V. Popa, **Rugăciunea în metodica religiei**, Suceava, 1943.
M. Chialda, **Creştinism şi patriotism**, în „Studii Teologice", V, 1953, nr. 1-2, pp. 51-75.
Învăţătura de credinţă creştină ortodoxă, Bucureşti, 1952.
D. Belu, **Preocupări şi studii de pastorală, omiletică şi catehetică**, în **Douăzeci de ani din viaţa Bisericii Ortodoxe Române**, Bucureşti, 1968; **Mica Biblie**, Bucureşti, 1972.

4. Izvoarele catehezei

Observând cu atenţie şi cu tact pedagogic criteriile alegerii materiei de învăţământ religios, arătate în lecţia anterioară, urmează ca acum să alegem această materie în dependenţă de *scopul catehizării* şi de *cerinţele sufleteşti ale catehumenilor.*

Mântuitorul Iisus Hristos ne este îndrumător suprem şi în această privinţă, când ne grăieşte: *„Încă multe am a vă spune, dar nu le puteţi purta acum"* (In 16, 12). De asemenea, fidel întru totul poveţelor Mântuitorului, Sfântul Apostol Pavel se dovedeşte un cunoscător al omului, când arată că materia de învăţământ religios să fie potrivită sufletului ascultătorilor săi, adresându-li-se prin cuvintele: *„Cu lapte v'am hrănit, nu cu bucate, căci încă nu puteaţi (mânca) şi încă nici acum nu puteţi, fiindcă sunteţi tot trupeşti"* (1 Co 3, 2-3).

Materia de învăţământ religios trebuie deci aleasă potrivit cu scopul pe care îl urmărim în cadrul acestui învăţământ şi în legătură cu posibilităţile intelectuale ale ascultătorilor. Atât scopul, cât şi

posibilitățile intelectuale ale catehumenilor ne călăuzesc și la gruparea acestei materii[346].

Firește, cunoștințele de psihologie religioasă ne sunt și ele de ajutor în alegerea și, mai târziu, în predarea materiei de învățământ religios și în realizarea scopului catehizării.

Sufletul omenesc este o unitate; el trebuie conceput permanent astfel. Iar Ortodoxia are în vedere, în acțiunea ei pentru zidirea credincioșilor, între altele, și prin învățământul religios, tocmai această unitate a sufletului omenesc, deci nu numai cunoașterea sau numai voința, ori numai sentimentul. Ortodoxia este și cugetarea (dogmatica, logica ortodoxului), și emotivitatea (cultul, rugăciunea, cântarea religioasă), și voința (istoria, morala, dreptul bisericesc).

De aceea, alegerea și predarea materiei de învățământ religios este o lucrare completă numai ținând seama de cele arătate aici, numai dacă vizează realizarea armonică a personalității creștine[347].

Ținând seamă de datele principale arătate mai sus, urmează să ne referim acum la cele trei grupuri ale materiei de învățământ religios pe care le-am specificat în lecția precedentă.

5. Materia istorică

a) Vechiul Testament. În ceea ce privește Vechiul Testament, ca izvor al catehezei, amintim că pot fi întâlnite, în această privință, opinii contradictorii. Dar nu opiniile negative, neconstructive[348] ne duc la alegerea materiei de învățământ religios din Vechiul Testament, ci criteriile obiective, constructive în această direcție. Astfel, Vechiul Testament este o adevărată comoară pentru realizarea scopului catehizării, pentru educarea caracterului religios-moral. Întâlnim aici figuri mărețe, excepționale, personalități puternice ale vieții religioase (Avraam, Moise, David, Solomon etc.), care, fără îndoială, influențează pozitiv sufletul catehumenilor; ele, aceste personalități, transmit

---

[346] Cf. S. Popescu, **Metodica specială a studiului religiunii**, p. 4.
[347] Cf. și Gh. Maior, în „Revista Teologică”, nr. 12, Sibiu, 1932, p. 442.
[348] Ex. E. Katzer, **Die Selbständigkeit des Christentums**, Leipzig, 1898.

putere educativ-religioasă prin exemplul vieții lor, prin credința lor neclintită în Dumnezeu. Asemenea caractere oțelite trăiesc în istoria sfântă a Vechiului Testament, iar intuirea lor înseamnă lucrare constructivă pentru credincioșii creștini.

Dar introducerea catehumenilor în lumea Vechiului Testament răspunde și încă unui imperativ de ordin religios-creștin de primă însemnătate. Și aceasta pentru motivul major că acolo aflăm elementele pregătitoare spre primirea și înțelegerea lumii Noului Testament. Aproape întreg cuprinsul Vechiului Testament luminează Noul Testament, conduce pedagogic-religios spre Hristos, și anume, pentru că și cărțile Vechiului Testament, ca și acelea ale Noului Testament, sunt documente autentice ale descoperirii dumnezeiești. Ele au aceeași origine, aceeași autoritate pentru credință, același scop ca și Noul Testament. Astfel, „Vechiul Testament este izvor prim și principal al revelației dumnezeiești, căci, prin profeții conduși de Duhul, a pregătit Dumnezeu aspectul religios al omenirii: sfințirea prin mijlocirea întrupării lui Hristos"[349].

Din cele arătate mai sus reiese limpede că „Noul Testament este o prelungire firească a celui Vechi. De aceea Noul Testament nici nu face deosebire strictă între Evanghelii și revelația veche. Dacă un necunoscător al cauzei ar citi nepreocupat numai Noul Testament, s'ar întreba nedumerit: bine, dar partea premergătoare unde-i? Dacă, invers, ar începe cu Vechiul Testament și ar continua apoi cu citirea Noului, va recunoaște o legătură organică între Testamente. Ambele le-ar crede dintr'o bucată, precum rădăcina, trunchiul și coroana formează copacul. Nu se poate presupune Noul fără Vechiul Testament, întocmai cum nu s'ar putea închipui vale fără deal"[350]. În felul acesta este de subliniat „paralelismul, bine justificat din punct de vedere istoric"[351], între Hristos și Vechiul Testament.

Esențialul întru totul dominant în problemă îl constituie faptul că cele două Testamente – Vechiul și Noul – sunt legate între ele prin ideea mesianică. În felul acesta „se poate face biografia

[349] M. Neaga, „N'am venit să stric Legea...", Sibiu, 1940, p. 67.
[350] **Ibidem**, p. 70.
[351] **Ibidem**, p. 71.

Mântuitorului, nu după modelul evangheliștilor, martori oculari, ci după acea minunată schiță trasată de Duhul, care a grăit prin prooroci"[352]. Ni se arată limpede locul nașterii Lui, ca și nașterea Lui din fecioară (Mi 5, 2; Dn 9, 24-27; Is 12, 13). Apoi originea lui omenească și divină (Fc 3, 15; 9, 7; 12, 3 etc.); steaua magilor (Nm 24, 17); Hristos profet (Dt 18, 18); intrarea în Ierusalim (Za 9, 9); vinderea lui Iisus etc. (Za 9, 13); patimile, moartea etc., învierea lui Hristos (Ps 15, 10) etc.

Toate făgăduințele acestea, și altele asemenea lor, „s'au realizat întocmai în Noul Testament. Pregătirea au făcut-o profeții, care au anunțat cele mai importante dogme în legătură cu persoana Mântuitorului, ca: dumnezeirea, realitatea naturii Sale omenești, nașterea pe cale supranaturală, lipsa de păcat. Asemenea anticipă Vechiul Testament cum va mijloci Hristos mântuirea, indicând dregătoria Sa profetică, preoțească și învățătorească"[353].

Întemeiați pe aceste premise, înțelegem că „obiectul fundamental al Bibliei, începând de la primele capitole ale cărții Facerea (3, 15), și terminând cu cele din urmă capitole ale Apocalipsei (21, 6, 20, 21), este Dumnezeu-Omul, Domnul nostru Iisus Hristos"[354].

Binestiind că în inima învățământului religios trebuie să stea Hristos cu întreaga Sa viață și învățătură, ne este ușor să înțelegem că Vechiul Testament slujește, în catehizare, *principiului hristocentric*, că el este astfel izvor de primă însemnătate al catehezei, înfățișând istoria mântuirii neamului omenesc prin Iisus Hristos.

b) Noul Testament. Ca și Vechiul Testament, Noul Testament este izvor principal pentru cateheză. Într'adevăr, din moment ce Vechiul Testament cuprinde învățătura religios-morală a creștinismului, în faza lui de pregătire, Noul Testament cuprinde această învățătură în forma sa de realizare și desăvârșire. „Din acest punct de vedere Vechiul Testament nu contribuie numai la înțelegerea Noului Testament, ci devine icoană fidelă a hotărârilor

[352] **Ibidem**, p. 83.

[353] Patr. Nicodim și Prof. I. D. Ștefănescu, **Biblia ilustrată**, Edit. Mânăstirea Neamțu, 1936, XIV.

[354] Patriarhul Justinian, **Cuvânt către cititori**, Biblia, București, 1968.

pedagogice ale lui Dumnezeu față de poporul ales, ca Testament al Legii și profeției, ca tipul și arătarea anticipată a bunurilor viitoare"[355].

Dar Noul Testament conturează personalitatea Mântuitorului Iisus Hristos în plinătatea divino-umană, ca și nașterea comunității, Bisericii creștine. Întâiul aspect deține prioritate, însă nu mai puțin esențial este cel de-al doilea. De aceea, ambele trebuie reținute și înțelese prin cea mai desăvârșită legătură, Mântuitorul Iisus Hristos fiind întemeietorul și capul Bisericii, iar Biserica fiind trupul Lui (1 Co 12).

În chip prioritar, Sfintele Evanghelii cuprind material bogat și întru totul convingător în legătură cu personalitatea Mântuitorului Iisus Hristos. Dar acest material trebuie prezentat cu grijă deosebită, nu ca o biografie oarecare, ci prin ceea ce el contribuie la precizarea trăsăturilor definitorii din persoana unică în istoria mântuirii neamului omenesc, în neîntrecuta măreție a Mântuitorului Hristos. Căci numai așa înfățișat, acest pisc al viețuirii divino-umane – Fiul Omului – cucerește loc statornic, definitiv în ființa catehumenilor.

Dar Noul Testament ni-L arată pe Mântuitorul Iisus Hristos nu numai în ipostaza Sa de împlinitor al dumnezeieștii învățături, legând cu orice prilej această învățătură cu fapta, cu viața trăită cu și în Dumnezeu, spre ridicarea omului la o demnitate mereu sporită în frumusețe religios-morală; el ni-l înfățișează prin chipul dascălului desăvârșit. Când încheia o cuvântare, *„mulțimile erau uimite de învățătura Lui, că îi învăța ca unul care are putere, iar nu cum îi învățau cărturarii lor"* (Mt 7, 28-29). Ei exprimau un adevăr de netăgăduit, zicând că niciodată nu au auzit un om care să grăiască ca Acesta (ca Mântuitorul Hristos). În chip deosebit, Mântuitorul Hristos îi lega pe ascultători de învățătura Sa prin aceea că *„pe toate acestea le-a grăit Iisus mulțimilor în parabole, și fără parabole nimic nu le grăia"* (Mt 13, 34). Iar pildele, parabolele, asemănările folosite de Mântuitorul Iisus Hristos în activitatea Sa învățătorească rămân pentru totdeauna exemple de mijloace didactic-religioase de neegalat. Iată motivele pentru care Sfintele Evanghelii sunt izvoare ale catehezei, dar izvoare nu numai prin fondul, prin cuprinsul lor revelat, ci și prin forma lor, prin metoda pe care o descoperim în ele la tot pasul.

---

[355] Hr. Andrutsos, Dogmatica..., p. 5.

Cum am arătat până aici, Noul Testament, mai ales Sfintele Evanghelii, prezintă personalitatea Mântuitorului Iisus Hristos – repetăm – în plinătatea ei. Dar din cuprinsul Noului Testament trebuie reliefat, în cateheze, și al doilea scop: nașterea comunității creștine, a Bisericii. În această privință este de reținut însă faptul că de nașterea și dezvoltarea comunității creștine, așa cum atât de limpede, de evident și într'o prezentare de o rară simplitate o aflăm în întreg Noul Testament – cateheza în general, dar mai mult, cateheza destinată credincioșilor simpli, s'a ocupat mai puțin. Doar unii catehetii mai zeloși și-au întins câmpul de activitate învățătorească și asupra Faptelor Apostolilor, măcar că și epistolele – toate – cuprinse în Noul Testament prezintă material bogat în luminarea scopului amintit mai sus, cu deosebire în ceea ce privește dezvoltarea și întărirea Bisericii în epoca primară a creștinismului. Credincioșii trebuie neapărat introduși, prin cateheze, și în cunoașterea acestor epistole – din care se citesc pericope în cadrul sfintelor slujbe – ca să afle și să rețină modul cum s'au închegat și s'au întărit comunitățile creștine a căror continuare firească este Biserica noastră de azi.

Epistolele din Noul Testament cuprind material religios-moral pentru viața tuturor catehumenilor Bisericii și în diferite momente ale vieții lor. Pentru întărirea acestei situații să luăm drept exemplu cele șapte citiri din „Apostol" la Sfântul Maslu. În prima din acestea, credinciosul, aflat în suferință sufletească și trupească, este îndemnat să suporte totul cu răbdare și întru nădejdea însănătoșirii, zicând: *„Luați-i, fraților, drept pildă de suferință și de'ndelungă-răbdare pe proorocii care-au grăit în numele Domnului. Iată, îi fericim pe cei ce-au răbdat: de răbdarea lui Iov ați auzit și deznodământul Domnului l-ați văzut, că mult-milostiv este Domnul și îndurător"* (Iac 5, 10-11). În al doilea „Apostol" se face îndemn la solidaritatea frățească în vreme de necaz și la îndepărtare de egoism. Căci *„datori suntem noi cei tari să purtăm slăbiciunile celor neputincioși și nu nouă înșine să ne facem plăcuți; ci fiecare din noi să i se facă plăcut aproapelui său în ceea ce este bun spre zidire. Că și Hristos, nu Luiși făcutu-S'a plăcut, ci după cum este scris:* ***Ocările celor ce Te ocărăsc pe Tine au căzut asupra Mea.*** *Fiindcă toate câte mai'nainte s'au scris, spre învățătura noastră s'au scris, ca prin răbdarea și mângâierea Scripturilor să avem nădejde. Iar Dumnezeul răbdării și-al mângâierii să vă dea vouă ca unii pentru alții să fiți într'un gând, potrivit lui Iisus Hristos,*

pentru ca toți laolaltă și cu o singură gură să-L slăviți pe Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos" (Rm 15, 1-6). Dacă în al treilea „Apostol" se arată că credincioșii sunt trupul lui Hristos și mădulare în parte, bucurându-se de darurile ce le vin prin Biserică, mai ales în virtutea dragostei care „*niciodată nu se trece*" (1 Co 12, 27 și 13, 1-8), în al patrulea se accentuează că ei înșiși sunt „*templu al Dumnezeului celui viu*" (2 Co 6, 16), îndemnându-i să se curețe „*de toată întinarea trupului și a duhului, desăvârșind sfințenia în frica lui Dumnezeu*" (2 Co 7, 1).

Sfântul Apostol Pavel (în al cincilea „Apostol") se aduce pe sine însuși exemplu viu de răbdare în necazurile prin care a trecut împreună cu cei apropiați, scriind: „*peste măsură, peste puteri am fost îngreuiați, încât nu mai aveam nici o nădejde pentru viața noastră. Dar noi întru noi înșine ne-am socotit osândiți la moarte, ca să nu ne punem încrederea în noi, ci în Dumnezeu Cel ce-i învie pe cei morți, Cel ce ne-a izbăvit pe noi dintr'o moarte ca aceasta și ne izbăvește și'n Care nădăjduim că încă ne va mai izbăvi...*" etc. (2 Co 1, 8-10). Același Sfânt Apostol arată care este „*rodul Duhului*" și îndatorirea credincioșilor de a-l îndrepta pe cel căzut „*cu duhul blândeții*" („Apostolul" al șaselea; Ga 5, 22; 6, 1-2), pentru ca în ultimul „Apostol" să pună la inima credincioșilor rugăminți ca acestea: „*Și vă îndemnăm, fraților, să-i dojeniți pe cei fără de rânduială, îmbărbătați-i pe cei slabi de înger, sprijiniți pe cei neputincioși, fiți îndelung-răbdători față de toți. Vedeți ca nu cumva cineva să-i răsplătească cuiva răul cu rău, ci'ntotdeauna să urmăriți binele: și unul către altul, și fiecare către toți*" etc. (1 Tes 5, 14-16).

Înțelegem din cele arătate că istoria biblică, în întregul ei, este – trebuie să constituie – izvor al catehezei. Credincioșii Bisericii noastre sunt puși astfel în situația de a cunoaște Sfânta Scriptură din ce în ce mai temeinic și de a folosi textul ei în prezentarea în mod documentat și pozitiv a dreptei credințe. Ei își însușesc și o atitudine cuviincioasă față de Biblie, citind-o în duh de sfințenie, ca pe mărturia descoperirii dumnezeiești, și văzând în ea mijlocul prin care Dumnezeu și azi grăiește tuturor celor ce Îl iubesc și Îl caută pe El[356].

---

[356] Trebuie subliniată apariția recentă: **Mica Biblie**, București, 1984. Alături de Biblie, ea este carte de temelie în întocmirea și prezentarea catehezelor – materialului istorico-religios – pentru credincioși.

c) **Sfânta Tradiție.** Izvoarele principale ale dreptei noastre credințe creștinești sunt Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție. În chip firesc, ele sunt și izvoare ale catehezei.

De aceea, dacă ne-am referit până acum la primul izvor, la Sfânta Scriptură, urmează să ne oprim, în puține cuvinte, și asupra celui de-al doilea, adică la Sfânta Tradiție, „care este viața Bisericii în Duhul Sfânt, este curentul viu al vieții Bisericii"[357].

Autoritatea neîndoielnică a Sfintei Tradiții, ca izvor revelat, este subliniată distinct prin cuvintele: *„Sunt încă și multe altele pe care le-a făcut Iisus, care, dacă s'ar fi scris una câte una, socotesc că lumea n'ar cuprinde cărțile ce s'ar fi scris"* (In 21, 25). Adică Biserica păstrează fapte, învățături, datini etc., nescrise în Sfânta Scriptură, dar care au trecut din generație în generație, prin grai viu, până la noi. Multe din acestea au o mai mare vechime chiar decât cele scrise în Sfânta Scriptură; ele sunt scrise însă pentru totdeauna în sufletul adevăraților credincioși creștini și sunt păstrate ca niște comori de mult preț, influențând puternic viața religios-morală a acestor credincioși. Căci, în „înțelelepciunea Sa, Dumnezeu a voit ca adevărurile Descoperirii dumnezeiești să fie date întâi prin viu grai, spre a fi ușor înțelese și primite. Dacă învățătura dumnezeiască s'ar fi dat de la început în scris, credința nu s'ar fi răspândit cu aceeași ușurință și putere ca prin grai viu, cu care e înzestrat tot omul. Credința se dobândește și se întărește, la cei mai mulți oameni, îndeosebi prin viu grai"[358]. Unele amănunte din Sfânta Tradiție au fost eternizate și în scris, cu deosebire în operele Sfinților Părinți. De aici aflăm, de pildă, elemente ale cultului divin, folosirea diferitelor materii în acest cult etc. În Sfânta Scriptură aflăm instituirea Sfintelor Taine de către Mântuitorul Iisus Hristos. Dar Sfânta Tradiție ne-a păstrat ritualul asociat săvârșirii Sfintelor Taine. Întâlnim așezarea, întemeierea dumnezeieștii Euharistii. Dar ritualul, frumusețea și măreția Sfintei Liturghii sunt daruri de neprețuită valoare pe care le avem în și din Sfânta Tradiție. S'ar putea oare imagina trăirea unei adevărate vieți creștine ortodoxe fără asemenea comori spirituale inegalabile? În consecință, ar putea

---

[357] Învățătura de credință creștină ortodoxă, p. 28.
[358] Ibidem.

fi conceput un învățământ religios creștin ortodox, o cateheză creștină ortodoxă fără a avea ca izvor Sfânta Tradiție?

d) Istoria bisericească. Alt izvor al catehezei îl constituie istoria bisericească, atât istoria bisericească universală, cât, mai ales, Istoria Bisericii Ortodoxe Române.

Istoria bisericească universală prezintă desfășurarea istorică a Bisericii creștine în general, iar Istoria Bisericii Ortodoxe Române înfățișează trecutul Bisericii noastre, acum autocefală. În paginile celei dintâi întâlnim personalități creștine cărora li se datorește, în măsura posibilităților umane, biruința și persistența în lume a Bisericii creștine; întâlnim mucenici și martiri creștini care și-au dat viața pentru Hristos și pentru Biserica Sa, pentru răspândirea creștinismului. Adică întâlnim exteriorizarea eroismului creștin genuin, înfrângând păcatul și asuprirea fratelui. Îl întâlnim pe Sfântul Vasile cel Mare legând rugăciunea de muncă, pe Sfântul Ioan Gură de Aur ca „ambasador al săracilor", pe Sfântul Ioan Damaschin ca dogmatist neîntrecut, ca și pe mulți alți Părinți și scriitori bisericești de mare prestigiu. Toți demonstrează, prin învățătura și viața lor, că creștinismul este viață, că a fost trăit de ei și că, fără îndoială, poate fi trăit și de credincioșii de azi ai Bisericii.

Cum am și anticipat, Istoria Bisericii Ortodoxe Române este un izvor foarte însemnat pentru cateheză. Ea argumentează, mai întâi, că poporul român apare pe scena istoriei ca popor creștin și încreștinarea acestui popor nu se leagă deodată, nici chiar de un secol, cum este cazul altor popoare. Mai reține contribuția remarcabilă pe care Biserica Ortodoxă Română o are la întemeierea școlii românești, a literaturii și culturii poporului român, la păstrarea și închegarea ființei românești, la realizarea unității statale românești. Credincioșii simpli rămași în anonimat, călugării smeriți, preoții și vlădicii au participat la toate mișcările vizând înlăturarea nedreptăților sociale și realizarea egalității între oameni.

Iată atâtea motive majore care fac ca istoria bisericească – universală și ortodoxă română – să constituie un izvor al catehezei.

6. Dogmatica și Morala

Învățământul religios creștin ortodox urmărește predarea de cunoștințe religioase în scop educativ-religios, adică în scopul formării caracterului religios-moral. Aceasta implică în sine creșterea unor adevărați credincioși, conștienți întru totul de rostul lor în Biserica lui Hristos și în societatea contemporană. Căci Biserica noastră intenționează să aibă credincioși ridicați din toate punctele de vedere, credincioși luminați, care să știe și să mărturisească limpede ce *cred*, *de* ce cred și cum *cred*.

Desigur, pentru realizarea unor credincioși asemenea celor caracterizați mai sus este necesară materia Dogmaticii și a Moralei creștine. Căci Dogmatica sintetizează adevărurile de credință ale Bisericii, iar Morala creștină prezintă modalitatea de a trece aceste adevăruri în viața credincioșilor creștini. Dogmatica luminează credința fiilor Bisericii, iar Morala mijlocește practicarea vieții religioase izvorâte din această credință luminată[359]. Exprimându-ne mai lămurit, arătăm că „din Dogmatică decurg studiile ramurii practice, care tratează despre viața morală a credincioșilor și despre actele oficiale ale Bisericii, împlinite de slujitorii ei. Precum credința este baza vieții și se manifestă în cultul lui Dumnezeu, tot astfel știința despre ea este mama și nutritoarea științelor practice ale teologiei. Morala creștină își are principiile în Dogmatică, ea este și baza Liturgicii, Omileticii și a celorlalte studii ale ramurii practice, care se ocupă cu actele liturgice ale păstorilor bisericești[360]. Iată deci temeiurile esențiale ce fac ca Dogmatica și Morala creștină să constituie izvoare pentru cateheză.

Cum am arătat și mai înainte, faptele vieții religioase, adevăratele fapte ale acestei vieți, nu pot izvorî decât dintr'o credință luminată de adevărurile fundamentale ale creștinismului autentic. Și acestea, rezumativ, sunt următoarele: a) Dumnezeu cel în Treime închinat: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. El este atotțiitorul, făcătorul tuturor celor văzute și nevăzute; atotînțeleptul, Care toate le chivernisește prin

---

[359] Hr. Andrutsos, **Sistem de morală**, p. 4.
[360] Hr. Andrutsos, **Dogmatica...**, p. 22.

legile Sale naturale și morale, cărora le rămâne credincios El Însuși; care pedepsește și dă răsplată și primește cu îndurare căința sinceră. b) Sufletul este valoarea supremă a omului, mai de preț decât lumea întreagă (Mc 8, 36-37); el este nemuritor, este liber și de aceea răspunde pentru faptele sale; este „eul" superior prin care omul se aseamănă lui Dumnezeu, deși în trup trecător și legat de cele pământești; podoabele sufletului sunt virtuțile, sunt faptele bune izvorâte din credință, iar nenorocirea lui cea mai îngrozitoare este păcatul. c) Starea veșnică a sufletului, de fericire sau de osândă, atârnă de chipul în care a fost trăită viața pământească. d) Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, născut din Tatăl din veșnicie, „pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire S'a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioara și S'a făcut om"; în viața Sa pământească, istorică, ne-a învățat toate cele trebuitoare mântuirii, pildă făcându-Se pe Sine Însuși; S'a jertfit pentru a noastră mântuire și ni se dă spre viața de veci în Sfânta Împărtășanie; El este în permanență cu cei ce-L caută. e) Duhul Sfânt, Care de la Tatăl purcede, închinat împreună cu Tatăl și cu Fiul, a grăit prin prooroci și este dătător de viață. f) Biserica, trupul mistic al Mântuitorului nostru Iisus Hristos, condusă în chip nevăzut de întemeietorul și Capul ei – de Hristos – este depozitara revelației dumnezeiești pe care o propovăduiește neîntrerupt în scopul mântuirii fiilor ei; în ea sunt așezate Sfintele Taine. g) Credincioșii nădăjduiesc – după făgăduința întru totul adevărată a Mântuitorului Hristos – învierea „în ziua cea de apoi". Și, apoi, veșnica răsplătire în vremea judecății celei mari[361].

Aceste adevăruri orientează viața credincioșilor, devin „izvoare de viață în Dumnezeu" pentru ei numai dacă și le însușesc, așa cum sunt ele, ca valori religioase supreme. Dar cum va putea cineva să considere ca valori supreme pentru viața sa adevărurile religioase câtă vreme nu le cunoaște, ori le cunoaște greșit?

Ca să ajute la formarea concepției clare despre Dumnezeu și despre adevărurile Sale descoperite nouă și să-i păzească de rătăciri pe fiii săi, Biserica a avut grijă ca învățătura de credință să fie cuprinsă și exprimată în formă potrivită pentru toată vremea și accesibilă tuturor

[361] Vezi Simbolul Credinței.

credincioșilor. Din această grijă au luat ființă dogmele creștine, care fac ordine în lumea reprezentărilor religioase. Dacă prin materia de învățământ religios-istoric și practic este trezită și dezvoltată viața religioasă, prin materia Dogmaticii – prin învățământul sistematic – această viață se adâncește și se cristalizează în cele mai desăvârșite forme, care sunt necesare pentru păstrarea curăției izvoarelor de viață religioasă.

Materia învățământului religios dogmatic și moral – a catehezei din domeniul dogmaticii și moralei – este, cum arătam mai sus, o cerință de ordin pedagogic și psihologico-religios. Ca reprezentările să nu rămână oarbe, trebuie să fie transformate în noțiuni, lucrare pretinsă de evoluția spirituală. Fără sistematizare și lămurire noțională, sentimentele și ideile religioase produse prin învățământul istoric și practic ar deveni o masă haotică și curând ar putea fi date uitării. Faptul acesta este remarcat și reținut aproape în toate tratatele de psihologie religioasă.

Există însă și păreri după care prin cuprinderea vieții religioase în formule noționale s'ar ivi primejdia unei răciri a acesteia. Dar nu trebuie să se uite faptul că sufletul unor credincioși este dominat de puteri afective și că fără învățământul dogmatic, care face ordine în lumea ideilor nestatornice și vagi ale acestora, viața lor religioasă ar putea rătăci ca o corabie fără busolă pe întinsul mării, s'ar putea îndrepta spre primul miraj al vreunei învățături străine Bisericii Ortodoxe.

Dogmele Bisericii noastre sunt izvoare de energii spirituale. De aceea materia dogmaticii urmărește să facă credincioșilor înțeles acest lucru, să le înfățișeze și să-i câștige pentru un tablou cât mai fidel al luptei spirituale intense purtate de Biserică în scopul turnării sentimentelor, ideilor și reprezentărilor religioase în forme corespunzătoare, bogate în conținut.

Din catehezele de dogmatică credincioșii află astfel cum s'a format lumea ideilor religioase, dogma îndemnându-i să mediteze la lupta sufletească a creștinilor primelor veacuri pentru formularea ei.

Din viața religioasă izvorăște viața morală, care se exprimă în iubirea aproapelui. Prin aceasta nu trebuie înțeles un sentimentalism vag, o înduioșare de moment, ci o atitudine constantă în slujirea aproapelui, un ajutor faptic pentru tot omul care solicită un asemenea

ajutor, înseamnă și iubirea adevărului ca și puterea de a-l mărturisi în toate împrejurările. Aici trebuie să se amintească respectarea și apărarea bunului colectivității umane; respectarea, cinstirea și ajutorarea părinților și bătrânilor; de asemenea, și cinstirea mai-marilor noștri, a stăpânirilor (Rm 13, 1-8); cumpătarea în hrană, alungarea comodității; simț social, spiritul de solidaritate, de jertfă pentru binele comun; munca cinstită și devotată pentru întreținerea familiei, pentru prosperitatea comunității, a poporului etc.

Materia moralei creștine ortodoxe contribuie substanțial la realizarea vieții morale în sensul arătat mai sus, fapt pentru care ea este un izvor important al catehezei. Ea prezintă mijloacele esențiale în această privință, accentuând necesitatea unei gimnastici spirituale pentru întărirea și oțelirea spiritului; apoi deprinderea de a făptui în mod liber ceea ce este bun, reținerea de la tot ceea ce poate duce la rău – deci prestații morale de natură pozitivă sau negativă. Un mijloc deosebit de însemnat subliniat de ea constă în examinarea conștiinței nu numai în taina Sfintei Spovedanii, ci cât mai des cu putință; cercetarea temeinică atât a greșalelor, cât și a cauzelor acestora, a rădăcinilor din care au pornit ele. Este necesară și cunoașterea motivelor interne ascunse care au generat faptele bune sau rele; iubirea de Dumnezeu sau de sine, orgoliul, iubirea de argint, plăcerile trecătoare, filantropia ori mizantropia, patima, viciul etc. Examinarea conștiinței stabilește ce a împiedicat fapta bună, ca și ce urmări va avea fapta rea și perseverarea în aceasta. Dar nu rămâne doar la o nobilă satisfacție morală pentru fapta bună, nici numai la părerea de rău pentru greșeală, ci la hotărâri adecvate de îndreptare și controlează realizarea acestor hotărâri.

Legea morală și cea naturală sunt eterne, ca și Dumnezeu care este izvorul lor. Legea morală izvorăște din iubirea părintească a lui Dumnezeu-Tatăl. Ea urmărește numai binele nostru, chiar dacă mintea noastră mărginită nu poate înțelege acest lucru. Îndeplinirea legii asigură puterea, libertatea și frumusețea sufletului. Viața morală înseamnă izvor de adevărată fericire; este izvor al păcii și bunei-înțelegeri între oameni și popoare.

Dar credincioșii nu trebuie îndemnați la împlinirea legii numai prin motive religioase supranaturale, ci folosindu-le, în același scop, și pe cele naturale. Desigur, legate unele de altele. Cu iubirea

recunoscătoare față de Dumnezeu, de pedeapsa sau fericirea veșnică, legăm înălțarea sau deprimarea sufletească, cinstea de care se bucură adevăratul credincios – omul de caracter religios-moral – disprețul, pierderea onoarei, chiar pedeapsa în imanență pentru călcarea legii, cum ne grăiește Sfânta Scriptură: *„Pomenirea bunătății este nemuritoare; și Dumnezeu o știe și oamenii o cunosc"* (Sol 4, 1).

7. Liturgica

Cea mai însemnată materie a învățământului religios, care influențează mai puternic în formarea unui adevărat creștin ortodox, este aceea a Liturgicii. Și aceasta pentru motivul că adevărata viață creștină ortodoxă o aflăm și o trăim cu intensitate în cultul divin al Bisericii noastre dreptmăritoare. Cultul divin deține o putere formatoare, de modelare structurală a ființei credinciosului, fiind astfel un mijloc neasemuit în educația religios-morală, în acțiunea pentru formarea caracterului religios-moral creștin.

În toată vremea, Biserica noastră a accentuat rolul pedagogic-religios al cultului divin, reușind să crească, prin mijlocirea lui, credincioși sănătoși trupește și suflețește. În sfintele slujbe ni se prezintă intuitiv toate momentele mai însemnate legate de venirea Mântuitorului, întreaga Lui viață, jertfa Lui pentru mântuirea neamului omenesc, trezind și dezvoltând neîncetat, prin toate acestea, spiritul de jertfă al credincioșilor, cât și dorința după progres religios-moral în ei și în semenii lor.

Cultul divin prezintă istoria mântuirii în întregul ei. Vecernia simbolizează timpul dinaintea venirii Mântuitorului, Utrenia arată apariția lui Mesia în lume, iar Sfânta Liturghie prezintă însăși viața și activitatea mântuitoare a lui Iisus Hristos. Chiar explicarea în mod rezumativ a actelor izolate din Sfânta Liturghie ne ajută să înțelegem cele enunțate mai sus. Astfel:

1. Deschiderea ușilor împărătești – deschiderea împărăției lui Dumnezeu pentru neamul omenesc.
2. Ieșirea preotului cu Sfânta Evanghelie – apariția Mântuitorului Iisus Hristos în lume.
3. Citirea „Apostolului" – predica Sfinților Apostoli trimiși de Mântuitorul Iisus Hristos.

4. Citirea Sfintei Evanghelii – predica lui Iisus.

5. Ieșirea cu Sfintele Daruri – intrarea triumfală a Mântuitorului în Ierusalim.

6. Oprirea preotului, purtând Sfintele Daruri, în mijlocul bisericii – Iisus pe cruce.

7. Intrarea preotului în altar și punerea Sfintelor Daruri pe Sfânta Masă – luarea de pe cruce și punerea lui Iisus în mormânt.

8. Unirea pâinii cu vinul (a Trupului și Sângelui) – Învierea.

9. Binecuvântarea: „Mântuiește, Doamne, poporul Tău, și binecuvintează moștenirea Ta" – binecuvântarea dată de Iisus înaintea înălțării Sale la cer.

10. Ducerea Sfintelor Taine în proscomidiar – Înălțarea lui Iisus la cer.

Prin actele de cult și prin simboluri, ideile religioase abstracte devin ușor accesibile până și celor mai simpli credincioși. De aceea cultul divin ortodox își are un atât de pronunțat caracter educativ-religios. Îndeosebi „Sfânta Liturghie este cel mai desăvârșit compendiu al tuturor adevărurilor religioase, al Sfintei Scripturi, al scrierilor Sfinților Părinți, al dogmelor, al moralei, al ascezei, al religiei în trup și sînge, în spirit și în viață"[362].

Actele izolate ale cultului divin sunt însoțite de citirea unor texte alese din Sfânta Scriptură și din Sfânta Tradiție, de cântări bisericești și rugăciuni, care constituie, pentru credincioși, un material instructiv-religios deosebit de bogat, un izvor al cunoașterii cuvântului dumnezeiesc, izvor de bucurie spirituală. Această funcție instructivă o au textele din Vechiul Testament (ex. pildele lui Solomon, cuvintele proorocilor, plângerile lui Ieremia, psalmii lui David), ca și textele din Noul Testament (Sfintele Evanghelii, Faptele Apostolilor, epistolele lor).

Încă și mai însemnată este funcția educativ-religioasă a citirilor din sfintele cărți ale Bisericii. Așa se prezintă cazul mai ales cu **Psaltirea**, în cuprinsul căreia se aduce laudă și preamărire lui Dumnezeu, dar nu lipsesc nici învățături pentru toate grijile, bucuriile

[362] Marin C. Ionescu, **Inima e cârmaciul minții. Catehetica zilelor noastre**, București, 1927, p. 167.

și nădejdile credincioșilor, ca și îndemnuri la credință și la morală. Fiecare cuvânt al acestei cărți dă putere sufletească, este întăritor și edificator al vieții religios-morale. Aceasta explică și prețuirea pe care credincioșii Bisericii noastre o dau **Psaltirii**, precum și faptul că ea este nelipsită din casele lor. Dar **Psaltirea** este și cartea cea mai des dată la iveală de Biserica noastră.

Din psalmi se face evident îndemnul educativ-religios la *„inimă curată"* și la *„duh drept"*, adică la înnoirea interiorului omenesc, la sfințirea vieții credincioșilor, pe toate planurile ei. Tot din psalmi, credincioșii își însușesc cu ușurință învățături dogmatice și morale, ca și multe alte învățături necesare în orientarea viețuirii lor după voia lui Dumnezeu.

Dar aceluiași scop instructiv slujesc și **Octoihul** (mare și mic) precum și cele **12 Minee**, mai ales pe urma faptului că ele împletesc în chip ideal învățăturile din cele două Testamente. Și împletirea aceasta nu este numai o însușire de cântări religioase, ci cuprinde în ea un înțeles adânc, un alegorism foarte bogat în idei instructive. De-a dreptul cuceritor este expusă pedagogia mântuirii prin cuvintele: „Celui mai'nainte de veci din Tatăl născut, lui Dumnezeu Cuvântului, Celui întrupat din Fecioara Maria, veniți să ne închinăm, că răstignire răbdând, îngropării s'a dat, precum Însuși a voit, și înviind din morți, m'a mântuit pe mine, omul cel rătăcit". Sau: „Trecut-a umbra Legii și darul a venit; că precum rugul n'a ars fiind aprins, așa Fecioară ai născut și Fecioară ai rămas; în locul stâlpului celui de foc a răsărit Soarele dreptății, în locul lui Moisi, Hristos, mântuirea sufletelor noastre" (**Octoih**). Iată adevăruri dogmatice exprimate pe înțelesul tuturor credincioșilor.

În cântările din cele **12 Minee** se preamăresc viețile sfinților, care s'au jertfit pentru Hristos și pentru Biserica Sa. Viețile sfinților sunt un izvor nesecat pentru trezirea, dezvoltarea și întărirea credinței și convingerii religioase. Ele prezintă credincioșilor un înalt model de trăire în Hristos și cu Hristos.

Sfinții Bisericii au fost oameni ca și noi. Dar ei au reușit să se realizeze în personalități religios-morale excepționale prin trăirea creștinismului în cea mai înaltă accepțiune a lui; ei au demonstrat că învățătura lui Hristos nu este o teorie, ci că ea este viață trăită în Dumnezeu. Iar dacă, fiind oameni ca și noi, au făptuit ceea ce i-a

învăţat Hristos să făptuiască, înseamnă că şi credincioşii de azi pot urma aceeaşi cale ca şi ei: calea desăvârşirii în Hristos.

Sfinţii Bisericii sunt deci exemple vii, şi exemplul în educaţie este un factor determinant în lucrarea instructivă şi educativă ţintind realizarea caracterului – în cazul nostru – religios-moral. Ei sunt figuri excepţionale care concretizează scopul ultim al instrucţiei şi educaţiei religioase: formarea personalităţii creştine până *„la starea bărbatului desăvârşit, la măsura vârstei deplinătăţii lui Hristos”* (Ef 4, 13).

Izvor pentru cateheză este şi *anul liturgic*, duminicile şi sărbătorile religioase de peste an, contribuind mult la trezirea, dezvoltarea şi întărirea sentimentului religios.

Căci „cel mai plastic catehism este calendarul bisericesc, după cum **Biblia** merge cu firul istorisirilor şi învăţăturilor sale de la Geneză la Apocalipsă, de la cel dintâi cuvânt al Creatorului: *„Să fie lumină !”*, până la apariţia Noului Ierusalim ceresc, tot asemenea anul liturgic începe prin aşteptarea şi pregătirea venirii lui Mesia, trece prin gloria cerească a Taborului şi a Golgotei şi se încheie cu împlinirea definitivă a operei de mântuire, o adevărată epopee eroică şi didactică, fiindcă desfăşoară sub ochii noştri, o dată cu întregul plan divin, toată gama şi panorama adevărurilor înalte ale creştinismului nostru”.[363] Într'adevăr, „anul nostru religios, mişcarea boltei cereşti, este determinat de Întrupare şi este confirmat de o serie de sărbători, sau de zile memorabile, care amintesc evenimentele vieţii Mântuitorului. Aceste sărbători nu sunt numai amintiri (ceea ce ar fi o degenerare a vieţii religioase), ci într'o oarecare măsură ele sunt înseşi evenimentele. Credincioşii asistă la faptul împlinit odinioară şi-l retrăiesc”[364]. Imnele care vestesc Naşterea Mântuitorului, cele de la Botezul Domnului, citirile din săptămâna patimilor şi din luminata zi a învierii, se adresează credinciosului în întregul lui structural, ca să-l ridice la idealul desăvârşirii creştineşti.

Îndemnuri stăruitoare la cercetarea conştiinţei, la plângerea greşalelor, la căinţă, la zel în rugăciune, la pas spre luminare a vieţii creştineşti, cuprind imnele de pocăinţă din timpul triodului. Şi ordinea

---

[363] Marin C. Ionescu, **Op. cit.**, p. 165.
[364] S. Bulgakoff, **Ortodoxia...**, p. 128.

în care se succed pericopele evanghelice din duminicile triodului înseamnă conducere pedagogic-religioasă spre refacere spirituală prin căință sinceră și prin întoarcere la Dumnezeu.

Cu aspect introductiv, în această perioadă întâlnim episodul cu Zaheu, *„mai marele vameșilor, ... Și căuta să-L vadă pe Iisus, care este, dar nu putea din pricina mulțimii, pentru că era mic de statură"* (Lc 19, 2-3). Zaheu înfrânge piedicile din calea sa. Și această înfrângere îl situează în atenția Mântuitorului, care îi și zice: *„că astăzi în casa ta trebuie să rămân"* (Lc 19, 5). Iar dacă Zaheu, în fața Mântuitorului, mărturisește cu sinceritate: *„Iată, jumătate din averea mea, Doamne, o dau săracilor și dacă am năpăstuit pe cineva cu ceva, întorc împătrit"* (Lc 19, 8), el și primește iertarea nădăjduită. Căci Mântuitorul Hristos îi grăiește: *„Astăzi i s'a făcut mântuire casei acesteia, că și acesta este fiu al lui Avraam"* (Lc 19, 9).

Mare este prețul căinței adevărate! Căci și vameșul, rugându-se întru smerenie și cu adâncă părere de rău pentru păcatele săvârșite, *„se întoarce îndreptat la casa sa"* (Lc 18, 10-14); în aceleași condiții, fiul risipitor se poate întoarce întru ale tatălui său și întru dragostea acestuia (Lc 15, 11-32); iar faptele îndreptării vor fi vădite la judecata cea mare (Mt 25, 31-46).

Înaintea Judecătorului va cumpăni mărturisirea dreptei credințe (Duminica Ortodoxiei) și dreaptă răsplată vor lua mărturisitorii ei; cei care au luat crucea lui Hristos și au urmat Lui și învățăturii Lui (Mc 8, 34-38), care s'au îndreptat în Hristos (Sfântul Ioan Scărarul, Sfânta Maria Egipteanca), care au mărturisit dumnezeirea Mântuitorului Hristos și care, curățiți în simțiri, Îl pot vedea pe Hristos strălucind în neapropiata lumină a Învierii. Dar Îl pot vedea pe El și în frații Lui, în slujirea acestora din iubire, chiar de le-ar fi dușmani.

Caracterul instructiv al sărbătorilor Bisericii nu duce însă la o intelectualizare seacă, rece. Spre exemplu, în condacul zilei – 23 aprilie, Sfântul Gheorghe – credincioșilor li se spune: „Lucrat fiind de Dumnezeu, te-ai arătat lucrător prea cinstit bunei credințe, spicele faptelor bune adunându-ți ție. Că semănând cu lacrimi, cu veselie seceri, și chinuindu-te prin sânge, pe Hristos ai luat și cu rugăciunile tale sfinte tuturor le dai iertare de greșale". Iar icosul completează: „Pe împăratul Hristos, Cel ce Și-a pus sufletul Său pentru viața lumii, dorind ostașul, s'a grăbit să moară pentru Dânsul și râvnă

dumnezeiască, mare în inimă având, însuşi pe sine s'a adus. Deci şi noi toţi pe dumnezeiescul Gheorghe acesta, ca pe un cald folositor să-l lăudăm cu credinţă, ca pe cel ce este mărită slugă a lui Hristos şi a urmat cu adevărat Stăpânului său şi roagă pe Mântuitorul ca să dea tuturor iertare de greşale".

Nu numai intelectul este cucerit, ci fiinţa credinciosului în întregul ei.

Este de subliniat faptul că materia Liturgicii fundamentează în esenţă materia dogmaticii şi aceea a moralei. Astfel, antifonul al doilea din Sfânta Liturghie intuieşte învăţătura despre dumnezeirea Fiului şi unitatea fiinţială a persoanelor Sfintei Treimi, iar „Fericirile", cântate, rezumă învăţătura morală a Sfintei Biserici. În felul acesta, prin sfintele slujbe, cu deosebire prin Sfânta Liturghie, credincioşii sunt crescuţi şi legaţi de Hristos, adeverindu-se că „Ortodoxia nu este o confesiune, ci e istoria Bisericii în înţelesul ei cel mai înalt, e viaţă în Hristos, direcţionată de puterea Duhului Sfânt"[365]. În Hristos, Dumnezeu S'a coborât la om ca să-l ridice pe acesta la Sine, să-l îndumnezeiască. Opera începută prin întrupare este continuată prin învăţătură, prin jertfă, prin înviere, prin Biserică, adică prin instituţia în care lucrează Duhul lui Hristos în scopul îndumnezeirii omului.

În catehizare, materia liturgicii trebuie folosită cu precădere şi cu cea mai mare atenţie, căci ea fructifică materia istorică, dogmatică şi morală, iniţiindu-i pe credincioşi în trăirea vieţii în Hristos şi cu Hristos. Şi în această trăire stă esenţa Ortodoxiei[366]. Materialul liturgic slujeşte deci celui mai înalt scop pedagogic religios; el mijloceşte înţelegerea învăţăturii Bisericii pe seama tuturor credincioşilor. Pe lângă înălţare sufletească, el intensifică sentimentul religios, luminează mintea credincioşilor şi, în cele din urmă, îi determină pe aceştia la trecerea învăţăturii creştine în viaţa creştină practică.

BIBLIOGRAFIE

Biblia, Bucureşti, 1968-1975.

Sf. Ioan Damaschin, **Dogmatica**, trad. D. Fecioru, Bucureşti, 1938.

Clement Alexandrinul, **Pedagogul**, trad. N. I. Ştefănescu, Bucureşti, 1939.

Sf. Vasile cel Mare, **Comentar la Psalmi**, trad. Ol. Căciulă, Bucureşti, 1943.

---

[365] S. Bulgakoff, **Cerul pe pământ**, trad. O. Dragoş, p. 1.

[366] Despre cultul divin ca mijloc *educativ* religios ne ocupăm într'o altă lecţie.

Sf. Chiril al Ierusalimului, **Catehezele I-II**, trad. D. Fecioru, București, 1943-1945.
V. Mitrofanovici, **Liturgica Bisericii Ortodoxe**, 1929.
Hr. Andrutsos, **Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene**, trad. D. Stăniloae, Sibiu, 1930.
Hr. Andrutsos, **Sistem de morală**, trad. I. Lăncrănjan și E. Mudopoulos, Sibiu, 1945.
N. Neaga, **N'am venit să stric Legea !...**, Sibiu, 1940.
Gh. Șoima, **Funcțiunile muzicii liturgice**, Sibiu, 1945.
P. Vintilescu, **Funcția catehetică a liturghiei**, în „Studii Teologice", I (1949), nr. 1-2.
Învățătura de credință creștină ortodoxă, București, 1952.
V. Gregorian, **Restaurarea funcției didactice în Sfânta Liturghie**, în „Glasul Bisericii", IX (1950).
E. Braniște, **Câteva din virtuțile necesare preotului ca păstor și om**, în „Glasul Bisericii", XV (1951).
Studiul Noului Testament, București, 1954.
Studiul Vechiului Testament, București, 1955.
Istoria Bisericii Universale, București, 1956.
Patrologia, București, 1956.
Istoria Bisericii Române, București, 1958.
Teologia dogmatică și simbolică, București, 1958.
N. Balca, **Importanța catehetică a Sfintei Liturghii**, în „Biserica Ortodoxă Română", LXXVI (1958), nr. 1-2.
Cântările Sfintei Liturghii, București, 1959.
Ursula Șchiopu, **Psihologia copilului**, ed. a II-a, București, 1967.
N. Neaga, **Vechiul Testament în apostolatul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian**, în „Telegraful Român", 1971, nr. 19-20.
Învățătura creștină ortodoxă, Timișoara, 1972.
E. Barbu, **De la cei ce se exprimă în felul lor să învățăm că trebuie să ne exprimăm în felul nostru**, în „Scânteia", XLII (1972), nr. 9328.
M. Păcurariu, **Istoria Bisericii Ortodoxe Române**, Sibiu, 1972.
Mica Biblie, București, 1972.
J. Cohn, **Geist der Erziehung**, Leipzig-Berlin, 1919.
R. Otto, **Das Heilige**, Gotha, 1926.
I. Göttler, **System der Pädagogik**, München, 1927.
H. Mayer, **Katechetik**, Insbruck, 1928.
I. Göttler, **Religions-und Moralpädagogik**, Münster, 1931.
M. Gatterer, **Katechetik**, Insbruck, 1931.
H. Döpp-Varwarld, **Erziehender Unterricht und menschliche Existenz**, Weimar, 1932.
H. Ruppert, **Ist Erziehung im Unterricht möglich?**, Weimar, 1933.
I. A. Jungmann, **La place de Jésus-Christ dans la catéhèse et la predication**, în „Lumen Vitae", 1952, nr. 4.
G. de Bretagne, **Pastorale catéhètique**, Paris, 1953.

F. A. Liégé, **Pour une théologie pastorale catéchètique**, în „Revue des sciences philosophiques", 1955, nr. 39.
R. Padberg, **Lebendige Bibelkatechese**, în „Theologie und Glaube", 1955, nr. 55.
I. M. Hum, **La catéchèse pour notre temps**, în „Lumen Vitae", XI (1955), nr. 4.
P. Hitz, **Théologie et catéhèse**, în „Nouvelle Revue Théologigue", 1955, nr. 9.
G. Masengo, **La formation de toute la personne**, în „Lumen Vitae", 1957, nr. 12.
H. Haroux, **La formation des éducateurs et la psychologie scientifique**, Louvain, 1957.
F. X. Arnold, **La catéchèse en portant du mystère central de l'histoire du salut**, în „Evangéliser", 1960, nr. 15.
A. Vergote, **Condition psychologiques d'une foi adulte**, în „Lumen Vitae", 1960, nr. 15.
I. J. Danilou, **La Catéhèse dans la tradition patristique**, în „Catéhèse", 1960, nr. 1.
T. A. Philippe, **La liturgie au coeur de la catéchèse**, în „La Maison-Dieu", 1964, nr. 78.
J. A. Jungmann, **Katechetik**, Freiburg, 1965.
J. Hofinger -T. Stone, **Pastoral Catechetica**, New York, 1965.
P. Evdokimov, **La prière de l'Eglise d'Orient, la Liturgie byzantine de Saint Jean Chrisostome**, Paris, 1966.
J. W. Dinjens, **Le Nouveau Catéhisme**, în „Lumen Vitae", XXI (1966), nr. 4.
H. L. Munn, **Traité de psychologie. Les principes fundamentaux de l'adaptation humaine**, Paris, 1970.

8. Asimilarea materiei de învățământ religios

Dacă observăm cu atenție și cu perseverență viața sufletească, ajungem la înțelegerea că asimilarea materiei de învățământ nu implică în sine un act simplu, ci că aceasta se realizează în virtutea unui proces ce se desfășoară în mai multe etape; că la asimilarea materiei de învățământ se înaintează pas cu pas până la perceperea în întregime a unui adevăr, până la pătrunderea unui adevăr în esența lui. Acest proces psihologic nu se referă numai la adevărul natural, ci de asemenea și la adevărul revelat, pentru că revelația supranaturală nu schimbă legile după care lucrează sufletul nostru. Ca urmare, vom arăta, în cele ce urmează, fazele asimilării cunoștințelor religioase.

În scopul enunțat imediat mai sus, va trebui să concretizăm într'o formă cât mai simplă cu putință întregul proces psihologic-religios în însușirea materialului religios.

Știut este că rostul catehezei constă în a trezi și dezvolta viața creștină izvorâtă din virtuțile creștine de căpetenie: credința, nădejdea și dragostea. De aceea catehumenul – credinciosul creștin – poate vădi că și-a însușit materia de învățământ religios, și anume în adevăratul ei spirit, numai când își orientează viața în acord cu aceste trei virtuți. Mai concret poate fi exprimată această situație prin chipul unui creștin care trăiește „o viață din credință, sau credință vie”[367]. Căci credința vie izvorăște din dragostea creștină, îmbrățișând în mod necesar nădejdea și încrederea în Dumnezeu deopotrivă; este credința lucrătoare în faptele nădejdii și dragostei creștine.

Dar pe ce cale se poate ajunge la credința vie? O privire atentă în esența doctrinei creștine ne arată că această cale trece prin trei faze sau trepte: *cunoașterea, întărirea și activarea credinței* în fapte concrete.

Adevărurile de credință sunt adevăruri practice, adică ele nu își ating scopul numai în însușire pe cale intelectuală, ci solicită să fie trecute în viață, să rodească viață creștină. Deci învățăturile revelate trebuie să fie pentru credincios norme spre îndrumarea activității sale în întregul ei, să constituie principii de viață, să devină înțelepciunea vieții lui în toate împrejurările. Dar, firește, pentru a deveni asemenea, adevărurile de credință trebuie, mai întâi, cunoscute și percepute. De aceea treapta cea dintâi este cunoașterea doctrinei creștine, cunoașterea credinței.

Cum am anticipat, nici numai cunoașterea acestor adevăruri practice nu ajunge pentru formarea unui creștin deplin. Ele trebuie ancorate, înrădăcinate cu tărie în sufletul, în mintea, în inima și în voința credinciosului, ca el să fie convins despre adevărul absolut al lor, să creadă neîndoielnic și neclintit într'însele. Și încă mai mult: să fie cucerit cu desăvârșire cu întreaga lui voință, cu întreaga lui inimă; să iubească și să trăiască adevărul creștin din toată inima sa și din tot sufletul său și din toată puterea sa și din tot cugetul său (cf. Lc 10, 27). Căci fără convingere sigură și vie, fără a îmbrățișa în sufletul său adevărul de credință, cu tărie, credinciosul nu poate fi în stare să facă din el principiu de viață, de trăire în virtute. De aceea treapta a doua,

---

[367] Mih. Gatterer, Katechetik, Innsbruck, 1931, p. 359.

a doua fază prin care trebuie să treacă fiul Bisericii spre asimilarea materialului religios, constă din întărirea credinței lui.

Într'adevăr, deși convins și cu multă dragoste pentru credință, un catehumen, în anumite împrejurări, poate deveni necredincios adevărului creștin; unele greutăți și circumstanțe neprevăzute intervin în calea credinței lui și acestea îi apar de netrecut. Alteori, în momentul acțiunii practice, un adevăr de credință nu apare în conștiința creștinului în lumină destul de clară ca să poată conduce efectiv acțiunea. De aceea creștinul trebuie orientat și întărit în mărturisirea adevărului și în practicarea lui, ca să treacă peste îndoieli și greutăți de ordin psihologico-religios, să practice ușor virtutea creștină. Aceasta înseamnă deprindere îndelungată, exercițiu necontenit, adică activarea credinței.

Abia când sufletul credinciosului, întărit și prin harul lui Dumnezeu, fără de care nici inițierea în credință nu-i cu putință, reușește să se ridice peste cele trei trepte ale asimilării cunoștințelor religioase, se poate spune că el trăiește din credință. Abia atunci își pot găsi împlinire cuvintele Sfântului Apostol Pavel: *„Cuvântul lui Hristos să locuiască întru voi cu bogăție. Învățați-vă și povățuiți-vă între voi cu toată înțelepciunea. Cântați în inimile voastre lui Dumnezeu, mulțumindu-I în psalmi, în laude și'n cântări duhovnicești. Și orice ați face, cu cuvântul sau cu lucrul, pe toate să le faceți în numele Domnului Iisus, prin El mulțumindu-I lui Dumnezeu-Tatăl"* (Col 3, 16-17). Abia atunci sălășluiește în credincios învățătura lui Hristos, cum sălășluiește sufletul în trup, conducându-l și stăpânindu-l în întregul lui[368].

Sfânta Scriptură ne grăiește adesea de cele trei trepte care trebuie observate în însușirea sau asimilarea învățăturii creștine. Ea accentuează mai ales prețul faptelor izvorâte din credință. Fără fapte, credința este declarată de-a dreptul moartă (Iac 2, 17). Dar și în Biserica primară sunt observate aceste trepte, în catehumenat, cum am arătat mai sus. Biserica împărtășea învățăturile credinței cu ajutorul Sfintei Scripturi și al practicilor bisericești. Apoi pretindea convingere neclintită și atașament puternic față de adevărurile credinței, stăruind

---

[368] Eggersdorfer numește aceste trei trepte ale asimilării cunoștințelor religioase: *înțelegerea religioasă, convingerea religioasă* și *devotamentul religios* („Katechetische Blätter", 1921, nr. 63).

în continuare asupra pocăinței, rugăciunii, vieții neprihănite și, cu deosebire, asupra faptelor credinței.

Dar Hristos fiind El Însuși totalitatea adevărurilor de credință, aceste trei trepte pot fi formulate mai concret în modul următor: *a-L cunoaște pe Hristos, a-L iubi pe Hristos, a-L urma lui Hristos.* În această formă concretă ele apar mai des în Sfânta Scriptură. În mod deosebit, Sfântul Apostol Pavel stăruie în îndatorirea pe care o are creștinul de a-L cunoaște clar pe Hristos, cunoaștere care nu luminează numai mintea, ci umple mai ales inima cu dragoste înflăcărată pentru Hristos, îndemnând la urmarea Lui până la participarea de bună voie chiar și la patimile Lui. Sfântul Apostol Pavel apreciază că această cunoaștere este mai de preț decât oricare alta; este un bun care nu poate fi comparat cu altul. *„Mai mult însă, eu pe toate le socotesc pagubă față de neprețuitul preț al cunoașterii lui Hristos Iisus, Domnul meu, de dragul Căruia m'am lăsat păgubit de toate și le socotesc drept gunoaie pentru ca să-L câștig pe Hristos și să mă aflu întru El, având nu propria mea îndreptățire, cea din Lege, ci pe aceea care este prin credința în Hristos, îndreptățirea cea de la Dumnezeu, întemeiată pe credință, ca să-L cunosc pe El și puterea învierii Lui și părtășia la patimile Lui; asemănându-mă cu moartea Lui să pot ajunge cumva la învierea cea din morți*" (Flp 3, 8-11).

Acest întreit pas trebuie să-l realizeze catehumenii dacă doresc să-Și apropie virtuțile supranaturale, cele dumnezeiești și morale. Căci toate acestea își au temei în credință, toate rodesc din credință. De aceea obiectul oricărei virtuți trebuie prezentat în lumina credinței. Din credință deci trebuie aduse dovezile, argumentele principale, care să-i convingă pe catehumeni de valoarea înaltă a virtuții, să lege toată dragostea lor pentru virtute. Și săvârșirea virtuților trebuie să fie însoțită, condusă de credință, dacă voim ca ele să nu slăbească, ori chiar să piară.

Este necesar să arătăm că treptele asimilării învățământului religios trebuie parcurse în cadrul întregului învățământ catehetic, iar nu în fiecare cateheză aparte. În cadrul catehezelor luate aparte catehumenii pot fi îndrumați, cu preferință fie spre treapta primă, când urmărim o cunoaștere progresivă a învățăturii creștine, fie spre treapta a treia, când intenționăm cunoașterea faptelor credinței. Aceasta din urmă, fiind cea mai importantă pentru viața creștină practică, trebuie parcursă în fiecare cateheză. Treapta a doua, în care

are pondere convingerea religioasă, solicită mai mult timp în vederea consolidării acestei convingeri, cu deosebire în conștiința credincioșilor maturi.

Considerând că credincioșii nu sunt în situația să parcurgă singuri treptele asimilării învățământului religios[369], catehetul este îndatorat să-i conducă din treaptă în treaptă, trecându-i prin tot atâtea stadii de activitate instructivă și educativ-religioasă și tălmăcind intuitiv adevărurile de credință și de morală creștină.

Fiind vorba de o tălmăcire intuitivă a adevărurilor de credință și de morală creștină, este cazul să subliniem că această activitate pedagogic-religioasă trebuie sprijinită prin folosirea celui mai adecvat material intuitiv. Aici sunt de amintit icoanele și tablourile religioase, obiectele de cult, parabolele și asemănările folosite de Mântuitorul Însuși, faptele istorice din viața creștinătății etc. Un asemenea procedeu asigură o expunere liberă și plăcută. Numai când e vorba de texte deosebit de importante pentru fundamentarea adevărurilor de credință și de morală se va recurge la acestea, mai ales când se ivește necesitatea de a lămuri unele cuvinte rar întrebuințate în vorbirea obișnuită.

O cerință importantă constă și în a privi adevărurile religioase în structura lor internă, explicând geneza lor, folosind de multe ori și colaborarea catehumenilor, adică fundamentarea acestor adevăruri prin discuții libere între catehet și catehumeni.

În procesul asimilării învățământului religios, pentru întărirea credinței în minte și în inimă, desigur, și cu ajutorul Duhului Sfânt, catehetul trebuie să aducă dovezi convingătoare atât pentru minte, cât și pentru inimă, care să ducă, hotărâtor, la înduplecarea voinței.

Ca să se ajungă la treapta cea mai importantă, care este fapta credinței, catehetul și catehumenii trebuie să ceară harul pururea izbăvitor, în virtutea căruia orice faptă bună începe, continuă și se desăvârșește. Catehetului îi revine îndatorirea să aplice adevărurile credinței la cazurile concrete ale vieții creștinești, îndemnându-i pe catehumeni să le săvârșească fără amânare, în mod corect, demn și cu sfințenia cuvenită. Adevărurile de credință trebuie astfel să devină înțelepciunea vieții creștinești, principii în îndrumarea acestei vieți.

---

[369] Nu e vorba de atât de mult discutatele *„trepte formale"*.

De aceea ele trebuie imprimate adânc în sufletul catehumenilor, ca să și rămână în acest suflet pentru toată viața; ele trebuie mereu repetate și memorizate, cu deosebire cele mai importante, cum sunt: decalogul, simbolul credinței, fericirile, Sfintele Taine, virtuțile creștinești, păcatele etc.

Aplicarea acestor principii generale trebuie făcută cu multă înțelegere, cu tact pedagogic, ținând seamă de fondul aperceptiv al catehumenilor și de vârsta lor.

B. Principiile didactice ale catehezei

1. Principii didactice în cateheza creștină

Ca să se realizeze cât mai deplin cu putință, învățământul trebuie să țină seamă de unele norme generale, fundamentale, care stau în acord atât cu legile dezvoltării sufletești a celor ce constituie subiect al educației, cât și cu desfășurarea naturală a învățământului însuși. Aceste norme se cheamă *principii de învățământ* sau *principii didactice.*

În cele ce urmează vom prezenta aceste principii, mai ales că ele trebuie observate și în cateheza creștină.

Mai întâi e cazul să ne referim la *principiul psihologic.* El pare a fi cel mai simplu principiu didactic, în același timp și cel mai clar. Pe temeiul lui, învățământul trebuie să se desfășoare cu considerare la situația sufletească a ascultătorilor, pe cât e cu putință chiar cu referire la individualitatea acestora privită în totalitatea ei, adică în ceea ce se leagă de gândirea, voința și simțirea lor. Din aceeași perspectivă trebuie luate în considerare și unele situații ca: viața, mediul etc., care prezintă o mare însemnătate de ordin psihologic și pedagogic. În relație similară sunt de amintit și tipurile psihologice.

Ținând seamă de cele arătate aici, un învățământ bine orientat nu se desfășoară nici cu grabă, dar nici cu prea multă încetineală; nu este prea încărcat, nici la un nivel mai ridicat decât posibilitățile intelectuale ale ascultătorilor; el stă deci în acord cu treptele evolutive în dezvoltarea lor sufletească. De la elemente simple și, uneori,

confuze, un asemenea învățământ – întemeiat și prezentat potrivit principiului psihologic – îi conduce la închegarea și reținerea unor noțiuni clare și complete; de la fapte izolate îi ridică la înțelegerea unor legi generale, de la cele mai elementare cunoștințe îi conduce la ceea ce se înțelege prin știință.

Un alt principiu didactic este acela al *intuiției*. Oricine știe că intuiția constituie izvorul cunoștințelor noastre exacte, și aceasta în tot timpul vieții. Mai ales însă în anii tinereții, când se trăiește în prezent, când concretul are cea mai mare pondere în viață. Totul se cere intuit, priceput, ca să se realizeze o imagine clară și completă, și sensul propriu al evenimentelor și fenomenelor înconjurătoare; să se pătrundă în inima realității fizice și morale.

Dar, fiind vorba de intuiție, nu e cazul să rezumăm totul la mijloace externe pentru intuire, ci și la unele interne. Fapte ale trecutului, emoții vii și cutremurătoare, care au zguduit cândva conștiința individuală sau colectivă, evenimente capitale din viața omenirii, nu pot fi intuite numai prin tablouri sau hărți (spre pildă), ori pe baza altor asemenea mijloace, ci prin retrăirea lor pe urma unor istorisiri plastice, colorate, interesante, vii, puternice prin vibrația lor, care readuc la viață persoane, evenimente și chiar epoci în coloritul lor propriu.

Evident, procesul intuirii, ca să slujească învățământului, trebuie bine stăpânit, bine controlat, bine condus.

Dar nu-i suficient ca învățământul să se întemeieze pe principiile psihologic și pe cel al intuiției. Ca să ducă la bune rezultate, mai e necesar să fie totdeauna plăcut, interesant, să trezească plăcerea ascultătorilor pentru urmărirea și însușirea lui. Aici trebuie subliniat *principiul interesului pedagogic*.

În fapt, *interesul pedagogic* înseamnă o sete lăuntrică spre cunoaștere, spre însușirea unor bunuri culturale, spre păstrarea contactului cu aceste bunuri; mai rezidă și în plăcerea deosebită pe care o câștigăm tocmai în efortul angajat în realizarea unor asemenea bunuri.

John Locke crede că punctul din care pleacă interesul poate fi considerat ca un „instinct al curiozității", un factor psihologic și moral care asociază plăcerea de a învăța, de a ști, activiând toate funcțiile sufletești.

Dar interesul pedagogic are putere formativă, pentru care motiv trebuie trezit, susținut, mereu înviorat și tot mereu îmbogățit, ca să

ne stea sprijin în dorința după adevăr, bunătate, dreptate și lumină. Dacă în prima etapă a vieții omenești, interesul poate fi înțeles ca mijloc instructiv și educativ, mai târziu se face tot mai evidentă o ierarhizare a intereselor și o grupare a lor în jurul unui punct esențial; se leagă de o problemă-cheie pentru viață. Situația din urmă trebuie consolidată prin învățământ și educație, transformând „interesul-mijloc" în „interes-scop"[370]. Căci acesta rămâne statornic și conduce spre lumea valorilor morale, estetice, religioase (în cazul nostru) etc.

Lipsit de interes, învățământul este lipsit de eficiență. El nu înviorează afectivitatea, nu îmbogățește intelectual și nu determină voința la acțiuni[371] el nu sprijină progresul fizic și moral.

În învățământ (în cazul nostru în învățământul religios, în cateheză) are însemnătate *interesul direct, nemijlocit,* pentru că acesta poartă aspect *major* și este *durabil,* spre deosebire de interesul *indirect, mijlocit, cu* aspect *minor, limitat, trecător,* chemat la acțiune prin promisiuni etc., este doar un artificiu didactic, element negativ în educație, putând duce la „unilateralitate, dacă nu chiar la egoism"[372]. Dar interesul direct ne leagă, cum am mai arătat în treacăt, de preocupări pentru demnitatea umană, pentru frumusețea vieții morale, pentru formarea caracterului moral cu desăvârșirea lui în personalitate. Acesta este interesul pedagogic în adevăratul înțeles al cuvântului.

Firește, interesul pedagogic promovează orientarea sigură, susținută spre tot ceea ce umanitatea a realizat și continuă să realizeze mai bun, mai înalt, mai deplin din toate punctele de vedere. Sub acest aspect el este *multilateral;* ne face să observăm cu atenție mereu trează lucrurile în natură și faptele omenești, ca *interes empiric*; să cercetăm cauzele lucrurilor și fenomenelor, precum și scopul lor, sub aspect *rațional sau speculativ;* să apreciem latura contemplativă, care înnobilează caracterul uman, sub aspect *estetic;* să ne cucerim de tot ceea ce este bun, demn în *interes moral. Interesul social* se exteriorizează

---

[370] Formularea îi aparține lui I. Fr. Herbart.

[371] Problema poate fi urmărită mai amănunțit în: H. Schielderup, **Psychologie**, Leipzig, 1928, p. 102-103; E. L. Thorndike, **Psychologie der Erziehung**, Jena, 1930; J. Fr. Herbart, **Allgemeine Pädagogik**, Reclam, pp. 55-76.

[372] I. Fr. Herbart, **Op. cit.**, p. 39.

în fapte de dragoste și jertfelnicie pentru aproapele. Iar *interesul religios*, pe care îl trezește și îl cultivă cateheza, se îndreaptă spre Dumnezeu, spre lucrurile Lui, spre buna viețuire pe pământ în nădejdea câștigării vieții celei veșnice etc. El își are izvorul „în contemplarea sorții oamenilor și a societății, în dependența lor de ființa supremă"[373].

Importanță evidentă are, în învățământ, *principiul activității*, care preconizează realizarea unor oameni activi, capabili de inițiative personale, cu judecată personală, gata pentru acțiuni prompte. Dar aceasta înseamnă că ei sunt chemați la activitate intensă și în procesul de învățământ, că sunt ținuți să-și însușească diferite cunoștințe prin colaborare în cadrul acestui proces atât de însemnat, bine știind că „o cunoștință este cu atât mai mult a cuiva, cu cât a avut mai multă inițiativă la dobândirea ei. Prin activarea funcțiunilor mintale ale copilului, prin informarea și formarea lor, putem ajunge ca omul să descopere singur adevăruri noi, să trăiască cu intensitate frumosul și să fie gata de a înfăptui prin proprie inițiativă binele. Important este să nu dăm copilului de-a gata adevărurile ce pot fi scoase de el pe baza celor știute, să-l lăsăm să lucreze singur la elaborarea lor. Astfel îi cultivăm spontaneitatea, punându-l pe drumul care îl duce la momentul când se va putea dispensa deplin de educația intenționată a adulților"[374].

Factorul esențial legat de activitate este, în chip firesc, *munca fizică* și *intelectuală*, munca din care se naște bucuria creației, îndemânarea în toate, inițiativa și spontaneitatea. De aceea învățământul subliniază în mod deosebit *principiul muncii*, cultivarea cultului muncii, mândria de a munci și a crea, satisfacția realizărilor de pe urma muncii cinstite. Munca dezvoltă un caracter deschis, sincer, energic; tot ea asigură izbânda în viață.

Principiul învățământului educativ. Un învățământ cu simplul obiectiv de a da cunoștințe poate cultiva rațiunea, intelectul, dar își îngustează rostul în realizarea unei ființe – unui om – unilateral dezvoltate. Când el are scop dublu, anume de a da cunoștințe și de a-l forma pe om în caracter, atunci corespunde principiului învățământului educativ. Învățământul educativ împărtășește

---

[373] Ibidem, p. 76.
[374] C. Narly, Pedagogia generală, p. 285.

cunoștințe – desigur, foarte necesare pentru viață – cu sensul lor moral, creator, edificator, ca rezultate ale efortului umanității spre progresul și binele general; el ia în considerare dezvoltarea omului ca om, în slujba oamenilor; luminează și dezvoltă rațiunea lui sănătoasă, îi cultivă simțămintele nobile, esențial-umane, îi întărește voința spre transpunerea în fapte a celor mai prețioase aspirații ale omului. În aceasta stă *scopul formal* al învățământului, care îl subordonează temelor esențiale ale educației în general. În cazul nostru, în cateheză, transmiterea de cunoștințe – *scopul material* – este subordonată temelor educației religios-morale, adică stă în slujba realizării idealului creștin: formarea caracterului religios-moral, realizarea personalității creștine. Învățământul religios, având caracter educativ, își împlinește scopul în a crește credincioși deplini, oameni de omenie, iubitori de Dumnezeu, de Biserică și de aproapele.

Biserica Ortodoxă a Răsăritului a apreciat în toată vremea, în mod pozitiv, cum se orientează și azi, în învățământul său, observând importanța principiului educativ. Cum am subliniat și în alt loc, „pe lângă aprofundarea cunoștințelor religioase pe calea adevăratei gnoze creștine, educația creștină și practica vieții morale au ocupat locul cel dintâi". Învățământul creștin ortodox nu se mulțumește numai cu o simplă credință, ci urmărește dezvoltarea deplină a acestei credințe în viața religios-morală a credincioșilor. Această acțiune de instruire și, mai mult, de educație este punctul central pe care se sprijină școala Bisericii. Principiul învățământului educativ este un principiu de bază al didacticii acestuia.

Dar nici învățământul conceput numai ca să rămână o teorie, oricât de frumoasă și atrăgătoare ar fi aceasta, nu are sens. Izvorât din viață, el trebuie să se întoarcă la viață, la viața practică. În acest caz el corespunde, este orientat potrivit *principiului învățământului practic*.

Pe temeiul acestui principiu, cunoștințele mijlocite prin învățământ își verifică valoarea în faptele izvorâte din ele, fapte care duc la realizarea unei vieți mai bune, mai îmbelșugate, mai luminoase. În cateheză, acestui principiu i se acordă o importanță deosebită. În creștinism, fapta este lucrătoare spre mântuire. Mântuitorul Hristos ne învață limpede că lumea ne judecă după fapte (Mt 7, 20). Ne zice, de asemenea: *„Nu tot cel ce-Mi zice: Doamne, Doamne! va intra în împărăția cerurilor, ci acela care face voia Tatălui Meu Celui din ceruri"*

(Mt 7, 21)... „*Fiți dar împlinitori ai Cuvântului, și nu numai ascultători ai lui*", ne grăiește Sfântul Iacob (Iac 1, 22). Căci „*credința fără fapte este moartă*", adaugă același (Iac 2, 26).

Practic, cateheza bine orientată deschide ființa credincioșilor față de semeni[375], spre slujirea semenilor prin fapte concrete.

Învățământul este practic și dacă mai răspunde unui alt principiu, anume aceluia de a se face temeinic, adică punând neobosită strădanie în prezentarea, desfășurarea și adâncirea lui; în a interpreta în adevărată lumină sensul lui cel mai propriu. Atunci el este și *durabil*. Căci nu se desfășoară cu considerare la moment, ci în perspectiva viitorului, pentru a constitui o însușire de o viață întreagă, pentru a determina o atitudine constantă în viața omului, în viața credinciosului, o manifestare izvorâtă din cele învățate – toate, ca trăsături de caracter. În această ordine de idei trebuie reținut faptul că un adevărat credincios al Bisericii nu este doar acela care se arată cucerit, pentru moment, de o cateheză ori o predică, ci credinciosul care își însușește, pe urma învățământului religios, o linie de conduită creștină ce-l caracterizează în toate zilele vieții sale.

Pentru împlinirea unor asemenea cerințe, adică pentru realizarea unui învățământ temeinic și durabil, este hotărâtoare asimilarea cunoștințelor, stăpânirea acestora în așa măsură încât credinciosul creștin să fie cu adevărat stăpânul lor; el să poată face uz de ele în orice timp și împrejurare. Și acest lucru se realizează în urma sistematizării cunoștințelor, stabilind o corelație strânsă între ele; mai ales însă prin fixarea și reținerea *esențialului*, căci acest esențial este operant în viața practică. Și sufletul credinciosului trebuie legat de acest esențial, legat prin dragoste creștină nețărmurită, prin pricepere, cu interes curat, ca duhul catehezei să lucreze la realizarea și trăirea unei vieți creștine pline de demnitate.

În mod special, în învățământul religios trebuie observat principiul *ecleziocentric*, în virtutea căruia toate cunoștințele mijlocite prin cateheză trebuie să fie acelea ale Bisericii, legate de spiritul Bisericii noastre ortodoxe, de viața din trecut și de azi a Bisericii; să trezească în sufletele credincioșilor sentimente de admirație, de evlavie, de

[375] Cf. Antonie Plămădeală, episcop-vicar patriarhal, **Biserica slujitoare**, București, 1972, p. 278.

respect și de iubire către Biserică; să adâncească în conștiința lor convingerea în adevărul creștin, că în Biserică ne mântuim, în ea putem nădăjdui participarea la fericirea veșnică în comuniune cu Dumnezeu. Căci relația strânsă cu Biserica este esențială pentru desăvârșirea creștină, pentru mântuirea credinciosului.

Dar în chip cu totul deosebit, în cateheză trebuie observat și aplicat *principiul hristocentric*, care subliniază că Mântuitorul Iisus Hristos este inima întregului învățământ al Bisericii, «ca Fiu al lui Dumnezeu, ca Dumnezeu-om și ca întruparea celei mai divine desăvârșiri. Nașterea, viața, jertfa, învierea, mărirea cerească, Sfânta Euharistie să formeze centrul învățământului teologic. Mântuitorul trebuie să fie prezent așa cum este El în realitate: ca desăvârșire absolută, ca întruparea lui Dumnezeu în formă omenească. Toate acestea pentru a trezi în sufletul credincioșilor năzuința de a-I urma lui Hristos, fiindcă urmarea Mântuitorului este asemănarea cu Dumnezeu și deci desăvârșirea. „În urmarea și imitarea vieții și a suferințelor lui Hristos constă întreaga noastră desăvârșire", zice Fericitul Augustin. Iar Sfântul Apostol Pavel ne învață: *„Fiți următori ai mei, așa cum și eu sunt al lui Hristos"* (1 Co 11, 1)[376].

Astfel, catehezele asupra **Vechiului Testament** și **Noului Testament** trebuie să se refere la persoana Mântuitorului Iisus Hristos. Căci **Vechiul Testament** nu se învață doar pentru cunoașterea unui popor, ci pentru a intui conducerea, lucrarea lui Dumnezeu în scopul mântuirii întregului neam omenesc prin Fiul Său, Iisus Hristos. Cu atât mai mult, în **Noul Testament** aflăm întreaga lucrare a Mântuitorului Iisus Hristos și deci persoana Lui, în desăvârșirea Sa, ne cheamă nestăvilit la propovăduire în duhul în care El a propovăduit.

Se înțelege, toate principiile arătate aici vizează desfășurarea ideală a învățământului, a catehezei creștine ortodoxe. Dar realizarea ideală, pe temeiul lor, a activității noastre învățătorești stă în cea mai strânsă legătură cu personalitatea catehetului, fără de care ele rămân doar postulate teoretice, e adevărat, frumoase și atractive, dar suspendate în abstract.

---

[376] N. Balca, **Lecții de didactică** *(ms.)*, pp. 73-74.

2. Metode și forme pentru catehizarea credincioșilor

Mântuitorul Iisus Hristos, Dascălul nostru cel desăvârșit, a văzut în propovăduirea Evangheliei o acțiune de primă însemnătate, o lucrare care nu este subordonată alteia din lucrările Sale mântuitoare; ea a constituit chiar misiunea Sa principală, după cum Însuși mărturisește prin cuvintele: *„Eu pentru aceasta M'am născut și pentru acesta am venit în lume; să mărturisesc întru adevăr; tot cel ce este dintru adevăr ascultă glasul Meu"* (In 18, 37).

Această misiune atât de importantă pentru existența în veac a sfintei Biserici a încredințat-o Mântuitorul Hristos Sfinților Apostoli, nu sub forma unui sfat, ci ca poruncă, zicându-le: *„Drept aceea, mergeți și învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v'am poruncit Eu vouă. Și iată, Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului"* (Mt 28, 19-20). Deci atât propovăduirea Evangheliei, cât și păzirea tuturor celor cuprinse în ea a însemnat, pentru Sfinții Apostoli, o obligație de ordin divin; și ei au și împlinit-o în mod deplin, ducând cuvântul Evangheliei „până la marginile lumii" cunoscute atunci și pecetluind lucrarea misionară cu sacrificiul vieții lor. Atât de înaltă s'a dovedit conștiința lor despre rostul excepțional al propovăduirii, încât au rânduit alegerea diaconilor, care să servească la mesele de obște, la agape, în vreme ce ei aveau să se dedice întru totul obligației de a învăța. *„Drept aceea, fraților, căutați între voi șapte bărbați, cu nume bun, plini de Duh Sfânt și de înțelepciune, pe care noi să-i rânduim la treaba aceasta; iar noi vom stărui în rugăciune și'n slujirea cuvântului"* (FA 6, 3-4). Reiese de aici limpede că Sfinții Apostoli au situat activitatea învățătorească înaintea altor obligații legate de misiunea lor în Biserică, socotind, pe bună dreptate, că adevărul mărturisit de Mântuitorul Iisus Hristos nu poate fi cunoscut dacă nu este descoperit și dacă nu este cine să-l descopere, așa cum exprimă această realitate Sfântul Apostol Pavel prin cuvintele: *„Dar cum Îl vor chema pe Acela în Care n'au crezut? Și cum vor crede în Acela de Care n'au auzit? Și cum vor auzi fără propovăduitor?"* (Rm 10, 14). Ca urmare, tot același Sfânt Apostol face îndemn ucenicului său Timotei să predice, scriindu-i: *„Propovăduiește cuvântul, stăruie cu timp și fără timp, mustră, ceartă,*

îndeamnă, întru toată'ndelunga-răbdare și întru toată'nvățătura" (2 Tim 4, 2); pentru ca, tot el, să-i mai scrie că „*preoții care cârmuiesc bine să se învrednicească de îndoită cinste, mai ales cei ce se ostenesc cu cuvântul și cu învățătura*" (1 Tim 5, 17). Adică să se învrednicească de „*îndoită cinste*" nu numai episcopii, dar și preoții, care, încă din veacul apostolic, apoi mai târziu și până în veac, vor osteni „*cu propovăduirea și cu învățătura*" cuvântului adus de Mântuitorul Iisus Hristos.

Toți Sfinții Părinți au fost cuceriți de măreția și de însemnătatea misiunii învățătorești în Biserică. Și în această privință este destul să rememorăm doar cuvintele celui mai reprezentativ dintre ei, ale Sfântului Ioan Gură de Aur: „Aceasta îmi este mie preoție, de a învăța și a binevesti"[377].

Și în vremea noastră, ca în întregul trecut al Bisericii, datoria de a învăța Evanghelia este strâns legată de misiunea preotului. Iar pe lângă viața lui curată, instrumentele ce-i stau la îndemână spre învățare sunt cateheza și predica. După cum este bine știut, acestea „sunt instrumente vechi, folosite de Biserică de la începuturile închegării sale ca așezământ sfânt, căreia i-a fost încredințată misiunea de a vesti credincioșilor adevărul religios și de a-i conduce, pe baza acestui adevăr, la trăirea vieții în dreptate, în bunătate, în dreptate și frăție, pentru ca astfel să poată dobândi și viața cea veșnică, întru împărăția cerurilor"[378]. Dar aceste două instrumente învățătorești ale preotului, ale Bisericii, s'au dovedit și se dovedesc eficiente, fiind folosite cu tact și cu înțelepciune, ca elemente tradiționale, și în vremea noastră. Fără îndoială, aceasta înseamnă a învăța și cu sprijinul lor, ceea ce Biserica învață de la întemeierea ei și până azi, „căci adevărul revelat rămâne același în veac. Predica și cateheza trebuie să expună învățătura creștină pentru ziua de azi, pentru creștinii de azi, pentru problemele actualității; prin ele să se actualizeze permanent învățătura creștină"[379] cu fondul ei netrecător.

---

[377] **Omilia XXIII la Epistola către Romani.**

[378] Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în cuvântarea la Colegiul arhiepiscopal din Salzburg (Austria), la 25 iunie 1968, în „Biserica Ortodoxă Română", LXXVI (1968), nr. 7-8, pp. 836-837.

[379] Pr. Prof. D. Călugăr, **Educația religioasă creștină în spirit ecumenist**, în „Biserica Ortodoxă Română", LXXXVII (1970), nr. 11-12, p. 1257.

Dar atât activitatea învăţătorească a Mântuitorului Hristos, cât şi aceea a Sfinţilor Apostoli, a Sfinţilor Părinţi şi a multor cuvântători despre dumnezeieştile adevăruri nu s'au desfăşurat întâmplător, ci în lucrarea lor se vede un plan bine chibzuit, ca aceasta să ducă la un ţel bine ales. Tot asemenea şi activitatea preotului, pentru prezentarea învăţăturii creştine ortodoxe, în vremea noastră, trebuie să se conducă după anumite principii, metode şi forme cristalizate în timp, în cadrul disciplinelor respective, în scopul mijlocirii cunoştinţelor, în scop didactic (pentru preot, în scop didactic-religios).

Privind lucrurile în general, învăţământul, fie religios sau laic, nu trebuie înţeles doar ca un sistem pedagogic, ca un artificiu didactic, care să-i ofere subiectului supus instruirii, la orice vârstă s'ar găsi acesta, cunoştinţe „de-a gata", adică în aşa fel încât el să fie scutit de orice efort intelectual, ba chiar şi de efort fizic, în perceperea şi asimilarea acestor cunoştinţe. Cu alte cuvinte, a învăţa nu trebuie să însemne strădanie obositoare, lucrare cheltuitoare de energie fizică şi intelectuală numai din partea dascălului (în cazul nostru al preotului), ci o lucrare care să asocieze, şi încă în mare măsură, şi energiile ucenicului. Căci dascălul a muncit la vreme pentru devenirea sa în „dascăl de dăscălie", munceşte şi se cheltuieşte ca dascăl, dar şi ucenicul trebuie să-şi însuşească conştiinţa şi convingerea că trebuie să sacrifice energie, să depună muncă pentru agonisirea de cunoştinţe necesare propriei vieţi ca şi, în aceeaşi măsură, folositoare vieţii semenilor săi. Nu în a sta pasiv, nici în a primi cu plăcere, ba chiar cu sentiment de recunoştinţă, cunoştinţe noi, stă acţiunea învăţătorească, ci în a asocia şi efortul personal corespunzător al ucenicului la dobândirea şi împroprierea variatelor cunoştinţe.

Într'adevăr, dacă munca învăţătorească angajează numai preocuparea şi efortul dascălului, această muncă rămâne seacă, săracă, rece, statică, ea nu dezvoltă capacitatea intelectuală a ucenicului, nu cheamă la contribuţie raţiunea acestuia şi, drept urmare, nici nu-şi poate realiza rostul. De aceea cunoştinţele din orice domeniu trebuie orânduite în aşa fel încât ucenicul să prindă sensul şi fondul lor nu numai din ceea ce îi prezintă dascălul, dar şi în urma unei activităţi personale, şi anume de câte ori această activitate i-ar fi solicitată în procesul de învăţământ.

Este de la sine înțeles că și cerințele didactice arătate mai sus nu trebuie aduse la exagerare. Ucenicul nu este și nici nu poate fi transformat în dascăl. De aceea și contribuția lui la munca pentru însușirea de cunoștințe noi trebuie luată în considerare și valorificată cu succes numai cu referire la capacitatea sa intelectuală, numai când în orânduirea cunoștințelor poate să participe potrivit cu mersul minții lui la dobândirea lor. În felul acesta el este capabil să prindă legătura internă dintre idei și să asimileze cunoștințele mijlocite prin dascăl. Această situație impune deci aranjarea cunoștințelor într'un mod cât mai sistematic posibil, cunoscând chipul instruirii și cultivării ucenicului. Căci mintea acestuia calcă anumite drumuri care variază după natura cunoștințelor ce i se mijlocesc. Și este de subliniat faptul că tocmai *orânduirea cunoștințelor în deplin acord cu drumul firesc al minții la dobândirea lor se numește metodă*, adică drum, cale, mod, mijloc de urmat pentru a ne însuși, a cunoaște adevărul, sau a-l prezenta, a-l înfățișa cu claritate altora[380]. Ceea ce, în sens pedagogic, arată că „prin metode de învățământ înțelegem acele moduri de muncă ale profesorului cu elevii (ale preotului cu credincioșii săi, n.n.), cu ajutorul cărora elevii (credincioșii) izbutesc să-și însușească cunoștințele, înțelesurile și deprinderile și să-și dezvolte forțele și aptitudinile lor intelectuale[381].

Deși însemnătatea metodei nu a fost nicicând tăgăduită pentru reușita acțiunii învățătorești, trebuie totuși să notăm că un accent cu totul deosebit asupra utilității ei s'a vădit în secolul XVII, sub influența cugetării marelui pedagog creștin *J. A. Comenius* (1592-1670). Apreciind că lipsa simțită de cadre didactice, în acea vreme, ar putea fi suplinită prin adoptarea unei metode ideale, el a accentuat exagerat utilitatea ei socotind că „metoda e totul" și că, înarmat cu o metodă bună, oricare dascăl poate spera în reușita deplină a activității sale didactice. Stăpânit de un optimism rar întâlnit, el putea afirma că, în stăpânirea unei asemenea metode, dascălul ar fi în stare să realizeze extrem de mult, dacă nu chiar totul, chiar și în ucenici puțin dotați. Deci în concepția pedagogică, nu atât personalitatea dascălului și mai puțin a ucenicului ocupă locul central, ci acest loc este rezervat

[380] Cf. Șt. Bârsănescu, **Pedagogia și didactica**, Craiova, 1944, p. 276.
[381] I. A. Cairov, **Pedagogia**, traducere, Editura de Stat, București, 1950, p. 173.

metodei pe care dascălul o deține și o folosește în instruirea ucenicilor săi. Considerând că „școala este atelierul umanității" și „drumul regal" pentru a-i duce pe oameni la înțelepciune,... își propunea chiar, deși nu pe plan științific, ci pe plan de învățământ, să indice o *metodă*, o artă pedagogică universală, prin intermediul căreia să se poată preda totul – tuturor (concepția enciclopedică)"[382].

Concepția lui Comenius despre rolul metodei în procesul de învățământ nu a putut rezista prea multă vreme tocmai datorită faptului că exagera realitatea. Ea a asistat la o retușare treptată, deși, în oarecare măsură, a fost sprijinită de personalități ca *Pestalozzi* (1746-1827), *I. Fr. Herbart* (1776-1841). Herbart însuși a conceput o metodă în desfășurarea procesului de învățământ și a accentuat în mod deosebit valoarea ei, valoarea așa-ziselor „trepte ale lecției", jaloane, forme general-valabile pentru orice lecție[383], așa de mult cunoscutele, apreciatele și discutatele „trepte formale", care în fond nu sunt altceva – după concepția lui Herbart – decât mijlocul metodic care asigură reușita învățământului. Dar și herbartianismul a suferit critici vii, „obiectându-i-se, în mod just, că nu ține seamă de caracterul diferit pe care trebuie să-l aibă predarea diferitelor discipline și că frânează inițiativa profesorului"[384].

Dar, chiar așa fiind, rămâne totuși evident faptul că valoarea pedagogiei herbartiene „a fost așa de mare încât a cucerit toate țările lumii (și)... mai este încă cea mai folosită, deși bazele ei psihologice și-au pierdut valabilitatea", iar metoda lui Herbart „se fondează pe o teorie a activității gândirii pe care astăzi nimeni n'ar îndrăzni să încerce s'o justifice"[385]. Faptul se explică, între altele, prin aceea că este o metodă ușor de folosit, care îi dă profesorului – oricărui dascăl – siguranța deplină, în condiția ca el să-și pregătească bine lecția!"[386].

Metoda herbartiană s'a impus mai ales prin urmașii lui Herbart (ex. W. Rein), iar în țara noastră a cucerit teren prin tinerii care au

---

[382] Cf. Șt. Bârsănescu, **Istoria pedagogiei**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969, p. 73.

[383] **Ibidem**, p. 131.

[384] **Ibidem**, p. 132.

[385] Robert Dottrens (în colaborare), **A educa și a instrui**, traducător Manolache Andriescu Andriadi, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, p. 43.

[386] **Ibidem**, p. 43.

studiat, în acea vreme, la universități din Germania[387]. Dar, „în general, pedagogii români n'au preluat în chip mecanic ideile lui Herbart, au criticat unele din tezele lui, adoptând teoria lui didactică în vederea unei mai bune organizări a procesului de învățământ din țara noastră"[388]. Ei au conceput și au apreciat valoarea acestei metode – a treptelor formale – mai ales pentru faptul că prin aplicarea ei, mijlocind cunoștințe îndeosebi cu conținut moral și religios – s'ar putea forma caracterul moral-religios, ținta învățământului și educației școlare în timpul acela.

Sub aspectul arătat aici, metoda herbartiană a ocupat o poziție însemnată în învățământul românesc în general, cu deosebire în școlile confesionale din Transilvania, și pentru prezentarea și mijlocirea învățăturii creștine ortodoxe. Și ea și-a menținut această poziție, cu mici schimbări, până aproape de noi, când, datorită progresului realizat în cercetarea pedagogică și psihologică, „bazele ei psihologice și-au pierdut valabilitatea"[389], așa cum arătam ceva mai înainte. Locul acestei metode este ocupat în actualitate, pe temeiuri științifice, de observarea momentelor logico-psihologice în desfășurarea procesului de învățământ, adică în activitatea pentru mijlocirea unor noi cunoștințe. Dacă nu este cazul să ne referim cu amănunte la aceste momente, apoi, în rezumat, vom spune totuși că ele prind specificul activității spirituale în îmbogățirea patrimoniului nostru moral și științific. Astfel se poate observa că de fiecare dată când ne găsim în situația de a ne însuși un oarecare conținut spiritual nou, puterile noastre sufletești se retranșează în câmpul cunoștințelor mai vechi, căutând să aleagă de acolo ceea ce le este mai necesar în procesul dobândirii unei noi averi morale și spirituale. Abia după aceea, deci pe temeiul unor elemente cunoscute, sufletul nostru este dispus să recruteze cunoștințe proaspete, pe care apoi să le analizeze, să le adâncească, să le compare, să le clasifice și asocieze și să le concentreze, să le rezume într'o idee generală, centrală, pentru ca în momentul cel mai potrivit al vieții să le treacă în fapte fizice sau

[387] Exemple: Titu Maiorescu, Ioan Popescu, Vasile Petri, P. Pipoș, V. Gh. Borgovan, Șt. Velovan, P. Span etc.

[388] Șt. Bârsănescu, **Op. cit.**, p. 134.

[389] R. Dottrens, **Op. cit.**, p. 43.

morale. Aceasta este, de altfel, activitatea nefalsificată a spiritului uman și acest spirit va manifesta totdeauna un protest justificat față de orice metode prin care s'ar încerca tăierea unei căi artificiale în lucrarea lui continuă. Și tocmai în aceasta stă și greutatea sistematizării unui procedeu, unei metode care să slujească satisfăcător, dacă nu ideal, la instruirea și educarea omului de toate vârstele și condițiile sociale. Iar momentele logico-psihologice pretind ca mijlocirea de noi cunoștințe din toate domeniile să ia în considerare cât mai fidel activitatea receptivă naturală a sufletului credincios. De bună seamă acest lucru trebuie ținut în evidență și la prezentarea învățăturii creștine[390].

Dar față de tot ce am arătat până aici este cazul să specificăm că deși metoda are însemnătate în procesul de învățământ și că de ea trebuie să se țină seama – de cea mai bună și mai fundamentală metodă – în mijlocirea cunoștințelor, în ea să vedem numai un auxiliar prețios. Căci metoda nu poate avea rolul de a înăbuși spiritul, ci de a-i înlesni acestuia manifestarea, activitatea sa naturală[391]. Pe lângă cea mai bună metodă de învățământ, și o dată cu aceasta, adevăratul dascăl trebuie să fie înarmat cu o cultură de specialitate temeinică, să privească rostul activității învățătorești și dintr'o perspectivă multilaterală, să fie o personalitate integră care să învețe prin ea însăși și să-l stăpânească neîncetat dorința de a-și îmbogăți experiența didactică.

Dacă expunerea de până aici are mai mult un caracter general, urmează ca acum să ne ocupăm cu metodele didactice propriu-zise, metode potrivite și în prezentarea învățăturii creștine ortodoxe. Și cea dintâi dintre acestea este *metoda inductivă,* care indică mijlocirea cunoștințelor în mod treptat, și anume plecând de la concret la abstract, de la cunoscut la necunoscut, de la particular la general, de la simplu la compus, prin inducție la deducție, de la realitate la abstracție, la idee; ea pornește de la observație, de la fapte pe care le prezintă, le compară, le clasează și le explică[392]. Inducția este astfel metoda de investigație în care gândirea pleacă de la cazuri concrete,

[390] Cf. D. Călugăr, **Treptele formale și învățământul religios**, Sibiu, 1938.
[391] Cf. D. Călugăr, **Preocupări catehetice**, Sibiu, 1944, p. 35.
[392] Cf. R. Dottrens, **Op. cit.**, p. 210.

de la cazuri particulare, pentru a se ridica la legi generale. A induce înseamnă deci a observa, a face experiențe cât mai multe și apoi a generaliza, sau a formula legi, principii general-valabile.

Metoda inductivă este mai adesea observată în procesul de învățare pentru faptul că ea operează cu ceea ce este mai apropiat și, având o bază sigură, duce ușor la generalizări, la abstracții. Ea prinde procesul natural al activității raționale.

„În opoziție cu metoda inductivă, care are un oarecare punct de plecare global, se situează *metoda deductivă*, cu un aspect mai dogmatic. În general psihopedagogii o preferă pe prima, care caută să urmeze îndeaproape posibilitățile și legile dezvoltării psihice"[393] a celor ce trebuie instruiți și educați. Metoda aceasta constă din a merge de la abstract la concret, de la general la particular. Ea este aplicată cu prioritate atunci când ascultătorii noștri operează ușor cu abstracțiuni, adică atunci când ei sunt bine introduși într'o materie (în cazul nostru, când ei au cunoștințe religioase mai bogate). Dar ea își justifică eficacitatea și în verificarea și aplicarea cunoștințelor câștigate prin inducție, căci, prin aplicarea ei, abstracțiile, definițiile se verifică tocmai prin referirea lor la cazuri particulare și concrete. În mod practic, o lecție – o cateheză – desfășurată inductiv, se încheie deductiv. „Căci dacă prin inducție ne ridicăm în lumea abstracțiunilor, de unde ne înarmăm (luăm) cu legi, ca odinioară Prometeu focul, prin deducție ne întoarcem iarăși în lumea concretă, înarmați cu legile ei, pentru a o stăpâni mai bine"[394].

În activitatea menită prezentării învățăturii creștine ortodoxe, metodele inductivă și deductivă își găsesc o largă întrebuințare, chiar și în desfășurarea aproape a fiecărei cateheze. De la începutul catehezei și până la generalizare se procedează inductiv, iar după aceea își găsește aplicare, în mod natural, deducția. În felul acesta, ideile moral-religioase la care s'a ajuns prin procesul inducției își verifică eficacitatea și valabilitatea prin procesul deducției, prin posibilitatea aplicării lor la viața creștină practică. De altfel numai un învățământ care stă în legătură cu viața merită să fie luat în considerare; un învățământ care stă într'o asemenea legătură de la punctul lui de

[393] R. Dottrens, **Op. cit.**, p. 187.

[394] D. Theodosiu, **Didactica**..., București, 1923, p. 67.

plecare, apoi în desfășurarea acestui proces și la trecerea lui în practică. Însăși aplicarea lecției (a catehezei) trebuie să însemne astfel o reîntoarcere la mediu, la viață.

În acțiunea Sa pentru învățarea credincioșilor, Mântuitorul Iisus Hristos, cunoscătorul desăvârșit al sufletului credinciosului, a ținut seamă în mod ideal de cele arătate imediat mai sus. El nu i-a răspuns unui legiuitor doar sentențios la întrebarea: *„Și cine este aproapele meu?"* (Lc 10, 29), ci i-a prezentat acestuia exemple concrete, respectiv atitudinea preotului, apoi a levitului și, în urmă, aceea a samarineanului milostiv, ca să-i arate că aproapele este semenul. Iar apoi, drept consecință a acestui raționament uman, i-a zis: *„Mergi și fă și tu asemenea!"* (Lc 10, 37). Adică, generalizând principiul ajutorării semenului, El ne îndeamnă să stăm în slujba semenului, de orice lege sau neam ar fi acesta și în orice parte a lumii ar locui el, prin fapte concrete izvorâte din conștiința iubirii aproapelui. Înfățișând atitudinea în rugăciune a fariseului și aceea a vameșului (Lc 18, 10-14), pentru unii *„care se credeau că sunt drepți și disprețuiau pe alții"* (Lc 10, 9); comparând și apoi apreciind felul lor de a se ruga, Mântuitorul Hristos sintetizează sensul smereniei în contrast cu acela al mândriei, zicând: *„Că tot cel ce se înalță pe sine va fi smerit, iar cel ce se smerește pe sine se va înălța"* (Lc 14, 11). Iar întrebat fiind dacă *„se cuvine să dăm dajdie cezarului, sau nu?"* (Mt 22, 17), El, de asemenea, folosește elemente de toți cunoscute: banul, cu chipul și inscripția de pe el (Mt 22, 20), ca să ajungă la încheierea: *„Dați-i dar cezarului cele ce sunt ale cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu!"* (Mt 22, 21). Pentru prețuirea muncii și a hărniciei, Mântuitorul nu teoretizează, ci înfățișează pilda cu fructificarea talanților încredințați unor ostenitori, ca să ajungă la generalizarea arătată la Luca 19, 26 și, implicit, la îndatorirea credinciosului de a lucra cu hărnicie pentru sporirea bunurilor materiale și spirituale în folosul său și al aproapelui. Sfinții Apostoli au fost cuceriți întru totul de învățătura descoperită de Mântuitorul Hristos; dar ei au îmbrățișat, firește, și chipul în care a învățat Domnul. Așa, Sfântul Petru, la pogorârea Duhului Sfânt, în cuvântarea sa adresată celor adunați la Ierusalim, folosește mai întâi elemente din Vechiul Testament, cunoscute lor; le amintește proorociile în legătură cu venirea Mântuitorului și, progresiv, îi ridică pe ascultători la înțelegerea, după putință, a faptelor legate de

răstignirea, moartea și învierea Domnului (FA 2, 14-36). Și îi cucerește în așa măsură, prin procedeul acesta, încât ei „se umilesc cu inima" și îi întreabă pe Petru și pe ceilalți apostoli: *„Bărbați frați, ce să facem?"* (FA 2, 37). *„Iar Petru le-a zis: Pocăiți-vă, și fiecare din voi să se boteze în numele lui Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor voastre; și veți primi darul Sfântului Duh"* (FA 2, 38). Iar, drept rezultat practic, *„cei ce i-au primit cuvântul s'au botezat; și în ziua aceea s'au adăugat ca la trei mii de suflete"* (FA 2, 41).

Ca să-i poată învrednici, cu vremea, de învățături mai înalte, și Sfântul Apostol Pavel îi pregătește pe corinteni plecând de la lucruri simple, potrivite fondului lor aperceptiv, scriindu-le: *„Și eu, fraților, n'am putut să vă vorbesc ca unor oameni duhovnicești, ci ca unora trupești, ca unor prunci întru Hristos. Cu lapte v'am hrănit, nu cu bucate, căci încă nu erați în stare; și nici chiar acum nu sunteți în stare, fiindcă sunteți încă trupești"* (1 Co 3, 1-3). Aceeași metodă o folosește el și în Areopag (FA 17, 22-32), potrivindu-și cuvântarea cu fondul sufletesc al atenienilor, conducându-i de la cunoscut la necunoscut. Și chiar dacă ei nu s'au lăsat cuceriți de la început, totuși *„unii bărbați i s'au alăturat și au crezut"* (FA 17, 34). „În acest fel reușea (Sfântul Apostol Pavel) să trezească interesul și curiozitatea ascultătorilor de a descoperi mai ușor taina adevărurilor despre care începea să le vorbească. Toate simțămintele lor erau încordate, gata pregătite de a asculta și, plini de curiozitate, de a afla ce va urma"[395].

Metodele inductivă și deductivă au fost folosite și mai apoi, în prezentarea credinței creștine, de scriitori bisericești și cateheți dintre cei mai însemnați și de Sfinți Părinți. Fericitul Augustin folosește acest procedeu în acțiunea catehetică după Botez[396], iar Sfântul Chiril al Ierusalimului o întrebuințează pe cea deductiv-dogmatică, explicând Simbolul credinței[397]. Și metodele acestea se folosesc și azi, cum arătam chiar la început.

În acțiunea pentru mijlocirea învățământului se folosesc și metodele *analitică* și *sintetică*. Cea dintâi indică drumul, procesul de gândire care

[395] N. Cotlarciuc, **Treptele formale psihologice în predică**, 1923, p. 44.

[396] În lucrarea **De catechisandis rudibus**.

[397] Sf. Chiril al Ierusalimului, **Procateheza** (10), p. 47, traducere D. Fecioru, București, 1943.

duce la cunoașterea unui obiect prin analizarea lui, prin privirea întregului în părțile lui constitutive, deci prin plecarea de la întreg la parte, prin desfacerea întregului în părțile lui. Ea se folosește și în prezentarea materialului istoric-religios, dar și în omilia exegetică, așa cum se poate vedea în scrierile lui Origen și ale celor mai însemnați Sfinți Părinți.

Metoda analitică are o însemnătate deosebită în mijlocirea cunoștințelor, mai ales pentru faptul că prin folosirea ei se realizează o cunoaștere clară, se îmbogățesc unele cunoștințe vagi, incomplete și se corectează cele însușite greșit; ea verifică fondul moral și intelectual al ascultătorilor.

Metoda sintetică este reversul metodei analitice. Ea indică drumul, procesul cunoașterii unui tot, unui întreg prin reunirea părților lui; ea consistă deci în mersul de la parte la întreg și duce la scop atunci când se știe că ascultătorii cunosc unele părți esențiale ale unui întreg; prin mijlocirea ei se ajunge astfel la cunoașterea întregului însuși. Cunoscute fiind unele momente istorice, prin metoda sintetică se ajunge la caracterizarea unei epoci întregi, cum ar fi „epoca de aur a creștinismului", „secolul luminilor" etc.

Ca și metodele inductivă și deductivă, metodele analitică și sintetică se asociază în procesul de învățământ, în acțiunea pentru mijlocirea de noi cunoștințe. Și aceasta pentru că „analiza-sinteza sunt cele două înfățișări ale activității spirituale în progres, care întruna desfac și refac conținutul ideilor, perfecționându-se mereu și dezvoltându-se întocmai cum corpul viu descompune alimentele ca să le asimileze și compune substanța vie, pe care de asemenea (transformând-o în energie) o recompune din noi elemente asimilate"[398].

În acest înțeles trebuie văzută însemnătatea analitică și sintetică în procesul de învățământ. Iar în prezentarea învățăturii creștine ortodoxe, cu deosebire în exegeza biblică, procedeul acesta are atât un caracter analitico-sintetic, cât și unul sintetico-analitic[399], după cum reclamă textul Sfintei Scripturi și fondul sufletesc al ascultătorilor.

---

398 D. Theodosiu, **Op. cit.**, pp. 68-69.

399 Pr. Grigore Cristescu, ***Omilie „mare" și omilie „mică" sau omilie „exegetică" și omilie „tematică"***, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXIV (1958), nr.1-2, p. 57.

La o parte a psalmului 14 și despre cei ce dau cu camătă, Sfântul Vasile cel Mare folosește, în comentariul său, metoda analitică, punând fiecare verset în concordanță cu locurile paralele din Sfânta Scriptură, ca la sfârșitul expunerii să sintetizeze cele arătate, zicând: „Deci nici să nu te îndepărtezi de la cel ce voiește să se împrumute de la tine (Mt 5, 24), nici să nu dai arginții tăi ca împrumut, pentru că numai astfel învățat fiind din Vechiul și Noul Testament folosul pe care îl vei avea, să pleci de aici cu nădejdea bună la Domnul și acolo să primești dobânzile faptelor tale cele bune, întru Hristos Iisus Domnul nostru"[400]. Așa procedează și Sfântul Ioan Gură de Aur în **Cuvântările la praznice împărătești**[401], ca și Asterie al Amasiei în **Omilii și predici**[402].

O altă metodă în mijlocirea cunoștințelor este cea *genetică*. Ea „constă din a prezenta cunoștințele în ordinea lor firească, adică așa cum se nasc unele din altele sau se întemeiază unele pe altele"[403]. Ascultătorilor li se înfățișează, prin această metodă, de pildă, nașterea și dezvoltarea evenimentelor istorice din viața credincioșilor, din istoria mântuirii neamului creștinesc, începând cu făgăduința trimiterii Mântuitorului (Fc 3, 15) și până la venirea Lui între noi, geneza, fructificarea și rezultatele unor evenimente din istoria Bisericii creștine etc. Metoda aceasta se aplică în cadru restrâns ca și în perspectiva unei activități învățătorești de lungă durată, într'un ciclu de cateheze sau predici, după capacitatea, aprecierea, puterea de observație și pătrundere a dascălului, după puterea lui de concentrare. Căci numai asemenea elemente pot asigura aplicarea metodei genetice cu rezultate pozitive.

Nu este cazul să ne referim în mod explicit și la alte metode didactice[404]. Dar e necesar să o amintim pe aceea a *comunităților de muncă*, de educație și de învățământ prin muncă fizică și intelectuală,

---

[400] Sf. Vasile cel Mare, **Comentar la Psalmi**, ed. a II-a, trad. Pr. Dr. Olimp N. Căciulă, București, 1943, p. 109.

[401] Trad. rom. de Pr. D. Fecioru, București, 1942.

[402] **Idem**, București, 1946.

[403] D. Theodosiu, **Op. cit.**, p. 69.

[404] Exemple: metoda activă, metoda centrelor de interes, metoda individualizării învățământului etc.

în cadrul acestor comunități; în cadrul lor, „munca trebuie să fie unul din elementele de bază”[405] pentru formarea credinciosului de azi, harnic și jertfitor, pătruns de conștiința slujirii aproapelui; să se insufle dragoste și stimă față de muncă și muncitor, să deprindă a munci sistematic și perseverent, să aprecieze la justă valoare munca fizică și intelectuală și să se pregătească ei înșiși, ascultătorii, pentru activitatea creatoare. Căci munca ordonată și stăruitoare creează aspectul moral al personalității, întărește voința și caracterul omului în dezvoltare[406].

Munca stimulează bucuria adevărată, alungă lenea și comoditatea, îl înnobilează pe om, dezvoltă prietenia și solidaritatea între oameni. Ea are deci rol instructiv și educativ de primă însemnătate și este izvor al demnității umane[407].

În creștinism, munca are un sens divino-uman. Dumnezeu este activitate permanentă și creatoare. De aceea, ca să se asemene cu Dumnezeu, credinciosul trebuie să fie mereu activ, să fie astfel imaginea activității creatoare a lui Dumnezeu în lume[408]. Credinciosul Bisericii noastre, ca să dovedească o asemenea imagine, trebuie și el crescut prin metoda comunităților de muncă, în comunitatea de muncă, în parohie, prin activitatea învățătorească a preotului. Să muncească el însuși spre sporirea vieții duhovnicești a credincioșilor săi, a vieții lor integrale, așa cum Însuși Iisus Hristos a muncit cu mâinile Sale, cum au muncit Sfinții Apostoli și cum, prin exemplul vieții Sale, Sfântul Apostol Pavel „întruchipează în sine pe muncitorul care prin truda brațelor produce bunuri materiale și prin truda minții produce bunuri spirituale, fără a se rușina de munca manuală sau a se mândri cu munca spirituală, întru demnitate și cu toată smerenia”[409]. Chiar mântuirea creștinului atârnă de activitatea zilnică pe care o desfășoară el în vremea vieții sale pământești.

---

[405] A. S. Macarenco, **Opere pedagogice alese**, Editura de Stat, București, 1949, p. 226.

[406] Cf. I. A. Cairov, **Op. cit.**, p. 238.

[407] Cf. C. D. Ușinschi, **Munca din punct de vedere psihic și educativ, Opere pedagogice alese**, pp. 87-105.

[408] IPS Mitropolit Nicolae al Ardealului, **Studii de teologie morală**, Sibiu, 1969, p. 55.

[409] **Ibidem**, p. 51.

Cum am mai spus, un dascăl adevărat nu devine rob nici chiar al celei mai bune metode, al unei singure metode de învățământ, ca să nu se lipsească de libertate și spontaneitate. El alege metoda cea mai potrivită scopului urmărit, potrivit psihologiei ucenicilor săi, potrivit subiectului de tratat[410].

În scopul mijlocirii de cunoștințe, deci și pentru prezentarea învățăturii creștine ortodoxe, slujesc, pe lângă metode, și anumite forme de învățământ. Prin ele ascultătorii pot fi introduși mai ușor și mai repede în mediu, realizându-se atât economie de timp, cât și cheltuială de energie. Ceea ce generațiile de înaintași au realizat și au transmis urmașilor mai buni din perspectivă culturală, morală etc., se mijlocește celor de azi, în mod sistematic, prin forme didactice.

Dar această activitate sistematică, urmărind introducerea în mediu – în cazul nostru în mediu religios – înseamnă legarea ascultătorilor de viață, nu numai prin simplă comunicare de idei, cunoștințe, fapte și experiențe, care să frâneze inițiativa și spontaneitatea individului, ci și prin conducerea lui cu răbdare, cu pricepere și cu abilitate la dezlegarea problemelor ce îl interesează. Deci cunoștințele pot fi mijlocite direct, dar și individul trebuie să-și însușească îndemânarea de a și le dobândi prin efort personal. Când se aplică întâiul procedeu, întâlnim forma narativ-expozitivă, iar în al doilea caz este vorba de forma dialogică.

Forma narativ-expozitivă sau *monologică* se folosește des în prezentarea învățăturii creștine, la mijlocirea materialului biblico-religios, când se învață despre Sfintele Taine etc., adică atunci când ascultătorii își pot însuși asemenea cunoștințe numai pe această cale.

Element esențial al formei narativ-expozitive este narațiunea însăși, care, dacă e ideal folosită, cucerește ascultătorii, îi stăpânește[411], le stimulează fantezia, zguduie inima și sufletul, înviorează, sau, uneori, trezește tristețea și teama de păcat. „Un povestitor bun istorisește pentru lumea din țara sa și i se potrivește ei; nu vrea să formeze el publicul, pentru că publicul îl formează pe el, dar cu o deosebire: el privește, ca într'o oglindă, particularitățile publicului și

[410] Cf. Șt. Bârsănescu, **Pedagogia și didactica**, p. 282.

[411] A. Matthias, **Pedagogia practică**, p. 141.

le răsfrânge înnobilate și înnobilând"[412]. Narațiunea este o adevărată artă, care, ca oricare altă artă, poate fi perfecționată prin exercițiu continuu, prin lectură aleasă și adecvată, ca să devină și o putere în mijlocirea învățământului de orice fel. Deci, și a celui religios. Ea este o putere în forma monologică atunci când nu părăsește ideea centrală, evită digresiunile și parantezele, care obosesc și adorm interesul pentru ceea ce este esențial, chiar dacă aduce unele amănunte, și pe acestea le subordonează ideii principale, căutând mereu noutatea, prospețimea, progresul în idei și în imagini și stimulând astfel interesul ascultătorilor. Ea operează în concret, cu fapte reale, cu imagini clare, plastice și colorate[413], care grăiesc și fac să se vadă locurile, persoanele, actele, împrejurările etc. în legătură cu care se desfășoară istorisirea, folosind un vocabular simplu, ales, familiar, fără înflorituri de stil, dar dăruind convingere, însuflețire și căldură sufletească. Nici o altă formă narativă nu o egalează pe aceea arătată de Mântuitorul Iisus Hristos în parabolele Sale (parabola semănătorului: Mt 13, 3-9; 18-23; Lc 10, 25-37; parabola bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr: Lc 16, 19-31; a fiului risipitor: Lc 15, 11-32 etc.).

Forma dialogică se întemeiază pe convorbirea dintre dascăl și ucenic, prin întrebări și răspunsuri. Întrebările stimulează cugetarea și caută să obțină răspunsuri conștiente și gândite, concluzii întemeiate și clare[414]; ea duce la toate acestea când ține seama de ciclul de idei și noțiuni dinainte cunoscute de ucenici[415], de fondul aperceptiv al lor. Prin conversație se lămuresc anumite probleme, mai ales plecându-se de la exemple, de la comparații și fapte, de la fenomene cunoscute[416]. Când se pune accent mai ales pe întrebare, forma aceasta se numește *interogativă;* când ea conduce rațional și continuativ la descoperirea adevărului, se cheamă *euristică, socratică;* când conduce la nașterea ideilor, poartă numele de formă *maeutică*[417]; folosită la

---

[412] L. Kellner, **Aphorismen**, 1854.

[413] Cf. H. Werner, **Einführung in die Entwicklungspsychologie**, Leipzig, 1926, p. 17.

[414] I. A. Cairov, **Op. cit.**, p. 183.

[415] **Idem**, p. 184.

[416] **Idem**, p. 184.

[417] Șt. Bârsănescu, **Op. cit.**, p. 283.

examene, este *examinatoare;* iar în mijlocirea învățăturilor din catehism, ea se numește *catehetică.*

Sub orice raport ar fi folosită, forma dialogică cere o pregătire temeinică a materialului, ca să nu intervină devieri de la subiect, să stimuleze gândirea ucenicilor, să urmeze unui plan precis și să se evidențieze neîntrerupt firul conversației.

Elementele constitutive ale formei dialogice sunt *întrebarea și răspunsul;* primul ca factor de stimulare și orientare a gândirii, iar al doilea constituind reacția sa[418]. Întrebarea împlinește funcția pedagogico-religioasă când este precisă în termenii ei, când stimulează cugetarea proprie a ascultătorilor și când stă în acord deplin cu inteligența și nivelul intelectual. Iar răspunsul este *pedagogic* dacă a fost bine gândit, este exprimat corect, just, logic etc.

Mântuitorul Iisus Hristos a întrebuințat adesea forma dialogică în înfățișarea, în prezentarea Evangheliei Sale (mărturisirea lui Petru: Mt 16, 13-19; fiii lui Zevedeu: Mt 20, 20-28; banul dajdiei: Mt 22, 15-22; Iudeii cer semn: Mc 8, 14-21; mirul păcătoasei: Lc 7, 40-50; tânărul bogat: Lc 18, 18-30; Iisus și Nicodim: In 3, 1-15 etc.). Și tot asemenea au făcut și Sfinții Apostoli. În epoca patristică întâlnim, la scriitori și mari dascăli ai Bisericii, forma dialogică. Origen arată că în școala catehetică din Alexandria „învățământul religios nu se mulțumea în a expune o știință ori o filozofie, ci se discuta, fiind un schimb de chestionări și răspunsuri, iar profesorul explica în chip detaliat"[419]. El însuși folosea această formă cu multă dibăcie, cum relatează Sfântul Grigorie Taumaturgul în panegiricul pentru Origen[420]. Sfântul Vasile cel Mare o prețuia deosebit și o folosea în scopul întăririi gândirii ascultătorilor săi. Ea se folosește și azi.

Asocierea, în chip cât mai judicios, a formelor expozitivă și dialogică în prezentarea învățăturii creștine ortodoxe, duce la rezultate pozitive.

Metodele și formele de învățământ arătate până aici constituie posibilități în prezentarea învățăturii creștine, mai ales prin cateheză.

---

[418] Șt. Bârsănescu, **Op. cit.**, p. 284.

[419] **Contra Cels.**

[420] Cf. K. Weiss, **Die Erziehungslehre der drei Kapadozier. Ein Beitrag zur patristischen Pädagogik**, Freiburg im Breisgau, 1903, p. 215.

Dar predica este, de asemenea, o formă pentru prezentarea acestei învățături, și anume sub aspectele ei: omilie (predică analitică), predică tematică (sintetică) și pareneză (predică simplă), ocazională. De aceea ne și referim la ea în legătură cu cateheza.

Omilia este cea mai veche formă de predică. Întâlnită încă în veacul apostolic și îndată după aceea, ea a cunoscut deplină înflorire mai ales în secolele III-VI, fiind folosită de cei mai de seamă cuvântători creștini, pentru înfățișarea învățăturii Mântuitorului, și și-a păstrat prioritatea în primul mileniu al creștinismului.

Se știe că omilia are un caracter analitic, urmărind explicarea verset cu verset a unei pericope din Sfânta Scriptură. „Atât în ce privește materia, cât și organizarea desfășurării ei, ea este strâns legată de întregul text al pericopei scripturistice"[421]. Dacă prin această formă se tâlcuiește textul Sfintei Scripturi în chip simplu, popular, fără prea multe meșteșugiri, tot cu ajutorul ei se reflectă sensul scripturistic și în viața morală și religioasă a ascultătorilor. În chipul acesta ei sunt aduși în contact strâns cu Sfânta Scriptură, li se mijlocește cunoașterea mai amănunțită a ei, ferindu-i și de o eventuală alunecare spre curente religioase neortodoxe. Aceasta înseamnă o contribuție serioasă la înviorarea propovăduirii și a vieții religioase. De aceea, folosirea omiliei, în vremea noastră, pentru prezentarea învățăturii Bisericii noastre, constituie o adevărată obligație pentru preot. Folosind forma plăcută a omiliei, se netezește calea spre cunoașterea Scripturii, „proiectând lumină asupra învățăturii evanghelice, ce are legătură cu viața și sprijină progresul social"[4722].

Din omilie și alături de ea s'a dezvoltat predica sintetică (tematică), în care se expune numai un singur adevăr religios, cuprins într'un verset ales dintr'o pericopă[423]. Forma aceasta, dezvoltată și mereu perfecționată, se folosește azi, cu precădere, pentru că în ea preotul „dispune de mai multă libertate de mișcare, nu numai la alegerea materiei, dar și la turnarea ei în tiparul unei cuvântări"[424]. În cadrul ei se condensează, se contureză, se concentrează, se sintetizează,

---

[421] D. Belu, **Omilie sau predică?**, în "Mitropolia Ardealului", II (1957), nr. 3-4, p. 271.

[422] Pr. Vasile Ionescu, **Noi orientări omiletice**, în „Mitropolia Olteniei", VII (1955), nr. 10-12, pp. 583-584.

[423] Cf. Ilarie Teodorescu, **Îndrumări omiletice**, București, 1923, p. 168.

[424] D. Belu, **Op. cit.**, p. 171.

„se rezumă substanța pericopei scripturistice, într'o temă (teză) precis formulată, care va fi apoi dezvoltată, dar tot în legătură intimă cu pericopa din care a fost extrasă"[425]. Astfel, învățătura creștină cucerește inima credincioșilor, pătrunde mai adânc în conștiința lor, pregătind condiții psihologice mai bune pentru aplicarea în viață a învățăturilor propovăduite[426].

În ceea ce privește *pareneza*, aceasta este o formă de predică simplă, de întindere redusă și are un caracter impus de moment, de împrejurări. Dar tocmai fiindcă este legată de împrejurările imediate ale vieții creștine, predica aceasta reușește să-i cucerească mai cu putere pe credincioși și să-i determine la trecerea învățăturii creștine în practică. *Panegiricul*, de pildă, prezintă, ocazional, viața sfinților și bărbaților de seamă ai Bisericii, care, prin felul în care au trăit, prin virtuțile care le-au împodobit personalitatea, arată că Evanghelia poate fi trăită, că învățătura Mântuitorului a putut și poate fi trecută în fapte, în practică. Viața lor este astfel grai limpede către credincioși, intuire a netrecătoarei frumuseți a învățăturii lui Hristos.

Învățătura creștină ortodoxă este mijlocită, de foarte multe ori, prin predica ocazională, în care se arată că adevărata viață creștină, viață de fiecare zi, înseamnă slujbă adusă lui Dumnezeu numai în măsura în care ea este pusă și în slujba aproapelui, în promovarea binelui obștesc, în sprijinirea umanității. Prin predica ocazională preotul conduce „ochii sufletești" ai păstoriților săi spre „marile adevăruri ale împărăției lui Dumnezeu, îndemnându-i să cugete și să mediteze asupra lor"[427]. Și aceasta pentru că „viața noastră sufletească este într'o continuă transformare, într'o veșnică transfuzie și într'o neîncetată dependență (și) a factorilor fizici între ei"[428].

Mijlocind, astfel, învățătura creștină, preotul pune în mișcare viața sufletească a credincioșilor săi și îi determină la fapte concrete de folos în viața aceasta și în cea viitoare, folositoare mântuirii.

A determina la fapte înseamnă a lua în considerare elemente care să asigure eficiența catehezei, mai ales a predicii, în vremea noastră.

---

[425] Pr. Grigorie Cristescu, **Op. cit.**, p. 53.

[426] D. Belu, **Op. cit.**, p. 276.

[427] N. Terchilă, **Psihologia contemporană și învățământul religios**, Sibiu, 1935, p. 5.

[428] M. Ralea, **Ipoteze și precizări în știința sufletului**, București, 1926, p. 57.

Și unul dintre acestea, poate chiar întâiul, este fapta însăși, „viața cu faptele preotului". De aceea predica înseamnă numai o latură a propovăduirii lui, iar lângă tâlcuirea prin cuvânt trebuie adăugată tâlcuirea prin fapte zilnice, mai ales că învățătura descoperită cuprinde nu numai norme de credință, ci și norme de conduită[429]. Și apoi „numai faptele sunt în măsură să atragă pe omul întreg, omul care gândește, simte și năzuiește să activeze, pe omul care trăiește în forme multiple și contradictorii"[430]. În vremea noastră fapta are o valoare deosebită; fapta este evidența care atrage și zidește. Fapta preotului tâlcuiește Scriptura, adică ea este predica prin exemplul personal. Predica Mântuitorului i-a cucerit pe credincioși și îi cucerește în veac pentru că aparține Celui pe Care *„nimenea nu L-a vădit de păcat"*.

Dar predica este eficientă și dacă, în ea, afirmăm învățătura ortodoxă fără a ne pierde în critică stearpă; să adoptăm o critică obiectivă, domoală și smerită, nu tunătoare ca a Sfântului Ioan Botezătorul, fiindcă noi, preoții, nu suntem sfinți, ci părinți. Deci nu înfricoșându-i pe credincioși cu muncile iadului, ci încurajându-i neîncetat la o viață constructivă, viață de creație, de bună înțelegere, de frățietate și pace. Să-l avem în vedere pe credinciosul de astăzi, care stă în centrul preocupărilor actuale cu toată măreția lui, cu demnitatea lui întreagă. Îndemnându-l la slujirea lui Dumnezeu, să-l îndemne și la slujirea semenului, ca în drumul dintre Ierusalim și Ierihon să-l vadă pe semenul care încă mai suferă și care este candidat la ajutorul nostru creștinesc, frățesc. Aceasta înseamnă actualizare, sau mijlocirea învățăturii creștine ortodoxe pentru credinciosul de azi, ancorare în actualitatea cea mai vie[431], după modelul marilor predicatori creștini. Căci „măreția lor de neîntrecut stă tocmai în felul în care au știut să comunice creștinilor din epoca lor adevărurile Evangheliei și ale vieții creștine. Predica lor a fost răspunsul exact la întrebările dominante ale vremii lor. Taina succesului marilor predicatori stă în arta cu care au știut să deslușească

---

[429] D. Belu, **Predica prin fapte**, în „Mitropolia Olteniei", XIII (1961), nr. 7-8, pp. 551-552.

[430] Pr. Sebastian Chilea, **Predicatorul**, în „Mitropolia Olteniei", X (1958), nr. 3-4, p. 176.

[431] Pr. Sebastian Chilea, **Predica de succes**, în „Mitropolia Olteniei", VI (1954), nr. 1-3, p. 37.

preocupările cele mai vii ale timpului lor și au izbutit apoi să găsească în doctrina creștină răspunsul cel mai sigur pentru lămurirea și orientarea contemporanilor lor. Acesta este învățământul fundamental pe care se cade să-l aibă în vedere predicatorul din vremea noastră"[432], dacă vrea să pătrundă în inima actualității.

Ancorarea în actualitate aduce cu sine trezirea interesului pentru cele mai însemnate probleme legate de fericirea credincioșilor în viața aceasta și de câștigarea mântuirii lor. Căci interesul deschide sufletul credinciosului spre primirea a tot ceea ce îi poate fi de folos, așa cum floarea își deschide petalele spre primirea căldurii și luminii solare.

Nu poate fi uitat nici o clipă faptul că orice lucrare creștinească ajunge la împlinire numai dacă are ca suport meditația și rugăciunea. Deci așa este de apreciat și eficiența catehezei și predicii. Dacă, spre pildă, „buna reușită a cuvântărilor Sfântului Grigorie Teologul era susținută și de cunoașterea regulilor omiletice de care trebuie să țină seamă orice predicator, ...el medita totdeauna asupra temelor pe care trebuia să le trateze și meditația o împletea cu rugăciunea"[433]. Predicatorul trebuie să fie „un cuvântător care se roagă. Cine știe să se roage, știe să și predice"[434], pentru că „rugăciunea deschide sufletul inspirației divine, care purifică, disciplinează și corectează totul"[435].

Rugăciunea cheamă și harul lui Dumnezeu, care împlinește sinergic strădania învățătorească a preotului.

Dar rezultate cât mai bogate de pe urma catehezei și predicii pot fi așteptate și de la trezirea laturii afective din ființa ascultătorilor, de la provocarea emoțiilor curate pentru iubirea adevărului propovăduit.

Căci emoția dă viață, mișcare și căldură; fără ea, *„predica rămâne o piesă dialectică și didactică"*[436]. Ca părinte, preotul trebuie să arate multă iubire către păstoriții săi și tot pe atât de multă dragoste pentru

---

[432] Ibidem, pp. 36-37.

[433] Constantin Pârvu, Actualitatea omiletică a Sf. Grigorie de Nazianz, în „Mitropolia Olteniei", VII (1955), nr. 5-6, pp. 303-304.

[434] Pr. Grigore Cristescu, Pasiunea și emoția în predică, în „Mitropolia Olteniei", VI (1954), nr. 4-6, p. 135.

[435] Ibidem, p. 135.

[436] Ibidem, p. 136.

activitatea sa învățătorească, bine știind că iubirea face drum către cele mai ascunse cute ale sufletului omenesc.

Astăzi, eficiența activității învățătorești a preotului, prin folosirea mijloacelor arătate aici, este de așteptat în zidirea unor credincioși iubitori de Dumnezeu, cu dragoste pentru Biserică, cu deplină înțelegere pentru tot omul, jertfitori pentru aproapele, pentru progresul și pacea omenirii.

3. Alcătuirea planului unei cateheze. Planurile-tip

Planurile-tip pentru diferite cateheze (Vechiul Testament, Noul Testament, dogmatică, morală, liturgică, istorie bisericească etc.) prezintă o reală însemnătate și sunt de netăgăduit folos în activitatea catehetului, dar mai ales pentru catehetul începător. Pregătite din timp și cu minuțiozitate, bine gândite și întemeiate pe principiile didacticii generale, ele conferă siguranța că activitatea catehetică nu este lăsată „bunei dispoziții" și nici „inspirației momentului".

Planurile nu îngustează libertatea în activitatea catehetului și nici libertatea în gândirea catehumenilor. Dimpotrivă, ele asigură această libertate. În posesia lor, catehetul este stăpân pe sine în tot momentul; el este stăpân și pe materia pe care o are de transmis ascultătorilor săi, iar aceștia, catehumenii, sunt conduși în mod sistematic, logic, spre finalitatea catehezei.

Pentru motivele arătate mai sus prezentăm aici un plan detaliat.

a. Planul tip în general

Ascultarea lecției precedente. Ea are drept scop să verifice gradul în care catehumenii și-au însușit cunoștințele religioase mai vechi și în ce măsură sunt redate cu această ocazie. De asemenea, cu acest prilej, pot fi îndreptate unele eventuale erori, ori pot fi aduse oarecare completări.

Introducerea ridică în conștiința catehumenilor ideile aperceptive necesare trecerii la o nouă cateheză, la înțelegerea acestei noi cateheze. Ea stabilește deci legătura între materialul vechi și între cel nou, pregătind astfel sufletul catehumenilor pentru o cât mai bună însușire a noilor cunoștințe religioase.

Anunțarea precizează tema ce urmează a fi dezbătută în cateheză. Formulată, în cele mai dese cazuri, direct, ea precizează ținta la care trebuie să ajungă cateheza.

Tratarea este partea esențială a oricărei cateheze. În cadrul ei sunt comunicate noile cunoștințe religioase, ținând seamă de situația, în general, a catehumenilor.

Intuiția (intuirea) completează tratarea; ea întregește conținutul catehezei și prin colaborarea simțurilor vizual, tactil etc., ceea ce este de un real folos în procesul de învățământ.

Reproducerea (recapitularea) înseamnă o lucrare pentru verificarea gradului în care a reușit expunerea, în tratare, a materiei noi.

Aprecierea (cu asocierea) este o lucrare de comparație, de asemănare între atitudini ivite în corpul catehezei, ori între acestea și altele mai vechi, având rostul să ducă la o concluzie, la formularea unui principiu, la o abstracție, la generalizare.

Generalizarea răspunde temei, rezumând, într'o formulare logică, concluzia la care trebuie să ducă o cateheză.

Încheierea (aplicarea) constituie răsfrângerea principiului general (a generalizării) în viața creștină practică, sau referirea acestui principiu la cazuri concrete, la viața creștină de fiecare zi, la modalitatea de aplicare a lui și pe mai târziu. Încheierea înseamnă – trebuie să însemne – și o actualizare a problemelor prezentate în cateheză[437].

b. Plan-tip special: Pilda vameșului și fariseului

Ascultarea catehezei anterioare.

Introducerea. 1. Îndemnul sufletesc al credinciosului creștin de a se ruga lui Dumnezeu. 2. Foloasele rugăciunii. 3. Condițiile unei adevărate rugăciuni creștinești (stăruința în rugăciune, smerenia etc.).

Anunțarea. Iată ce ne învață Mântuitorul Iisus Hristos în pilda vameșului și fariseului, despre chipul în care se cade a fi făcută rugăciunea creștinească.

Tratarea. 1. Vameșul și fariseul merg la templu, ca să se roage lui Dumnezeu. 2. Locul pe care îl ia fiecare din ei în templu. 3. Modul

---

[437] Sublinierile duble arată momentele logico-psihologice care pot fi observate în desfășurarea unei cateheze. Dar nu toate aceste momente se întâlnesc în orice cateheză. Trebuie respectată desfășurarea lor naturală.

cum s'a rugat fariseul. 4. Modul cum s'a rugat vameşul. 5. Rezultatul rugăciunilor lor. 6. Ce zice Mântuitorul Iisus Hristos despre modul în care s'au rugat aceşti doi oameni. (Urmează **intuirea** şi **reproducerea**.)

Aprecierea. 1. Lămurirea înţelesului de „vameş" şi de „fariseu". 2. Suirea lor la templu, ca să se roage, este o faptă bună. 3. Aprecierea atitudinii manifestate de fariseu în rugăciune şi a rezultatelor ei pentru conştiinţa rugătorului către Dumnezeu. 4. Aprecierea atitudinii manifestate de vameş în rugăciune şi a rezultatelor ei pentru conştiinţa acestui rugător către Dumnezeu. 5. Păcatul mândriei şi consecinţele lui. 6. Virtutea smereniei şi roadele ei. 7. Ce ne învaţă Mântuitorul Iisus Hristos despre toate acestea.

Asocierea. 1. Persoane din **Sfânta Scriptură** asemenea fariseului (primii oameni, oamenii de la Turnul Babel, Goliat etc.). 2. Persoane din **Sfânta Scriptură** asemenea vameşului (Abel, Iosif, David, Sfânta Fecioară Maria, Sfântul Ioan Botezătorul etc.). 3. Mântuitorul Iisus Hristos, chipul desăvârşit al smereniei. 4. Roadele culese pe urma celor două atitudini arătate de persoanele pomenite mai sus.

Generalizarea. *„Oricine se înalţă pe sine se va smeri, iar cel ce se smereşte pe sine se va înălţa"* (Lc 17, 14).

Încheierea. 1. Răsfrângerea învăţăturii din această pildă în viaţa creştină practică. 2. Taina Sfintei Spovedanii şi smerenia creştină.

Actualizarea. Autocritica sinceră şi cât mai severă, un act religios-moral constructiv[438].

4. Momentele logico-psihologice în desfăşurarea catehezei

Într'o lecţie anterioară[439] am arătat, rezumativ, modul cum acţionează spiritul uman atunci când el se află în situaţia de a se îmbogăţi prin noi conţinuturi, de a asimila, a prelucra şi a sistematiza idei noi. Atunci puterile sufleteşti se retranşează în câmpul

[438] Cateheze dezvoltate aflăm în lucrarea: D. Călugăr, Hristos în şcoală, vol. I-II, Sibiu, 1934-1937.

[439] Metode şi forme pentru catehizarea credincioşilor.

cunoștințelor mai vechi, fac deci apel la fondul aperceptiv de unde selecționează ceea ce le este mai necesar în perspectiva activității de viitor. După aceea, întemeindu-se pe elemente consolidate și bine conturate, aceste puteri sunt în situația să recepționeze noul, pe care-l analizează, îl aprofundează în marginile posibilului, îl compară cu vechiul, îl verifică și îl asociază cu elemente asemănătoare sau înrudite, ca să-l sintetizeze într'o concluzie principală. Ca rezultat al acestei activități, numai concluzia principală este reținută ca o permanență și care, când se ivește cazul, se traduce în fapte concrete. Amănuntele par să treacă în uitare, ele așternându-se în subconștient.

Dar este necesar să subliniem că forțele spirituale acționează, în modul arătat mai sus, nu numai în funcție de oarecare comandamente exterioare, ci, cu deosebire, în virtutea structurii lor native cu totul intime. Aceasta pretinde ca activitatea didactică să țină seamă de o asemenea realitate psihologică și să se desfășoare natural, fără artificii, fără silă, fără o prea vădită sobrietate de șablon.

Este locul să arătăm că aici intervine, în procesul de învățământ în general, deci și în desfășurarea catehezei, observarea *momentelor logico-psihologice*, momente asociate activității spirituale în dobândirea și împroprierea de noi conținuturi sufletești.

Potrivit observațiilor subliniate până aici, o cateheză, în desfășurarea ei, trebuie să prezinte o înfățișare deosebită.

Ea nu vine decât cu rostul de a promova o atmosferă de moralitate și religiozitate, un duh de întremare și recreație duhovnicească în societatea catehumenilor, în sufletul fiecăruia din ei. Iar o atmosferă de asemenea natură se face evidentă numai dacă o cateheză năzuiește spre dobândirea ei încă dintru început, încă în *introducere*. Aici, o candelă aprinsă în fața icoanei Mântuitorului, câteva momente de meditație, de reculegere, câteva întrebări bine construite și tot atât de bine înfățișate, eventual un text biblic ales cu bune intenții, o cântare bisericească, o rugăciune etc. – toate pot colabora, la o cateheză sau alta, spre zidirea atmosferei necesare desfășurării reușite. Uneori, elementele pregătitoare ne apar fără să le căutăm anume. Ele trebuie folosite neapărat, deoarece ocazionalul are putere să pregătească sufletul omului mai adânc decât elementul căutat cu anticipație. El are în sine prospețimea, spontaneitatea.

Fără îndoială, trebuie înlăturat, încă de la început, orice pedantism și orice amănunt ce ar prezenta silă în desfășurarea catehezei. Ideile

ei trebuie să curgă ca şi când ar creşte una din alta, întocmai cum se dezvoltă mlădiţele dintr'o tulpină.

Când *introducerea (pregătirea)* a ridicat în câmpul conştiinţei fondul aperceptiv propriu pentru abordarea unui subiect nou, când ea a sesizat momentul psihologic cel mai favorabil, atunci, tot în chip natural şi deci nesilit, se anunţă *tema* catehezei (scopul). Această enunţare comportă însemnătate evidentă în catehizare. Fie că se face în mod direct sau indirect – de preferinţă în mod direct – ea canalizează atenţia catehumenilor spre o singură ţintă, spre subiectul ce urmează a fi dezbătut. Dacă ne gândim că atenţia catehumenilor este adesea dispersată, deconcentrată, ne putem da seama, cu atât mai mult, de însemnătatea anunţării explicite a subiectului. Desfăşurarea unei cateheze în mod favorabil atârnă adesea tocmai de o asemenea anunţare. Ea se poate asemăna cu un indicator sigur spre atingerea unui obiectiv.

Desigur, în mod deplin, pe larg, ca şi în amănunte, desfăşurarea unei cateheze se asigură în *tratare*. Aceasta este coloana vertebrală a catehezei. În cadrul ei şi prin ea se expune materialul nou de către catehet, ca şi asimilarea lui de către ucenic. Chipul în care se desfăşoară ea prezintă măsura în care se realizează procesul învăţării şi al educării. În general, în tratare, forma *narativ-expozitivă* asigură mai bine desfăşurarea catehezei. În concret, catehetul prezintă noile cunoştinţe de ordin religios, catehumenii urmăresc expunerea şi, la urmă, sunt puşi să reproducă cele expuse. Într'o vreme forma aceasta era considerată singura mai potrivită şi'n procesul învăţământului religios. Dar în actualitate ea asistă la oarecare modificări, mai ales ca efect al principiului activităţii. Pedagogia modernă nu concepe, şi pe drept cuvânt, prezenţa unor simpli audienţi sau spectatori în desfăşurarea procesului de învăţământ. Ceea ce are corespondenţă şi în desfăşurarea catehezei.

Dar exagerând noua direcţie, nu departe de zilele noastre, în mod deosebit de către aşa-numita şcoală activă, s'a ajuns la o desfăşurare a lecţiilor, aproape în întregime – deci şi în tratare – pe bază de întrebări şi răspunsuri. Un asemenea procedeu îl situează însă pe elev – în cazul nostru pe catehumen – într'o ipostază de atoateştiutor; el devine, într'un fel, un al doilea dascăl. Ceea ce, în desfăşurarea catehezei, nu poate fi recomandat. Căci, în cadrul unei cateheze, avem de prezentat, adesea, adevăruri de credinţă şi de morală creştină la asimilarea cărora

nu se poate ajunge printr'un dialog continuu între catehet și catehumeni. În aceeași ordine de idei trebuie reținut și faptul că hărțuit de întrebări, solicitat la fiecare pas, în procesul de învățământ, să caute și să formuleze întrebări sau răspunsuri, catehumenul obosește, își epuizează puterile intelectuale. Și apoi, un asemenea procedeu, în tratare, nu asigură o activitate propriu-zisă, ci pulverizează cateheza, îi distruge unitatea, o dată cu epuizarea chiar și a rezistenței fizice.

De altfel, creștinismul, prin sine însuși, înseamnă trăire, viață în Hristos, trăirea învățăturii lui Hristos, realitate de care trebuie să se țină neapărat seama în activitatea catehetică. În desfășurarea unei cateheze, mai ales în tratare, trebuie să se urmărească adâncirea și intensificarea acestei trăiri, creșterea în duh a catehumenilor, a credincioșilor[440]. Deși aceasta nu este o acțiune prea ușoară, ea este totuși realizabilă de acei catheți care își apleacă toată dragostea lor de părinți duhovnicești asupra catehumenilor. Căci dragostea nădăjduiește totul.

Tratarea este partea catehezei în cadrul căreia catehetul trebuie să-și arate toată puterea și căldura dragostei sale pentru păstoriții săi. A-i trezi la activitatea spirituală pe acești credincioși înseamnă drum spre cucerirea lor pentru Hristos Domnul. Dar o asemenea activitate ziditoare se face evidentă prin trăirea reală a ceea ce propovăduim. Adică o *cateheză se trăiește de catehet, ca să poată fi trăită și de catehumeni.* În aceasta și stă puterea învățământului și educației religioase: în dăruirea de suflet către suflet, în ridicarea catehumenului spre catehet prin dragoste nefățarnică. Aceasta asigură, în principal, și buna desfășurare a catehezei.

Tocmai cu referire la cele de mai sus și ținând seama de momentele logico-psihologice, în *tratarea* unei cateheze este potrivită forma narativ-expozitivă, cum de altfel am și anticipat. Cateheza cere, prin caracterul ei specific, să se desfășoare în liniște, iar eventualele întrebări să intervină numai acolo unde există siguranță că ascultătorii doresc și pot să contribuie constructiv la desfășurarea catehezei, ori când intenționăm să stimulăm sau să controlăm atenția catehumenilor.

---

[440] În această privință este edificatoare lucrarea lui Ludwig Binswanger, **Grundformen und Erkenntnis menschlichen Daseins**, Zürich, 1942.

Urmează să ne oprim acum și asupra altor momente din desfășurarea catehezei, anume asupra *intuirii* și *reproducerii* acesteia. Căci aceste momente au o însemnătate evidentă, prin faptul că îmbogățesc cateheza.

Intuirea trebuie sprijinită prin sfintele icoane, care nu lipsesc din nici o sfântă biserică ortodoxă. Prin aceasta ne situăm pe linia tradiției noastre sănătoase în iconografie, contribuim și la aprecierea valorilor de artă religioasă creștină ortodoxă și românească. Dar facem mai înțelese și cunoștințele împărtășite în cateheză, lucru de o reală valoare pedagogică religioasă.

Intervin și cazuri când, pentru intuire, nu dispunem de icoane, dar putem avea la îndemână tablouri religioase[441]. Dar și acestea trebuie să corespundă spiritului catehezei, să aibă claritate și să înfățișeze momentul esențial din cuprinsul catehezei; să se caracterizeze prin simplitate, să nu conțină amănunte neesențiale.

Supus mai întâi atenției în general, tabloul religios (ori icoana) trebuie să ducă mai apoi la reținerea punctului central din cateheză. Și aceasta printr'o colaborare strânsă între catehet și catehumeni.

Fără îndoială, expunerea plastică în *tratare* înseamnă și ea o lucrare de intuire. Dar completată prin observarea atentă a unei icoane (ori a unui tablou religios), echivalează cu o consolidare a cunoștințelor de ordin religios.

După intuire, urmează *reproducerea* (recapitularea). Pe cât este posibil, catehumenii trebuie lăsați să realizeze această activitate prin propriile lor puteri, ca să verificăm direct în ce măsură și-au însușit ei cunoștințele din cateheza desfășurată. Dar pe această cale stimulăm și dexteritatea catehumenilor de a istorisi liber, lucru de reală importanță în viața omului. Intervenția catehetului urmează să se facă simțită numai în cazuri când catehumenii se exprimă defectuos, ori când ei nu redau amănunte esențiale din cuprinsul catehezei.

Dar, tributari obiectivității, este cazul să mărturisim, chiar în interesul propriei noastre perfecționări, că noi înșine – catehetii – trecem adesea, desigur neintenționat, peste amănunte chiar esențiale. Ceea ce în cadrul recapitulării poate fi îndreptat. De bună seamă, în

[441] De exemplu tablourile din **Mica Biblie**, București, 1972.

mod cât mai chibzuit și de neobservat. În caz contrar riscăm o scădere a propriului prestigiu de educator.

Este cazul să precizăm că oricât de orientat ar fi catehetul în tratare el nu poate adânci de ajuns unele aspecte religios-morale din corpul catehezei. Unele ca acestea reclamă o analiză mai atentă, mai adâncă și mai în amănunțime, operație care trebuie efectuată – în unele cazuri – în *apreciere* (aprofundare). Adică ceea ce prezintă o însemnătate deosebită într'o cateheză, ceea ce ar fi cazul să se supună unei mai atente aprecieri și deliberări, să se aducă în fața cugetului și conștiinței catehumenilor. Din punct de vedere psihologic în general – din punct de vedere psihologico-religios în special – un asemenea procedeu se justifică prin sine însuși. Să ne gândim că am asistat la o conferință, la un proces, la un film cinematografic, la vizionarea unor scene variate; că am parcurs un articol sau studiu dintr'o revistă, am citit o operă literară – după toate acestea apreciem, pozitiv sau negativ, ceea ce a intervenit în viața noastră sufletească; supunem totul unei deliberări conștiente, ca să ajungem și la concluzii raționale. Această complexitate psihologică are corespondență – cum am enunțat – și în desfășurarea unei cateheze. Este de reținut faptul că nu oricărei tratări trebuie să-i urmeze neapărat o apreciere. Și aceasta pentru că o cateheză trebuie să se desfășoare natural, nesilit, și asupra ei îndreptăm apreciere numai când acest procedeu se vădește necesar. Deci nu folosind un artificiu. Căci metoda nu are rolul să înăbușe spiritul, ci să se asocieze pozitiv în manifestarea lui naturală. După o expunere caldă și documentată, și când observăm că ne-am ajuns scopul ziditor, aprecierea poate lipsi.

Există însă un amănunt însemnat, care de multe ori nu este luat în considerare și nu este apreciat. Este vorba de clipele de liniște, de meditație, de reculegere, care pot afla loc într'o aprofundare religios-morală. Când cateheza expune, spre exemplu, patimile Domnului, în apreciere, catehumenii pot fi chemați, spre al lor folos duhovnicesc, să păstreze momente de liniște, cugetând în exclusivitate asupra răstignirii. Același lucru, în legătură cu viața și activitatea unui martir sau a unui mucenic creștin. Asemenea momente creează atmosferă plină de religiozitate și de sfințenie.

Este adevărat că momentele asemenea celor arătate mai sus reclamă efort spre concentrare, atât din partea catehetului, cât și din

aceea a catehumenului, și că a recurge la ele înseamnă o lucrare de tact pedagogic religios și de o adâncă pătrundere psihologico-religioasă. Și numai când sunt luate în considerare din această perspectivă au valoare educativ-religioasă.

În general, aprecierea duce către un alt moment logico-psihologic, către *asociere*. Dar și aceasta când cere mersul catehezei. Ea, asocierea, constă din a face un paralelism între atitudinile manifestate de personajele întâlnite în cateheză (ex. vameșul și fariseul), ori între acestea și altele mai de demult cunoscute.

O asociere bine înțeleasă și bine condusă înseamnă, în ultimă analiză, o lucrare silogistică și duce, trebuie să ducă, în mod necesar la *generalizare*. Altfel nu are sens. Generalizarea rezumă sâmburele catehezei, în ea este concentrat țelul catehezei, în ea își găsește expresia procesul inductiv urmat în desfășurarea catehezei. Și tot ea trebuie să rămână o lozincă, un îndreptar pentru viața creștină de fiecare zi.

Ultimul moment logico-psihologic, de nelipsit din nici o cateheză, este *încheierea* (aplicarea). Termenul *încheiere* exprimă mai propriu, mai la obiect ceea ce reclamă acest moment, decât acela de aplicare. Dacă este adevărat că acțiunea catehetică are rostul să mijlocească aplicarea, trecerea în viața creștină practică a învățăturii evanghelice, apoi tot pe atât de adevărat este faptul că, în multe cazuri, aplicarea practică are să se realizeze cu vremea. Aceasta înseamnă că în încheiere sunt prezentate mai ales modalitățile de a traduce în fapte fizice sau morale învățăturile din cateheza predată.

Este de reținut amănuntul că în încheiere se desfășoară un proces deductiv. Încheierea catehezelor trebuie făcută cu multă prudență. În nici un caz în ton imperativ, adică obligându-i oarecum pe catehumeni (pe credincioși) să execute ceea ce au auzit în cateheze. Ei să ajungă la trecerea în practică a învățăturii evanghelice pe urma convingerii proprii, că fapta este o condiție a mântuirii. Nici sfaturile ori îndemnurile morale, oricât de frumoase ni s'ar părea, nu duc la rezultate practice, dacă ele nu au corespondență reală cu situația complexă în care se găsesc catehumenii, dacă împlinirea acestora întrece posibilitățile lor în realizare. Cu alte cuvinte, ei nu trebuie angajați în făgăduințe ce vor rămâne suspendate pentru totdeauna în teorie, căci rostul catehizării nu stă în teoretizarea creștinismului, ci din trăirea învățăturii creștine, din înfăptuirea creștinismului.

Mai potrivit decât a da sfaturi, în încheierea catehezelor pot fi alese cântări bisericești, texte din Sfinții Părinți, rugăciuni etc. În tot cazul, încheierea oricărei cateheze își împlinește rostul numai dacă exprimă modalitatea de a trece învățătura creștină în faptă creștină, în faptă cu valoare general-umană.

Accentuăm în mod cu totul deosebit că observarea momentelor logico-psihologice în desfășurarea catehezei, cum de altfel am mai arătat, prezintă o reală însemnătate. Dar tocmai în virtutea acestui element de ordin psihologico-religios ele trebuie luate în considerare la fiecare cateheză în parte. Adică nu forțând desfășurarea catehezei de dragul de a o vedea trecută, fără sens, prin aceste momente. Spiritul de observație și natura, subiectul catehezei trebuie să ne călăuzească neîncetat în procesul învățământului religios. Și aceasta ca să rămânem permanent ancorați în realitatea obiectivă.

IV. ANEXE: CATEHEZE

A. Din Vechiul Testament

Avraam

Introducerea. Cu ce ne-am ocupat în cateheza din Duminica trecută? (Cu cele întâmplate la Turnul Babel). Ce anume s'a întâmplat atunci? (Amestecarea limbilor...). Ce pricină a dus la aceasta? (Mândria oamenilor din acea vreme). Da, mândria și dorința de mărire le-a întunecat mintea, pentru care lucru i-a și pedepsit Dumnezeu.

Anunțarea. Dar astăzi vom afla în ce chip îi răsplătește Dumnezeu pe cei smeriți și credincioși.

Tratarea. Dacă nu s'au mai putut înțelege din pricina amestecării limbilor, oamenii din acea vreme s'au grupat în cete deosebite și au plecat în diferite părți ale lumii. Unii se arătau nedumeriți de cele întâmplate, iar alții nu găseau nimic împotriva dreptei pedepse a lui Dumnezeu. Cei dintâi, părăsindu-L chiar pe Dumnezeu, au căzut cu totul de la fața Lui și au început să se închine ființelor necuvântătoare, ba și unor lucruri cioplite de mână omenească, adică idolilor.

În acea vreme se găsea totuși un om bun și temător de Dumnezeu, al cărui nume era Avraam. Dumnezeu, cunoscând bunătatea și credința lui, i se arătă și îi zise: *„Ieși din pământul tău și din neamul tău și din casa tatălui tău și vino în pământul pe care ți-l voi arăta Eu. Și Eu voi face din tine un neam mare; și te voi binecuvânta și-ți voi mări numele și tu vei fi izvor de binecuvântare. Voi binecuvânta pe cei ce te vor binecuvânta, iar pe cei ce te vor blestema îi voi blestema; și 'ntru tine se vor binecuvânta toate neamurile pământului"* (Fc 12, 1-3).

Fără să stea pe gânduri, căci era împlinitor întru toate ale cuvântului dumnezeiesc, Avraam, împreună cu soția sa Sara, cu nepotul său Lot și cu slujitorii săi, se găti de drum. Luă cu sine turmele de animale și porni spre țara făgăduită lui de Dumnezeu, spre Canaan, unde și ajunse după un drum destul de lung și de greu.

Dar osteneala lui nu fu zadarnică, așa cum, de altfel, era de înțeles chiar din chemarea ce i-o făcuse Dumnezeu. Căci Canaanul era o țară frumoasă și bogată, având câmpuri întinse și roditoare, țară în care „curgea lapte și miere", adică țară de belșug în toate. Aici, în Canaan, Avraam putea să cinstească pe Dumnezeu și să I se închine Lui cu toată puterea

sufletului său și în toată liniștea. Dar o durere îl neliniștea din ce în ce mai tare, și anume că înainta în zile și nu avea urmași. Într'o zi pe la amiază, când Avraam se odihnea sub un stejar falnic, stejarul Mamvri, în ușa cortului său, ridicându-și ochii, privi *„și iată, trei Oameni îi stăteau în față; și de cum I-a văzut, a alergat din pragul cortului său în întâmpinarea Lor și s'a închinat până la pământ. Și a zis: «Doamne, dac'am aflat har în ochii Tăi, nu-l ocoli pe robul Tău! Să se aducă puțină apă! Spălați-vă picioarele și odihniți-vă sub acest copac; eu voi aduce pâine și veți mânca, după care vă veți duce'n calea voastră, de vreme ce-ați trecut pe la robul vostru!»"* (Fc 18, 1-5).

Cei trei călători sosiți pe neașteptate la stejarul Mamvri urmară dorinței lui Avraam, grăind: *„Fă, precum ai zis !"* (Fc 18, 5). Îndată după aceea, *„... a alergat Avraam în cort la Sarra și i-a zis: Ia repede trei măsuri de făinuță de grâu, frământă și fă azime! Apoi Avraam a dat fuga la cireadă, a luat un vițel fraged și frumos și l-a dat slugii, care-a dat zor să-l gătească. Și a luat Avraam unt, lapte și vițelul pe care-l gătise și le-a pus înaintea lor; și ei au mâncat în timp ce el stătea alături de ei, sub copac"* (Fc 18, 6-8). Iar unul din cei trei bărbați i-a zis lui Avraam: *„Iată, la anul pe vremea asta am să vin din nou pe la tine, și Sarra, femeia ta, va avea un fiu. Dar Sarra a auzit din ușa cortului, fiind în spatele lui"* (Fc 18, 10). Și a râs în sine pentru că ea și soțul ei *„erau bătrâni, înaintați în vârstă"* și nu mai puteau nădăjdui să dobândească prunci. Ba Sarra și-a zis: *„Dacă nu mi-a fost mie pân'acum, darmite că stăpânul meu e bătrân..."* (Fc 18, 12).

Dar acela dintre bărbați care îl vestise pe Avraam că soția sa va naște un fiu – *Domnul* – îi mai zise acestuia: *„Pentru ce a râs Sarra în sine și a zis: Oare'ntr'adevăr voi naște, așa bătrână cum sunt?... Oare e ceva cu neputință la Dumnezeu? La anul pe vremea asta am să vin pe la tine și Sarra va avea un fiu!"* (Fc 18, 13-14).

Deși Sara s'a înspăimântat auzind cuvintele acestea, în sufletul ei a încolțit și, mai apoi, a și rodit pe deplin nădejdea în ajutorul și bunătatea lui Dumnezeu: la vreme, ea a născut un fiu. Cei trei călători ospătați de Avraam cu toată bunacuviință *„S'au sculat de acolo și S'au îndreptat spre alte locuri, petrecuți, o parte din drum, de Avraam".*

(Intuiția. Reproducerea) Rezumat și apreciere. În ce păcat au căzut unii oameni din țara în care trăia Avraam? (În închinarea la idoli). Ce sunt idolii? (Lucruri făcute de mâini omenești). Dar sunt și oameni care își fac idoli din avuții, din măriri, din mândrie, din greșită înțelepciune ș.a. Ce a făcut Dumnezeu cu Avraam? (L-a scos din pământul acela și l-a călăuzit într'o altă țară, în Canaan). Ce zice Sfânta Scriptură despre acea țară? (Era frumoasă și plină de belșug: acolo „curgea lapte și miere"). De ce i s'a

făcut lui Avraam chemare într'o asemenea ţară? (Pentru credinţa lui). Ce supărare îl muncea pe Avraam? (Nu avea copii). Ce vizită a primit Avraam la stejarul Mamvri? (Trei călători...). În ce fel l-a primit şi l-a ospătat el? (...). Ce veste i-au adus cei trei călători, prin graiul unuia din ei? (Că soţia sa Sarra va naşte un fiu). Cum a primit Sarra vestea aceasta? (A râs în sine...). De ce? (Pentru că Avraam şi Sarra erau înaintaţi în zile). Şi ce le-a zis atunci unul din cei trei bărbaţi? (Că la Dumnezeu totul e cu putinţă). Cine putea deci şti toate acestea? (Numai Dumnezeu). Cine l-a vizitat deci pe Avraam? (Însuşi Dumnezeu). Da, Avraam L-a avut oaspete pe Dumnezeu Însuşi, a primit Sfânta Treime. Mai mare cinste decât aceasta nu poate nădăjdui un pământean.

Asocierea. Cunoaşteţi, din cele învăţate până acum, un om asemănător lui Avraam? (Noe). Prin ce se aseamănă ei? (Prin credinţa puternică în Dumnezeu). Şi la ce l-a dus o asemenea credinţă? (Numai la bine şi fericire).

Generalizarea. *„Ştim că Dumnezeu toate le lucrează spre bine celor* ce *iubesc pe Dumnezeu,* celor *care sunt chemaţi după voia Lui"* (Rm 8, 28).

Încheierea. La ce ne cheamă Dumnezeu pe fiecare din noi şi în fiecare zi? (La viaţă curată, la facerea de bine către tot omul). Şi la întărirea credinţei în El. Căci credinţa în Dumnezeu duce la rodirea vieţii noastre în fapte bune pentru mântuirea noastră şi a semenilor noştri.

B. Din Noul Testament

Smochinul neroditor

Ascultarea. Cateheza „Intrarea în Ierusalim".

Introducerea. În ce fel a fost întâmpinat Iisus la intrarea Sa în Ierusalim? (Cu ramuri şi cu stâlpări, cu multă bucurie etc.). De unde Îl cunoştea mulţimea? (Din faptele şi învăţăturile Lui). La ce ne îndeamnă şi pe noi chipul cum a lucrat Iisus? (La fapte...).

Anunţarea. Într'o pildă cu un smochin neroditor Mântuitorul Iisus Hristos ne învaţă tocmai despre îndatorirea de a fi oameni ai faptei.

Tratarea. Ajuns în Ierusalim, Mântuitorul S'a dus la templul măreţ de acolo, ca să Se roage Tatălui Său din ceruri. Mai spre seară însă părăsi oraşul şi se retrase într'un sat din apropiere, în Betania, ca să Se odihnească, acolo, împreună cu ucenicii Săi. Dar a doua zi, chiar în zori, El porni din nou spre Ierusalim, însoţit de ucenici. Între timp El flămânzi; hrană doreau şi ucenicii Săi. Şi iată, nu departe se zărea un smochin. Iisus şi ucenicii Săi nădăjduiau să-şi astâmpere foamea din fructele acelui smochin. Sfânta

Scriptură ne arată însă că Iisus *„S'a dus la el, dar în el n'a găsit nimic decât numai frunze, şi i-a zis: „Rod să nu mai porţi în veac!". Şi îndată smochinul s'a uscat"* (Mt 21, 19).

„Şi văzînd aceasta, ucenicii s'au minunat" (Mt 21, 20).

(Reproducerea). Aprecierea. Ce s'a întâmplat cu Iisus în drum spre Ierusalim? (A flămânzit). Şi cu ce a căutat să-şi astâmpere foamea? (Cu roadele unui smochin). A reuşit? (Nu). De ce? (Pentru că acel smochin era neroditor). Şi ce s'a întâmplat cu el? (La cuvintele Mântuitorului, smochinul s'a uscat îndată). Pentru care pricină merita o asemenea pedeapsă? (Pentru că smochinul nu aducea nici un folos, fiind neroditor). Dar strica el cuiva? (Da, strica. Făcea doar umbră, nelăsând loc pentru rodirea altor pomi). Nu aducea deci folos nici sieşi, mai puţin altora.

Cine dintre oameni se aseamănă acelui smochin? (Leneşul). Cui foloseşte un leneş? (Nimănui). Ba îi stinghereşte şi pe alţii în munca lor; el mănâncă pe nedrept pâinea pe care semenii săi o agonisesc cu trudă şi osteneală.

Asocierea. Cine i-a cerut socoteală acelui smochin neroditor? (Mântuitorul Hristos). Cine este cel ce ne cere şi nouă, creştinilor, socoteală despre viaţa pe care o ducem, despre faptele vieţii noastre? (Tot Mântuitorul Hristos). Din care pildă am mai tras noi această învăţătură? (Din cea cu împărţirea talanţilor). Ce s'a întâmplat cu slujitorul cel leneş? (A fost aspru pedepsit). Ce învăţăm din toate acestea? (Că suntem datori să muncim etc.).

Generalizarea. *Suntem datori să muncim, zi de zi, cu drag şi cu spor, atât în folosul nostru, cât şi în folosul şi binele semenilor noştri.*

Încheierea. Ce fapte suntem chemaţi să săvârşim spre mântuirea noastră? (...). Dar în folosul aproapelui nostru? (...). Cu ce putem contribui la îmbunătăţirea vieţii semenilor din parohia (localitatea) noastră? (...). Dar cu ce suntem chemaţi să contribuim la progresul şi prosperitatea patriei noastre? (...).

C. Din Vieţile Sfinţilor

Sfântul Ioan Gură de Aur

Ascultarea. Cateheza „Sfântul Grigorie de Nazianz".

Introducerea. Cine a fost Sfântul Grigorie de Nazianz? (Un episcop vrednic etc.). De ce Biserica îi cinsteşte amintirea? (Pentru vrednicia lui...). În ce privinţă şi-a arătat el, mai ales, vrednicia şi înţelepciunea? (În apărarea învăţăturii ortodoxe despre Sfânta Treime, despre Dumnezeu-Fiul). Prin ce a luptat el în apărarea Ortodoxiei? (Prin predici de cuprins înalt). Ce

nume poartă pentru chipul în care a știut să ducă lupta împotriva ereticilor? (Teologul). N'ați auzit cumva de un alt Sfânt Părinte care poartă, de asemenea, un nume deosebit de frumos, pentru predicile neîntrecute pe care le-a rostit? (Sfântul Ioan Gură de Aur). Când ați avut prilej să-i auziți numele? (... și la Sfânta Biserică, la încheierea Sfintei Liturghii...).

Anunțarea. Ascultați acum câte ceva despre cel mai mare cuvântător pe care l-a avut vreodată creștinătatea, despre Sfântul Ioan Gură de Aur.

Tratarea. Sfântul Ioan Gură de Aur, adică predicatorul cel mai strălucit pe care îl are până acum creștinătatea, a văzut lumina zilei în orașul Antiohia, pe la anul 344. Deodată cu sosirea lui pe lume a venit mare bucurie în familia în care s'a născut. Tatăl lui Ioan, numit Secundus, ofițer în grad foarte înalt, socotea că are acum din cine crește un ostaș chipeș și ales. Mama copilului, pe nume Antuza, o creștină minunată, chibzuia că și ea are din cine crește un neîntrecut slujitor al lui Hristos. Adică, în aceeași familie, asupra unui singur copilaș, atârnau două planuri deosebite. Dar amândouă scăldate în gânduri frumoase și curate.

După câte puteți presupune dintru început, planul Antuzei izbândi. Căci, pe când micul Ioan abia gângăvea, nemiloasa moarte, plimbându-și răul prin lume, reteză tocmai viața lui Secundus.

„Doamne, dar neînțelese sunt planurile Tale! Ai cules de pe pământ viața unui om bun, a unui părinte fericit. Și iată, m'ai lăsat la vârsta de 20 de ani să trăiesc o întreagă viață de văduvie și să lupt singură pentru creșterea fiului meu Ioan. Ajută-mi, Doamne, să-l pot crește spre slava Ta", se ruga Antuza.

Dar omul credincios află destul de ușor ușurare în durerile cele mai mari. Antuza se liniști și își puse toată grija în creșterea aleasă a fiului său. Ați văzut vreodată cum aleargă păsărelele în căutarea hranei pentru puișorii lor? Ați văzut vreodată cum trudesc ele până să-i deprindă cu zborul? Apoi tocmai o asemenea trudă și grijă puse Antuza în creșterea și îndrumarea fiului ei Ioan. Femeia aceasta, în vârstă abia de 20 ani, avea din ce hrăni sufletește copilul. Era o podoabă a virtuții creștine. În toate se asemăna cu o grădină ale cărei flori caută să se întreacă una pe alta în frumusețe. De aceea nici nu e de mirare că învățatul Libaniu, deși păgân, vorbind despre ea, zise: „Ce femei minunate sunt printre creștini!".

După ce crescu mai întâi sub dăscăleasca și părinteasca grijă a mamei sale, Ioan trecu în școala marelui învățat al vremii, Libaniu. Încă dintru început Libaniu înțelese că avea în față un elev mai deosebit decât mulți alții. Deosebi în el o minte ageră, un talent de vorbitor ales, o dragoste pentru adevăr și o sârguință fără seamăn. Găsi, adică, în Ioan un om întreg.

Cu înțelepciunea sa, Ioan culese din graiul lui Libaniu toată filozofia și știința vremii și deprinse a vorbi ca nimeni altul. Pentru toate acestea,

Libaniu chibzui că singur Ioan i-ar putea lua locul după moarte. Într'adevăr, când își trăia ultimele clipe, unul din prieteni se apropie de patul suferințelor lui și îl întrebă:

– Libaniu, cine ar fi potrivit să-ți urmeze în slujba de dascăl neîntrecut?

– Ioan, de nu l-ar fi câștigat creștinii, răspunse Libaniu.

După ce isprăvi cu școala, Ioan se făcu avocat. Dar crainic între avocați. Căci vestea despre el se duse până departe.

Însă slujba de avocat era împreunată cu mult zbucium și îi lăsă lui Ioan puțină vreme pentru a cugeta despre Dumnezeu și despre lucrurile dumnezeiești. Apoi, în ființa lui, începură să rodească îndemnurile sădite, în copilărie, de vrednica sa mamă. Astfel, Ioan părăsi avocatura și începu să adâncească învățătura creștină. Trăind retras, el citea acum Sfânta Scriptură și sârguia să-i pătrundă înțelesul.

Dar învățătura creștină este o adâncă înțelepciune, adevărată viață. Cu cât coboară cineva mai spre adâncul ei, cu atât vede cât de îngustă este înțelepciunea omului și de necuprins aceea a lui Dumnezeu. De aceea, cu toată istețimea sa, Ioan se găsi de multe ori în fața unor adevăruri greu de înțeles. În asemenea clipe el nu se sfii să se arate mic și neînvățat. Dornic să priceapă cât mai mult și cât mai bine, el alergă deseori la episcopul Meletie din Antiohia, își mărturisi nepriceperea și-i ceru lămuriri. Și totdeauna află bună primire. Ca urmare, în curând ajunse un adânc cunoscător al Sfintei Scripturi.

Credincioșii din Antiohia, cuceriți până la unul de vrednicia tânărului Ioan, hotărâră mai târziu să-l aleagă episcop. Planul lor ajunse la urechile tânărului. Ioan se îngrozi de răspunderea cea mare pe care voiau să i-o încredințeze credincioșii creștini, părăsi orașul și se retrase în munții din preajma Antiohiei, unde trăi 4 ani. A trăit așa cum se poate duce o viață de om în singurătatea munților: în post aspru, în rugăciune îndelungată, citind Sfânta Scriptură și cugetând la adevărurile ei.

După 4 ani de trăire în munți, Ioan socoti că și această viață este prea puțin aspră. De aceea se retrase într'o peșteră umbroasă și rece unde viețui doi ani încheiați. Nu e de trebuință să vă spun cât de aspru trăi Ioan în peștera aceea, căci lucrul acesta îl poate înțelege oricine. Însă, după săvârșirea acestor 6 ani de pustnicie, după un trai atât de aspru, el se îmbolnăvi greu. Ceea ce îl făcu să se întoarcă în Antiohia.

Acum, credincioșii îl priveau ca pe un venit dintr'o altă lume; vedeau în Ioan un adevărat sfânt al lui Dumnezeu. Dar și Ioan avea o dagoste adâncă față de cei ce doreau să le fie episcop. Și, ca să nu fie neînțeleasă retragerea sa în pustnicie, el alcătui o carte foarte însemnată: **Despre**

preoţie. În carte tâlmăci, pe înţelesul tuturor, că „cine vrea să fie păstor de suflete îşi ia o sarcină grea şi o răspundere însemnată; căci precum strălucesc razele soarelui, aşa trebuie să strălucească între oameni învăţăturile şi purtările bune ale preotului"[442].

Frumoase lucruri spune Ioan despre preoţie, ziceau credincioşii. Dar, oare, nu strălucesc învăţăturile şi purtările lui bune, între noi, întocmai ca razele soarelui? Cine, mai mult decât el, e chemat să ne fie păstor de suflete? Lucrul acesta îl preţuia şi bătrânul episcop al Antiohiei, aşa că, pentru a împlini o dorinţă atât de curată, cum era aceea a antiohienilor, dar şi pentru a avea mereu în ajutor un bărbat atât de vrednic, cum era Ioan, el îl hirotoni diacon şi, mai târziu, şi întru preot. Vreme de peste 10 ani osteni Ioan, ca preot şi predicator, în Antiohia. Predica atât de cuceritor şi cu o putere de pătrundere aşa de puternică, încât îi uimea pe ascultători. De când începea şi până termina predicile, ochii credincioşilor rămâneau pironiţi asupra lui. Purtaţi cu căldură şi cu măiestrie pe aripa cuvântărilor, mulţi din ei uitau că mai sunt în această lume. Se simţeau într'o altă lume, unde fericirea este împărătească şi liniştea îi îmbracă pe cei credincioşi. Abia după ce îşi încheia predica, ascultătorii se trezeau ca dintr'o visare, îşi aminteau că ascultaseră doar predica preotului Ioan şi izbucneau în aplauze[443].

Doamne, câtă străduinţă şi câtă răbdare îi mai trebui lui Ioan până când să-i înveţe pe ascultători că obiceiul acesta de a aplauda nu e potrivit în biserică !... Se vede că erau puternic cuceriţi de predicile sale şi nu ştiau în ce chip să-şi arate altfel toată dragostea şi recunoştinţa faţă de el. Vreme de 10 ani, cât predică în Antiohia, Ioan dobândi o faimă neînchipuit de mare. Vestea despre el, despre faptele lui şi mai ales despre predicile lui trecu graniţa şi se răspândi în toată creştinătatea. Mulţi creştini îşi făceau drum spre Antiohia numai pentru a avea prilej să asculte, măcar o dată în viaţă, graiul lui Ioan.

Vestea unui nume bun nu ajunge numai la urechile celor mici, ci pătrunde chiar şi în palatele împărăteşti. Aşa se întâmplă şi în vremea aceea. Împăratul Arcadie auzi de Ioan şi-l dorea în apropierea sa. De aceea, când scaunul din Constantinopol devenit vacant, cu învoirea clerului şi a întregului popor, împăratul Arcadie îl aduse pe Ioan ca arhiepiscop în capitala imperiului. Într'o sărbătoare, ajutat de Duhul Sfânt, Ioan vorbi

[442] Cf. Ioan Lupaş, **Carte de istorie bisericească ilustrată**, Bucureşti, 1933, p. 49.

[443] Cf. Eusebiu Popovici, **Istoria bisericească universală şi statistica bisericească**, 1926, p. 180.

așa de frumos încât părea mai degrabă un înger decât un om. Ascultându-l, credincioșii abia își mai țineau astâmpărul; abia se puteau stăpâni să nu izbucnească în cuvinte de laudă. Deodată, când credincioșii trăiau clipe de înălțare și de sfințenie și când cuvintele lui Ioan răsunau mai cu putere, o femeie din mulțime, nemaiputându-se stăpâni, strigă: „Doamne, Doamne, adâncă este înțelepciunea Ta și ca de aur gura lui Ioan !". Strigătul ei tulbură liniștea din biserică. Credincioșii voiau să o vadă pe femeia care vorbise. Ioan își încheie predica. Dar nimeni nu se întristă pentru cele întâmplate; dar din ziua aceea credincioșii îi ziceau arhiepiscopului din Constantinopol, *Ioan Gură de Aur.* Și până azi, lumea creștină îl cunoaște sub acest nume. Dar dacă am arătat cât de frumos cuvânta Sf. Ioan Gură de Aur, nu înseamnă că am spus totul în legătură cu predicile lui. O, nu !... Căci îmi rămâne să vă tălmăcesc și un alt lucru foarte, foarte însemnat.

Iată despre ce este vorba. În vremea când Sf. Ioan Gură de Aur se afla la Constantinopol, între conducătorii împărăției, dar mai ales la curtea împărătească, se vădea mult desfrâu și nelegiuire. Ca păstor duhovnicesc, el nu putea îndura unele ca acestea. Plin de înțelepciune și curaj, fără teamă de răzbunări, el începu să biciuiască cu asprime, în predicile sale, purtările rele ale celor mari. Poporul nu știa cum să-și arate mulțumirea pentru lupta curată dusă de el. În schimb cei mari, în frunte cu împărăteasa Eudoxia, o femeie plină de păcate, începură să-l dușmănească de moarte și căutau prilej să-l alunge din Constantinopol. Prilejul nimerit nici nu întârzie prea mult. Căci iată ce se întâmplă. Împăratul Arcadie avea pe lângă sine un ministru cu numele Eutropiu. Omul acesta era atât de încărcat cu tot felul de păcate, încât fiecare cetățean avea de ce să-l arate cu degetul. Dar, după o vorbă înțeleaptă, „cine se aseamănă, se însoțește", Eudoxia, soția împăratului, nu era nici ea cu nimic mai prejos, în cele necurate, decât Eutropiu. De aceea îl și sprijinea pe Eutropiu în toate nelegiuirile lui.

Într'o vreme însă, cine știe din care pricini, împărăteasa începu să-i poarte ură lui Eutropiu. Și ura aceasta a ei merse atât de departe, încât își îndemnă soțul să-l dea morții pe nelegiuit. Împăratul ațâță furia poporului împotriva lui Eutropiu. Puse niște ostași ca să-l urmărească și să-l omoare. Speriat, văzându-și moartea înaintea ochilor, Eutropiu începu să alerge dintr'o stradă în alta, spre a-și pierde urma. Dar poporul îl urmărea în tot locul. Erau prea numeroși cei pe care îi batjocorise acest nelegiuit. Era prea pornit freamătul de răzbunare. Fiecare urmăritor năzuia să pună el mai întâi mâna pe Eutropiu. Dar, când să fie prins și prefăcut una cu praful drumului, Eutropiu ajunse chiar în fața bisericii. Coti în grabă, intră în casa Domnului și se prăbuși, umilit, înfricoșat și rușinat în fața altarului. Văzînd una ca aceasta, Sf. Ioan Gură de Aur făcu un semn spre poporul înfuriat și începu să-i vorbească.

Ioan Gură de Aur îi convinse pe toţi că ruşinea pe care o îndură Eutropiu este o pedeapsă mult mai mare decât oricare alta şi că, în afară de aceasta, este cine să-l judece pentru toate nelegiuirile săvârşite. Poporul se linişti ca prin minune, iar Eutropiu scăpă cu viaţă.

Dar de aici ţâşni scânteia, care întări şi mai mult mânia Eudoxiei. Ea ar fi fost în stare să cheme în ajutor şi puterile celui rău, numai să-l alunge pe Sf. Ioan Gură de Aur din Constantinopol. Peste măsură de pornită, îl convinse pe împărat să convoace un sinod spre judecarea arhiepiscopului. Arcadie împlini dorinţa soţiei sale. Sinodul se şi întruni, fiind de faţă doar câţiva episcopi, care de multă vreme căutau un prilej bun ca să-l înlăture pe marele predicator. I-au adus deci felurite învinuiri. Dar negăsind nimic temeinic, scorniră „că Ioan a jignit casa împărătească şi că duce o viaţă de petreceri"[444]. Pentru aceasta el trebuie scos din scaun şi trimis în exil. Pustnicul Ioan şi petrecerile!... Fapte care ar fi putut fi puse, poate, în cârca celor ce le scorniseră. Împăratul socoti de bună hotărârea pretinsului sinod. Dându-l pe Ioan în seama unor ostaşi, îl porni spre exil. Dar când vede Dumnezeu că nelegiuirea oamenilor întrece orice margini, atunci „tinde mâna Sa cea tare" şi răstoarnă pornirile deşarte. Aşa făcu şi cu prilejul exilării lui Ioan. Căci, la puţină vreme după plecarea lui din Constantinopol, se întâmplă un cutremur de pământ şi frica pătrunse în sufletele locuitorilor.

„E un semn dumnezeiesc. Este pedeapsa lui Dumnezeu pentru alungarea dintre noi a lui Ioan Gură de Aur", ziceau mulţi credincioşi.

„Să fie adus înapoi şi să-şi primească pedeapsa cuvenită toţi cei ce au amestec în alungarea lui", strigau tot mai mulţi cetăţeni.

Ba şi străzile Constantinopolului erau pline de lume şi nu se putea auzi decât cuvinte aspre despre judecătorii lui Ioan. Mai aspru era judecată Eudoxia. Unită într'un singur gând, mulţimea porni spre palatul împărătesc. Ajunsă înaintea porţilor, mulţimea începu să strige din toate puterile: „Mai bine să se întunece soarele decât să tacă gura lui Ioan !...".

Speriată de pornirea poporului, Eudoxia îl îndemnă pe împărat să-l readucă pe Ioan în Constantinopol. Om iertător, Ioan aruncă uitarea peste toate nedreptăţile săvârşite împotriva lui şi făcu cale întoarsă. La intrarea în cetate, el fu întâmpinat de mulţimea credincioşilor. Şi se vedea o aşa bucurie în faţa şi în toate mişcările lor, încât parcă se reîntorcea acolo toată podoaba şi înţelepciunea Bisericii. Spre mirarea tuturor, când se îndreptă Ioan spre biserică, iată că se apropie în grabă şi alaiul împărătesc.

---

[444] Cf. C. Iordăchescu, Istoria vechii literaturi creştine, Iaşi, 1935, p. 120.

Însăşi Eudoxia ieşi dintre curteni, se apropie de marele arhiepiscop, îngenunche, îi sărută mâna şi ceru iertare pentru cele întâmplate.

„Eu te-am iertat încă demult. Roagă pe Dumnezeu să coboare şi El iertare pentru tine", îi zise Ioan. Apoi porni spre biserică, unde să-şi continue cât mai în grabă propovăduirea mântuitoare.

Două luni trecură de la întoarcerea lui Ioan. Lucrurile se desfăşurau acum mai în tăcere. Arhiepiscopul predica tot cu atâta îndrăzneală ca şi mai'nainte. Dar împărăteasa Eudoxia păstra o tăcere cam bănuitoare. Unii credeau că femeia aceasta şi-a pus cenuşă pe cap şi că trăieşte acum în mustrare de cuget pentru mulţimea fărădelegilor săvârşite. Alţii socoteau însă că în sufletul Eudoxiei fierbea ceva şi că aşteaptă doar prilej potrivit ca să-şi verse veninul. După câte veţi auzi, cei din urmă chibzuiau mai cu pricepere.

Ca să rămână în nemurire, Eudoxia porunci să i se ridice o statuie măreaţă. Tocmai în apropierea bisericii unde slujea Sfântul Ioan Gură de Aur. După obicei, inaugurarea unei asemenea statui se făcu prin jocuri şi cântece zgomotoase. Dar acestea nu ţinură o zi, două, ci se prelungiră săptămâni de-a rândul. Zgomotul pătrundea în biserică. Ioan nu putea sluji în linişte Sfânta Liturghie, iar credincioşii nu aveau linişte nici măcar în Duminici şi sărbători. Atunci, în sufletele lor se ivi scârbă pentru serbările împărătesei şi a celor asemenea ei. Sf. Ioan Gură de Aur se ridică împotriva celor ce îşi duceau viaţa într'un chip josnic. Într'o predică înflăcărată, Sf. Ioan Gură de Aur arătă poporului credincios necuviinţa Eudoxiei. Spre a dovedi că împotriva răului trebuie dusă o luptă neînfricată, el se dădu pildă pe sine însuşi, zicând: „De ce să-mi fie frică? De moarte? Hristos este viaţa mea şi a muri îmi este câştig. De exil? Al Domnului este pământul şi tot ce-l umple. De confiscarea averii? N'am adus cu noi nimic în această lume şi nici nu putem lua din ea nimic cu noi. De ce să mă tem, dacă Hristos e cu mine?"[445] Într'o altă predică, Ioan mai zise: „Iarăşi se înfurie Irodiada, iarăşi se mânie, iarăşi joacă şi cere capul lui Ioan".

Auzind cele rostite de Ioan, Eudoxia socoti că e vorba de ea. Mânia ei crescu şi îndemnul la răzbunare deveni atât de puternic, încât nimeni şi nimic nu-l putu potoli. Astfel, Ioan fu exilat din nou. La anul 404 părăsi Constantinopolul şi se lăsă dus spre ţinutul Armeniei, la Cucuza, o aşezare tăcută, săracă şi pustie.

Sărac, despărţit de turma sa, cu graiul încleştat întocmai unui răspânditor de vorbe rele, Ioan trăi aici în multe lipsuri şi necazuri. Dar cu toate acestea, sufletul său deschis şi primitor adresă chemări sfinte către mulţi adevăraţi creştini. De aceea, drumul Cucuzei deveni, în curând, căutat de multă lume.

---

[445] Cf. I. Lupaş, **Op. cit.**, p. 50.

Cei ce voiau să afle cuvânt de mângâiere, o povață dreaptă, apucau acest drum și nu făceau popas decât în preajma Sfântului Ioan Gură de Aur. Din localitate pustie, și oarecum pierdută în spatele lui Dumnezeu, Cucuza deveni un fel de nou Ierusalim, la care urcau mulți buni și drepți.

Dar aceste lucruri nu făceau decât să ațâțe mânia Eudoxiei. De aceea, în anul 407, Ioan fu alungat și din Cucuza și silit să plece într'un ținut de tot sălbatic, pe țărmul Mării Negre. Desculț, cu capul descoperit, ca o umbră, învelit doar într'o haină neagră, ruptă și arsă de vremi, Ioan porni spre noul loc de exil. Mergea încet... Trupu-i slăbănogit lupta cu greutățile locului. Ioan se închina cu smerenie și, în gând, se ruga Domnului să-l culeagă din această lume. După drumul lung și obositor, el căzu istovit cu totul. Își întinse trupul în țărână, privi lung, lung, ca un om ce privește în depărtări nemărginite, oftă din adânc și zise: „Slavă lui Dumnezeu pentru toate. Amin !" Apoi muri. Așa s'a stins viața celui mai mare predicator al creștinătății. Trupul lui Ioan fu înmormântat într'o localitate mică din partea locului. Dar faima acestui om nu pieri deodată cu coborârea în mormânt a trupului său slăbănogit. Dimpotrivă, ea crescu în chip nebănuit, mai ales după trecerea lui Ioan dintre vii. Peste oameni, peste gândul lor, peste ani și peste vremelnicie, graiul Sfântului Ioan Gură de Aur răzbătea de dincolo, din mormânt, cu tot mai multă măreție și putere.

După 30 de ani de la moartea lui Ioan, împăratul Teodosie al II-lea, fiul lui Arcadie și al nemernicei Eudoxia, cucerit de un simțământ ales pentru omul care zăcea acolo unde nu trebuia, porunci să fie dezgropate osemintele Sfântului și să fie aduse la Constantinopol. Se făcu atunci o pomenire pioasă. Iar când pătrunse convoiul creștinilor cu osemintele în oraș, Teodosie păși spre rămășițele pământești ale lui Ioan, îngenunche cu smerenie lângă acestea și se rugă cu lacrimi pentru părinții săi, „care din neștiință au păcătuit"[446].

Socotind asupra vieții neprihănite și asupra faptelor Sfântului Ioan Gură de Aur, Biserica l-a așezat între sfinți și îi prăznuiește numele la 13 noiembrie și la 30 ianuarie, deodată cu pomenirea celorlalți „doi luceferi ai creștinătății": Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Grigorie Teologul. De asemenea, creștinătatea învață și azi din cuvântările Sfântului Ioan Gură de Aur, citește cu folos scrisorile sale și ia parte, în cele mai multe zile și Duminici ale anului, la Sfânta Liturghie alcătuită de acest Sfânt Părinte.

(Intuiția. Reproducerea.) Rezumat și apreciere. Unde s'a născut Sfântul Ioan Gură de Aur? Din ce părinți s'a născut? În a cui grijă a rămas creșterea lui?

[446] Cf. Pr. C. Iordăchescu, **Op cit.**, p. 121.

(A mamei sale Antuza). Ce știm în legătură cu mama Sfântului Ioan Gură de Aur? (Era o podoabă de virtuți creștine). Ce înțelegeți din cuvintele acestea? Ce virtuți pot străluci într'o mamă, ca să poată fi socotită astfel? (Credință, cinste etc.). De la cine știm câtă vrednicie vădea femeia aceasta? (De la Libaniu). Cine era Libaniu? (Un mare învățat). De ce este prețioasă mărturia lui Libaniu? Cu ce ochi priveau păgânii pe creștini? (Cu ochi răi, îi huleau). Ce l-a putut îndemna pe Libaniu să vorbească așa cum a vorbit? (Vrednicia deosebită a Antuzei). Ce mai dovedește mărturisirea lui? (Că vrednicia adevărată este recunoscută până și de dușmani). Ce creștere i-a dat Antuza fiului ei? De unde știm, iarăși, ce virtuți avea copilul ei? (Tot de la Libaniu...). Când a vădit Ioan virtuțile sale? (În toată viața sa, în toate împrejurările). Ce talent îl copleșea pe Ioan mai cu putere? (Talentul vorbirii). În slujba cui și-a pus el acest talent atât de scump și atât de prețios? (În slujba preamăririi lui Dumnezeu și în a-i învăța pe credincioși).

Numai prin frumusețea lor sunt neîntrecute predicile Sfântului Ioan Gură de Aur? (Nu, ci și prin conținutul lor). Ce urmărea prin minunatele sale predici? (Să-i rupă pe oameni de apucături rele). Ale cui apucături rele le biciuia Ioan? (Ale celor mici, ca și ale celor mari). De unde știți aceasta? (El lovea tot atât de puternic în fărădelegile de la curtea împărătească, precum lovea și în cei mici). Cine poate biciui relele de care suferă alții? (Cine e curat la suflet). Ce ședea, așadar, la temelia biciuirilor îndrăznețe îndreptate de Ioan Gură de Aur? (Viața lui nepătată). Ce răspuns a primit la toate acestea? (A fost osândit și exilat). Cum a trăit el în exil? Ce sclipea pentru cei buni chiar în exilul lui Ioan? (Viața lui curată). Din ce se înțelege acest lucru? (Alergau mulți și-l cercetau). Ce arată toate întâmplările legate de exilul lui Ioan? (Că adevărul și curățenia nu pot fi ascunse, nici învinse de inima oamenilor și de exiluri). Unde, când și în ce mod s'a stins viața marelui Ioan Gură de Aur? (...). Cine a căutat să repare greșelile săvârșite de Arcadie și Eudoxia? (Fiul lor). Ce moștenește Biserica de la Sf. Ioan Gură de Aur? (Predici, epistole, Sfânta Liturghie...). Când îi prăznuiește numele? (...).

Asocierea. Cu cine se aseamănă Sf. Ioan Gură de Aur prin viața și faptele sale? (Cu Sf. Vasile cel Mare, cu Sf. Grigorie de Nazianz). Ce asemănare aflați chiar în copilăria acestor trei Sfinți Părinți? (Toți trei au fost crescuți de mame bune: Emilia, Nona, Antuza).

Ce-i mai unește în copilăria și tinerețea lor? (Dragostea pentru știință, pentru învățătură). Cu ce gând au alergat toți trei după știință? Ce cuget aveau toți trei despre preoție? (Cuget foarte înalt). Și ce au făcut când au fost chemați la preoție? (Au fugit). La ce i-a înălțat vrednicia lor? (La episcopat). Ce treaptă este episcopatul în ierarhia bisericească? (Cea mai înaltă). Cum au cinstit ei treapta ierarhică la care au fost ridicați? (Prin multă vrednicie etc.).

Ce-i mai unește pe acești trei sfinți? (Chipul în care au învățat). Cui s'a adresat și se adresează învățătura lor? (Întregii creștinătăți). Ce sunt ei pentru toată creștinătatea? (Dascăli mari). Ei se numesc „cei trei mari dascăli ai creștinătății". Prin ce i-a cinstit Biserica pentru viața lor curată și pentru faptele lor nepieritoare? (I-a așezat între sfinți și le prăznuiește amintirea). Când îi serbează Biserica pe toți trei deodată? (La 30 ianuarie). Bine face Biserica prin aceea că le prăznuiește amintirea și numele. Căci nu zadarnic citim în Sfânta Scriptură:

Generalizarea. *„Aduceți-vă aminte de mai marii voștri, care v'au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu; priviți cu luare aminte cum și-au încheiat viața și le urmați credința"* (Evr 13, 7).

Încheierea. Prin ce ne învață și azi acești mari dascăli? (...). Cum le putem cinsti și noi numele chiar acum? (Să citim ceva din cele ce ne-au lăsat ei, să cântăm din liturghiile lor etc.). Să cântăm acum din liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur[447].

D. Din Istoria Bisericii Ortodoxe Române

Mitropolitul Dosoftei al Moldovei

Ascultarea. Cateheza „Mitropolitul Varlaam al Moldovei".

Introducerea. Ce ați înțeles din viața de muncă a mitropolitului Varlaam? Cu ce s'a ocupat el mai temeinic? (Cu cititul, cu scrisul românesc și cu tipărirea mai multor cărți). De ce sunt însemnate cărțile lui Varlaam? (Sunt scrise într'o limbă românească aleasă). Ce titlu i se dă mitropolitului Varlaam pentru munca sa de scriitor priceput? (Mitropolit cărturar).

Dar Moldova mai cunoaște încă și alți ierarhi cărturari.

Anunțarea. Iată, un asemenea ierarh este chiar urmașul lui Varlaam, anume mitropolitul Dosoftei.

Tratarea. Nimic nu te cucerește mai mult, când vrei să urmărești viața unui om de seamă, decât privind-o pe aceasta dintru început. Îți place să-i afli locul nașterii, să-i cunoști părinți, să-l știi jucându-se în colbul străzii, învățând la școală cu copiii din vecini, izbândind frumos în tinerețe, trăind ales și cumpătat în anii bătrâneții și odihnindu-se, apoi, rezemat de cârja bătrânețelor. Atunci ai în față firul întreg și știi de unde să începi și cum

[447] Alegem o cântare bisericească știută de credincioși.

să-l depeni până la capăt. Dar unele din amănuntele acestea ne lipsesc când urmărim viața marelui mitropolit Dosoftei al Moldovei.

Nu-i cunoaștem părinții, nu-i știm anul nașterii, nici locul nașterii și al copilăriei sale. Toate, toate zăbovesc în colbul vremurilor de mult apuse; încă nu i s'a dat de urmă, deși e mare numărul celor ce s'au sârguit la aflarea lor.

Așa fiind, Dosoftei apare în Moldova ca o stea coborâtă din necunoscut. Pentru întâia dată i se poate întâlni numele în însemnările de la mânăstirea Probota. Acestea dovedesc că Dosoftei era acolo pe la anul 1649, că era călugăr vrednic și că avea darul preoției.

Dar se vede că de numele lui știa mai multă lume și că faima nu-i mai încăpea încă de mult între zidurile mânăstirii Probota. Altfel nici nu ar avea înțeles cuvintele rostite despre el și așezate în slovă pentru noi și pentru cei ce vor veni: „Și știa el multe limbi: elinește, latinește, slavonește, și altele. Adânc din cărți știa; și deplin călugăr și cucernic și blând ca un miel; în țara noastră pe acele vremuri nu se afla om ca acela", așa povestește, despre Dosoftei, un om de seamă al acelor vremi (cronicarul I. Neculce). Cuvinte înțelepte și adânc cuprinzătoare. Ele spun despre vrednicul mitropolit mai mult decât ar spune o carte întreagă. Puțin după anul 1649, Dosoftei ajunse stareț.

Dar un călugăr atât de însemnat nu putea rămâne pentru toată viața între zidurile mânăstirii. Mai aveau și alții nevoie de înțelepciunea și știința lui, nu numai cuvioșii de la Probota. De aceea, abia la câțiva ani după cele pomenite, el și ajunse episcop la Huși. Aici păstori doar un an, căci îl voiau păstor ales și alții. Astfel, el trecu episcop la Roman. Dar nici aici nu zăbovi decât doi ani. Căci vrednicia îl săltă în scaunul de mitropolit al Moldovei. Fiind ca nimeni altul în Moldova, el se așază la lucru, socotind că-i vremea să-și pună toată știința și priceperea în slujba ridicării spre lumină a neamului moldovenesc. Avea la Iași tipografia lui Vasile Lupu, în care ostenise și vlădica Varlaam. Avea deci unde tipări cărți folositoare pentru credincioșii săi. Dar în loc să afle prilej de muncă rodnică și așezată, spre folosul fiilor săi sufletești, Dosoftei fu prins în hora vremurilor crunte de pe atunci și purtat pe alte plaiuri.

Abia după doi ani de la urcarea în scaunul de mitropolit, o oaste turcească se abătu asupra Moldovei. Ea venea aici ca să se lupte cu polonii. Domnul moldovenesc se alie cu cei din urmă, dar soarta se arătă mai prietenă cu cei dintâi. Firește, mitropolitul trebui să stea cot la cot cu domnul țării.

Dar acesta, suferind înfrângere, trebui să fugă în Polonia. Luându-și sărăcia cu sine, toiagul păstoresc în mână, un snop de hârtie scrisă în desagă, Dosoftei se refugie în țara vecină și se așeză în mânăstirea Uniev. Doi ani trăi acolo o viață de fugar sărac și necăjit. Dar, cu toate acestea, nu încetă să citească și să scrie, nădăjduind în vremuri mai senine. Ba, în acești doi

ani, el chiar tipări câteva cărți în limba românească. O să vă spun mai pe urmă care sunt acele cărți.

În sfârșit, norii se împrăștiară. Dosoftei părăsi mânăstirea Uniev din Polonia și se întoarse în Moldova. De-acum nădăjduia să dea la lumină multe cărți în limba românească. Dar când poposi la Iași, sufletul i se îmbrăcă într'o durere fără margini. Găsi multă sărăcie și necaz, iar vechea tipografie de pe vremea lui Vasile Lupu nu mai avea în ea nimic de folos. „Voi înjgheba o nouă tipografie. Căci acest neam oropsit trebuie ridicat spre lumină. Iar limba lui se cade așezată în loc de cinste", își zise Dosoftei. Într'adevăr, stăruind cu rugăminți la domnul țării, ba mai cerșind sprijin și pe la patriarhul rus de la Moscova, vrednicul mitropolit așeză, la Iași, o nouă tipografie. Sârgui apoi și scoase în ea mai multe cărți folositoare pe limbă românească.

Munca lui Dosoftei se desfășură într'o oarecare tihnă până în anul 1686. Atunci însă regele Poloniei, Ioan Sobieski, năvăli în Moldova, o prădă și luă o mulțime de prizonieri. Mitropolitul cărturar căzu în rândul acestora. Înainte ca să fi pornit spre Polonia, el luă odoarele mitropoliei, socotind că așa vor fi mai bine păzite de cei răi. În Polonia fu rânduit să stea la Zolkiev, într'un castel. Când auzi de castel îți vine să crezi că mitropolitul Dosoftei se ferici ajungând acolo. Dar castelul n'are farmec, nici frumusețe pentru omul sărac și necăjit. Ce fericire poți avea trăind într'un castel, fără să ți se dea măcar cele trebuitoare pentru trai? Sărac, flămând de multe ori, îmbrăcat în haine vechi, cu o desagă plină de hârtii gata pentru tipar, Dosoftei trăi acolo multă vreme. Uneori, ieșind dintre zidurile reci și dușmănoase, el călători și prin câteva orașe de-ale Rusiei și Poloniei. Pe la tipografiile din ele lăsă câte ceva, ca să răsară slovă aleasă pentru neamul românesc și ortodox, ca și pentru alte neamuri. Dar, cu tot dorul de a mai poposi măcar o dată prin Moldova, piciorul lui nu mai avu prilej să bătătorească plaiurile moldovene. Departe de zgomotul lumii, părăsit de prieteni, uitat și de dușmani, înconjurat de gânduri mari și de cărțile scrise în viață, Dosoftei închise ochii chiar la Zolkiev. Trupul lui cel trudit odihnește și acum în acele părți, iar sufletul lui veghează din cealaltă lume, bucurându-se că limba românească stă la locul de cinste dorit de el.

Și acum să vedem ce a scris Dosoftei, de este chiar atât de însemnat. Apoi a scris multe, multe cărți. Și după cum ați putut înțelege, nu și le-a putut tipări în același loc, fiindcă nu i s'a îmbiat răgazul trebuitor pentru aceasta. Unele sunt tipărite la Uniev, altele la Iași. Cea mai însemnată dintre cărțile lui este **Psaltirea în versuri**. Ea cuprinde psalmii lui David, dar nu așa cum îi găsim (în Sf. Scriptură), ci versificați (în versuri). Versurile sunt scrise în limbă românească aleasă. Când le citești simți că le-a scris un om cu multă dragoste pentru această limbă. Știu că voi nu ați citit

Psaltirea lui Dosoftei, dar îmi vine să cred că, cu toate acestea, ați rostit și rostiți o mulțime din versurile ei, căci sunt atât de frumoase și se potrivesc minunat cu graiul poporului nostru de la țară, încât s'au răspândit de la om la om și azi nimeni nu-și mai dă seama că Dosoftei este autorul lor. Până și colindul de Crăciun folosește versuri din **Psaltirea** lui Dosoftei.

Afară de această carte însemnată, Dosoftei a tradus și a tipărit și cărțile: **Acatistul Născătoarei de Dumnezeu, Dumnezeiasca Liturghie, Viețile Sfinților, Molitvelnicul** ș.a. Nu e nevoie să vi le amintesc pe toate. Important e doar să țineți minte că prin sârguința și priceperea lui Dosoftei limba românească s'a așezat cu temei în cărțile de slujbă, în biserică, ceea ce a ajutat la pășirea ei spre izbândă deplină, în Moldova și în tot pământul românesc. Iată pentru ce se cade să pomenim cu laudă și cu recunoștință multă numele mitropolitului Dosoftei al Moldovei.

(Intuiția. Reproducerea.) Rezumat și apreciere. Ce am spus în legătură cu copilăria lui Dosoftei? De ce e uneori lucru important să cunoaștem amănunte din copilăria cuiva? (Putem vedea spre ce era înclinat încă de mic). Dar unde întâlnim mai întâi numele lui Dosoftei? (La mânăstirea Probota). Cum ni-l înfățișează un cronicar din acele vremi pe călugărul Dosoftei? (Cunoscător de limbi, călugăr, smerit, omul cel mai de seamă al Moldovei). Ce însemnătate au cuvintele acelui cronicar? Când și unde s'a înălțat Dosoftei prin vrednicia sa deosebită? (Episcop la Huși, la Roman, mitropolit al Moldovei). Cum ni se înfățișează viața lui de mitropolit? (Zbuciumată). Din care pricini a fost el nevoit să fugă dintr'un loc în altul? (Odată a fugit din calea turcilor, altă dată a fost dus prizonier la Zolkiev). Unde și când și-a săvârșit el viața? (La Zolkiev, în Polonia). Ce gânduri l-au muncit pe marele mitropolit Dosoftei? (Să ajute la așezarea limbii românești în Biserică). Pe ale cui urme a pășit el, lucrând în acest chip? (Pe ale lui Varlaam). Și ce a scris? Care sunt cărțile cele mai însemnate din cele scrise și traduse de mitropolitul Dosoftei? (**Psaltirea în versuri**... etc.). Care e cea mai prețioasă dintre scrierile sale? (**Psaltirea în versuri**). În ce constă importanța ei? (Versurile sunt frumoase, în limba poporului). De unde se poate vedea cât de apropiată este această **Psaltire** de sufletul poporului nostru? Ea s'a răspîndit... etc.). Cum ni-l zugrăvesc toate faptele acestea pe mitropolitul Dosoftei? (Ca pe un mare cărturar). Ce ne ajută să înțelegem că era cu adevărat un mare iubitor al cărții și al limbii românești? (Deși alungat dintr'un loc în altul, totuși a scris cărți, le-a tipărit și le-a răspândit). Ce ar fi făcut, în starea lui, un om mai puțin iubitor al acestei limbi? (S'ar fi descurajat).

Asocierea. Acum mergeți cu gândul înapoi și'mi spuneți: Când și unde s'a tipărit cea dintâi carte în limba română? (Coresi, 1561). La ce au ajutat scrierile lui Coresi? (La introducerea limbii române în Biserica din

Transilvania). De ce era nevoie să fie introdusă această limbă în slujbele bisericești? (Se folosea o limbă străină și poporul nu o înțelegea). Unde descoperiți un pas mai înaintat în această privință? (La mitropolitul Varlaam). Prin care din cărțile sale a ajutat acest mitropolit la cultivarea limbii românești? (**Cartea românească de învățătură**...). Cine's'a ridicat și mai sus decât aceștia? (Dosoftei). Prin ce? (Prin scrierile și traducerile sale). Unde a dus lucrarea lui? Deci:

Generalizarea. *Scrierile mitropolitului Dosoftei al Moldovei au ajutat limbii românești să se așeze cu mai mult temei în drepturile ei.*

Încheierea. Cum puteți vedea, astăzi, rezultatul lucrului săvârșit de mitropoliții cărturari ai Moldovei? (Azi avem mulțime de cărți românești într'o limbă aleasă, la biserică auzim slujba numai în limba noastră). Ce învățăm din toate acestea? (Că și oamenii Bisericii noastre Ortodoxe au ajutat la înaintarea limbii românești etc.).

Care din cărțile lui Dosoftei e mai însemnată? **(Psaltirea în versuri).** Ascultați acum versuri în care vlădica Dosoftei a cuprins

Psalmul 46

Limbile să salte
Cu cântece'nalte,
Să strige'n tărie
Glas de bucurie.

Lăudând pe Domnul
Să cânte tot omul
Domnul iaste tare
Iaste-mpărat mare.

Peste tot pământul
Și-și ține cuvântul
Supusu-ne-au gloate
Și limbile toate.

Ce *ni-s subt picioare*
Limbi de pre subt soare
Alesu-și-au șie
Parte din moșie.

Țara cea dorită
Care-i giuruită

Lui Iacov iubitul
Ce-i ține cuvântul.

Mila să-și arate
Ce de bunătate
Spre noi ticăloșii
Precum ne spun moșii.

Pe vârfuri de munte
S'aud glasuri multe
De bucurie mare
Cu multă strigare.

Că s'a suit Domnul
Să-l vadă tot omul
Cântați în lăute
În dâcături multe,

Cântați pre împăratul
Că nu-i ca dânsul altul
Să domnească'n lume
Cu sfântul său nume,

Cântați să'nțeleagă
Peste lumea largă
Că Dumnezeu poate
Pre limbile toate.

De le îmbinziaște,
Și le'mpărățiaște,
Scaunul de rază
Unde va să șază.

Domnului din direptă
Să'mpărățească plată,
Pre boiări, pre gloate,
Pre limbile toate,

Și cine să'nalțe
Din hire sâmață
I-a vedia tot omul
Cum i-a certa Domnul.

E. Din Dogmatică
Pogorârea Duhului Sfânt
(Articolul VIII din Simbolul credinței)

Ascultarea. Cateheza „Înălțarea la cer".

Introducerea. La câte zile după Înviere S'a înălțat Mântuitorul Iisus Hristos la cer? (La 40 de zile). Ce au făcut Sfinții Apostoli după înălțarea Domnului? (S'au întors la Ierusalim). Cine le-a poruncit să rămână la Ierusalim? (Mântuitorul Iisus Hristos). Până când să zăbovească ei acolo? (Până la trimiterea peste ei a Duhului Sfânt).

Anunțarea. Astăzi vom afla când și cum s'a împlinit această făgăduință a Mântuitorului Hristos, adică pogorârea Duhului Sfânt peste Sfinții Apostoli.

Tratarea. După înălțarea Domnului la cer, Sfinții Apostoli se adunau adesea într'o casă mai ferită din Ierusalim, trăind acolo în rugăciune și în așteptarea venirii Duhului Sfânt peste ei. Sfinții Apostoli erau temători de dușmani, nu aveau curajul trebuitor pentru a păși la vestirea Sfintei Evanghelii și nici deplină pricepere în ducerea unei asemenea lucrări mântuitoare. Doar unii erau niște simpli vameși, alții erau pescari, iar alții având felurite îndeletniciri de toate zilele.

Era la 10 zile după înălțare; era o zi de Duminică. În acea zi iudeii credincioși prăznuiau Cincizecimea. Și urcaseră la Ierusalim nenumărați prăznuitori, din toate părțile lumii cunoscute pe atunci. Sfânta Scriptură arată că, în acea zi, *„erau locuind în Ierusalim Iudei, bărbați cucernici, din toate neamurile care sunt sub cer"* (FA 2, 5). Și că, în ziua Cincizecimii, *„erau toți împreună la un loc"* (FA 2, 1).

Atunci, la ceasul al 3-lea din zi – ora 9 –, *„fără de veste s'a făcut din cer un vuiet ca de suflare de vânt ce vine repede și a umplut toată casa unde ședeau. Și limbi ca de foc li s'au arătat, împărțite, și au șezut pe fiecare din ei. Și s'au umplut toți de Duh Sfânt și au început să grăiască în alte limbi, precum le dădea lor Duhul a grăi...*

Și când s'a făcut vuietul acela s'a adunat mulțimea și s'a tulburat, căci fiecare îi auzea pe ei grăind în limba sa. Și erau uimiți toți și se minunau zicând: Iată, nu sunt oare galileeni toți aceștia care vorbesc? și cum de auzim noi, fiecare, limba noastră în care ne-am născut?... îi auzim pe ei vorbind în limbile noastre despre mărețiile lui Dumnezeu! Și toți erau uimiți și nu se dumereau, zicând unul către altul: Ce va să fie aceasta? Iar alții, luându-i în bătaie de joc, ziceau că sunt plini de must..." (FA 2, 2-13). Firește, grăiau astfel din răutate.

Aşa s'a plinit făgăduinţa Mântuitorului, adică trimiterea Duhului Sfânt, care să le dea putere (FA 1, 8). Într'adevăr, Apostolii au luat putere de la Duhul. În fiinţa lor s'a făcut o mare schimbare; ei au primit curaj, sfântă îndrăzneală, pricepere şi înţelepciune, aşa cum citim în Sfânta Scriptură.

Iar pentru a-i lămuri pe cei de faţă asupra celor întâmplate, Sf. Apostol Petru, fiind cel mai bătrân dintre Apostoli, s'a ridicat şi a grăit următoarele: (Citim din Fapte 2, 14-41).

(Intuiţia. Reproducerea.) Rezumat şi apreciere. Unde se adunau Apostolii? (...) De ce se adunau la rugăciune într'o casă mai ferită? Ce aşteptau ei să se împlinească? (Trimiterea Sfântului Duh). La câte zile, după înălţare, s'a făcut această minune? Ce schimbare s'a făcut în fiinţa Apostolilor pe urma pogorârii Sfântului Duh peste ei? (Au devenit curajoşi, au primit înţelegere etc.).

Asocierea. Când am mai întâlnit o faptă asemenea celei arătate azi? (La Turnul Babel). Asupra cui a lucrat Sfântul Duh în Vechiul Testament? (Asupra proorocilor). Ce au vestit, cu deosebire, proorocii Vechiului Testament? (Venirea Mântuitorului Hristos). Cine le-a grăit întru totul limpede despre Sfântul Duh? (Însuşi Mântuitorul). În ce împrejurare am mai luat cunoştinţă despre Sfântul Duh? (La Botezul Domnului). În ce chip? (...). Ce ni s'a arătat acolo? (Sfânta Treime) (...). Şi cine este Sfântul Duh? (A treia persoană a Sfintei Treimi). Da, şi îi aducem aceeaşi închinare ca şi Tatălui şi Fiului. Căci Biserica ne învaţă limpede, în Simbolul Credinţei, despre toate acestea. Şi, învăţaţi de ea, fiecare din noi mărturisim:

Generalizarea. (Cred) *„şi întru Duhul Sfânt, Domnul de viaţă făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cela ce împreună cu Tatăl şi cu Fiul este închinat şi mărit, Care a grăit prin prooroci"* (art. VIII din Simbolul Credinţei).

Încheierea. Cu ce prilejuri aţi auzit cerându-se venirea Sfântului Duh? (La sfinţirea apei mici şi mari). Când prăznuim minunea Pogorârii Sfântului Duh? (La Rusalii). Ce prăznuim în a doua zi a Rusaliilor? (Sfânta Treime). De ce face Biserica această legătură? (Sfântul Duh este unul din Sfânta Treime). Iată şi troparul Pogorârii Duhului Sfânt (Îl rostim).

F. Din Morala creştină

Rugăciunea

Ascultarea. Cateheza „Despre milostenie şi post".

Introducerea. Ce înţelegem prin milostenie? Ce înţelegem prin post? De ce sunt folositoare faptele acestea pentru sufletul şi trupul nostru?

Înaintea cui sunt plăcute ele? Când sunt plăcute ele înaintea lui Dumnezeu? Când nu sunt plăcute înaintea lui Dumnezeu? Cine ne-a învăţat limpede în ce fel trebuie făcute aceste două fapte creştineşti spre a fi plăcute lui Dumnezeu? (Mântuitorul Iisus Hristos). Unde aflăm învăţătura Lui despre milostenie și despre post? (În *„Predica de pe munte").*

Anunţarea. Cât de limpede ne învaţă Mântuitorul, în Predica de pe munte, despre milostenie și post... Dar e bine să știţi că tot acolo ne vorbește El și despre modul în care trebuie să fie făcute și alte fapte creștinești, spre a fi plăcute lui Dumnezeu. Iată, spre exemplu, ce zice Mântuitorul despre rugăciune:

Tratarea. *„Iar când vă rugaţi, nu fiţi ca făţarnicii, că lor le place să-și facă rugăciunile stând în picioare prin sinagogi și prin răspântii, ca să se arate oamenilor; adevăr vă grăiesc, își iau plata lor. Tu însă, când te rogi, intră în cămara ta și, închizând ușa, roagă-te Tatălui tău Care este întru ascuns; și Tatăl tău, Care vede întru ascuns, îţi va răsplăti la arătare. Iar când vă rugaţi, nu spuneţi multe, ca păgânii, că acestora li se pare că prin vorbăria lor vor fi ascultaţi. Deci nu vă asemănaţi lor, că Tatăl vostru știe de ce aveţi trebuinţă, mai înainte de a cere voi de la El. Așadar, voi așa să vă rugaţi: Tatăl nostru Carele ești în ceruri, sfinţească-se numele Tău; vină împărăţia Ta; facă-se voia Ta precum în cer așa și pe pământ. Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi; și ne iartă nouă greșalele noastre precum și noi iertăm greșiţilor noștri; și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de Cel-Rău. Că a Ta este împărăţia și puterea și slava în veci. Amin."* (Mt 6, 5-13).

Ce zice Mântuitorul despre rugăciune? (...). Despre ce fel de rugăciune vorbeşte Mântuitorul? (Rugăciunea către Dumnezeu). De ce ne simţim îndemnaţi să înălţăm rugăciuni către Dumnezeu? (El e Tatăl nostru). Ce facem când ne rugăm Lui? (Stăm de vorbă cu El). Căci „rugăciunea este, doar, vorbirea noastră cu Dumnezeu". Ce este rugăciunea? (...) Şi ce se cade să facem mai înainte de a sta de vorbă cu Părintele Ceresc? (Să ne pregătim). În ce credeţi că trebuie să constea pregătirea aceasta? (Să părăsim gândurile rele, să stăm în liniște, serioși, cu mâinile așezate cruce etc.). Ce facem după ce ne-am pregătit? (Stăm de vorbă cu Dumnezeu: ne rugăm). De ce ne rugăm în zorii zilei? De ce ne rugăm când suntem în primejdii? Dar când suntem bolnavi? Dar când suntem în lipsuri? Ce facem, în toate prilejurile pomenite mai sus, prin rugăciunile noastre? (Cerem ajutorul lui Dumnezeu). Ştiţi cum se numesc toate rugăciunile prin care cerem ceva lui Dumnezeu? (Rugăciuni de cerere). Ce rugăciuni de cerere cunoaşteţi? (Exemple...).

Ce face adevăratul creştin după ce primeşte ajutorul lui Dumnezeu? (Îi mulţumeşte.) Prin ce? (Tot prin rugăciune). Ştiţi cum se numesc toate rugăciunile prin care Îi mulţumim lui Dumnezeu pentru binefacerile ce ne

trimite zilnic? (Rugăciuni de mulțumire). Ce rugăciuni de mulțumire cunoașteți? (Exemple...).

Uneori pornesc din sufletul nostru rugăciuni adânci și fierbinți, dar din cuprinsul lor nu se pot desluși nici numai cereri, nici numai mulțumiri. Spre exemplu: De ce ne simțim datori să înălțăm rugăciuni către Dumnezeu când privim un răsărit sau un apus de soare? Dar când privim la frumusețea neîntrecută a primăverii? Dar când ne dăm seama de frumusețea și măreția lumii? Și când privim cerul înstelat (Pentru că vedem, în toate acestea, mărirea și puterea lui Dumnezeu). Și ce facem, înțelegând mărirea și puterea Lui? (Îl lăudăm). Cum se vor numi, deci, astfel de rugăciuni? (De laudă). Unde ați auzit astfel de rugăciuni? (În biserică). Mai cunoașteți și altele? (Exemple). Psalmii lui David și alte imnuri, sunt rugăciuni de laudă.

Așadar, de câte feluri sunt rugăciunile pe care le înălțăm către Dumnezeu? (...). Ce ne învață Mântuitorul în legătură cu aceste rugăciuni? (Cum să le facem). De ce ne arată El în ce fel să ne rugăm? (Ca să nu fim ca fățarnicii). Cum își făceau fățarnicii rugăciunile? (În sinagogi etc.). Dar păgânii? (Spuneau vorbe multe, crezând că în polilogie, cum zice Mântuitorul, ar sta valoarea unei rugăciuni). Din care pildă aflăm că astfel de rugăciuni nu sunt făcute în chip adevărat? (Din pilda vameșului și a fariseului). Cum s'a rugat fariseul? De ce s'a rugat el în văzul lumii și cu glas înalt? (Ca să fie lăudat). De cine? (De oameni). Ce ziceți despre el? (Era fățarnic). De ce? (Nu-l îndemna la rugăciune dragostea de Dumnezeu, ci dragostea pentru lauda oamenilor).

Cum trebuie să ne rugăm spre a nu cădea în greșeala fățarnicilor? Ce zice Mântuitorul? (*„Închide-te în cămara ta”*). Ce înțelegeți din cuvintele acestea? De ce o fi mai bună rugăciunea făcută în ascuns? (E mai adâncă). E și mai sinceră. Știți pentru ce? (Ea se face numai către Dumnezeu, nu pentru ochii și lauda lumii). Cum ne simțim după o astfel de rugăciune? (Ușurați, îndreptați.) În fața cui? (A lui Dumnezeu și a cugetului nostru).

În cuvintele Mântuitorului stă tot adevărul și de aceea ele trebuie împlinite. Dar iată că Biserica ne cheamă, în duminici și sărbători, ca să ne rugăm cu toții la un loc, în casa lui Dumnezeu. Când suntem în biserică, oare ne mai putem încuia în cămară, ca să ne rugăm singuri? (...). Nu greșim cumva față de învățătura Mântuitorului? (...). Nu uitați că fiecare om are o cămară ascunsă, în care poate pătrunde Dumnezeu... (E sufletul). Ei, cum ne putem coborî și ruga în cămara sufletului nostru? (...). Cum ne putem ruga în ea când suntem mulți adunați într'un loc? (..). Cine s'a coborât în cămara sufletului său și s'a rugat cu adevărat, deși era înconjurat de mulțime? (Vameșul). Și ce zice Mântuitorul despre rugăciunea lui? (Prin ea, vameșul s'a îndreptat).

De ce zice Mântuitorul să ne rugăm și noi la fel? (Ca să ne îndreptăm și noi înaintea lui Dumnezeu). Când și ce plată vor lua cei ce se roagă așa cum ne învață Mântuitorul ?...

Rezumat. Despre ce am învățat azi? Ce este rugăciunea? De câte feluri sunt rugăciunile creștinești? Cine ne-a învățat cum se cade să ne rugăm lui Dumnezeu? De cine ne-a învățat Mântuitorul să ne deosebim în rugăciunile noastre? Cum trebuie să ne rugăm, ca să nu ne asemănăm fățarnicilor? Care este cea mai frumoasă rugăciune pe care ne-a lăsat-o Mântuitorul („Tatăl nostru").

Încheierea. Prin ce ne-a învățat Mântuitorul cum să ne rugăm? (Prin cuvintele Sale din „Predica de pe munte"). Eu cred că ne-a învățat și ne învață și prin altceva... (Și prin fapta Sa). În ce fel? Și de ce S'a rugat? Când și unde? (S'a rugat în pustie, când a postit). Numai în pustie? (Și în grădina Ghetsimani...). Cum S'a rugat în grădina Ghetsimani? (...). Ce dovadă ne lasă Mântuitorul prin modul în care S'a rugat? (Că nu i-a învățat numai pe alții să se roage, ci S'a rugat El Însuși din tot sufletul). Ce folos sufletesc dobândim cunoscând toate acestea? (Știm cum să ne rugăm și în faptă). De ce e prețioasă această cunoștință? (...).

Nu uitați că nu ajunge să știe cineva cum trebuie să se roage, ci că e de preț să se roage el însuși, așa cum a învățat și cum S'a rugat Mântuitorul. Cred că voi împliniți cele ce am învățat în lecția de azi. Cum am putea împlini chiar acum cele ce am învățat? (Să facem rugăciunea...). Aprindeți candelele... Păstrați acum câteva clipe de tăcere... Coborâți fiecare în cămara sufletului... Îndreptați acum tot cugetul vostru către Dumnezeu... Să cântăm rugăciunea „Tatăl nostru" (...).

G. Din cultul divin

Cântarea bisericească: „Crucii Tale..."

Ascultarea. Cateheza „Constantin cel Mare și mama sa Elena".

Introducerea. Ce fapte mai însemnate a săvârșit împăratul Constantin cel Mare? (...). Dar mama sa Elena? (Căutarea și înălțarea crucii Mântuitorului Iisus Hristos). Ce a îndemnat-o pe Sfânta Elena la fapta aceasta? (Dragostea pentru Sfânta Cruce și pentru Cel ce a pătimit și ne-a mântuit prin jertfa Sa). Ce îndemn luăm și noi din fapta Sfintei Elena? (Să cinstim și noi Sfânta Cruce și să ne închinăm ei). În ce chip o cinstim? (Închinându-ne cu semnul crucii la începerea și la încheierea fiecărei rugăciuni, la trecerea prin fața bisericii, la intrarea și la ieșirea din biserică,

la sfintele slujbe, în împrejurări deosebite etc.). Desigur, Biserica noastră are, în cultul ei, și anumite rugăciuni și cântări întru cinstirea Sfintei Cruci.

Anunțarea. O asemenea cântare bisericească este „Crucii Tale..."

Tratarea. Iată cuvintele și melodia acestei cântări:

„Crucii Tale ne închinăm, Stăpâne, și sfântă Învierea Ta o cântăm și o mărim".[448]

Cu ce prilej ați mai auzit această cântare bisericească? (La biserică, la sărbători așezate pentru cinstirea Sfintei Cruci). Da, așa de pildă la Înălțarea Sfintei Cruci, la 14 septembrie etc. Atunci se cântă în loc de „Sfinte Dumnezeule", adică înainte de a se citi Apostolul, la Sfânta Liturghie.

Rezumat. Ce cântare bisericească am învățat azi? („Crucii Tale..."). Spuneți textul – cuvintele – acestei cântări (...). Ce înțeles adânc au aceste cuvinte? (De închinarea adusă Sfintei Cruci este legată și Sfânta Înviere, pe care, de asemenea, „o cântăm și o mărim"). Da, pentru că Sfânta Cruce nu poate fi despărțită de Mântuitorul Iisus Hristos; unde este Sfânta Cruce, acolo este și Hristos.

Încheierea. Unde vedem semnul Sfintei Cruci în biserica noastră parohială? (..). Să privim cu toată atenția la acest semn mântuitor și să cântăm frumos cântarea bisericească învățată azi (...).

---

[448] Catehetul – preotul – mai cântă încă de două, trei ori și apoi face acest lucru de mai multe ori împreună cu credincioșii.

CUVÂNT DE ÎNCHEIERE

Am intenționat, în acest manual, să prezentăm problema învățământului și educației religioase prin datele ei esențiale și să arătăm posibilitatea educării caracterului creștin. Este cazul să precizăm că problema de care ne-am ocupat nu aparține doar trecutului vieții creștine, ci că ea este și de o reală actualitate pentru noi. Creștinismul, după cuvântul Mântuitorului, este veșnic și credincioșii care trăiesc, cresc și se formează mereu în duhul lui, aparțin tuturor veacurilor. Ei aparțin deci și veacului nostru, fiind influențați de evenimentele acestui veac și influențând la rândul lor pe semenii lor. Ca și în trecut, Biserica lui Hristos este vie, ea naște în continuare, prin Sfântul Botez, alți și alți fii duhovnicești; îi crește prin harul lui Dumnezeu, caută să-i realizeze după statura spirituală a Mântuitorului. Ea continuă, prin mijloacele sale, educarea credincioșilor cu scopul realizării în ei a caracterului creștin. Dacă fiii Bisericii au contribuit, încă în primele veacuri creștine, apoi și în veacurile următoare, la progresul social și moral, mai mult încă la așezarea dreptății sociale între oameni, este cazul să se afirme că ei trebuie să stea și astăzi în slujba binelui și să lucreze alături și împreună cu semenii lor la realizarea unei vieți din ce în ce mai pline de fericire. Căci creștinismul ortodox nu este împotriva progresului, iar creștinii nu sunt oameni rupți de realitate. Ei trăiesc în lume, între oamenii vremii lor, și în această lume trebuie să facă fapte vrednice care să-i ducă la mântuire sufletească.

Reamintim în aceste pagini de încheiere că fiecare dintre noi am fost sau suntem educatori ai cuiva, căci funcția aceasta este generală între oameni. Există însă o mare deosebire între modul cum o împlinesc oamenii și, mai ales, în cuprinsul ce-i dau și în direcția spre care îndreaptă brazda ei de realizare între oameni. Și tocmai în aceasta stă și gradul de responsabilitate a fiecăruia dintre noi către Dumnezeu, care ne-a dat putere să creștem semeni întru frica Sa; responsabilitate către Sfânta Biserică, în care ne-am născut duhovnicește, spre a-i face și pe alții părtași de renaștere în duh; către poporul nostru, ale cărui virtuți trebuie învețnicite și prin

contribuția noastră pozitivă către propria noastră conștiință, al cărei glas poruncește scăparea, creșterea și luminarea fiecărui suflet creștinesc.

Răspunderea preotului e mare și cuprinzătoare cât numărul celor dați lui de Dumnezeu spre învățare și spre mântuire; de suntem dascăli, răspunderea nu ne e mai puțin adâncă; iar de suntem părinți credincioși, cade-se a pleca urechea la cuvintele Sfântului Apostol Pavel de la Ef 6, 4.

Să ne cucerim de adevărul că de fiecare din noi atârnă mai binele nostru și al semenilor noștri și, mai ales, că miezul acțiunilor noastre educative stă în îndrumarea credincioșilor spre duhul lui Hristos, spre duhul Evangheliei Sale. Cu El este posibilă realizarea lor în deplinătatea forțelor morale și prin El generațiile de creștini vor găsi prilej să trăiască o viață vrednică de cele arătate de El. În El stă climatul propriu pentru înflorirea virtuților și pentru educarea caracterelor și personalităților creștine, care rezumă scopul educației religioase. O metodă pentru acțiunea noastră educativ-religioasă avem, de asemenea, în activitatea Mântuitorului Hristos. Chip de jertfă, pentru ridicarea și izbăvirea semenilor noștri, găsim tot în Hristos.

POSTFAȚĂ

Îmi revine plăcuta îndatorire să răspund la solicitarea Editurii Renașterea din Cluj-Napoca de a scrie Postfața la ediția a treia a manualului de Catehetică al Pr. Prof. Dr. Dumitru Călugăr, în calitate de urmaș la Catedra de Catehetică și Omiletică a Facultății de Teologie "Andrei Șaguna" din Sibiu.

Faptul îmbucurător că primele două ediții au fost apreciate elogios, justifică apariția celei de a treia ediții, care, față de precedentele ediții, cuprinde unele rectificări de text și s'au efectuat unele omisiuni impuse de realitățile învățământului catehetic actual. Dar aceste omisiuni minore nu împietează cu nimic conținutul manualului de Catehetică prezentat în această ediție (față de cele anterioare).

Au fost omise următoarele prelegeri:

– Învățământul religios (teologic) într'o nouă perspectivă, pentru că era vorba de o perioadă din apusa orânduire comunistă;

– Educația religioasă și ecumenismul creștin, care pare să-și fi pierdut din actualitatea avută în perioada anterevoluționară (dec. 1989);

Manualul de față se adresează nu atât profesorilor de religie, care sunt avizați să se orienteze în catehizare după Metodica predării Religiei, ci în primul rând preoților, care sunt îndemnați să nu uite de îndatorirea lor sfântă de a catehiza pe păstoriți, în duminici și sărbători, în cadrul slujbei Vecerniei, pentru a-i familiariza temeinic în învățăturile fundamentale de credință, de morală și cu momentele importante din viața Bisericii.

Sibiu, 30 sept. 2002

Pr. Prof. Dr. Sebastian Șebu
Facultatea de Teologie "A. Șaguna"

CUPRINS

**Mulțumim tuturor celor care au contribuit
la apariția acestei cărți**